

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

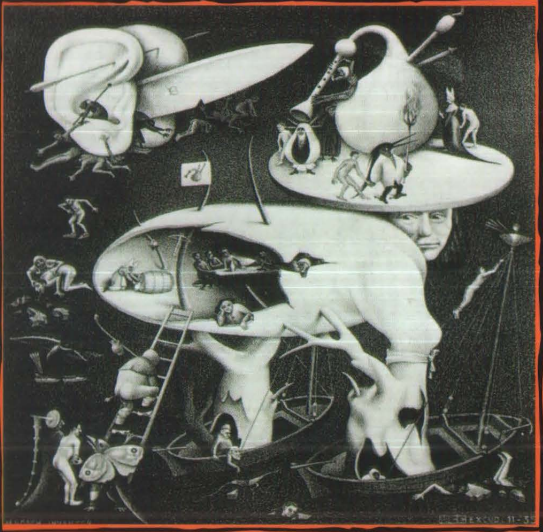
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KÜRESELLEŞMENİN KARANLIK BİLANÇOSU

Fikret Başkaya

KÜRESELLEŞMENİN KARANLIK BİLANÇOSU

Fikret Başkaya

ÖTEKİ YAYINEVİ

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Öteki
ARAŞTIRMA-İNCELEME

Kapak Düzenlemesi
Öteki Ajans

Düzelti
Mazlum Hancı

İç Mizanpaj
Özgür Yurttaş

5. Baskı
Şubat 2015

© Öteki Yayınevi
Sertifika No: 25446

Baskı ve Cilt
Step Matbaası
Göztepe Mah. Bosna Cad.
No: 11 Bağcılar - İstanbul
Tel: (0212) 446 88 46

Yönetim Yeri
Dr İhsan Ünlüer Sok. Caferağa Mah. 16/10
Kadıköy / İstanbul
Tel: 0216 345 41 09
kitap@otekiyayinevi. com
www. otekiyayinevi. com

ISBN: 978-975-584-225-7

FİKRET BAŞKAYA

KÜRESELLEŞMENİN KARANLIK BİLANÇOSU

ÖTEKİ YAYINEVİ

Fikret Başkaya (Denizli, 1940), İzmir Atatürk Lisesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat ve Maliye bölümünden mezun oldu. Doktora için gittiği Fransa'nın Paris ve Poitiers Üniversitelerinde, emperyalizm, kolonyalizm, "azgelişmişlik", kalkınma ve kapitalizmden sosyalizme geçiş temaları üzerine çalışmalar yaptı. Türkiye'ye döndüğünde askere alındı ve yedek subay okulundan "kötü düşünceli" olduğu gerekçesiyle, "sakıncalı piyade" çıkarılarak Erzurum'a (Oltu) sürgün edildi. Askerlik sonrası çeşitli "demokratik" kuruluşlarda araştırmacı olarak çalıştı. 1979 yılında Akademik kariyere geçti.

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisat bölümü öğretim üyesi iken yazdığı (1991), *Paradigmanın İflası* adlı kitabından yargılandı, 20 ay hapis ve para cezasına çarptırıldı ve üniversiteden kovuldu. Haymana Cezaevinden tahliye olduktan sonra (Haziran 1995) Türkiye ve Orta-Doğu Forumu Vakfı'nı kurdu. Daha önce kurulan (1992) ve kurucularından olduğu Özgür Üniversite'yi, Türkiye ve Orta-Doğu Forumu Vakfı çatısı altına aldı. 1999 da yazdığı bir makaleden de 15 ay hapis ve para cezasına çarptırıldı. 27 Haziran 2002'de Kalecik Cezaevinden tahliye oldu. Hakkında açılan davaların sayısını bilmemektedir...Çok sayıda kitap ve makalenin yazarıdır. Kurulduğu günden beri Özgür Üniversite'nin başkanlığını yapmakta ve orada dersler vermektedir...

İÇİNDEKİLER

Önsöz Veya “Küresel Köyün” Sefil Manzarası.....	7
Küresel Kapitalizm Neoliberalizm Devlet	23
Neo-liberalizmin Karanlık Bilançosu.....	45
Finansal Kriz mi ? ‘Piyasacı Fundamentalizmin’ Çöküşü mü?.....	54
Türkiye: Nereden Nereye?	74
“Kriz” Değil Kompradorlaşma.....	87
Ekolojik ve İktisadi Açından Dünya’nın Fiziki Tükenişi, Çevre Ekonomisi ve Sürdürülebilir Kalkınma	101
Demokrasi: Bir Kavrama Dair Yanılsama ve Gerçek	114
Yeni Küresel Saldırının İdeolojik Meşrulaştırma Aracı Olarak “İnsan Hakları” Söylemi	133
Türkiye’nin Avrupa’ya Katılma Serüveni: Söylem ve Gerçek	144
“Sosyalizm” Dışında Bir Seçenek Yok	153
“Reel Üniversite”nin Sefaleti	160
Üniversite, Bilim, İktidar	176
Küresel Kapitalizm ve Bilim Üzerine	186
“Evrensel Bilim” Retoriği Üzerine	190
Aydın Kimliği ve Toplumsal Hareketlerle Bağı Üzerine	193
“Ateş En Çok Dumanı, Sönerken Çıkarır”.....	200
Düşünce Özgürlüğü Tüm özgürlüklerin Anasıdır	205
İstanbul 2 No’lu DGM Başkanlığı’na Mahkemenin Sayın Başkanı, Sayın Üyeler.....	209

ÖNSÖZ VEYA “KÜRESEL KÖYÜN” SEFİL MANZARASI

*“Bu insanlığın bir parçası
olmaktan utanıyorum...”¹”*

“Siyonist işgal altındaki Ramallah’da
bir kadının çılgılığı”

Her seferinde daha çok zenginlik üretiliyor ve her seferinde daha çok insan yaşam için gerekli araçlardan yoksun, işsizliğe, açlığa, sefaletle mahkum oluyor. Öyleyse bu zenginlik kimin için üretiliyor? Zenginlik arttıkça bayağılık da artıyor. Her zenginlik artışına etik “ahlaki” bir bozulma eşlik ediyor. “Sanatçılar” reklamlarda rol alıyor veya reklamlarda rol alanlar “sanatçı” sayılıyor! Estetik yeteneklerini mal satmanın, kar etmenin hizmetine sunmanın sanatın ve sanatçının inkarı olduğu gerçeği kimseyi rahatsız etmiyor! İnsanları alıklaştıran, ahmaklaştıran reklamlarda sanatçının işi ne? Etik kaygılara yabancılaştırmış bir estetik adam/kadın olabilir mi? Kendi etiğine ihanet eden biri hala sanattan, sanatçı olmaktan söz edebilir mi?

Her seferinde üretim daha çok kolektif bir faaliyet haline gelip sosyalleşiyor, ama üretimin meyveleri küçük bir azınlığın elinde toplanıyor. İnsanlığın ortak kalıtı ve serveti olması gereken bilim ve teknik, karı arttırmaya ve egemenliği sürdürmeye yarıyor velhasıl özel çıkarların hizmetine sunuluyor...

Liberalleşmeyle sermaye için sınırlar kalkıyor da, sınıflar arsında, hiçbir şeye sahip olmayanlarla devasa servetlere sahip olanlar arasındaki sınırlar daha da pekişiyor...

1 * Sokağa çıkma yasağına rağmen, telefonla ulaşılan Ramallah’lı kadının 1 Nisan 2002’de Star televizyonu ana-haber sunucusuna söylediklerinden

Modern tıp harikalar yaratıyor, giderek insanların ezici çoğunluğu asgari sağlık hizmetlerinden yararlanamaz hale geliyor. Yüz yaşındaki birini yüz gün daha yaşatmak için on binlerce dolar harcanıyor ve on milyonlarca çocuğun sıradan hastalılardan ölmemesi için gerekli koruyucu aşı için çocuk başına birkaç dolar bulunamıyor. Kapitalist sömürü düzeni, insanı insanlıktan çıkarıyor, sonra da ömrünü uzatmakla öğünüyor... İnsanı yok sayarak, onu aşağılayarak insan için mal ve hizmet ürettiğini iddia eden söz konusu sistem, bir de rasyonellikten söz ediyor. Üstelik buna “inanlar” da çoğunlukta olmak kaydıyla.

Kapitalist üretim koşullarında teknolojik gelişmenin her ileri aşaması, doğrudan üreticiler olan işçiler üzerindeki çok yönlü baskıyı daha da derinleştiriyor. Fakat teknik ilerleme ideolojisi ve teknoloji fetişizmi bu sorunların tartışılmasını önlüyor.

İletişim ve haberleşme teknolojisindeki her gelişme, sanılanın ve umulanın aksine, iletişimsizliği daha da büyütüyor. İnsanlar ceplerinde mobil telefon taşıyarak daha çok “özerkleştiklerini”, durumlarının iyileştiğini sanıyorlar. Tam da tersinin söz konusu olduğunu göremeyecek durumda oldukları için...

Siyasi rejimler giderek daha çok birer devlet terör rejimine dönüşürken, insan haklarından ve demokrasiden daha çok söz ediliyor. Kadir Cangızbay’ın yazdığı gibi, artık: “iktidarın yegane hayat kaynağı terör; terörünü meşrulaştırma aracı da ‘terörle mücadeledir’” Sömürü, yağma ve talana karşı radikal tavır alanlar, ulusal hakları, kimlikleri, onurları için mücadele edenler “terörist” sayılıp lanetleniyor.

Emperyalist hegemonyaya itiraz eden devletler “hayalet devlet” sayılıp cezalandırılıyor. Kavramların ne anlama gelmesi gerektiğine emperyalist yöneticiler, onların akıl hocaları, “uzmanlar” ve “bilim adamları” karar veriyor. Eski “solcu” yeni neo-liberaller artık emperyalizm kavramının bir değeri olmadığını vazediyorlar...

Bir “küresel köy”den söz ediliyor. “Küresel köy”le imâ edilen şu: Artık küreselleşme zenginliği ve refahı dünyanın dört bir bucağına yayacak, yoksulların zenginleri yakalamasının yolu açıla-

cak... Herkesin barış içinde yaşabileceği koşullar oluşacak... “Orda bir köy var mı?” O, bizim köyümüz mü? Değilse kimin köyüdür? Aslında “küresel köy” denilenin neden bizim köyümüz değil veya kimin köyü olduğunun tartışmasına bu kitabın ileri ki sayfalarında yeniden gelmek üzere, şimdilik şu kadarını söyleyelim: Bu gün 1. 2 milyar insan günde 1 dolardan az gelire “yaşıyor”, 2.4 milyar insan da günde 2 dolardan azla “geçiniyor”

Para ödeyerek eğleniyorlar, eğlendirenlere sanatçı deniyor ve sanatçılar zengin oluyor... Zenginlikleri arttıkça ünleri de artıyor...

Şimdilerde bir olayın, bir şeyin, bir olgunun “varolmasının” koşulu televizyon ya da gazetelerde “medyada” görülmesine, gösterilmesine bağlı. Eğer medyada görülmüyorsa yoktur. Açlık, yoksulluk, sefalet ve aşağılanmışlık ekrana geldiğinde var ve istisnai bir şey olarak sunuluyor. O istisnai “sorun” da zaten ekrana gelince çözülüyor... Hayırsever bir işadamı ya da fakir dostu cömert yürekli bir mafya babası imdada yetişiyor. Ve sefalet görüntüleri ilelebet yok oluyor... İşkence, kötü muamele için de durum aynı. Çevre tahribâtı, ekolojik bozulma ekrana gelirse, geldiği kadar var... Ekrana gelenler gelmeyenleri yok saymanın hizmetinde...

Kaldı ki, medya, artık medya değil. Çoktan bilinen anlamda medya olmaktan çıkmış durumda. Eskiden basın için dördüncü kuvvet denirdi. Bununla basının, yasama, yürütme ve yargıdan sonra gelen dördüncü kuvvet olduğu imâ edilirdi. Artık durum eskisi gibi değil. Bu zaman zarfında iki şeyin değiştiği anlaşıyor: Birincisi, yasama, yürütme ve yargının bir kıymet-i harbiyesi yok veya hızla yok oluyor; ikincisi, birinci kuvvet veya asıl iktidar ekonomik güce sahip olanlara ait. Ekonomik güce sahip olanlar aynı zaman da medyanın da sahibi olduğuna göre, tüm iktidar ekonomik gücü ve medyayı elinde tutanların demektir. Dolayısıyla, medya artık sadece ekonomik güç ve iktidar odaklarının hizmetinde değil, bizzat onun bir parçası, kendisi... Bu da demektir ki, medya çoktan toplum çoğunluğunun vicdanı ve sesi olmaktan çıkmıştır.

Bu yüzden, gazete ve televizyon yöneticileri, kendi etiği olan bir özel alanın değil, patronlarının hizmetinde, onların ayak işlerine koşan birer holding yöneticisi. Bunun ne kadar öyle olduğunu görmek için bir televizyon ya da gazete yöneticisinin kazancına ve sürdürdüğü hayata bakmak yeter. Onca “kazanan” ve öyle yaşayan birinin toplum çoğunluğunun sorunlarıyla bir ilgisi olabilir mi? Bu insanlar emekçi çoğunluğun sesi ve vicdanı olabilir mi? Bu yüzden son dönemde basın etiğinden bu kadar çok söz edilmesi şaşırtıcı değil. Olmayan şeyin lafı da çok edildiğine göre...

Medya artık herhangi bir başka uğraş gibi kâr etmenin, sermayenin yeniden üretiminin hizmetinde ve onun bir aracı. Elbette hepsi bu kadar da değil. Medya aynı zamanda ideolojik saldırının da temel araçlarından biri ve başlıcası haline gelmiş durumda. Eğer bu gün “büyük insanlık” kapsamlı bir ekonomik, ideolojik ve askeri bir saldırıya maruzsa, artık medya söz konusu ideolojik saldırının temel aracı durumundadır. Gazetelerin baş ve köşe yazarları, patronlarının yani köşeleri dönmesini kolaylaştıracak yazılar yazmak, değilse yazılması gerekeni yazmamak, yok saymak durumundalar... Televizyon yorumcuları da patronlarını rakip firmalar karşısında savunmadan “yorumcu” mesleğini sürdüremezler...

Elbette her şeyin yozlaştığı, soysuzlaştığı “kendi” etiğine yabancılaştığı bir dünyada medyanın sefaleti şaşırtıcı değil. Medya, bayağılığı ve ahlâki bozulmayı da hızlandırma işleri görüyor. Paralı yarışma programlarının her türlü, emek harcamadan kazanmanın, hem de çok kazanmanın mümkün ve “iyi” bir şey olduğu bilincini yerleştiriyor. “İşbitiricilik ahlâksızlığını” talan, yağma ve haydutluk bilincini yerleştiriyor. Yegâne amacın reklam almak, kârı artırmak olduğu dizi filmler de insanları daha çok alıklaştıracak, uysal müşteriler haline getirmeye yarıyor. Fakat sistemin doğal işleyişi müşteri sayısını: sürekli arzetdiği için “ürettiği yoksulluğun bir sonucu olarak” reklam izleyicileri pazarının daha büyük bölümünü ele geçirmek için yapılan pazar kavgası sertleşiyor...

Küresel kapitalizm çağında bir insanın değeri, onun satın alma gücüne eşit... Satın alma yeteneği olmayanlarla kredi kullanamaz durumunda olanlar, velhasıl müşteri mertebesine yükselmeyenlerin hiçbir değeri yok. Sistem onları ilgiye değer bulmuyor ve tabii yok sayıyor. Slogan şu: Müşteri değilsen yoksun... Bu yüzden “küresel müşteri, laboratuvar faresi dışında dünyanın en çok incelenen memeli hayvanıdır.”¹ Öyleyse satın alabilir ve kredi kullanabilir durumda olmalıdır. Kredinin de zenginlere açıldığı bilindiğine göre...

Emekçi çoğunluk ve mütevazı toplum kesimleri safında olup, onlar lehine ekonomik/sosyal politikalardan yana olanlar popülistlikle, popülizm yapmakla suçlanıyor. Büyük sermaye çıkarına yapılan her öneriyse, sadece “ekonominin gerçeği” değil, “iktisat biliminin de gerçeği” sayılıyor. “Antipopülist” işadamları, siyasetçiler, akademi erbabı, her şeyi bilen köşe yazarları, emekçi çoğunluk lehine, çocuklara, yaşlılara, sakatlara, velhasıl korumasız toplum kesimlerine yönelik sınırlı harcamaların ekonominin dengelerini bozduğunu ileri sürüp, bu önerileri yapanları lânetliyorlar. Bu tür önerilere büyük öfke ve hışımla karşılık veriyorlar. Lâkin ülkelerin varını, yoğunu gözü doymaz ve dahi doyması mümkün olmayan kapitalistlere, yağmacılara, “modern mafyaya” “zaten şimdilerde mafya ile mafya olmayan arasındaki sınır da iyice silikleşmiş durumdadır...” peşkeş çekme, ekonomik dengeleri tesir etmek için gerekli, zorunlu velhasıl olmazsa olmaz sayılıyor.

Her türlü değer ölçüsü yok oluyor, artık “alının teriyle yaşayacaksın” özdeyişi sözlüklerden ve beleklerden siliniyor. Hiçbir emek harcamadan büyük servetlere sahip olmak mümkün olduğu gibi, emek harcamadan bir eser de ortaya koymadan artık ünlü olmak da mümkün. “Elbette gerçek sanatçı asla ün ve zenginlik peşinde koşan biri değildir” Futbolcu, şarkıcı/türküçü, televizyon sunucusu, medya soytarısı, mal ve hizmetleri tanıtmak için

1 Richard J. Barnet ve John Cavanagh, Küresel Düşler, İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni, Çev: Gülden Şen, Sabah Kitapları, 1995 S. 135

vücutlarını teşhir etmek durumunda olan manken, vb. rahatlıkla milyonlarca dolarlık servete sahip olabiliyor. Bu durum kimseyi rahatsız etmiyor, kimse sorgulamaya yanaşmıyor. Bir kere emek harcamadan “kazanma ahlâkı” yerleşmeye görsün... O kadar ki, ünlü birinin kayınvalidesi kolaylıkla üne ve servete sahip olabiliyor. Geç de olsa pekâlâ şarkıcı/türkücü (bunlara nedense sanatçı diyorlar) olabilir. Artık modern teknoloji çağında müzisyen, şarkıcı/türkücü vb. olmak için özel yetenek gerekmiyor. Değilse reklamlarda rol alır, reklamlarda üne kavuşunca da televizyon dizilerinde oynamasının yolu açılır... İnsanlar artık zenginler/yoksullar diye ayrılmıyorlar. Ünlüler, ünsüzler olarak da ayrılıyorlar. Eğer ünlüler karması lütfedip ünsüzler karmasıyla maç yaparlarsa, tabii ünsüzler de bu vesileyle ünlü olur ama bu sınırlı kalmak zorunda. Zaten zenginler ünlü, ünlüler de zengin olduğu için ayrımın bir kıymet-i harbeyisi yoktur.

Değerler hiyerarşisi öylesine aşınıp alt-üst oluyor ki, insanlar kiminle, ne ile “gurur duyacaklarını” şaşırmış durumdalar... Kamu malından yüz milyonlarca, milyarlarca dolar çalan “işbitirici” bir işadamı devlet ricali tarafından ödüle boğuluyor. “Alınan ve verilen ödüller tam bir soytarılık halini almış. Sürekli sıraya girip birbirlerine ödül veriyorlar”, insanlar “onunla gurur duyuyor”... Birilerinin kâtil diye lânetlediğini başkaları “vatan kahramanı” sayıp yüceltiyor... Devlet bütçesini en çok yağmalayan bir “işadamı” en çok vergi verenler listesinde birinci sıraya yerleştiriliyor. Medya günlerce bu yetenekli ve cömert işadamının nasıl olup da bu kadar büyük başarılarla imza attığını anlata anlata bitiremiyor. Dizi yazılar birbirini izliyor, hayat dizi filmlere ilham kaynağı oluyor.

Öyle bir dünya ki, 350 işadamının kârı 250 bin sanayi işçisinin ücret toplamının iki katı. En yetenekli işadamlarından birinin saat ücreti 288 bin dolar. Herhalde eskiden kimse insanlar arasında bu kadar “yetenek farkı” olabileceğini düşünmemiştir... Bir televizyon sunucusunun (ABD’de) yıllık “kazancı” 60 milyon dolar... Yüz milyon dolara satılan futbolcular var. Kapitalist üretim geçerliken,

birilerinin kaybının diğerlerinin kazancı, birilerinin yoksulluğunun başkalarının zenginliği olduğunu söylemeye gerek yok.

Bu anlam kaybının, amaç/araç tersliğinin nedenini başka yerde değil, kapitalist üretimin kâr mantığında aramak gerekir. Kapitalist üretim son tahlilde sermaye üretimi ve yeniden üretimin sistemidir. Amaç insan ihtiyaçlarını karşılamak değil, artı-değer üretmektir. Üretilen artı-değerin de en büyük bölümü yeniden üretim sürecine sokulmak zorunda olduğu için, sermaye üretimi her seferinde genişletilmiş bir ölçekte yenilenir. Bu artı-değeri, dolayısıyla sermayeyi üreten de hem üretim, hem de yaşam için gerekli tüketim araçlarına yabancılaşan (her ikisinden de yoksun olan) işçidir, işçilerdir. Dolayısıyla hem üretim, hem de tüketim araçlarından yoksun olan işçi sınıfı (proletarya densin), ancak iş gücünü, çalışma yeteneğini kapitaliste satarak, yaşam için gerekli asgari tüketim araçlarını satın alabilir. Dolayısıyla ücretli emek, yani işçi olmadan paranın sermaye niteliği kazanması mümkün değildir. Çelişik gibi görünse de işçiyi asıl satın alan yaşam için gerekli tüketim unsurlarıdır. Başka türlü ifade etmek istersek, doğrudan işçinin emeğinin ürünü olan şeyler (ürünler) ya da bir ekonomi politik kullanmak gerekirse, ölü emek, canlı emek olan işçiyi esir alır ve işçi bizzat kendi emeğinin ürünü olan nesnelerin esiri haline gelir. Dolayısıyla üreticiler arasındaki sosyal ilişki, insan-insan ilişkisi olmak yerine, şeyler arasındaki ilişki niteliği kazanır. Velhasıl, meta fetişizmi denilen süreç...

İnsanlığın yüz yüze geldiği sayısız kötülükler ve ona eşlik eden gezegen riski “ekolojik dengenin bozulmasının sonucu” kapitalist üretimden kaynaklanıyor, ama kimse kapitalizmden söz etmiyor. Burjuva uygarlığı Tanrı’nın yerine parayı ikâme etmiş olmanın utancıyla yüz yüze gelmemek için olacak, kapitalizm kavramını yasaklıyor. En azından yok sayma “okültasyon” yok sayıyor. Zira, sömürüden söz etmek mümkün değildir. O zaman geriye kapitalizm kavramını yok saymak, sansür uygulamak kalıyor.

Bunun ne kadar böyle olduğunu anlamak için üniversitelerin iktisat fakültelerindeki veya iktisat bölümlerindeki müfredata bakmak yeter. Orada ekonomi “iktisat” vardır. Ekonomiye giriş, mikro-ekonomi, makro-ekonomi, uluslar arası ekonomi, vb... Oysa dersin başlığının hiç değilse “kapitalist ekonomiye giriş” olması gerekirdi. Benzer bir durum küreselleşme kavramı için de söz konusu. Aslında kapitalist küreselleşme denmesi gerekirken, bir yok saymayla küreselleşme deniyor.

Öğrenciler dört yıllık öğrenim sürecinde kapitalizm kavramıyla pek karşılaşmazlar. Amaç, bilinmesi gerekenin bilinmesini, öğrenilmesi gerekenin öğrenilmesini engellemektir. Bu yüzden bazı kavramlar sansüre tâbidir. Elbette kapitalizm kavramını kullanmaktan imtina edenler sadece akademi taifesi değildir. Politikacılar, özellikle iş alemi, köşe yazarları, “araştırmacı-yazarlar” da asla kapitalizm kavramını telaffuz etmezler. Oysa, yok sayma ya da adıyla çağırma bir yalan söyleme yöntemidir. “İktisat birimi” denilen, sosyal olayların, olguların ve süreçlerin anlaşılmamasına hizmet etmesi gerekirken, anlaşılmamasına, üstünün örtülmesine hizmet ediyor. Artık toplum çoğunluğuna karşı sürdürülen ideolojik savaşın bir bileşeni durumuna gelmiş görünüyor.

Metalaşan sadece insan emeği de değil. Sermaye uygarlığı doğayı (toprağı) ve parayı da metalaştırdığı için, genel bir sürdürülemezlik tablosu ortaya çıkmış durumda. “Ama, emek, toprak ve para açıkça görülebileceği gibi, meta değildirler; alınıp satılan her şeyin satılmak üzere üretilmiş olduğu yolundaki önerme bu unsurların durumunda geçerli değildir. Başka bir deyişle amprik meta tanımına göre bunlar meta değildirler. Emek yalnızca yaşamın yanında yer alan bir insan faaliyetine verilen addır. Satılmak üzere değil, bütünüyle değişik nedenlerle ortaya koyulur ve yaşamın diğer yönlerinden ayrılmaz, saklanması veya işletilmesi olanağı yoktur, toprak yalnızca doğanın başka bir adıdır, insan tarafından üretilmemiştir; nihayet para, yalnızca satın alma gücünün kural olarak hiçbir zaman üretilmeyen, bankacılık sistemini ve devlet maliyesince düzenlenen

bir simgesidir. Hiçbiri satılmak üzere üretilmez. Emek, toprak ve paranın meta tanımı bütünüyle hayaldir.”¹

Karl Polanyi’den yapılan alıntıda ortaya konduğu gibi, emek, toprak ve para bir meta kategorisine indirgendiği anda ekonomi-toplum ilişkisi ters-yüz oldu. Artık ekonomi toplumun hizmetinde değil, toplum ekonominin hizmetine koşulmuştu. Bu yüzden burjuva uygarlığı ve ekonomiye tapınma temeli üzerine oturduğu süreç, insanı aşağılamak durumundaydı. Oysa, Karl Polanyi’nin ifade ettiği gibi: “normal olarak ekonomik düzen yalnızca sosyal düzenin bir fonksiyonudur ve onun içine yerleşmiştir. Gösterdiğimiz gibi, ne kabilelerde ne de feodal merkantilist koşullar altında toplum içinde ayrı bir ekonomik sisteme rastlanmaz. Ekonomik sistemin soyutlanmış ve belirgin ekonomik amaçlara bağlanmış olduğu ondokuzuncu yüzyıl toplumu gerçekten kendine özgü bir sapmaydı.”²

Polanyi’nin sözünü ettiği bu *sapma*, insanlıktan çıkarmak da dahil, genel bir sürdürülemezlik tablosu ortaya çıkarmış görünüyor. Birey, toplum ve doğa arasındaki gerilimlerin temelinde ekonomi ile toplum arasındaki ilişki tersliği, velhasıl toplumun ekonominin hizmetine koşulmuş olma urumu yatmaktadır. Amaçlarla araçlar ters-yüz olup, yer değiştirtince, sayısız insani yabancılaşmalar, çevre tahribâtı, ekolojik dengenin bozulması kaçınılmazdı. “Piyasa ekonomisinin akıllara durgunluk veren sanayi başarıları toplumun özüne verilen büyük zararlar pahasına elde edilmişti.”³

Ekonomi ile toplum arasındaki bu terslik aşılmadıkça, sermaye üretimi ve yeniden üretimi yegane amaç olmaya devam ettikçe, her yeni üretim, her zenginlik artışı insanı daha çok insanlıktan çıkarmaktan başka sonuç doğurmayacaktır. Zira, ekonomi araçtır ve araç ancak araç olarak bir öneme ve değere sahip olabilir. Anlam

1 Karl Polanyi, Büyük Dönüşüm, Çev: Ayşe Buğra, Alan Yayınları. 1984 S. 91

2 Polanyi, a. g. e. S. 90

3 İbid

araçta değil, amaçtır. Sermaye uygarlığı her seferinde daha çok zenginlik üretiyor ama daha çok yoksulluk da üretiyor. Birilerini aç bırakıp, sefalet ve çaresizliğe iterken, kimilerini de (azınlığı) zenginleştiriyor. Maddi zenginlikleri artanlar bunun karşılığında yüreklerinden ve beyinlerinden oluyorlar. Velhasıl kapitalist sistem iki tür insan üretiyor: aç çoğunluk ve beyinlerinden ve yüreklerinden olmuş tok azınlık...

İşte bu yüzden kapitalizmin bir etiği yoktur. İnsanı şeyleştiren, toplumu ekonominin hizmetine sokan veya onun bir türevi haline getiren, insan ihtiyaçlarını karşılamayı değil, sermaye üretimini ve yeniden üretimini yegane amaç sayan, insanı sömürüp aşağıladığı gibi doğayı da sınırsız bir biçimde yağmalayan bir sistemin etiği olabilir mi? Öyleyse buraya kadar nasıl gelindi? Kapitalist sömürü düzeni kendinden önceki dönemin Kâdim uygarlıklarının yarattığı ahlâki değerleri kullandı. Fakat, orada da bir çeşit kullanma-aşındırma süreci geçerliydi. Şimdilerde artık aşındırılacak pek bir şey kalmamış gibi görünüyor. Ahlâki, insanî, etik değerler yok olmanın sınırına yaklaşıyor...

Rakamların Söylediği ve Söylemediği

Neoliberal ideolojinin pratik politikaya tercüme edildiği 1970’lerin yazından bu yana yaklaşık on yıldan fazla zaman geçti. Bu zaman zarfında toplumsal eşitsizlikler daha da büyüdü, ekolojik tahribat derinleşti. Her bir ülkede ve “gelişmiş” ve “azgelişmiş” ülkeler ve bölgeler arasındaki gelir dağılımı dengesizliği tarihte görülmemiş biçimde açıldı. Neoliberal ideolojinin önerileri doğrultusunda sosyal amaçlı harcamaların kısılması ve özelleştirmelerle, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, belediye hizmetleri, vb. daha da kötüleşti.

Sermayenin hareketini sınırlayan engellerin ortadan kalktığında her yerde refahın artacağı söylendi. Ve sermaye serbestleştirildi. (Liberasyon gerçekleşti.) Bu serbestleşmeye paralel olarak, yabancı yatırımlar hızla arttı. Nitekim, yabancı sermaye yatırımları 1989-1994

aralığında yılda ortalama 200 milyar dolardan 2000 yılında 1270 milyar dolara yükseldi. Toplam doğrudan yabancı sermaye stoğu da 1980'li yılların başında 719 milyar dolardan 1990'da 1889 milyar dolara 2000 yılında da 6314 milyar dolara yükseldi. Bu rakamlarla ilgili olarak üç hatırlatma yapmak yerinde olur: Birincisi söz konusu yabancı sermayenin en büyük bölümü spekülative finans sermayesiydi. Bilinen anlamda “verimli yatırımlar” söz konusu değildi; İkincisi yabancı sermayenin hareket alanı sanayileşmiş sanayileşmiş kapitalist ülkeler oldu. Azgelişmiş bölgelere giden sermaye önemsizdi; Üçüncüsü, eğer spekülative yabancı sermaye olan ülke azgelişmiş bir ülke ise, bu olumlu bir şey olmaktan öte bir istikrarsızlık unsuruydu. Bunun ne kadar öyle olduğu 1997'deki Güney Doğu Asya krizinde ortaya çıkmıştı. Zira, spekülative her an söz konusu ülkede bir para krizi yaratabiliyorlar ve para krizi ekonomik krizi ateşleyebiliyor. Uzağa gitmeye gerek yok, bunun en yakın örnekleri Türkiye ve Arjantin'de yaşananlardır. Şimdilerde günlük sermaye işlem hacmi 1 trilyon doları aşıyor ve bunun % 90'ı spekülative amaçlarla hareket ediyor. Sadece bu oran bile dünya ekonomisinin ne kadar kırılgan bir zemin üzerinde bulunduğunu göstermeye yeter...

Fakat ileri sürüldüğünün ve beklendiğinin aksine yabancı sermaye “azgelişmiş bölgelere” değil, sanayileşmiş zengin ülkelere gidiyor. Toplam yabancı sermaye yatırımlarının %80'i Kuzeyin zengin ülkelerinde toplandı. Bunun dörtte birden fazlası (%27) sadece ABD'ye gitti. Miktar olarak alındığında, dünya nüfusunun % 85'ini oluşturan “azgelişmiş” bölgelere giden miktar sadece 240 milyar dolardı... Ama bu durumun da nüanse edilmesi gerekir. koskoca Afrika kıtasına sadece 8 milyon dolar yabancı sermaye girişi oldu. Aslında Afrika söz konusu olduğunda tersine bir süreç işlemişti. 1990'ların başındaki finansal liberalleşmeyle birlikte Afrika özel sermayesinin % 40'ı kıta dışına kaçtı...

Elbette bunları yazarken yabancı sermayenin bir kullanma faktörü olduğunu söylüyor değiliz. Zira, daha önce başka yerlerde ısrarla yazdığımız gibi, bir ülkenin kalkınma amaçlarıyla kâr amaçlarının

çakışacağı diye bir kural yoktur. Kalkınma ancak siyasi bir projenin, bilinçli bir strateji ve politikanın sonucu olabilir. Dolayısıyla sermayenin kendiliğinden hareketi otomatik olarak kalkınma yaratmaz. Zaten kalkınma sadece maddi bir şey de değildir. Kalkınma maddi, manevi ve çok veçheli bir süreçtir. Ve emperyalist kapitalizm koşullarında zaten mümkün değildir...

Şimdilerde çoğu Afrika ve eski Sovyetler Birliği ülkelerinde olmak üzere yaklaşık 2 milyar insan koyu bir yoksulluğa sürüklenmiş durumdadır. En yoksul ülkelerdeki yaklaşık 437 milyon insanın içine sürüklendiği kara yoksulluksa “modern insan için” utanç vericidir... Nitekim, Sahra’nın güneyindeki Kara Afrika’da ortalama yaş uzunluğunun birçok ülkede yedi yıldan fazla kısılması durumun vehâmetini göstermeye yeter... Afrika’da kişi başına gelir 1970’lerdeki seviyenin altına düşmüş durumda. AIDS hastalığından şimdiye kadar 20 milyon insan hayatını kaybetti ve halen 40 milyon AIDS hastası var.

Elbette maddi yaşam koşullarının kötüleşmesi sadece “az gelişmiş” -kibarlıklarından az gelişmiş demiyorlar, eskiden gelişme yolundaki ülkeler deniyordu, şimdilerde Güney diyorlar...- denilen emperyalist egemenlik altındaki ülkelerle ilgili değil. İşsizlik, iş güvencesi yokluğu ve sosyal harcamaların aşındırılması sonucunda zengin ülkelerde de göreceli yoksulluk giderek artıyor. Daha 1993’te ABD’nin New York kentinde 23 bin kadın/erkek geceyi sokakta ya da halka açık barınaklarda geçiriyordu. İngiltere’de (1989) 400 bin kişi evsizdi...

Yoksulluk artıkça zenginliğin de artması kapitalist sistemin doğasında içerilmiş bir özelliktir. Nitekim ABD’de nüfusun ve zengin % 1’i, 1983’te ülke zenginliğinin %33. 8’ine el koyarken, bu oran 1998’de %38. 1’e yükseldi. Yoksul ülkeler grubu 1980’de dünya nüfusunun %36’sını oluşturup dünya gelirinin % 6. 3’üne sahipken, 2000 yılında dünya nüfusundaki payları % 40. 6’ya çıkarken, dünya gelirinden aldıkları pay % 3. 4’e geriledi. Oysa, dünya nüfusunun

sadece % 15'ini oluşturan zengin ülkeler dünya gelirinin % 80'den fazlasına el koyuyorlar... Dünya üretiminin % 77'sini 25 sanayileşmiş ülke gerçekleştiriyor. ABD'nin payı % 27... Dünyanın en zengin 200 kişinin serveti yoksul 2. 5 milyar insanın gelirinden fazla... 89 ülke, 10 yıl öncesine göre daha yoksul... Yaklaşık 1 milyar insan işsiz veya düzenli bir işe sahip değil. İş bulabilenlerin çoğunluğu kazandığıyla geçinmek durumunda...

Şimdilerde 125 ila 140 milyon arası insan mülteci statüsünde. Bu durumun asıl nedenleri arasında yoksulluk, bölgesel savaşlar, etnik kıvrımlar, halk düşmanı rejimlerin, diktatörlerin baskısını saymak mümkündür. Fakat sanılanın aksine, bu mültecilerin çoğunluğu zengin ülkelerde değil, az gelişmiş ülkelerde... Bilindiği gibi emperyalist ülkeler yoksul mültecilere, çaresiz insanlara kapılarını kapatıyor. bir bakıma kendilerini “yoksul akınına” karşı karantinaya almış durumdalar. Mültecilere kapılarını iki koşulda açıyorlar: Konjonktürel işgücü açığı olduğu zamanlar; ve iyi eğitilmiş işgücüne.

Uluslar arası Çalışma Örgütü' (ILO) nün son verilerine göre her yıl 2 milyon işçi iş kazaları ve meslek hastalıkları sonucu hayatını kaybediyor. Bu kazaların çoğu patronların maliyetleri düşürme kaygısıyla iş güvencesi için gerekli harcamalardan kaçınmalarının sonucu olarak ortaya çıkıyor. İşçiler yaşamlarıyla da ölümleriyle de kapitalistin kârını artırıyorlar... Şirketin daha çok kâr etmesi için, işçilerin daha çok hastalanması, ölmesi gerekiyor... Aslında buna kaza denilmesi tam bir ikiye yüz lülüktür. Cinayete kaza denilip geçirtiliyor. Burada da tam bir yok sayma geçerli.

Aynı örgütün verdiği başka rakamlara göre, 5 ila 14 yaş arasındaki 250 milyon çocuk okula gitmek yerine çalışıyor. Bunların çoğu ucuz emek olarak aşırı sömürüye maruz. Türkiye’de 4 milyon çocuğun ucuz işgücü olarak çalıştırıldığı tahmin ediliyor. Yoksulluk arttıkça eğitim, sağlık, her türlü kamu hizmeti özelleştirildikçe bu sayı daha da artacaktır... Bu çocuklar sadece sömürülüyor fiziki şiddete ve cinsel tacize de uğruyorlar...

Endonezya'daki Adidas fabrikalarında çocukların fiziki şiddete maruz kaldıkları, aynı ülkedeki Nike fabrikalarında çalışanlarında çalışanların hem fiziki şiddet, hem de cinsel tacize uğradıkları, Walt Disney'in Çin'deki şubelerinde günde 2 dolardan az ücretle 13-17 saat çalıştırıldıkları bildiriliyor.

Başka şeyler de bildiriliyor elbette... Dev çokuluslu şirket yöneticilerinden yılda 5 ila 24 milyon dolara arasında kazananlar var... Birinin yılda 24 milyon dolar kazanması için çocukların neden günde 13-17 saat çalıştırılıp 2 dolardan az ücret alması gerektiğini kimse anlamak istemiyor.

Zenginlik artışına yoksulluk artışı eşlik ediyorsa orada yaşamın anlam kaybına uğraması kaçınılmazdır. Bu yüzden her geçen gün uyuşturucu üretimi ve tüketimi artıyor. Nitekim 1990'lı yıllarda afyon üretimi üç kattan fazla, kokain üretimi de dört kattan fazla arttı. 1995 yılında uyuşturucu trafiğinin portesinin 400 milyar dolar olduğu tahmin ediliyordu. Bunun 180 milyar doları kaçakçılara ve kaçakçılarla “mücadele eden” üst düzey devlet görevlilerine gidiyordu. Suç örgütlerine “sadece” 120 milyar dolar kalıyordu. 1998'de en büyük 100 silah üretici şirketin satışları toplamı 155 milyar dolardı...

Hava kirleniyor, solunum yolları hastalıkları artıyor, atmosferin ısınmasından kaynaklanan iklim değişiklikleri önemli sorunlar yaratıyor, sular ve toprak kirleniyor, deniz ve göllerden sonra şimdilerde dağlar da “turizme açılıp” yeni kâr alanı haline geliyor, böylece yeryüzünden kapitalist kâr hırsının uğramadığı hiçbir yer kalmıyor ve kirlenme dağları da sarıyor... Bir yeri çirkin beton binalar kapladığında o yerin “kalkındığından” söz ediyorlar!...

Kentler çoktan yaşanabilir yerler olmaktan çıktı, seller, çamur selleri, su baskınları yaşam alanlarını tehdit ediyor. Atmosferin ısınması sera etkisi, asit yağmuru, iklim değişiklikleri, ozon tabasının delinmesi, atmosferin ısınması buzulların erime riskini artırıyor. Nitekim gezegenin 1 ila 3. 5 derece daha ısınması durumunda kutuplardaki buzulların erimesiyle deniz seviyesinin 15 ila 95 santimetre

yükseleceği tahmin ediliyor ki, muhtemel manzarayı düşünmek bile ürperticidir... Durum böyleyken çokuluslu şirketler (büyük sermaye densin) ve ABD atmosferin ısınmasının önlemesi yolundaki çabaları sabote ediyor. Bu arada genetik manipölasyon tam bir tehlide dönüşüyor. Velhasıl ileriye doğru ahmakça bir kaçış söz konusu...

Elbette rakamlar ve oranlar gerçeğin tamamını yansıtmaz, 1 milyar insan işsiz dendiğinde, şu kadar milyon aç, şu kadarı içme suyundan boksun, şu kadar mülteci dendiğinde, vb. sonuçta bir rakam telaffuz ediyorsunuz ve söylemesi de çok kolaydır. Bu rakamlardan hiçbir zaman o insanların yaşadığı dramı, acıyı, çaresizliği, aşağılanmışlığı, korkuyu ifade etmez. Gerçek durum rakamlarda görünmez. Bu yüzden rakamların söylediğinden çok söylemediğidir önemli olan.

İşte “küresel köyün” manzarası, işte Ramallah’lı kadının “bir parçası olmaktan utandığını” söylediği “çağdaş, modern, ileri” aklını teknik ilerlemeyle bozmuş insanlığın sefil manzarası...

Öyleyse iki şey: Birincisi dünyanın efendilerinin söylediklerinin aksine, artık bu durum sürdürülebilir değildir. İkincisi bu sefer durum ciddidir. Şüphesiz tarih boyunca insanlığın karanlık döneminden geçtiği oldu, kimi uygarlıklar tarihten silindi ama tür geriye gidişler ve karanlık dönemler hep bir uygarlık veya bölgeyle sınırlı kalıyordu. Bu gün durum farklıdır. Kapitalist üretim tarzı dünyayı bir bütün olarak kuşatınca riskleri de küreselleştirdi. Eğer vakitlice harekete geçilmezse, küresel riskler insanlığı ve uygarlığı geri dönüşü olmayan bir eşiğin ötesine taşıyabilir. Elbette riskleri bir avantaja dönüştürmekte pekala mümkündür.

Gerçek olan şudur ki, artık kapitalizm insanlığın ihtiyacı olanı veremiyor. Zaten eşyanın onu üreten insandan daha makbul sayıldığı, makinanın insanın hizmetinde değil, insanın makinanın hizmetinde olduğu, insan-insan ilişkilerinin yerini şeyler (metalar) arası ilişkilerin aldığı bir insanlık toplumu, bir dünya düzeni sürdürülebilir değildir. Sadece Sermaye’yi genişletilmiş ölçekte yeniden üret-

meyi amaçlayan bir sistemin ne insanla ne de doğayla barışık olması mümkün değildir.

Tarih boyunca insanlar, halklar, özgürlük, eşitlik, adalet gibi yüce insani değerler için mücadeleden hiçbir zaman vazgeçmediler. Bu gün bu iddiadan vazgeçmeleri için bir neden var mı? Bu önsözü, Güney Brezilya'daki Porto Allegre'de toplanan "Dünya Sosyal Forumu"na katılan bir Afrikalı delegenin şu sözleri ile bitirebiliriz: "İki asır önce olsaydı, buraya ayaklarıma zincir vurulmuş olarak gelecektim, bu gün özgür bir insan olarak buradaki varlığım asla umutsuzluğa kapılmamak gerektiğini doğruluyor; evet başka bir dünya mümkündür."

Kalecik Kapalı Cezaevi

28 Mayıs 2002

Elinizdeki kitapta yer alan yazılar, bazıları Kalecik Cezaevinde olmak üzere farklı tarihlerde ve birbirinden bağımsız olarak yazıldı. Bu durumdan kaynaklanan bazı tekrarlar olabilir ama bunun kitabın tadını kaçırdığını sanmıyorum. Elbette son karar okuyucunun olmak kaydıyla.

KÜRESEL KAPİTALİZM NEOLİBERALİZM DEVLET

*“Politik söylem, yalanı gerçeği,
cinayetleri saygın, boş lafı da
mantıklı ve tutarlı göstermekten
yanadır.”*

George Orwell

Sadece insan türünün değil, her türlü yaşamın tehlikede olduğu bir dünya’da, “mutlu” küreselleşme şarkılarının ortalığı kaplaması, çelişik gibi görünse de şaşırtıcı değil. Zira, şarkıyı söyleyenler yüzünde ne varsa hoyratça yağmalayıp, bolluk içinde şımarık bir yaşam sürenler. Dünya’nın beşeri ve doğal kaynaklarına el koyanların her şeyi: toz-pembe görmesi ve göstermeye çalışması anlaşılır bir şeydir. Şarkıyı dinlemesi istenenler cephesindeyse tam tersi bir tablo geçerli: akıl almaz sömürü, aşırı yoksulluk ve sefalet, manevi yozlaşma, giderek kritik hal alan ekolojik tahribat...

Birinciler ve sözcüleri küreselleşmeden sadece memnun değil, aynı zamanda küreselleşmenin herkesin yararına olduğunu da ısrarla söylüyorlar. Mevcut süreçlerin ve eğilimlerin sadece herkesin yararına değil, aynı zamanda başka bir seçeneğin mevcut ve mümkün olmadığını söylüyor.

Kazananlar cephesindeki çokuluslu elit, herkesi küreselleşme trenine binmeye davet ediyor. Söylenende şu: Trene atlayan kurtulacak ve başka tren de yok...

O halde iki şey yapılmalıdır: birincisi, “uyum” sağlanmalıdır; ikincisi de bu amaç için hareket etmeli, ayağa kakmalıdır...

Dikkat edilirse, tarihsel bir perspektiften bakıldığında değişen bir şey yok. Daha önceleri Hristiyanlaştırılıp cennet vad edilen, “uy-

garlaştırılan”, “modernleştirilen”, “kalkındırılanlar”, şimdilerde küreselleşme trenine davet ediliyor.

Elbette bu davet o kadarda nazik ve cömert değil... Bir tehdit de içeriyor: Başka seçenek yok, başka tren yok... Trene atlayıp kurtulamazsan ilelebet kaybetmek kaçınılmazdır... Öyleyse acele etmek gerekiyor.

İhtiyaçlar her aşamada “uygun” söylemi’de yaratıyor. Eskiden “modernleşme”, “kalkınma” denilene şimdilerde “uyum” deniliyor. Modernleşmek modern olana benzemek “ki, modern ideal olandır”! anlamına geliyor. Küreselleşmeye uyum için de reform yapmak gerekiyor. Özetle söylenen şu: Reform olmadan uyum gerçekleşmez, uyum vakitlice gerçekleşmezse tren kaçır...

Oysa, şimdilerde küreselleşme denilen aslında, emperyalist saldırıdan ve saldırının yoğunlaşmasından başka bir şey değil. Emperyalizmse, kapitalizmde içerilmiş olan bir eğilim. Dolayısıyla kapitalizmin bir aşaması değil, bizzat sistemin doğasında içerilmiş, sistemde içkin bir eğilim. Başka kavramlarla ifade etmek gerekirse, kapitalizm emperyalizmdir. Emperyalizm, kapitalist üretim tarzının ya da sermayenin genişletilmiş yeniden üretiminin bir gereği olarak tezahür ediyor. Zira, kapitalist sistem var olabilmek için sürekli yayılmak, genişlemek, yeni kaynaklara ve pazarlara sahibolmak, kapitalist olmayan üretim tarzlarını kendi ihtiyaçları doğrultusunda biçimlendirmek “biçimsizleştirmek” zorunda olan bir sistemdir.

Bir edeb-i kelâm yapılarak, emperyalizm kavramının yerine küreselleşme kavramı kullanılıyor. Kapitalizm kavramı yerine de “piyasa ekonomisi” veya “Pazar ekonomisi” kavramının yeğlenmesi gibi... Elbette kullanımdan düşen sadece kapitalizm ve emperyalizm kavramları değil ve bu durum doğrudan ideolojik güç dengesinin tersine dönmesiyle ilgili. Velhasıl, ideolojik karşı devrimin bir sonucu. İdeolojik karşı devrime neoliberal “reformlar” eşlik ediyor. Neoliberal ideolojik söylemin hakimiyet kurmasıyla, kapitalizmin, emperyalizmin eleştirisinde önemli kavramlar da (şimdilik) gün-

demden düşmüş (düşürülmüş) görünüyor. Sömürü, sınıf, sınıf mücadelesi, artı değer, işçi sınıfı, proletarya, kalkınma, planlama, vb. kavramlar sadece kullanımdan düşmekle kalmıyor, aynı zamanda kullanımı da “yasaklanıyor.”

Kimi kavramlar bu biçimde “lanetlenip”, kullanımdan düşerken, uluslar-üstü (ulus-ötesi) firmaların ihtiyacı olan yenileri üretiliyor. Artık toptan işten çıkarmalara “sosyal plan” deniyor. “İnsan kaynakları” kavramı da öyle... Eğer insanlar soru sorma yeteneklerini kaybetmişlerse, elbette “İnsan kimin için kaynaktır?” “Ne için kaynaktır” gibi sorular da sorulmaz oluyor.

Kapitalizm emperyalizm olmakla birlikte, tarih sahnesine çıktığı dönemden beri, kapitalizmin kapsamlı saldırıya geçtiği ve dünyanın görüntüsünün köklü değişikliğe uğradığı dönemler oldu. Bunlardan birincisi Kristof Kolomb’un macerasıyla başlayan dönem, ikincisi de sanayi devrimiyle başlayan dönemdi. Bu iki emperyalist saldırı sonucu dünya toplumları arasında kutuplaşma derinleşti. Kapitalist-emperyalist merkezlerle dünyanın geri kalan sömürgeleştirilmiş veya yarı-sömürgeleştirilmiş bölgeleri arasındaki zenginlik uçurumu büyüdü. Nitekim, 1800 yılında 1 e 2 (Bire iki) olan zenginlik farkı şimdilerde 1 e 60’ı (Bire altmış) aşmış durumda. Başka türlü ifade etmek istersek, dünyanın beşeri ve doğal zenginliğine dünya nüfusunun yaklaşık %20’sini oluşturan emperyalist ülkeler el koyuyor.

İşte şimdilerde küreselleşme denilen, söz konusu tarihsel süreçte üçüncü kapsamlı saldırı anlamına geliyor. Böylesi kapsamlı bir saldırının İnsanlığın kurtuluşu (üstelik nihai kurtuluşu) olarak sunulması ideolojik egemenlik ve o egemenliğin araçları olan kavramlar dünyasıyla yakından ilgilidir. Elbette üçüncü kapsamlı saldırı (küreselleşme) dalgası sadece birazdan değineceğimiz neoliberal ideolojik tezlerin üstünlük sağlamasının sonucu değildi. Sovyet sisteminin çökmesi, aynı şekilde üçüncü Dünya’da ulusal kalkıncı veya popülist denilen rejimlerin kalkıncı stratejilerinin “başarı-

sızlığının”da payı vardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürge halkları, sömürgeciliğe başkaldırıp “bağımsızlıklarını” kazanarak, dünya zenginliğine ortak olma, yaklaşık 450 yıldır uzak tutuldukları sofraya dahil olma talebiyle sahneye çıkmışlardı.

Neoliberalizmin üstünlük sağlaması ve bu üstünlüğün pratik politikaya tercüme edilmesi, Sovyet sistemi ve ulusal kalkıncı stratejilerin başarısızlığı, başta işçi sınıfı olmak üzere, üçüncü Dünya için ideolojik planda silahsızlandırma anlamına geliyor. Fakat, saldırının karşı saldırıyı davet etmesi eşyanın tabiatı gereğidir.

Kapitalizm egemen (hakim) üretim tarzı durumuna gelebilmek için iki şey yapmak zorundaydı: Birincisi, sermayenin gelişip serpilmesinin önünde engel oluşturan eski kurumsal yapıyı (Ancien Régime) tasfiye etmek! İkincisi de yeni üretim tarzı olan kapitalizmin “onun egemen kesimlerinin” ihtiyacı olan ideolojik-yasal ve kurumsal bir çerçeve oluşturmak. Bu amaçla yeni egemen sınıf olan burjuvazinin çıkarlarını gerçekleştirebilecek bir devlet aygıtı oluşturmak.

İşte, bir ideoloji olarak liberalizmin işlevi, bu ikili amacı meşrulaştırıp ete-kemiğe bürünmesini sağlamak olmuştur. XIX’uncu yüzyıl ekonomik liberalizminin doğal bir gelişme olduğu tezi içeriyordu. Elbette bu kadar da değildi. Daha sonraki dönemde *Laisser-Faire*’e karşı gerçekleşen yasalaştırma (kadifıkasyon) ve kurumsal yapı oluşturma liberalizm düşmanlarının bilinçli gayretlerinin eseri olduğu düşüncesidir. Tam tersine *Laisser-Faire*’in yerleşmesi yoğun devlet müdahaleleri sonucu mümkün olmuştur.

Başka bir ifadeyle, eğer *Laisser-Faire* diye bir şey olmuştaysa, bu ancak devlet müdahalelerinin sonucuydu. “Piyasa ekonomisi” denilenin işleyebilmesi için yoğun devlet müdahaleleri gereklidir. Dolayısıyla, sadece sermayenin büyüüp, serpilmesinin önündeki engellerin (Eski rejimden kalan) tasfiye edilmesi için değil, devletin sermaye sınıfının önünü açıcı ve destekleyici yeni düzenlemeler, velhasıl yeni bir yasal-kurumsal çerçeve (yeni bir devlet aygıtı) oluşturmak gerekmişti... Ünlü Macar iktisatçısı Karl Polanyi’nin

ifade ettiği gibi:“Devlet artık liberalizm taraftarlarının belirlediği görevleri yerine getirmek için merkezi bir bürokrasiyle donatılmıştı.” “Serbest piyasaya giden yol, merkezi bir biçimde düzenlenen ve kontrol altında tutulan sürekli bir müdahaleciliğin sınırsız artışından geçiyordu. Adam Smith’in basit ve doğal özgürlüğünü insan toplumuyla uyumlu kılmak son derece karışık bir işti.”¹

Dolayısıyla şimdilerde yeniden moda olan ve piyasa ekonomisi olarak ifade edilen kendi kendine işleyen piyasa tam bir mistifikasyondur. Bunun ne kadar öyle olduğunu görmek için, son yirmi yılda oluşturulan kurumsal-yasal mevzuata bakmak yeter...

İdeolojik planda ekonomik liberalizmin rüzgarını arkasına alarak saldırıya geçen yeni egemen sınıf olan burjuvazinin bu saldırısı karşılıksız kalamazdı. İşçi sınıfının ve sömürgeleştirilen halkların direnişi ve karşı saldırısıyla, güç dengesi yeniden biçimlendi ve yeni bir kurumsal çerçeve oluştu. Özellikle de XIX’uncu yüzyılın ikinci yarısından II. Dünya Savaşı sonrası döneme kadar, başta işçi sınıfı olmak üzere toplumun mütevazî emekçi kesimleri lehine önemli kazanımlar söz konusuydu. Dolayısıyla “karşı saldırı” liberalizmin oluşturduğu kurumsal-yasal çerçevede önemli gedikler açmayı, azımsanmayacak mevziler kazanmayı başardı. Bu durum bir bakıma devlet müdahaleciliğinde kısmi bir “yön değişimi” sayılabilir.

İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ertesinde güç dengesini emekçi sınıflar ve ezilen halklar lehine değiştiren iki unsur daha söz konusuydu: Sömürge halkların bağımsızlıklarını kazanmaları ve faşizmin yenilgisinin de etkisiyle Sovyet sisteminin prestijinin artması “komünizm korkusu” Bütün bunlar emperyalist odakların etkin çevrelerini telaşlandırmıştı... Sosyalizm ve devlet müdahaleciliğine karşı ideolojik savaş, II. Dünya Savaşının hemen ertesinde başlatılmıştı bile... Artık devlet müdahaleciliği, sosyal harcamalar ve işçi örgütleri (sendikalar) hedef tahtasındaydı, sendikalar sadece pazarın

1 Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm*, Alan yay, 1984, s 148-149 31. 01. 2002

işleyişini bozmakla suçlanmıyor, işsizliğin de başlıca nedeni olarak lanetleniyordu...

Buraya kadar söylenenleri özetlemek istersek:

1. Kendi kendine işleyen Pazar (piyasa) diye bir şey mümkün değildir;

2. Sanayi Devrimi sonrasında kapitalizmin vahşi saldırısına maruz kalanların direnci ve karşı saldırısıyla sistem kısmen de olsa yumuşatılmış, değilse “ehlileştirilmiştir”.

3. Bu durum sermayenin kâr olanaklarını sınırladığı için, sermaye sınıfı tarafından kabullenilemez sayılmıştır;

4. Neoliberalizmin, işçi sınıfı, emekçi kesimler ve sömürge halkları “Yeryüzünün Lânetlileri” lehine kaybedilmiş mevzileri geri almayı amaçlayan ideolojik bir saldırıdır.

Bir İdeolojiyi Mayalandırmak

Neoliberalizm, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde geçerli sosyal dayanışmacı kurumsal çerçeve ve mevzuatı tasfiye etmeyi ve yeni tip bir kapitalizmin ideolojik teorik temellerini oluşturmayı amaçlıyordu ki, bu yeni tip kapitalizmde emekçi sınıflar, mütevazı toplum kesimleri ve sömürge halklar lehine hiçbir kazanım ve düzenlemeye yer olmamalıydı.

Teorik- ideolojik bir söylem olan neoliberalizm, baştan sona ısmarlama üzerine üretilmişti. Daha 1944 yılında **Friedrich August von Hayek**, *The Road to Serfdom (Köleliğin Yolu)* adlı eseri kaleme almış, bir bakıma bu eserde neoliberalizmin ideolojik esaslarını varetmişti. Eser, Pazar ekonomisine, pazar mekanizmasına piyasaların serbest işleyişine, her türlü devlet müdahalesine cepheden bir saldırıydı.

Avrupada “Sosyal Devlet’in” kurumsallaşmaya başladığı II. Dünya Savaşı sonrasında, Hayek, İsviçre’nin Vaud kantonundaki Mont Pêlerin’deki Park Otel’de bir konferans düzenledi. Konferan-

sa Avrupa'daki sosyal devlet karşıtlarıyla, ABD'deki aşırı New-De-al karşıtları davetliydi. Daha sonraları neoliberalizmin önde gelen teorisyenlerinden biri olacak Milton Friedman da konferansa davet edilenler arasındaydı. Bu ilk konferans sonucunda *Mont Pêlern Topluluğu* oluşturuldu. Topluluğun amacı neoliberal tezleri oluşturmaktı. Fakat savaş sonrası dönemde kapitalizmin uzun bir genişleme dönemine girdiği koşullarda, neoliberal tezlerin rağbet görmesi olanaklı değildi. Kapitalizmin “Şanlı Otuz Yıllarını” yaşadığı bir konjonktürde, neoliberal teorisyenlerin devlet müdahaleciliğine karşı tezlerinin yankı bulması imkansızdı. Bilindiği gibi, neoliberalizm, müdahaleci devletin, sosyal devletin “eşitlikçi” politikalarının özgülükleri boğduğu, insanların girişimci ruhunu öldürdüğünü ileri sürüyor ve toplumsal eşitsizlikleri olumlu (pozitif) bir şey sayıyor...

Fakat, kapitalist gelişmenin 1974 kriziyle son bulması ve sistemin yeniden “yapısal krize” girmesiyle neoliberal tezlere gün doğmuştu... Hayek ve arkadaşları krizin nedeni olarak, işçi hareketini, sendikaların aşırı güç kazanmasını görüyorlardı. Onlara göre sendikalar özel sermayenin yatırım yapmasını engelliyor du. İkinci neden de müdahaleci devletin yüksek oranlı vergiler ve harcamalarla kaynakları israf eden devasa bir “parazit” durumuna gelmesiydi. Bir taraftan işçi sendikalarının dayattığı yüksek reel ücretler, diğer yandan sermayeden alınan yüksek oranlı vergiler ve devlet müdahaleleri, kapitalist işletmelerin kâr marjlarını düşürerek enflasyonu ateşlemişti...

Bu durumu tersine çevirebilmek için de sendikaların gücünü kıracak ve para arzını denetim altına alacak güçlü bir devlete ihtiyaç vardı. Elbette devlet de sermayeyi kısıtlayıcı müdahalelerden ve sosyal harcamalardan elini çekmeliydi. Bunlara ilave olarak bir de “doğal işsizlik” oranı yaratılmalıydı. İşsiz sayısının artması sendikaların gücünü kırmanın ve zayıflatmanın da bir aracı sayılıyordu... Nihayet, yüksek gelir guruplarından alınan vergilerin de azaltılması, neoliberal öneriler arasında yer alıyordu.

1944’de başlayıp 1947’de dernek düzeyinde faaliyetlerini sürdüren neoliberal teorisyenler, *Mont Pelerin Society* dışında Cenevre’deki Uluslararası Yüksek Etütler Enstitüsü, İngilterede London School of Economics, ve ABD’deki Chicago Üniversitesi’nde malyalandırılıp medya aracılığıyla yayılıyor, bir bakıma Pazarlanıyordu... Kapitalizmin krizi koşullarında kolay pazarlanır duruma gelen neoliberal ideolojik tezler, 1979’da İngiltere’de Margareth Thatcher ve 1980’de ABD’de Başkan Ronald Reagan’la hayata geçiriliyor, onları 1982’de Helmut Kohl’le Almanya ve diğerleri izliyordu. 1980’li yıllar neoliberal tezlerin özellikle sanayileşmiş kapitalist ülkelerde tartışmasız zafer kazandığı yıllar oldu. Fakat ilk deneme daha önce “çevre ülkelerde” yapılmıştı: Pinochet’nin Şili’sinde Chicago Oğlanları (Chicago boys) ilk stajlarını yapmışlardı.

Elbette pratik politikaların ülkeden ülkeye farklılıklar göstermesi doğaldı. Nitekim Margaret Thatcher’in İngiltere’si model oluşturuyordu: Para arzının kısılması, yüksek faiz uygulaması, varlıklı sınıflardan alınan vergilerin azaltılması, finans akımlarının serbestleştirilmesi (uluslar arası sermaye hareketlerinin), işsizlik oranının yükseltilmesi, grevlerin kısılması ve sosyal harcamalarda kısıntı... sendikaları baskı altına alan bir yasal mevzuat oluşturulması, nihayet kapsamlı özelleştirmeler...

ABD’de de aynı neoliberal söylem geçerli olmakla birlikte, uygulama İngiltere’dekinden farklıydı. ABD, Sovyetler Birliğiyle askeri plandaki yarış yüzünden, askeri harcamaları artırma yoluna gitti. Bütçe disiplinine uygun olmayan bir politika izlendi, bir çeşit militer Keynezyanizm söz konusuydu. İngiltere’deki gibi sosyal devletin olmayışı, sosyal harcamalarda önemli bir kısıntıya gitmeyi gündemden düşürmüştü: Buna karşılık varlıklı kesimlerden alınan vergiler düşürüldü.

Daha sonraki dönemde iktidara gelen ve neoliberal politikalara karşı olduklarını ilan eden farklı renklerdeki sol ve sosyal demokrat hükümetler de adını koymadan neoliberal politikalar uyguladılar.

Sonuç itibariyle hemen tüm OECD ülkelerinde Mont-Pêlerin Topluluğundan itibaren oluşturulan neo liberal ideolojik tezler kesin bir zafer kazanmıştı.

Bu aşamada söylenenler ve gerçekleşenler cephesindeki durumu da kısaca hatırlatmak yararlı olabilir. Neo liberalizmin temel kaygılarından biri olan enflasyonla mücadele gerçekten başarılıydı. Nitekim OECD ülkelerinin tamamında enflasyon oranı (ortalama) 1970'li yıllarda %8. 8'den 1980'li yıllarda %5. 2'ye geriledi. Bu eğilim 1990'lı yıllarda da devam etti. Enflasyonun engellenmesiyle kâr oranlarının yükseleceği beklentisi de gerçekleşti. Nitekim 1970'li yıllarda sanayi sektöründe ortalama kâr oranları %4. 2 oranında azalmışken, 1980'li yıllarda %4. 7 oranında artış kaydetti. Sadece Batı Avrupa söz konusu olduğunda, her iki oran da genel ortalamadan daha yüksekti ve sırasıyla %5. 4 ve %5. 3'tü. Elbette bu keskin dönüşün nedeni işçi hareketinin yenilgiye uğratılmasıydı. (Diğer neden işsizlik oranındaki hatırı sayılır artışı.) İşsizlik oranı 1980'li yıllarda 1970'lerdakinin iki katına yükselmişti. Bu durum reel ücretlerin aşındırılmasını kolaylaştırmıştı. Dolayısıyla, neoliberalizmin hedefleri arasında olan işsizlik oranını yükseltme hedefi de gerçekleşti. Ne var ki, bütün bunlar asıl amaç olan, ekonomilerin yeniden istikrarlı büyüme oranlarını yakalamalarını sağlamadı. Neoliberal politikalar yüksek ve istikrarlı büyüme oranlarını gerçekleştirmede bütünüyle başarısız oldu. Bir bütün olarak alındığında, OECD ülkelerinde 1950 ve 1960'lı yıllardaki büyüme oranları bir türlü yakalanamadı...

Bu aşamada şu sorunun akla gelmesi doğaldır: Sermaye lehine bunca düzenlemeye rağmen, hedeflenen istikrarlı büyüme neden sağlanamadı? İmalat sanayii sektöründe büyüme oranı 1960'lı yıllarda %5. 5, 1970'lerde %3, 6 ve 1980'li yıllarda da %2, 9 oranının da gerçekleşti. Kârlar artarken yatırımlar neden artmadı? Neoliberal tezlerin pratik politikaya tercüme edilmesi, finansal akımların liberalleştirilmesini de içeriyordu, "Sermayenin serbest dolaşımı, tahvil alım-satımı, yeni finansal ürünler, vb." Spekülatif finansal yatırımlar verimli

(isdihdam ve gelir yaratan) yatırımlardan daha kârlı olduğu için, sermaye üretimden spekülasyona kaydı. Kapitalist süreç rantçı, parazit bir nitelik kazandı. Kâr ile rant arasındaki sınır silikleşti.

Gerçi neoliberalizmin rüzgarı daha 1980’li yılların sonuna yaklaşıırken kesilmeye başlamıştı, ama Doğu Avrupa’daki “kollektivist” rejimlerin çöküşü, neoliberalizme yeni bir kuvvet aşısı demeye gelmişti. Giderek neoliberalizm ABD ve Batı Avrupa dışı bölgelerde de egemen düşünce haline geldi ve alternatifsiz olarak sunuldu. O kadar ki neoliberalizmin başarısı ilk “üreticilerinin”, “Hayek ve diğerleri” hayal bile edemeyecekleri bir etkinlik ve yaygınlığa ulaştı...

II- Küresel Kapitalizme özgü olan

Kapitalist sistem, varolabilmek, ayakta kalabilmek için genişletilmiş olarak yeniden üretilmek zorunda olan bir üretim tarzıdır. Yeniden üretimin koşulu da sürekli bir yayılma ve genişlemeyi zorlar. Yeni kaynaklara ulaşp, denetlemek, yeni pazarlara açılmak veya yeni pazarlar açmak gerekir. Başka türlü ifade etmek gerekirse, kapitalizmin varlığı yayılmaya ve genişlemeye bağlıdır. Zaman zaman kapitalizmin değiştiği, artık geçerli olanın “farklı bir şey” olduğu ileri sürülür. Her şey değişiyorsa elbette kapitalizmde değişecekti ama, değişim son tahlilde kapitalizm içinde bir değişimdir. Önemli bir nokta da, söz konusu değişimin nasıl gerçekleştiği ve ne anlama geldiğiyle ilgilidir. Küreselleşme ideolojisi de benzer bir bilinç oluşturmaya yöneliyor, kapitalizmin artık eski kapitalizm olmadığı, “aklını kullanabilen” herkese eşit olanaklar sunduğu düşüncesi yaygınlaştırılmak isteniyor.

Unutulan asıl husus şudur ki; kapitalizmin “uygarlaşması” doğrudan kapitalizme karşı direncin sonucudur. Emperyalist metropollerde işçi sınıfının, sömürgelerde ezilen halkların mücadelesi sonucu vahşi kapitalizm “uygarlaştırıldı” Elbette bu ifadenin de nüanse edilmeye ihtiyacı var. Emperyalist ülkelerdeki “uygarlaşma”, sömürge ve yarı -sömürgelerde “şimdiki Üçüncü Dünya” sömürü,

yağma ve talanın derinleşmesi sonucunda mümkün olmuştu, dolayısıyla sınırlıydı... Kapitalizmin “uygarlaşmasını” sağlayan diğer önemli unsur da sosyalizmin alternatif bir toplumsal düzen projesi olarak sahneye çıkmasıydı. Şimdilerde işçi sınıfının direncinin kırılmış olması ve sosyalizmin de prestij kaybına uğrayıp alternatif olmaktan uzaklaşması, vahşi kapitalizme özgü koşulların hortlamasına olanak veriyor. Dolayısıyla, gerçek durum tevatür edilenden farklıdır. Olumlu yönde değişme bir yana vahşetin yeniden arz-ı endam etmesi söz konusudur.

Esasen küreselleşme sadece bir toplumsal “eğilimden” veya süreçten ibaret de değildi. Küreselleşme aynı zamanda bir ideolojidir. Eğer, bir eğilim olarak alınırsa, küreselleşme ticareti (mal ve hizmet akımlarını), finansal pazarları, üretim sistemlerini bütünleştirip-de-rinleştiren bir süreç demek. Bu durumun bir gereği olarak da, ulusal devletler tarafından konmuş sınırları aşmayı amaçlıyor. Bu amacın gerçekleşmesi için de yeni bir kurumsal yapı ve işleyişin, yeni aygıt ve araçların devreye sokulması gerekiyor. Velhasıl bütünleşmiş bir dünya pazarının işlerliğini sağlayacak bir kurumsal çerçeve oluşturma zorunluluğu kendini dayatıyor. Zira, bütünleşme, bütünü oluşturan parçalardan birinde ortaya çıkacak bir olumsuzluğun “bütüne” zarar verme olasılığının arttığı bir duruma denk geliyor. Nitekim, bugün finans piyasaları o kadar bütünleşmiş durumda ki, herhangi bir pazardaki kriz, anında başka bölgelere sirayet edip riski büyütüyor.

Bir ideoloji olarak küreselleşmeyse, geçerli süreçlerin ve eğilimlerin zorunlu, kaçınılmaz, üstelik arzulanan bir şey olduğu düşüncesini yaygınlaştırıp “tek düşünce” haline getirmeyi amaçlıyor. Öyleyse olup-bitenler kaçınılmazdır, uyum sağlamaktan başka da bir seçenek yoktur... Buradaki çelişki açık. Eğer zorunlu ve kaçınılmaz bir süreç söz konusu ise “arzulanırlığa” yer olabilir mi?

“Çokulusluluk” veya “ulus-üstü şirketler” olgusu esas itibarıyla kapitalist üretimde içkin (mündemiç) bir eğilimin ürünüdür. Söz konusu süreç sermayenin ünlü yoğunlaşması ve merkezileşmesi eğili-

minin bugün ulaştığı düzeyden başkası değildir. Elbette kapitalist büyük firmalar, tekeller son döneme özgü değildir. Fakat, 1970’lerden itibaren çokuluslu şirketler büyük bir artış kaydettiler. 1970’li yılların başında 7 bin kadar olan bu firmaların sayısı 1970’li yılların sonlarında 40 bini aştı ve 200’binden fazla şubeleriyle dünyayı bir örümcek ağı gibi sarmış durumdalar. Faaliyet alanları tüm dünya olan bu büyük firmalar, dünya ekonomisine yön verir duruma geldiler. Bu firmalardan bazıları orta-boy devletlerin ekonomik gücünün üstünde ağırlığa sahipler. Bu durumun, devlet-sermaye ilişkisine yeni bir biçim ve görüntü vermesi doğaldır. XIX. Yüzyıl sonu XX’inci yüzyıl başında büyük kapitalist tekeller “kendi” ulus-devletlerinin gücünü arkalarına alarak, rakipleri aleyhine kârlarını ve pazar paylarını büyötmeye yönelirken, şimdilerde ulus-devletler tarafından konmuş “sınırlama” ve “engellere” meydan okuyorlar. Bu yeni sürecin bir sonucu olarak da artık, yeni fetihler devletlerin değil, uluslar-üstü dev firmaların işi... İşte dünyanın emekçilerinin ve “yeryüzünün lânetlerinin” maruz kaldığı yeni saldırının failleri de onlardır.

Dolayısıyla, küresel kapitalizm çağında devlet-sermaye ilişkisi yeniden biçimleniyor. Elbette ideolojik söylemin yaymaya çalıştığı gibi devlet küçölüyor ya da yok oluyor değil. Devlet “büyük” ve büyümeye de devam ediyor. Yeni durumun eskiden farkı, büyük devletin sadece büyük sermayeye hizmet eder duruma getirilmesiyle ilgili. Aslında devletin küçültülmesi söylemi, emekçi ve mütevazı kesimlerle ilgili işlevlerin budanmasını ifade ediyor. Bir tarafı küçölürken başka yanlarının büyümesi eşyanın tabiat gereğidir.

Küresel kapitalizmin ikinci “yeniliği” emek-sermaye ilişkisinin, ya da güç dengesinin bütünüyle sermaye lehine olarak bozulmasıdır. Bu, işçi sınıfının uzun ve zorlu mücadeleler sonucu kazandığı mevzilerin gerisine püskürtülmesi demektir.

Üçüncü kayda değer yenilik de, sermayenin görülmemiş düzeyde bütünleşmesi ve finans sermayesinin sermayenin diğer kesimleri

aleyhine büyük bir güç kazanmasıdır. Elbette yenilik sadece “üstünlükle”de sınırlı değil. Son derece de önemli bir husus da ekonomik faaliyetin tüm alanlarının ve veçhelerinin finanslaşmasıdır.

Nihayet, dördüncü bir “ayırddıcı” özellik de bizzat tüketimin ideolojik bir karakter kazanması ve standartlaşmasıdır. (elbette tüketim yapabilenler için). Tüketimcilik (consumerisme) ideolojisinin etkinliği, iletişim teknolojisi ve medya sayesinde hızla artıyor.

Bir kere çokuluslu şirketler (veya uluslar-üstü firmalar) olgusu, ulusal ekonomilerin niteliğini değiştiriyor. İkincisi de söz konusu olgu uluslararası akımları niteliğini de değiştiriyor. Artık reel akımlardan çok fiktif (sanal) akımlar, finans akımları büyük ağırlığa ve öneme sahip. Bir başka yenilik de bilinen anlamdaki uluslararası ticaretin yerini çok uluslu firmaların kendi iç ticaretleri veya firmalar arası ticaretin almasıdır.

Dünya ekonomisine yön veren büyük firmaların hisse sahipleri ya da denetimi elinde tutan kesimler. Asıl etkin ve belirleyici olan finans sermayesi olunca “ki bu gurup içinde doğrudan finans şirketleri ve kurumları dışında, sosyal güvenlik kurumları (emekli sandığı türü), plasman kurumları, büyük simsarlık şirketleri, vb. de var” para istikrarının korunması önemli hale geliyor. Enflasyonla mücadeledeki ısrarın sırrını orada aramak gerekir... Artık finans sermayesi egemenliği altında para istikrarı esastır ve reel alanın ona uyması isteniyor. Bu durum, bilinen ilişkilerin ters-yüz olmasıdır. Daha açık ifade etmek istersek, yeni anlayışta bütçe denkliğini sağlamak için büyüme feda ediliyor Aynı şekilde fiyat istikrarı için de ekonomik büyüme feda ediliyor. Öte yandan faiz oranları da reel verilere değil, piyasaların beklentilerine ve merkez bankalarının para istikrarını sağlama hedeflerine göre belirleniyor... Finans lobisinin çıkarları faiz oranlarını yüksek tutmayı gerektiriyor. Ve sonuçta yatırımlar caydırılıp cezalandırılıyor. Finans sermayesinin böylesi bir güce ve etkinliğine ulaşması, bir bakıma öküzü arabanın arkasına koşmak gib bir şeydir. Zira, finans sektörü yatırımlar için sermaye

sağladığında işlevseldir. Spekülasyona yöneldiğindeyse üretimi ve verimli yatırımları aşındıran bir parazite dönüşüyor.

Finans ve rantıye sermayesinin egemenliği altındaki küresel kapitalizm koşullarında: Fiyat istikrarını, bütçe denkliliğini, ücret esnekliğini, özelleştirmeleri, varlıklı sınıflardan alınan vergilerin düşürülmesini esas alan neoliberal politikalar sadece yatırımları caydırmakla kalmıyor aynı zamanda finans sermayesinin üretim dışı (spekülatif) alanlarda “değerlenmesini” özendiriyor. Borçlandırma, borsa, faiz, döviz ve kur farklarından yaralanıp kısa vadede yüksek kârlar elde etmeye yöneliyor. Ya da şirket birleşmeleri ve şirket satınalmaların da kullanılıyor. Bu sürecin sonucunda işsizlik artıyor ve gelir dağılımı dahada bozuluyor ve üretimsizlik kural haline geliyor. Buraya kadar söylediklerimizin bir tezahürü olarak, “verimli” bir biçimde kullanılması mümkün olmayan (kullanılmayan) devasa bir finans sermayesi ortaya çıkıyor. Bunun anlamı, sermayenin toplu değersizleşme riskiyle yüz yüze geldiğidir... Dolayısıyla, her an bir finansal kriz patlak verip her tarafı sarabilir, genelleşmiş bir küresel finansal kriz dünya ekonomisinde bir çöküntüyü ateşleyebilir. Bu yüzden dünya ekonomisinin iyiye gittiği, işlerin yolunda gittiğine dair söylemler, insanın mezarlığı geçerken korkudan şarkı söylemesi gibi birşey...

III. Ulus-Devlet veya Aşınmanın Anlamı

Devlet egemen sınıfların zenginliğini koruyup arttırmak üzere oluşturulmuş bir aygıttır. Kapitalist dönemin devleti de “sermaye sınıfının işlerini yürüten bir komite” den öteye bir şey değildir. Devlet mülk sahibi sınıfları hiçbir mülkü olmayanlara karşı korumak için şiddet kullanır. Başka türlü söylenirse şiddet kullanma tekeline sahiptir. Fakat, egemen sınıfın egemenliği sadece çıplak şiddetle sürdürülemez, egemenlik kalıcılaştırılmaz. Çıplak şiddete bir de sistem ve egemenliğin niteliği hakkında yanılısama yaratan bir egemen ideolojinin eşlik etmesi gerekir. Egemen ideoloji (bazen resmi ideoloji) varlıklı sınıfların çıkarına hizmet edecek biçimde kurgu-

lanmış ve onların yararına işleyen düzenin aslında herkesin çıkarına işlediği izlenimini ve yanılmasını yaratmayı amaçlar. “Ünlü hepimiz aynı gemideyiz masalı”

Fakat, bir üretim tarzından diğerine devlet- egemen sınıf ilişkisinin yönü ve biçimi değişir. Kapitalizm öncesi sosyal formasyonlarda egemen sınıf siyaseti belirlediği için, servete ve zenginliğe sahip olurken, kapitalist toplumda ekonominin belirleyiciliği esastır. Sermaye sahibi sınıf ekonomik gücü sayesinde siyaseti belirler.

Ulus-devlet ilk defa kapitalizmin ortaya çıktığı, Batı Avrupa’da 1648 Westfalya Barışı sonrası dönemde ortaya çıktı. Daha önce de söylediğimiz gibi, kapitalist sınıf (daha geniş anlamda burjuvazi) kendi sınıfsal çıkarlarına hizmet edecek bir devlet aygıtı oluşturdu. Bu amaçla pre-kapitalist dönemin devletini tasfiye etmek ve sınıfsal çıkarlarını gerçekleştirebilecek bir devlet aygıtı, kurumsal çerçeve ve egemen ideoloji oluşturmak durumundaydı. Bu tasfiye sürecinde genel olarak liberalizm, daha dar anlamda da ekonomik liberalizm belirleyici rol oynadı. Sonuç olarak, Eski Rejim’den farklı yeni bir devlet aygıtı oluştu. Liberalizm tarafından meşrulaştırılan bu devlet de geleneksel yapıdan kaynaklanan her türlü sınırlama ve müteva-zi kesimlere yönelik “korumaları” tasfiye etti. Mülksüzleştirme ve proleterleştirme sonucu geniş toplum kesimleri sınırsız sömürüye açık hale geldi ve yaşamak için işgücünden başka satacak bir şeyi olmayan (zincirlerinden başka da kaybedecek hiçbir şeyleri olmayan) geniş bir ücretli köle kitlesi ortaya çıktı. Batı Avrupa’daki bu mülksüzleşme ve proleterleşmeye Avrupa dışı dünyanın (Üçüncü Dünya) sömürgeleştirilmesi eşlik etti. Velhasıl dünyanın her yerinde emekçi sınıflar kapsamlı bir saldırıya maruz kaldılar.

Saldırı olan her yerde karşı saldırı kaçınılmazdır ve eşyanın tabiatı gereğidir. Mülksüzleşip-proleterleşen, vahşi sömürü ve baskıya maruz kalan emekçi kitleler, bu saldırıya karşı direnişe geçtiler. Aynı şekilde sömürgelerde de direnişin ve karşı saldırının tarihi sömürgecilikle yaşıttır. İşte, bu söz konusu saldırı ve saldırıya karşı oluşan

direnış ve karşı saldırı (metropollerde ve sömürgelerde), giderek kapitalizmi “vahşı kapitalizm” durumundan hayli uzaklaştırdı. Önce metropol kapitalist ülkelerde işçi sınıfı sömürüyü sınırlayan bir dizi kazanım elde etti. Bu kazanımlar zamanla toplumun mütevazı kesimlerine doğru genişledi. Bunun anlamı devletin sosyal kaygılara “duyarlı” hale getirilmesi idi. II. Dünya Savaşı sonrasında söz konusu olan da zaten, “sosyal devlet”, “refah devleti”, “kayırcı devlet” denildi. Velhasıl devlet hem çalışan kesimleri, hem de korunmaya muhtaç kesimleri gözetir bir yapıya kavuşturulmuştu. Buraya kadar söylediklerimizden iki yanlış sonuç çıkarmamak gerekir: Birincisi, burjuva devletinde bu tür mevziler kazanılması kapitalist devletin karakterinin değiştiği anlamına gelmez; ikincisi de, kapitalizm ve onun devleti yerinde kaldıkça, kazanımların nihai kazanımlar olmadığıdır.

Sömürgeciliğin tasfiyesi, emperyalist burjuvazinin çelişkileri ihraç etmesini zorlaştırmıştı. Üstelik yeni bağımsızlığa kavuşan ülkelerin emekçi kitleleri sanayileşmek, kalkınmak, dünyanın zenginliğinden pay alma taleplerini yükseltiyorlardı. Emperyalist sermaye içerde işçi sınıfının dışarda da sömürge halklarının sermayeye koyduğu “sınırlardan” rahatsızdı. Kapitalizmden ayrı bir kollektivist bulokun ortaya çıkıp, çekim merkezi haline gelmesi, emperyalist ülkelerde hem reel ücretlerin hem de sermayeden alınan vergilerin yükselmesi, Üçüncü Dünya yönetimlerinin sofraya dahil olma talepleri, sermayenin etkin odaklarını telaşlandırmaktaydı...

Sermaye kaybettiği mevzileri geri almak için önce işe “uygun” bir ideoloji oluşturarak başladı. Fakat daha önce değindiğimiz nedenlerden ötürü (kapitalizmin genişleme dönemine girmesi...), saldırıya “uygun koşulların” oluşmasını beklemek zorunda kaldı. Kapitalizmin yeniden “yapısal krize” girmesi beklenen fırsatı sunmuştu... Ismarlama üzerine üretilmiş ideolojik tezlerin birer birer pratik politikaya tercümesi, 1979’dan itibaren gündeme geldi. Saldırıyla, işçi, emekçi, mütevazı toplum kesimleri lehine kaybedilmiş mevziler geri alınmak isteniyordu. Bu saldırının Üçüncü Dünya’da-

ki amacı da, kalkınmacı-popülist devleti tasfiye edip, bu rejimleri yeniden kompradorlaştırmaktı. Başka bir ifade ile, söz konusu olan bir “küresel püskürtme stratejisiydi.”

Başlı başına bu saldırı ulus-devleti aşındırma istidadı taşıyordu ama, ikinci bir nesnel olgu bu süreci daha da önemli hale getirdi. Bu olgu çok uluslu veya uluslar-üstü (transnasyonal) şirketlerin büyük bir etkinliğe ulaşmasıdır. Bu arada sermaye içinde finans sermayesinin etkinliği de, kapitalizmin tarihinde görülmemiş boyutlara ulaştı. İletişim sektöründeki hızlı gelişme hem finanslaşmaya, hem de sermayenin hareketine ivme kazandırdı. Bu, büyük sermayenin ulus-devletlerin koyduğu sınırlara ve düzenlemelere tahammül edemez duruma gelmesi demekti.

Öyleyse sorun nedir? Gerçekten aşınan neydi? Bu aşınma ne anlama geliyor? Kimilerinin sandığı gibi devlet ve sınırlar ortadan kalkıyor mu? Hangi sınırlar kimin için ortadan kalkıyor? Ulusal egemenlik artık tarihe mi karışıyor? 21’inci yüzyılın kapitalist devleti nasıl biçimlenmekte? Yazının bundan sonraki bölümünde kısaca da olsa bu sorulara açıklık getirmemiz gerekiyor.

Devlet olmadan kapitalizm de olmaz. Burada tartışma konusu yapılan husus, devletin yok olması, “sönmesi” değil. Küreselleşme denilen dönem öncesinde geçerli ulus-devletin artık küresel kapitalizmin (çokuluslu şirketler dünyasının) ihtiyacına cevap veremez duruma gelmesidir. Dünya’nın “yeni efendileri” konumuna terfi eden çokuluslu şirketler, mevcut ulus-devlet yapısı ve işleyişinden hoşnut değil ve onun belirli işlevlerini ortadan kaldırmak istiyor. Aslında ulus-devletlerin sermaye lehine işlemeyen fonksiyonlarını hedef tahtasına yerleştirmiş durumda. Bir kere metropol- kapitalist ülkelerde sosyal devlet tasfiye edilmek isteniyor; ikincisi de, Üçüncü Dünya’da geçerli kalkınmacı-popülist devlet tasfiye edilmek isteniyor. Bu girişim daha önce sözünü ettiğimiz vahşi kapitalizmi hortlatma girişimidir. Aynı şekilde, Üçüncü Dünya’daki kalkınmacı devletin tasfiyesi ve orada geçerli rejimlerin kompradorlaştırıl-

ması da, sömürgeciliğin yeni bir versiyonunu dayatmak demektir. Bu vesileyle hatırlamak gerekir ki, zaten III. Dünya Ülkelerindeki ulus-devletler tipik ulus-devlet tanımına uymuyorlardı. Zira, ulus-devlet için olmazsa olmaz koşul olan ekonomik temelden yoksundular. Bu yüzden de ekseri emperyalist dünyadaki ulus-devletin bir karikatürü olmanın ötesine geçemiyorlardı.

Dolayısıyla, nasıl liberalizm, nesnel-otomatik süreçlerin bir sonucu değil idiyse, neoliberalizm de bilinçli bir saldırının, biçimlendirmenin, ve yapılandırmanın sonucu olarak tezahür ediyor. İşte bu yüzden, devletin yeniden yapılandırılarak çok uluslu şirketlerin, “dünyanın yeni efendilerinin” ihtiyacına cevap verir hale getirilmesi amaçlanıyor. ‘Çok uluslu dev firmalar için iyi olan herkes için iyidir.’ Sloganının ete kemiğe büründürülebilmesi için, her bir ulus-devletin bu amaç dışında kalan işlevlerden elini çekmesi isteniyor. Aslında bu, varolan her şeyin sınırsız ve ahmakça metalaştırılması, paralaştırılması- soysuzlaştırılması demek. Böyle bir yaklaşım geçerliyen kamusal alan, kamu yararı gibi kavramlar da artık sözcüklerden çıkıyor...

Elbette şimdilerde ulus-devletler özerk maliye ve para politikası uygulayamaz durumdalar. Ülke çıkarına bir ekonomik politika uygulayamaz durumdalar ama, bu durum nesnel faktörlerin ve süreçlerin bir sonucu değil. Öyle düzenlemeler yapıldı ve yapılmaya devam ediliyor ki, devlete hiçbir özerklik ve halk yararına bir şeyler yapabilme marjı kalmıyor. Korumaların kalkması küreselleşmenin sonucu değil. Nesnel süreçlerin zorunlu tezahürü değil. Küreselleşme yüzünden korumalar etkisizleşmiyor. Tam tersine küreselleşmenin önünün açılabilmesi için korumaların kalkması gerekiyordu ve gereği yapıldı. Yapılmaya da devam ediliyor. Aynı şekilde merkez bankaları küreselleşme yüzünden işlevsizleşmiyor. Küreselleşme amaçları doğrultusunda işlevsizleştirildiği için yeni bir statü kazanmakta. Merkez bankaları artık ulusal ekonominin ihtiyaçlarına uygun bir yapı ve işleyişe sahip değil. Küresel sermaye’nin ihtiyaçlarına uygun olarak yeniden dizayn ediliyorlar. Üstelik yapılanlar da “iktisat biliminin” ya da “ekonominin” gereği olarak sunuluyor...

Küresel kapitalizmin (uluslarüstü şirketler) çıkarları doğrultusunda yapılan bu tür düzenlemeler veya aynı anlama gelmek üzere devletin “yeniden” yapılandırılması siyasetin içini boşaltıp işlevsizleştiriyor. Hükümetlerin “kendi” halkı yararına birşeyler yapabilmelerinin önü kesiliyor. Dolayısıyla, ulus-devlet, ileri sürüldüğü gibi küreselleşmenin kurbanı değil, bizzat küreselleşmenin faili...

Son 20- 25 yılda Türkiye’de yapılanlara bakmak, neyin nasıl ve neden yapıldığı ve yapılanların kimin için ne anlama geldiği hakkında fikir edinmek için yeterlidir. Sürekli yeni kurumlar oluşturuluyor. Eski kurumlar ve mekanizmalar ya açıkça tasfiye ediliyor ya da bypass ediliyor. Sürekli yeni yasalar çıkarılıyor. Gizli ya da açık ama hızlı bir özelleştirmeyle kamu zenginliği yağmalanıyor. Hükümet IMF, Dünya Bankası vb. den bağımsız hiçbir karar alamıyor. Küresel sermaye lehine düzenlemeler “olmazsa-olmaz” olarak sunulurken emekçi kitleler lehine düzenlemeler popülizm sayılıp lanetleniyor. Popülizmle savaşta önde giden politikacılar, akademi taifesi ve köşe yazarlarının ön plana çıkarılıp ödüllendirilmesi bu yüzdendir. Rejimin ne kadar kompradorlaşmış olduğunu anlamak için görsel ve yazılı basına, bir bütün olarak medya’ya bakmak yeter. Ekonomi haberleri, borsa, döviz, faiz, IMF, Dünya Bankası, uluslararası derecelendirme kuruluşlarıyla ilgili haberlerden ibaret...

Ulus-devletin aşındırılması bir boşluk da ortaya çıkarıyor. Şimdilik bu boşluk veya “uyumsuzluk” küresel sermayenin hizmetindeki örgüt ve mekanizmalarla giderilmeye çalışılıyor: IMF, Dünya Bankası (DB), Bölgesel Bankalar, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), G7’ler, NATO, DAVOS, vb.

Bu arada, liberalleşme ve denetimlerin kalkması, sermayenin serbest hareketini sınırlayan yasal mevzuatın tasfiyesi, sadece büyük sermayenin işini kolaylaştırmakla da kalmıyor; aynı zamanda uluslararası suç örgütlerinin (MAFYA) önünü de açıyor. Bu da ulus-devlete özgü şiddet kullanma tekelinin de aşındırılmasıyla

sonuçlanıyor. Dolayısıyla, bir Interpol memurunun söylediği gibi: “Serbest ticaret için iyi olan suç örgütleri için de iyidir.”

Bir başka bakımdan da küreselleşme kesin bir “geriye gidiş” görüntüsü veriyor. Küreselleşme, ulus-devletin aşınması, yoksulluk ve savaşların neden olduğu göçler, mülteciliği köle ticaretinin “modern” bir versiyonuna dönüştürüyor.

Kapitalist toplumda devlet varlıklı sınıfların, sermaye sınıfının, daha geniş anlamda burjuvazinin hizmetinde bir aygıttır ama, bazen devlet kapitalistlerin sınıfsal çıkarları için kimi tekil kapitalistleri cezalandırabilir. Bu tür müdahaleler son tahlilde kapitalist sınıfın, global çıkarlarına hizmet ettiği halde, kitlelerin bilincinde yanılısma yaratmaktan da geri kalmaz. Ulus-devletin aşınması, veya “devletin küçültülmesi” retoriği iki amacın gerçekleşmesi için kullanılıyor:

1. Sermayenin saldırısına karşı direniş ve karşı saldırı sonucu oluşan yasal-kurumsal çerçeve tasfiye ediliyor;
2. Küresel sermayenin ihtiyacı olan yenileri oluşturuluyor. Elbette finans sermayesi her zaman her ülkede finansal deprem yaratma yeteneğine sahiptir...

Öyleyse, ulus-devletin aşınması veya Türkiye gibi ülkelerde rejimin ekonomik, politik, ideolojik ve kültürel planda yeniden komp-radorlaşması, (yerli-yabancı) uluslar arası elitin ortak sınıfsal çıkar-larının bir gereği olarak gündeme geliyor. Bu süreç de piyasa ekono-misini kurmak, liberalleşmek, devleti küçültmek, gibi kavramlarla meşrulaştırılıp kabullendirilmeye çalışılıyor.

Ulusal egemenliğe gelince, zaten olmayan bir şeyin kaybedilme-si mümkün değildir. Rejim bütün veçheleri itibariyle yeniden kom-pradorlaşmışken, ulusal egemenlik tartışmaları olsa olsa balkondaki seyirciyi oyalamaya yarar.

Sınırların ortadan kalkmasına gelince, devlet olan yerde sınırlarda olmak zorundadır. Elbette başta finans sermayesi olmak üzere büyük sermaye için sınırlar kalkıyor. Zira, kapitalist firmanın istediği yere istediği gibi ve zamanda girip, istediğini üretip, istediği yerde

satması, istediği zaman (yağmalayacak bir şey kalmayınca) ülkeyi terketmesinin mümkün olduğu bir dünyada, sermaye için sınırlar gerçekten kalkmış sayılır. Piyasa ekonomisi ve serbest girişim şampiyonları emekçiler için aynı fikirde değiller. Emperyalist şirketlerin ait olduğu merkez kapitalist ülkeler, Üçüncü Dünya'dan gelecek göçmen işçilere karşı kendilerini karantinaya almaları, piyasa ekonomisi, demokrasi ve insan hakları söyleminde bir yere sahip midir?

Şimdilerde, küresel kapitalizm çağında, çıkarları ortak bir uluslararası elit oluşmuş durumda. Bu elitin çıkarları, ait oldukları ulus-devletlerden bağımsız ve onun dışında bir değer taşıyor. İşte Üçüncü Dünya'daki yeniden kompradorlaşmanın mimarı “bağımlı komprador sermaye” ve komprador burjuvazi de bu elite dahildir, onun bileşenlerinden biridir.

Ulus-devletlerin “aşınmasını” da içeren bu süreç, son tahlilde yeryüzünün tüm emekçi halklarına yönelik kapsamlı bir saldırdır. Uluslar-üstü firmaların çıkarları yeni tip bir devlet ve politikayı gerektiriyor ve gerekli olanı da dayatıyor. Gerçekten bugün ulus-devletler geleneksel işlevlerine bile yabancılaştırılmış durumdalar. Ulus-devleti oluşturan kurumlar ve mekanizmalar da (parlamento, hükümet, medya, vb.) tam bir yabancılaşma halindeler... Ve ulus-ötesi firmaların ve uzantılarının birer aracı haline getiriliyorlar. Elbette bu süreç birçok şeyin sonunu haber veriyor, bu arada bir zamanlar revaçta olan ulusal burjuvazinin de içinde yer aldığı ilerici bir sınıfsal ittifak kesinlikle gündemden düşmüştür.

Ulus-devletin ortaya çıkışı, varlık nedeni ve misyonu “belirli sınırlar içinde” pazarı bütünleştirmektir. Sermayenin ulaştığı son gelişim aşamasında devletin artık dünya ölçeğinde pazarı bütünleştirmesi gerekiyor. İşte, şimdilerde yaşanan kimi gerilimlerin kaynağında yatan budur. Eski aşınıp yok oluyor, ama yeni de tam olgunlaşmış değil.

Parayı, pazarı, zenginleşmeyi kutsayan ve yegane değer ölçüsü sayan neoliberal saldırının cevapsız kalması mümkün değildir. Bu ölçüde derin bir kültürel tahribat, bilginin, medyanın sadece kâr et-

menin aracına dönüştüğü bir dünya sürdürülebilir değildir. Büyük sermayenin saldırısı doğanın dengesini bozuyor, yaşam kalitesini yok ediyor, yaşamı anlamsızlaştırıyor. Herşey sınırsızca standartlaşıp-tektipleşiyor. Sınırlı “demokrasinin” de temelleri aşındırılıyor ama bizzat bu aşınma demokratikleşme olarak sunuluyor... Irk ve cins ayrımcılığı özendiriliyor, geride kalmış (arkaik) yaşam biçimleri yüceltiliyor. Özellikle kadınlara yönelik şiddet sıradanlaşıyor, kölelik ve sömürgecilik yeni görüntüler altında yeniden arz-ı endam ediyor. Özelleştirme furyası kamusal serveti ve doğal zenginliği özel sermayeye transfer etmenin aracı haline getiriliyor...

Bu geminin bu sikleti çekmesi mümkün değildir. Seattle’dan Porto Allegre’ye çekmeyeceğinin emareleri de görülüyor. Böyle- si bir dünyada aşınan ulus-devleti ihya etme girişimleri de boşuna çabalar. Üstelik arzulanan birşey de olmamalıdır. Şimdilerde ulus-devletçi kesilenler süreci anlamak istemeyenler ya da anlamaktan aciz olanlardır. Ölüyü diriltmek mümkün değildir ama mevcut durumu ileriye doğru dönüştürmek ve aşmak mümkündür. Küresel elit şimdilik dünyanın zenginliğini sınırsız bir biçimde yağmalayabiliyor... Ne var ki, beliri bir eşikten sonra bunu sürdürebilmesi mümkün değildir. Zira, burjuvazinin zenginliğindeki her artış onun siyasal olarak yönetme yeteneğinin aleyhine gerçekleşiyor. F.En-gels: “Burjuvaziyi kendinden önceki tüm hakim sınıflardan ayıran bir özelliği var: Gelişmesinde öyle bir dönüm noktası var ki, gü-cündeki her artış, özellikle de sermayesindeki her atış, onun siyasal olarak daha da yönetemez duruma gelmesiyle sonuçlanıyor.” derken tam da bunu ifade ediyor.

Eğer, bu dünyada olup-bitenler örgütlü insanların bilinçli eyle-min sonucu olarak ortaya çıkıyorsa, mevcut eğilimleri ve süreçleri tersine çevirmek, eşyayı ve ölü emeğin değil, insanı ve onun değer-lerini varlık nedenle sayan bir dünya ve uygarlık yaratmak da pekâlâ mümkündür.

Kalecik Kapalı Cezaevi

NEO-LİBERALİZMİN KARANLIK BİLANÇOSU

İdeolojiler az-çok iç tutarlılığı olan bir dizi fikirler, inançlar, teoriler, efsaneler ve anlayışlardan oluşurlar ve politika ile çıkarlar arasında bağ kurmaya yararlar.¹ Elbette ideolojilerin ete-kemiğe bürünmesi için ‘uygun’ koşulların da oluşması gerekir. İdeoloji, birilerinin çıkarının herkesin çıkarı olduğu, bir gurubun, bir sınıfın, daha da ötede bir ulusun çıkarının herkesin, tüm insanlığın çıkarı olduğu bilincini kafalara sokmak gibi bir işlev üstlenirler. İşte, gerçek anlamda bilim bu aşamada bir ihtiyaç haline gelir ve retorikle realite (söylemle gerçek) arasındaki uyumsuzluğu teşhir edebildiği ölçüde gerçek anlamda ‘bilim’ tanımını hak eder. Bu kısa yazıda 1980’lerden sonra kapitalizmin ‘yeni’ meşrulaştırıcı ideolojisi, bir çeşit dönemin ‘tek düşüncesi’ haline gelen neo-liberalizmin bir değerlendirmesi yapılacaktır. Hiçbir içtutarlılığı olmayan uyduruk, değilse “ısmarlama üzerine” üretilmiş ideolojik tezlerin nasıl olup da ‘hikmetinden sual olmaz’ hakikatler olarak sunulabildiğini göstermeye çalışacağız. Elbette burada ele aldığımız temaların her birinin derinlemesine tahliline girişmeyeceğiz, sadece sorunun ‘özünü’ kavramaya olanak veren bir ‘özet’ yapmayı deneyeceğiz.

Bilindiği gibi, kapitalist üretim süreci sürekli yükselen bir gelişme trendi izlemiyor. Genişleme dönemlerini daralma, büyüme dönemlerini krizler takip ediyor. Dolayısıyla kapitalizm kriz üreten bir sistem olarak varolabiliyor ve kendini yeniden üretebiliyor.² Krizler de üretilenin satılamaması, başka bir ifade ile “realizasyon” yetersizliğinin sonucu olarak ortaya çıkıyor. Daha açık ifade etmek istersek, krizler arz fazlasından veya talep yetersizliğinden kaynak-

1 Walden Bello; Karanlık Zafer , Fikret Başkaya (çev), İmge 1998

2 Jacques Gouverneur; Kapitalist Ekonominin Temelleri, Fikret Başkaya (çev) İmge Yay, 1997

lanıyor. Oysa, kapitalizm öncesi dönemin sosyal formasyonlarında sorun “yeterli hasadın” sağlanamamasından ileri gelirdi. Bu durum, ekseri ileri sürülenin aksine, kapitalist üretim tarzının irrasyonelliğinin de bir göstergesidir. Tüm XIX. yüzyıl boyunca ve XX. yüzyılın ilk onyılarında krizler birbirini izledi ve 1929 Büyük Buhranıyla doruk noktasına ulaştı. Elbette 1929 krizi sadece bildik bir ‘devrevi kriz’ değildi. “Yapısal kriz” içinde ortaya çıkmış kapitalizmin tanık olduğu en büyük krizdi. Bu kriz kapitalist odaklarda, dünya kapitalizminin hakim kesimlerinde ciddi bir ‘bilinç krizi’ne neden olmuştu. Eğer, talep yönünden bir ‘düzenleme’ olmazsa, sistemin kendi kendini yeniden üretebilmesinin problematik hale gelebileceği düşüncesi sermayenin baronlarının bilincine kazınmıştı. İşte, ünlü Keynezyen ekonomik paradigma böylesi bir kaygının sonucu olarak ortaya çıkmış ve neredeyse dönemin ‘tek düşüncesi’ haline gelmişti. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde geçerli politikalar, esas itibarıyla ekonomiye talep yönünden müdahaleyi esas alan politikalardı. Talebe istikrar kazandırmayı amaçlayan devlet müdahaleleri (regülasyon) savaş sonrası dönemdeki istikrarlı büyümede önemli bir yere sahipti.¹

Elbette söz konusu dönemde ekonomiye yoğun devlet müdahalesini sadece “talebi düzenleme” kaygısıyla açıklamak yetersiz kalır. Esasen ikinci savaş sonrası dönem, kapitalizmin tarihinde bir parantezdi. İlk defa emekçi sınıflar, mütevazı toplum kesimleri, ezilen halklar lehine görece olumlu bir ‘güç dengesi durumu’ ortaya çıkmıştı. Böyle bir dengenin oluşmasında; faşizmin yenilmesi, Sovyet sisteminin bir çekim merkezi haline gelmesi, sömürge halklarının sömürgeciliğin ‘klasik’ biçimine başkaldırmış olmaları başlıca açıklayıcı faktörlerdi.² Böylesi bir güç dengesi durumu özellikle dönemin tartışmasız hegemonik gücü olan ABD’yi “çevreleme

1 Robert Boyer; La Théorie de la Régulation: une analyse critique, La Découverte, Paris, 1986

2 Samir Amin; Mondialisation et Accumulation, L’harmattan, Paris, 1993.

veya kuşatma liberalizmi” denilen bir strateji benimsemeye ‘zorlamıştı’.¹ Talep yönlü kamu müdahalelerinin de etkisiyle kapitalizm tarihinin en uzun ve ‘sorunsuz’, istikrarlı büyüme dönemini savaş sonrası 30 yılda yaşadı. Dönemin ‘dinamik ürünleri’ otomobil, yaygın ve standardize olmuş konfeksiyon giyim, transistör, elektronik aletler, televizyon, dayanıklı tüketim malları, fonksiyonel kentleşmeydi. Yukarda sözünü ettiğimiz global güç dengesi ve kapitalizmin genişleme sürecinde oluşu, işletmelerin verimlilik oranlarını, dolayısıyla kâr oranlarını yükseltiyordu. Talebin, dolayısıyla pazarların sürekli genişlediği bir konjonktürde, hem reel ücretlerin, hem de vergilerin ve kamu harcamalarının artması mümkün oluyordu. İşte emperyalist ülkelerde ‘refah devleti’ böylesi belirleyiciliklerin ve güçler dengesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Hangi siyasi parti iktidara gelirse gelsin (liberal, muhafazakâr, sosyal demokrat, Hristiyan demokrat, sosyalist, vb.) uyguladıkları programlar hep az-çok aynıydı...

Söz konusu konjonktür geçerliiyken slogan hiç şüphesiz: ‘Daha çok devlet’ti. Dolayısıyla devletin ekonomiye müdahale etmesinden değil, yeteri kadar müdahale etmediğinden şikayet ediliyordu... İster politikacılar, ister iktisatçılar ve ekonomi bürokratları olsun, uygulanan politikaların performansından kuşku duymuyorlardı. O kadar ki, artık kapitalizmin krizlerinin ‘tarihe karıştığını’ bile ileri sürdükleri oluyordu. Bu, ‘herkesin Keynesci olduğu’ bir otuz yıldır... Devlet müdahalelerini önemsemeyen bir iktisatçı ne akademik çevrelerde, ne de devlet aygıtında muteber sayılıyordu. Nobel ödülleri hep Keynesci iktisatçılar tarafından paylaşılıyordu.² Kapitalizm genişlemesini sürdürdükçe hem refah devleti modeli geçerli olmaya, hem de (ve kısmen), hegemonik güç olan ABD’nin sözünü ettiğimiz ‘komünizmi kuşatma’ stratejisinin de bir sonucu olarak, Üçüncü Dünya

1 Walden Bello, a. g. e.

2 Yves Dezalay et Bryant Garth, Le “Washington consensus” in Actec dela recherche en sciences sociales, 121/122 mart 1998.

da denilen, dünya kapitalizminin periferisinde yer alan ülkelerde ‘ulusal kalkıncı büyüme modeli’ geçerli olmaya devam edecekti.

Ne ki, burjuva iktisatçılarının ve politikacılarının ‘krizlerin geride kaldığına’ dair kuruntuları uzun sürmeyecekti... Kapitalizmin krizinin 1974-1975 den itibaren yeniden genelleşmesi ve tüm emperyalist ülkeleri etkisi altına almasıyla, artık ‘balayı dönemi’ son buluyordu. Dolayısıyla savaş sonrası genişleme döneminin sona ermesi, ekonomiye ve ekonomi yönetimine dair kabullerin ya da paradigmanın sonu demekti. Bu aşamada kapitalizmin neden krize girdiği ya da talep yetersizliğinin nasıl ortaya çıktığı, işletmelerin ortalama verimlilik ve kâr oranlarının neden düştüğü sorusu akla gelir. Yukarda kısaca değindiğimiz gibi, savaş sonrası dönemin genişleme dönemine damgasını vuran ‘dinamik ürünler’ daha çok dayanıklı tüketim mallarıydı. Bu malların talebinin belirli bir eşikten sonra görece bir istikrara kavuşması, dolayısıyla pazarın genişleme trendinin yavaşlaması kaçınılmazdı. İkincisi toplam üretim içinde hizmetlerin ve ‘maddi olmayan mal’ üretiminin payı giderek arttı (şimdilerde OECD ülkelerinde üretimin 2/3’ü bu sektörde gerçekleşiyor)¹ ki, doğası gereği bu sektörle ortalama verimlilik ve kâr oranları görece daha düşüktür. Üçüncü neden özellikle sanayileşmiş kapitalist ülkelerde işçilere dayatılan aşırı yoğun çalışma temposuna, “bilimsel çalışma” yöntem ve uygulamalarına, işçilerin tepkisiydi. İşçiler bu uygulamalara fabrikaları işgal ederek, grevler yaparak, pasif direniş biçimlerini devreye sokarak, vb. tepki gösterdiler. Bu tür eylemler de işletmelerin verimlilik oranlarının düşmesine neden olan faktörlerden biriydi.

Kapitalizmin krizi demek, kaynak sorunu, ya da aynı anlama gelmek üzere, sermayenin verimliliğini restore etme, toplu değersizleşme sorununu çözme gereğinin gündeme gelmesi demektir. Eğer kriz sadece ‘devrevi bir kriz’ değil de ‘yapısal bir krizse’, artık aracı tamir ederek yola devam etmek mümkün değildir. Tabir maruz

1 Bkz. Transversal Science/ Culture, no: 53, 1998

görülürse, hem aracın yenilenmesini, hem de yeni bir rota tutturulmasını gerektiren bir durum söz konusudur. Kapitalizm genişleme dönemindeyken uygulanan politikalardan uzaklaşmadan, yeni bir modeli dayatmadan krizden çıkmak mümkün değildir. O halde iki şey artık söz konusu olmayacaktı: Birincisi büyük sermaye, büyük işçi örgütleri (konfederasyonlar) arasındaki bir konsensüse dayanan, devletin de sadece ekonomik alanda değil, sosyal alanda da önemli roller üstlendiği, reel ücretlerin, kamu harcamalarının (bu arada müterakki vergilerin söz konusu olduğu) artışına izin verilmeyecekti. Bunun anlamı, ‘refah devleti’ modeline savaş ilan etmektir. İkincisi; Üçüncü Dünyada geçerli ‘ulusal kalkınmacı model’ tasfiye edilecekti. (Sovyet sistemini çökertme stratejisi yanında) bu iki temel amacın gerçekleştirilmesi için, bir dizi politika gündeme getirilecekti. Bu önlemlerin ‘hayata geçirilebilmesi’ için önce ideolojik ortamın hazırlanması gerekiyordu. Artık başka iktisatçılar devlet müdahalelerine savaş ilan edebilirler, tüm kötülüklerin devletten, aşırıya vardırılmış devlet müdahalelerinden kaynaklandığını “bilimsel” olarak kanıtlamaya ve Nobel ödüllerini cebe indirmeye devam edebilirlerdi... Bir önceki dönemde hastalığı tedavi maksadıyla verilen ilaç artık hastalığın nedeni olarak ilan edilebilirdi... Ve yeni slogan, “daha az devlet daha çok özel teşebbüs”tü... Bu ana sloganı ikinci derece dört slogan izleyecekti: Liberalizasyon, deregülasyon, privatizasyon, sermayeden alınan vergilerin düşürülmesi. Bunlardan birincisi serbestleşme, korumaların kaldırılması, ikincisi devletin emekçiler, mütevazı toplum kesimleri lehine düzenleme ve uygulamalardan elini çekmesi, üçüncü verimli olan veya verimli olma potansiyeline sahip KİT’lerle, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, sonuncusu da adı üzerinde sermayeden yüksek vergi almaya son vermektir... Elbette kamu hizmetlerinin özelleştirilmesiyle sermayeden daha az vergi alma tercihi birbirini tamamlayan ve sermaye sınıfına bir taşla iki kuş vurma imkanı sağlayan bir tercih anlamına geliyordu. Böylece sermaye hem vergi olarak devlete vermesi gereken kaynağı elinde tutmanın yolunu buluyor,

hem de kamu hizmetleri alanına girerek (özelleştirme) bir ‘değerlenme’ alanına kavuşuyordu...

İşte neoliberal tezler böylesi bir ihtiyaca cevap vermek üzere üretilmişti. Ama, üreticiler ‘akademi’dendi’ Öyleyse, bilimsel hakikâtlere olmamaları için hiçbir neden olamazdı... Söylenenin özeti de şuydu: Eğer müdahale edilmezse, ekonomik faaliyetler pazara (piyasaya) bırakılırsa, herşey yoluna girer, hiç bir sorun çıkmaz! Sorunların çözümü kendi kendini düzenleyen piyasada dır. Elbette önce insanların ‘kendi kendini düzenleyen bir pazarın (piyasa)’ varlığına inandırılmaları gerekiyordu. Bu amaçla teoriler üretildi... Monetarizmin değişik versiyonları, arz-yönlü iktisat, rasyonel beklentiler teorisi, vb. ideolojik hegemonyanın hizmetine sunulmak üzere ve ekseri ısmarlama üzerine üretilmişlerdi... Artık herkes “ekonominin kanunlarından” söz ediyordu... Büyük sermaye odakları tarafından oluşturulan vakıflarda, enstitülerde vb. mayalandırılan ‘neoliberal tezler’ daha sonra büyük Amerikan üniversitelerinde ‘olgunlaştırılıyor’, bu üretimde rol alan “büyük teorisyenlere önce “Nobel ödülü veriliyor, arkasından da bu derin bilginlere büyük gazetelerin sayfaları ve büyük televizyonların ekranları açılıyordu... Bir yazarın dediği gibi neoliberal tezler sanki bir deterjan gibi pazarlanılıyordu... Bütün bu ideolojik tezler kendinden menkul bir “kendi kendini düzenleyen pazar”a dayandırılıyordu. Oysa bu dünyada kendi kendini düzenleyen bir pazar mümkün değildir. Tam tersine, pazarın işleyebilmesi için devletin (kamu otoritelerinin densin) müdahalesi zorunludur. Elbette neoliberal tezlerin yoğun reklam bombardımanı altında birilerinin çıkıp da: “Gerçekten, kendi kendini düzenleyen bir pazar var mıdır? sorusunu sorması iyiden iyiye zorlaşmıştı.¹

Sermaye kâr oranlarını restore etmek amacıyla saldırıya geçerken, yukarda kısaca sözünü ettiğimiz ideolojik silahları kuşanacaktı... Kâr oranlarını restore etmenin en kestirme yolu her zaman sömürü oran-

1 Hakim Ben Hammouda; Les Pensées unique en économie, L’harmattan, Paris, 1997

larını artırmaktır. Sömürü oranlarını artırmak için de işçi örgütlerinin (sendikaların) etkisizleştirilmesi gerekir. Dolayısıyla, sendikalara saldırıya geçildi. (Kriz zaten reel ücretleri aşındırıcı etki yapar.) Fakat, yüzyıldan fazla mücadele pratiğine ve geleneğine sahip emperyalist ülkelerin işçi sınıflarını bulundukları mevzilerin çok gerisine atmak kolay değildi. Sendikalar etkisizleştirildi... Reel ücretler bir miktar aşağı çekilse de bu büyük sermayenin ihtiyacı olanın çok altındaydı. “Kendi” ülkelerinde reel ücretler yeterince düşürülüp, sömürü oranları artırılmıyorsa, işletmeleri Üçüncü Dünya’ya kaydırmak bir çözüm olabilirdi. Ve birçok işletme ‘ucuz işçi cenneti’ denilen Üçüncü Dünya ülkesine kaydırıldı. Bir yöntem de ‘parçalamaydı’. Bir malın çeşitli parçaları çok sayıda farklı ülkede üretiliyor ve bir merkezde montaja tabi tutuluyordu. (Ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişme böylesi bir üretimi mümkün kılıyordu.) Ücretlerin kimi yerlerde 15-20 kat daha düşük, vergilerin önemsiz, çevre koruma bilinci ve mevzuatının mevcut olmadığı Üçüncü Dünya’ya bu tür kaydırmalar sermayenin verimlilik ve kâr oranlarını artırmanın etkin bir yöntemiymişti. Sermayenin kârlılık oranlarını restore etmesini sağlayan bir başka ‘araç’ özelleştirmelerdi. Aslında özelleştirme lehine sayısız gerekçe üretilmiş ve ‘ortalama insan’ da bu gerekçelere inandırılmıştı. Oysa, kapitalizmin ‘yapısal krizi’ koşullarında toplu değersizleşme riskiyle yüz yüze gelmiş devasa bir sermaye stoku vardı ve uygulanan daraltıcı politikaların toplam talebi sürekli daralttığı koşullarda yeni işletmeler kurmak ‘verimli’ değildi ama, hazır bir iç veya dış pazarı olan bir KİT’i ele geçirmek hiçte fena olmayan bir çözümdü... Aynı şekilde yüksek kârlılık vadeden kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi de aynı gerekçeyle açıklanabilirdi. Bir başka çözüm kamu hizmetlerinin özelleştirilmesiyle birlikte düşünülmesi gereken ‘sermayeden daha az vergi alma’ tercihiydi. Bütün bunlara ilave olarak bir de Üçüncü Dünya ülkelerine İMF ve Dünya Bankası aracılığıyla ‘dışa dönük büyüme modeli’ önerilerek, kaynak transferi, ‘kan kaybı’ derinleştirilecekti... Üçüncü Dünya ülkelerine önerilen ‘dışa açık büyüme’ modelinin ikisi kısa vadeli, biri uzun vadeli ve stratejik üç amacından söz edilebilir.

Bunlardan birincisi borçların düzenli ödenmesini sağlayarak, çokuluslu özel ticari bankaları, dolayısıyla dünya finans sistemini kurtarmak, ikincisi, ihraç ürün fiyatlarını daha da ucuzlatmak, Üçüncüsü ve en önemlisi (Stratejik amaç) Üçüncü Dünya ülkelerini ulusal kalkınmacı retorik ve politikalardan uzaklaştırarak, 'yeniden kompradorlaştırmaktı'. Son derecede önemli olan bu sorun üzerinde burada daha fazla durmuyoruz.

Bütün bu politikalara ve uygulamalara rağmen, kapitalizm 'yapısal krizden' çıkamıyor. Zira uygulanan politikalar toplam talebin sürekli daralmasıyla sonuçlanıyor. Yeni işletmeler kurulmuyor ama büyük firmalar füzyon biçiminde birleşiyor ve rasyonalizasyon amacıyla toplu işten çıkarmalar gündeme geliyor. Ya da KİT'ler ele geçiriliyor. Yeni teknolojiler eski dönemlerde olduğu kadar istihdam yaratmıyor. Dinamik sektörlerde bile işten çıkarmalar söz konusu. Bununla bağlantılı olarak gelir dağılımı sürekli bozuluyor. (şimdilerde dünyanın en zengin üç adamının servetinin değeri, 48 ülkenin yıllık gelirine eşit ki, bu yaklaşık dünyanın yoksul %45'ini oluşturuyor) Bir gelirden mahrum olanların ya da düzenli bir gelire sahip olmayanların sayısı giderek artıyor. (Şimdilerde çalışma çağındaki dünya nüfusunun yaklaşık bir milyarı işsiz). Uygulanan daraltıcı politikalar talebi baskı altına alırken üretimde düşüslere neden oluyor. Üretimin düşmesi kamu açıklarını, dolayısıyla kamu borçlarını büyütüyor. Devletler borçlanabilmek için faizleri yukarı çekmek zorunda kalıyorlar. Bunun sonucunda finansal spekülasyon, dolayısıyla da finansal istikrarsızlık derinleşiyor. Sonuç olarak, dünya ekonomisi her an bir finansal çöküşe 'gebe' hale geliyor. Finansal çöküşün de dünya ekonomisinde büyük yıkım anlamına geleceğini söylemeye gerek yoktur. Zira, 1997 verilerine göre her gün spekülatif amaçlarla bir borsadan diğerine, bir ülkeden başkasına hareket eden finansal sermaye 1500 milyar dolar... Artık dünyadaki sermayenin %95'iyle ne bir mal üretiliyor, ne bir mal ve hizmet alınıp satılıyor...

Kapitalizmin krizden çıkmasının koşulu talebin dünya ölçüsünde canlandırılmasına bağlı. Bunun için de gelir dağılımının ulusal

ve uluslararası düzeyde (özellikle Kuzey-Güney arasında) ‘iyileştirilmesi’ gerekiyor. Ne var ki, sermaye şimdilik toplu değersizleşme riskine karşı kendini korumak, bu amaçla da spekülasyona yönelmekten başka bir kaygı taşımıyor. Dünyanın zenginliğini beş yüz yıldır yağmalayan emperyalist ülkeler (uygar dünya denilen) kendi zenginliklerini ve mevcut ayrıcalıklı korumanın, dünyanın geri kalanını (yeryüzünün lânetlilerini) sofradan uzak tutmaya bağlı olduğunu çok iyi biliyorlar. Zira kendi üretim ve tüketim modellerinin Üçüncü Dünya tarafından taklit edilmesinin imkansız olduğunu gayet iyi biliyorlar. Eğer, ortalama bir Afrikalı, Asyalı, Ortadoğulu veya Latin Amerikalı da ortalama bir Amerikalı kadar üretmeye, onun kadar tüketmeye, kirletmeye, tahrip etmeye yönelirse ve bu gerçekleşirse, dünyanın doğal ve enerji kaynaklarının buna ancak bir hafta (yedi gün) dayanabileceği hesaplanmış durumda... O halde iki şey: Birincisi mevcut durum sürdürülemez; İkincisi, “Batı modeli” denilen dünyanın geri kalanı tarafından taklit edilemez... O halde geriye bir tek seçenek kalıyor: Kapitalist barbarlık dışında, doğa ve insanı esas alan yeni bir uygarlığın kapısını aralamak... Aksi halde geriye kurtarılabilecek pek bir şey kalmayacak. Zira, kapitalist yağma düzeni hem ekonomik-sosyal, hem de ekolojik felaketli sonuçlar üretmeye devam ediyor. İnsanlığın ve uygarlığın geleceğini kurtarmanın ve bir ‘kollektif intiharı’ önlemenin yolu, mevcut süreçleri ve eğilimleri aşmak üzere insanların, toplumların, ulusların, velhasıl mevcut gidişten zarar gören, ‘aşağılananların’, sistemin dışına atılanların duruma “bilinçli müdahalesini” gerektiriyor... Emperyalist dünyanın sözcüleri ve akıl hocaları da “tarihin sonundan” söz ediyorlar ama, bununla murad ettikleri yeryüzünün lânetlilerini ‘piyasa ekonomisine’ ve liberal demokrasi denilene boyun eğdirmektir... Oysa, bu günkü karanlık bilanço’nun gerisinde piyasa ekonomisi ve onun meşrulaştırıcı ideolojisi olan neo-liberalizm bulunuyor. Bir sirk oyununa dönüşen, demokrasi kavramıyla pek de ilgili olmayan “liberal demokrasinin” Üçüncü Dünya’da neden işlemediğinin ve bir işlerliği olamayacağına tahliliye başka bir yazının konusudur...

FİNANSAL KRİZ Mİ ? “PİYASACI FUNDAMENTALİZMİN” ÇÖKÜŞÜ MÜ?

Efsanelerin ekseri “eskiye ait”, rasyonalizm öncesi “karanlık dönemlerin” bir ‘ürünü’ olduğu düşüncesi egemendir. Kapitalist kültürün boşalttığı beyinler “kötü”, “çirkin”, “akla uygun olmayan” her şeyin artık gerilerde kaldığına inandırılmış durumdadırlar. Oysa, efsaneler hakkında az çok bilgi sahibi olanlar, asıl efsaneler çağının kapitalist egemenlikle başladığını çok iyi bilirler. Kapitalizm öncesi dönemde, binlerce yılda üretilmiş efsanelerden daha çoğu, şimdilerde bir kaç saatte, değilse bir kaç günde üretilebilir durumdadır... Ama, şimdikiler efsane sayılmıyor. Şimdikiler “bilimselliğin”, değilse “rasyonalizmin”, “modernliğin”, “çağdaşlığın” ürünü sayılıyor. Matbaanın kullanımının yaygınlaşıp, iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle, ‘modern efsaneler’in sayısı ve etkinliği de hızla arttı. Ama, kapitalizm çağında üretilen her şey “bilimsel”, değilse “rasyonel insanın” eseri sayıldığı için, efsaneler, hurafeler kategorisinin dışında sayılıyor... Bir hurafenin hurafe sayılıp sayılmaması, hangi dönemde üretildiğine göre belirlenince, artık her türlü saçmalığın önü açılabilirdi...

Şimdilerde bilimi kendilerinden menkul akademisyenler, politikacılar, her şeyi bilen köşe yazarları, uluslararası kuruluşların sözcüleri, sermayenin baronları, spekülâtörler, vb... “krizden” söz ediyor. Ama kimse asıl söylenmesi gerekeni söylemeye yanaşmıyor. Kriz söylemi ve krize ilişkin “tartışmalar” asıl sorunu gözden uzaklaştırmaya yarıyor. Dünya kapitalizmi 1980’li yıllarda başlayıp 1990’lı yıllarda hızlanan bir değişim (mutasyon) sürecine girdi. Bu günün kapitalizminin birçok bakımdan 1945-1975, 80 dönemi kapitalizminden farklı olduğu kesin olsa da, söz konusu ‘değişimin’ herkes için aynı anlama gelmediği de aynı derecede kesindir... Zira, “olup-bitenler” yıllık geliri birkaç milyar dolar olan adamlar, yıllık

kâr'ı bir kaç on milyar dolar olan çokuluslu şirketler, bir bilgisayarın tuşuna basarak bir seferde milyarlarca dolar 'kazanan' spekülörler, vb. için farklı, bir işten, bir gelirden, mütevazı bir barınaktan ve sağlık korumasından mahrum, sağlığa uygun suya bile hasret yüz milyonlarca insan için farklı anlamlar taşımak durumunda. Dolayısıyla, bir tarafta birkaç saatte milyarlarca dolar kazanan 'akıllı', 'işbitirici' adamlar, diğer tarafta bu sürecin mağduru olan milyarlarca insan ve hızla tahrip olan doğal çevre... Öyleyse 'insanlık durumunun' nerden bakıldığına göre iki farklı "görüntüsü" söz konusu olacaktır. Dünyanın zenginliğine el koyan, ekolojik yıkımın asıl sorumlusu olan ve 'benden sonra tufan' diyenler tarafından mı bakıyorsunuz, yoksa dünya'nın zenginliğini üreten ama yine de "yeryüzünün lâ-netlileri" olmaktan kurtulamayanlar tarafından mı bakıyorsunuz?

Sadece sorunun ekonomik veçhesi söz konusu olduğunda hakim söylem şöyle özetlenebilir:

1. Küresel ekonominin gelişmesi artık çokuluslu şirketlerin es-ridir. "Ulus-devletlerin" koyduğu sınırlamaların dışına çıkabilen, dahası her türlü devlet denetimine meydan okuyan söz konusu şirketler, gelişmenin motorudur, (bir çeşit süper-emperyalizm imâsı da içermek kaydıyla);

2. Dünya ekonomisinin içine girdiği dışa açılma-bütünleşme süreci, Üçüncü Dünya ülkelerinin de "emperyalist dünya" gibi olma, onun bir parçası olma yolunu açmıştır. Artık bundan sonra azgelişmişlik diye bir şey söz konusu olmayacaktır...

3. Dışa açık ekonomi ve korumaların kalktığı bir dünyada 'piyasa ekonomisi' uluslar, bölgeler, ülkeler arasındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırıp bir homojenleşme yaratacaktır. (Refah küreselleşecektir...)

4. Geçmiş dönemdeki olumsuzlukların nedeni devletin ekonomiye müdahaleleriydi. Sovyet sisteminin çökmesi, planlama düşüncesinin, devlet kontrollerinin gündemden düşmesi ve soğuk savaşın sona ermesi, yeni bir "refah ve barış" döneminin yolunu açmıştır...

İşte, dünya'nın efendileri tarafından bakılınca manzaranın böyle görünmesi isteniyor... Ya da insanlara böyle bir “fotoğraf” sunulmak isteniyor... Oysa, emperyalist ülkelerde “yapısal işsizlik” hızla yerleşiyor, yoksulluk sadece Üçüncü Dünya'nın bir olgusu olmaktan çıkıp “küreselleşiyor”, emperyalist ülkelerle Üçüncü Dünya ülkeleri arasındaki uçurum tarihte hiç bir zaman görülmemiş boyutlara ulaşıyor, (Üçüncü Dünya rejimlerinin yeniden kompradorlaşmasının da bir sonucu olarak), ekolojik dengeler hızla aşınıyor, ekolojik yıkımın, ekolojik felakete dönüşme riski büyüyor... Bu yazıda “kriz” tartışmalarının bir değerlendirilmesi yapılacak ve olabildiğince “gerçek durum” resmedilmeye çalışılacak. Fakat önce buraya nereden, nasıl gelindi sorusunu çok kısa da olsa cevaplamak gerekiyor. Dolayısıyla, Refahtan Krize alt-başlığını taşıyan birinci bölümde 1975-1980 öncesi dönemin belirleyici unsurları üzerinde durulacak ve krizle ilgili bazı hatırlatmalar yapılacak. İkinci alt-başlık altında dönemin hakim düşüncesinin “yapıcı unsurları” veya kriz sonrasında oluşturulan “piyasacı fundamentalizm” üzerinde durularak neo-liberal paradigmanın eleştirel bir değerlendirilmesi yapılacak; üçüncü alt-başlık altında başlangıçtaki ekonomik krizin nasıl olup da “süreklilik kazındığı”, finansal krizin gerisindeki asıl nedenler üzerinde durulacak; son olarak da sürecin ortaya çıkardığı sonuçlar ve faturayı ödeyenler cephesindeki ‘manzara’ resmedilmeye çalışılacak ve bütün bunların “büyük insanlık” ve uygarlık için ne demeye geldiğine dair bazı çıkarsamalar yapılacak.

1. Refahtan krize...

İkinci Dünya Savaşı sonrası yaklaşık otuz yıllık dönem, kapitalizmin tarihinde bir ‘parantezdi’. Bir dizi koşulun diyalektiği sonucu, dünyanın her yerinde emekçi toplum çoğunluğu ve ezilen halklar lehine görece olumlu bir tablo ortaya çıkmıştı. Kapitalizm savaş sonrası dönemde faşizmin ve savaşın yaptığı derin tahribat sonrasında bir genişleme dönemine girdi. Faşizmin yenildiği, Sovyet siste-

minin prestijinin yükseldiği, sömürge halkların bağımsızlıkları için sahnesine çıktığı bir dünyada, sermaye önemli ödünler vermek zorunda kaldı. Örgütlü işçi kesimiyle kapitalistler arasında “Fordist” denilen bir kompromi oluştu. Devlet de ekonomiye daha çok müdahale ederek, koruyucu, kollayıcı, düzenleyici olarak aktif roller üstlendi. Söz konusu *üçlü konsensüs* hem reel ücretlerin yükselmesine, hem de sosyal harcamaların ve bir bütün olarak kamu harcamalarının artmasına olanak veriyordu. İşletmelerin verimliliğinin, dolayısıyla kâr oranlarının arttığı bir ortamda, hem reel ücretlerin yükselmesi, hem de vergilerin dolayısıyla kamu harcamalarının artması mümkün oluyordu. Kapitalizmin krizi her zaman üretilenin satılamamasından, *arz fazlasından* kaynaklanır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında devletin ekonomiye yoğun müdahalesinin nedenlerinden biri de *talebe istikrar kazandırma* kaygısıydı. Devlet harcamalar ve *siparişler* yoluyla önemli bir talep unsuru haline gelmişti. Dolayısıyla, emperyalist ülkelerde *refah devleti* denilen, işte böylesi güç dengelerinin ve ‘kaygıların’ sonucuydu. Üçüncü Dünya’nın ekseri yeni ‘bağımsızlık’ kazanmış ülkeleri de genişleyen dünya ekonomisi ortamında yoğun devlet müdahalelerini de devreye sokarak, sanayileşip, kalkınıp, dünyanın zenginliğine ortak olma, “*gelişmiş ülkeler gibi olma*” umudunu koruyorlardı. Genel olarak ithal ikâmesi bir sanayileşme sürecine girmişlerdi. Gerek ekonomik ve gerekse sosyal göstergeler umut verici görünüyordu. Sovyet sistemi de gerek ekonomik ve gerekse sosyal göstergeler itibarıyla *işlerin yolunda gittiği* izlenimi yaratıyordu.¹

Elbette, söz konusu kompromi ancak kapitalizm genişlemesini sürdürdüğü sürece geçerli olabilirdi. İşletmelerin verimlilik oranı artmaya devam ettikçe, pazar genişledikçe, kâr oranları yükseldikçe *Fordist kompromi* de geçerli olmaya devam edecek, devlet de daha çok vergi alma ve daha çok ekonomik ve sosyal harcama (*refah*

1 Pablo Gonzales Casanova, (der), État et politique dans le tiers-monde, Özellikle Casanova ve Carlos M. Vilas’ın yazıları, Forum du Tiers-Monde-L’Harmattan, Paris 1994

harcamaları) yapma imkanına kavuşacaktı. Gerçekten söz konusu dönemde *insan hakları* kavramının içinin görece doldurulduğu söylenebilir, zira, devlet artık istihdam sorunuyla da, işsizlikle de ilgileniyor, önceki dönemde olduğu gibi, *işsizlik işsiz, yoksulluk yoksulun sorunudur* yaklaşımının ötesine geçiliyordu. Artık, gelir dağılımı bir siyasal-toplumsal kaygı konusuydu. Devlet, işsizlik ödenekleri, sosyal güvenlik harcamaları ve kültür harcamalarıyla, asgari bir sosyal uzlaşma yaratmaya yöneliyordu. Elbette böylesi bir “tercihte” Sovyet sisteminin bir çekim merkezi haline gelmesinin ve onunla ilgili olarak dönemin tartışmasız hegemonik gücü olan ABD’nin uygulamaya koyduğu “çevreleme liberalizminin” payı da dikkate alınmalıdır. İster emperyalist dünyada geçerli “*refah devleti modeli*”, isterse Üçüncü Dünya’da geçerli olan “*ulusal-popülist-kalkınmacı*” model olsun, hegemonik gücün *çevreleme liberalizmi* stratejisinden bağımsız olarak anlaşılamaz. Zira, söz konusu *küresel strateji*, komünizmi çökertmeyi, bu amaçla da Sovyet sisteminin bir *çekim merkezi* olmaktan çıkarmayı amaçlıyordu. Bunun için de yoksulluğun ve sefaletin daha fazla derinleşmesinin önünün kesilmesi gerekiyordu. Bu yüzden, devlet müdahalelerine ve ulusal sanayinin korunmasına ve teşvikine “göz yumuluyor”, “kutsal mülkiyeti” tehlikeye atmamak kaydıyla, gelir dağılımının daha fazla bozulmasının önlenmesi “kerhen” de olsa katlanılabilir bir şey olarak algılanıyordu.

Kapitalist genişlemeye eşlik eden devlet müdahalelerinin de etkisiyle, önceki dönemlerdeki sıklık, şiddet ve yoğunlukta ortaya çıkmadığına bakarak, krizlerin de artık kapitalizmin bir *hastalığı* olmaktan çıktığı düşüncesi egemen sınıf katında ve akademik çevrelerde yerleşmeye başlamışken, beklenmedik bir şekilde kriz 1974-1975 de tüm emperyalist ülkeleri etkisi altına aldı. *Sürpriz* herkesi şaşırtmıştı. Oysa, kapitalizm varsa kriz de olacaktı ve olayları yakından izleyenler için kriz *sürpriz* değildi. Dönemin ‘dinamik ürünleri’ olan otomobilin, elektronik aletler ve dayanıklı tüketim mallarının pazarının “dayanıklı” olmalarından ötürü belirli bir eşikten sonra görece

bir “doyuma” ulaşması anlaşılır bir şeydi. Kapitalizmin krizinin asıl nedeni talepteki genişlemenin yavaşlaması, işletmelerin verimlilik, dolayısıyla kâr oranlarının düşmesiydi. Verimlilik ve kâr oranlarının düşmesinin nedenleri arasında, özellikle emperyalist ülkelerde işçilerin, uygulanan verim artırıcı yöntemlere (garip bir şekilde *bilimsel çalışma* denilen) tepkisi ve hizmetler sektörünün toplam üretim içindeki göreceli payının artması da etkili olmuştu. Bilindiği gibi, hizmetler sektöründe verimlilik, sanayi sektöründen daha yavaş artıyor (Bu alana ileri teknikleri sokmanın yapısal zorluğundan ötürü). Pazarlardaki daralma, dolayısıyla talebin göreceli gerilemesi, işletmelerin eski verimlilik oranlarını koruyup sürdürmelerine imkân vermeyince, hem “yüksek reel ücretler” hem de yüksek vergiler ve yüksek oranlı kamu harcamaları “sorun” haline gelecekti... Artık sermaye “yeni durumda” yeni bir strateji ve meşrulaştırıcı paradigmaya ihtiyaç duyar hale gelmişti ve kesin olan şu idi: Bir kere “refah devleti” modeli sürdürülemezdi, sürdürülmesine izin verilmeyecekti, dolayısıyla tasfiye edilmeliydi; İkincisi, kalkınıp, dünya’nın zenginliğine ortak olmak isteyen Üçüncü Dünya ülkeleri bu taleplerinden vazgeçirilmeli, *hizaya getirilmeliydi*; Üçüncü de, Sovyet sistemini çökertme stratejisi kaldığı yerden devam etmeliydi ama ilk ikisi “acilen çözülmesi gereken sorunlar” olarak duruyordu... Sermayenin saldırıya geçip, yeni bir ‘paradigmayı’ dayatabilmesi için önce “ideolojik alanın” *hazırlanması, olgunlaştırılması* gerekiyordu...

2. “Piyasacı fundamentalizm” veya neo-liberal paradigmayı oluşturmak

İdeolojilerin ne amaçla nasıl üretildiği, nasıl geçerli kılındığı ve ne işe yaradığı üzerinde burada durmamız gerekmiyor. Ama, geçerken şu kadarını söyleyebiliriz: İdeolojiler *birilerinin çıkarının herkesin çıkarı* olduğu bilincini yerleştirmek üzere üretilip yaygın bilinç haline getirilirler. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde hep devletin daha çok müdahale etmesinden, bunun herkesin yararına

olduğundan söz ediliyordu. Sıklıkla dillendirilmese de, dönemin sloganı: ‘*Daha çok devlet’ti...*Devlet müdahalelerinin aşırılığından ve kötülüklerinden değil, devletin ekonomiye yeterince müdahale etmediğinden şikayet ediliyordu. Dönemin *egemen ideolojisi* ve hakim paradigması daha çok devlet olarak formüle edilmiş durumdaydı. Krizden sonraysa slogan: daha az devlet, daha çok özel teşebbüs olarak ifade edilmeye başlandı. Nasıl oluyor da bir önceki dönemde hastalığı tedavi amacıyla kullanılan *ilaç*, hemen onu izleyen dönemde hastalığın nedeni sayılabiliyor? Kapitalizmin genişleme döneminde devlet müdahaleciliğinin partizanlarına Nobel ödülleri verilirken, nasıl oluyor da izleyen dönemde en aşırı devlet müdahaleciliği karşıtlarına Nobel ödülleri dağıtılıyor? (Bu vesileyle ödüllerin, özellikle de Nobel ödülünün ideolojik işlevi üzerinde durmak anlamlı olurdu ama burası yeri değil...) Sermayenin baronları gerçek yaşama müdahale etmeden, ideolojik alana müdahale etmek durumundadırlar. *Refah devleti* modelini ve Üçüncü Dünya’da geçerli *ulusal-kalkıncı-popülist* modeli önce ideolojik planda mahkum etmeliydiler...

Bu amaçla ‘teoriler’ geliştirildi. Bu teorilerin salt ekonomik dünya ile ilişkili olanları bir dizi tevatüre ve bilimsellikleri kendilerinden menkul “teorilere” dayanıyordu. Burada bu ‘teorilerin’ Ismarlama üzerine kimler tarafından, nasıl üretildiklerinin tahliline girmemiz olanaksız.¹ Söz konusu teorilerin esaslı özetle şu kabullere dayanıyordu: Devlet müdahalesi ekonominin rasyonel işleyişini bozuyor, kaynakların verimsiz kullanılmasına neden oluyor, ekonomik işleyiş bütünüyle *pazarın kendi kendini düzenleyen* mekanizmalarına bırakılmalıdır. Korumacılık ve her türlü devlet müdahalesi ekonomik dengeleri bozup pazar ekonomisinin işlerliğine zarar veriyor. Dünya ekonomisinin içine sürüklendiği krizin nedeni aşırıya vardırılmış devlet müdahaleleri ve korumacılıktır... Elbette bunları bu kadar kes-

1 Bkz. Yves Dezalay ve Bryant Garth, Le “Washington consensus”, in Actes de la recherche en science sociales, No: 121-122 Mart 1998. Bu yazı Ütopya Yanevi tarafından yayınlanmıştır.

tirme yoldan söylemek inandırıcı olmazdı. ‘Ekonominin kanunlarını’ bilen derin bilginler, rafine akademisyenler, pür iktisadın (politikaya bulaşmamış anlamında) teorisyenleri “neden öyle olduğunu” bilimsel olarak ortaya koymalıydılar... İşte, monetarizmin değişik versiyonları, arz-yönlü iktisat, rasyonel beklentiler vb. teoriler bu ihtiyaçlar için üretilip pazarlandı...¹ Üretilen efsanelerin ‘derin çekirdeğini’ hiç şüphesiz *kendi kendini düzenleyen pazar* efsanesi oluşturuyordu. Ve sonuçta insanlar öyle bir şeyin varlığına inandırıldılar... Oysa gerçek dünya’da hiç bir zaman kendi kendini düzenleyen bir pazar (piyasa) mevcut olmadı. Olması da mümkün değildir. Elbette bununla, devlet müdahalesi olmamalı, olmayacak demek istenmiyordu. Bununla murad edilen, bundan sonra devlet tarafından yapılacak müdahalelerin sadece sermayenin çıkarını gözeticeği, gözetmesi gereğinin vurgulanmasıydı... Devlet olmadan, devlet müdahalesi olmadan kapitalizm de olmazdı. Bütün mesele, müdahalede emekçi toplum kesimlerinin bir dahlinin olup-olmamasıdır. Eğer gerçekten *kendi kendini düzenleyen bir pazar ekonomisi* mümkün olsaydı, ulusal ve uluslararası düzeyde bunca kuruma, kurala, düzenlemeye, ‘iktisat politikaları’ denilene gerek olur muydu? Örneğin bir Dünya Ticaret Örgütü’ne gerek olur muydu? MAİ gibi zorlamalara gerekli duyulur muydu? Ulusal ve uluslararası planda onca kurum, örgüt ve yasal düzenlemenin varlığı ve genişliği devlet düzenlemeleri ve müdahaleleri olmadan kapitalizm diye bir şeyin de mümkün olmayacağını en bariz kanıtı değil midir? Zaten bu yüzden *ekonomi politik* denmiştir. Başlarda öyleydi ama, daha sonra *politik* ekonomiden koparıldı... Bilinçli olarak ve mistifikasyon yaratmak için... Yoksa burjuva iktisatçılarının zihninde böyle bir ‘kopuş’ oldu diye gerçek yaşamda da bir kopuş olmuş değil, zaten böyle bir şey mümkün de değildir... Ekonominin politikadan soyutlanmasının asla mümkün olmadığını anlamak için, ne uzun boylu ‘teorik tahlillere’ gerek vardır ne de tam da tersinin doğru olduğunu görmek için uzaklara gitmeye ihtiyaç

1 Fikret Başkaya, Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına, Birlik Yayıncılık, Ankara, 1985

vardır. Bunun için günlük gazetelere yansıyan haberlere göz atmak yeterlidir. Otomotiv sanayii ‘zor durumdaysa’ kendi kendini düzenleyen pazar partizanları hemen devletin müdahalesini isterler, tekstil kapitalistleri sıkışmaya görsün, hemen “devlet nerede” diye seslerini yükseltirler... Turizmciler mi ‘zor durumda’ devlet gereğini yapar, ihracatçılar ‘zor durumdaysa hükümet olağanüstü toplanarak merkez bankası ve hazineye direktifler yağdırılır... Kimse de çıkıp: “*hani kendi kendini düzenleyen pazar vardı*” demez. Bu duruma itiraz eden ‘azınlığın’ da sesi pek duyulmaz... Yeni yetme bir kapitalist banka mı batırdı, devlet imdadına yetişir... Piyasayı yabancı mallar mı kapladı “ulusal ekonomi tehlikededir” ve devletin duruma müdahale etmesi gereği hatırlatılır ve hemen ‘paketler’ açılıp, gereği yapılır... Ya işçiler ücret artışı isterlerse... İşte o zaman *kendi kendini düzenleyen pazardan ve ekonominin kanunlarından* söz edilir... İşçiler söz konusu olduğunda *piyasa ekonomisinin gerekleri ve ekonominin kanunları* devreye girer. Büyük kapitalistlerin kârlılık oranlarında bir düşüş söz konusu olduğundaysa *ekonominin kanunlarıyla* birlikte “ülke çıkarları” gerekçesi ön plana çıkar. Kapitalistlerin her çeşidine devlet desteği bir “gereklilik”tir, oysa emekçi kesime yönelik her destek ve düzenleme “popülizm” sayılıp lânetlenir. İki nedenden ötürü:

1. Ücret artışı talep etmek, piyasa ekonomisinin “kanunlarına” aykırıdır;
2. Dolayısıyla ekonominin dengelerini bozar... Memur maaşları biraz yükselirse, bütçe dengeleri, dolayısıyla ekonominin genel dengesinin alt-üst olacağı söylenir. Oysa memurlara yapılacak zammın portesinin yirmi katı bir gurup kapitaliste “teşvik” olarak verilse, ne ekonominin kanunları ne de dengeleri bundan zarar görür...

Fakat hepsi bu kadar da değildi. *Kendi kendini düzenleyen piyasa ve ekonominin kanunları* söylemi nerdeyse bir piyasa dini mertebesine yükseltildi. Pazarın ‘doğa yasaları’ gibi, karşı konulmaz

kanunları vardı. İslam fundamentalizmini lânetleyen rafine burjuvalar ve akıl hocaları İslam fundamentalizminden daha katı bir fundamentalizm üretmişlerdi. Ama onun gerisinde “modern”, “çağdaş”, “bilimsel”, “rasyonel” insanlar vardı. Bu da onlara dokunulmazlık kazandırmaya yetiyordu... Bütün dinler bu dünya’da olup biten her şeyin Tanrı’nın iradesinin sonucu olduğunu vazederler ama insana da az-çok bir hareket marjı bırakırlar. İnsanın aklını kullanarak olayların seyri üzerinde az-çok etkili olabileceğini vazederler. Ama, piyasa dini daha da ileriye gidiyor ve insan iradesinin, insanın bilinçli eyleminin hiçbir kıymeti harbiyesinin olmadığını öne sürerek, pazar kanunlarına mutlak uyumu vazediyor. Doğa üstü kanunlar söz konusudur ve herkes onlara uymaya mecburdur. İnsanlardan “pazara iman etmeleri” isteniyor... Oysa gerçek dünyada olup bitenler ileri sürüldüğü gibi ne doğaüstü güçlerin eseridir, ne de ‘kutsal yasalara’ tâbidir... Son tahlilde insanların ‘bilinçli’ eylemleriyle mal ve hizmet üretmeleri ve üretilenin bölüşülmesi söz konusudur...

Bir kere salt ekonomiyle ilgili ‘savaş kazanılınca’, serbest pazar efsanesinin öteki meziyetlerine geçilebilirdi. Önce piyasa ekonomisiyle demokrasi arasında bir *özdeşlik* olduğu safsatası yayıldı. Eğer bir yerde piyasa ekonomisinin işlerliği söz konusuysa, orada demokrasi de vardır biçiminde bir özdeşlikten söz edildi. Ya da eşitlik tersin okundu: “Nerede kalkınmış bir ülke varsa, orada mutlaka piyasa ekonomisi uygulanmıştır-uygulanmaktadır...” Oysa, bunun tam tersini ileri sürmek mümkündür ve gerçek duruma da uygun düşüyor. Piyasa ekonomisi (aslında öyle bir şey yok) denilen demokrasinin inkârıdır. Eğer iddia edildiği gibi piyasa ekonomisiyle demokrasi arasında bir özdeşlik olsaydı, işçilerin sendika ve grev hakkını vb. elde etmek, çalışma sürelerini kısaltmak, sınırlı da olsa kimi sosyal güvencelere kavuşmak için onca mücadele etmelerine gerek kalır mıydı? Oysa işçiler durumu çok erken kavramışlardı ve haklı olarak: “ekonomik liberalizm demokrasinin düşmanıdır” sloganını ortaya atmışlardı. Aynı şekilde genel oy, seçme-seçilme hakkı da demokrasi hayranı burjuvalar ta-

rafından mı verilmişti? Doğum tarihi ‘piyasa ekonomisi’ denilenle aynı tarihe mi rastlıyordu? Onu (Piyasa ekonomisi-demokrasi özdeşliği), küreselleşme-evrensellik özdeşliği izledi. Küreselleşmenin ne olduğu, evrenselliğin ne olmadığı, gerçekten küreselleşenin ne olduğu ve ne anlama geldiği gözden kaçarsa, bu tür zihinsel manipölasyonların etkili olma şansı da artar. Aslında olup-bitenlerin *evrensellik* kavramıyla ilgili olmaması bir yana evrenselliğin inkârı olduğunu söylemek abartma olmaz.¹ Onu rekabetle refah arasındaki özdeşlik izledi. Teker teker ekonomiler ve bir bütün olarak dünya ölçeğinde rekabet ne kadar yaygınsa, refahın da aynı şekilde yaygınlaşacağı söylendi...

Neo-liberal paradigma ideolojik ve politik alandan katkılarla da “tahkim” edildi. Bir kere artık ‘modernite’ gerilerde kalmış insanlık ve uygarlık ‘post-modern’ bir döneme girmişti... Bunun anlamı: insan tarihini yapamaz demeye geliyordu. Eğer modernite, eski metafizikten bir kopuş demekse, insanlık ve uygarlık tarihinde önemli bir ileri adımdır ve insanın bilinçli eylemiyle olayların seyrini etkileyebileceği, etkilemesi gerektiği düşüncesini içeriyor. Bu bakımdan post-modernizm insan iradesinin ve insanların, sınıfların, ulusların vb. bilinçli eyleminin bir değeri olmadığı düşüncesini vazederek, apaçık sermayenin egemenliğini meşrulaştırma işlevi görüyor. *Tarihin sonu ve medeniyetler çatışması* da az-çok benzer bir ideolojik işlev için üretilmiştir. Tarihin sonu tezi, insanlar ve onların oluşturduğu toplumlar için yegane seçeneğin ekonomik alanda *piyasa ekonomisi*, siyasal planda da *liberal demokrasi* olduğunu vadediyor. Medeniyetler çatışmasıysa, artık bundan sonra çatışmaların sınıfsal, ideolojik nedenlerle değil, din, kültür ve medeniyet farklılıklarından kaynaklanacağını öne sürüyor ve İslamiyet’i hedef göstererek, soğuk savaş sonrasında emperyalizmin “düşman açığını gidermeyi” amaçlıyor.

1 Fikret Başkaya, Avrupa-merkezcilik, Resmi İdeoloji, Bilim ve Sosyalizm, Ütopya Yayınevi, Ankara , 1999

3. Krizden “Krizlere”

Kapitalizm 1974-1975’te içine sürüklendiği “yapısal kriz”den çıkmak bir yana, kriz giderek müzminleşti. O tarihten sonra sermaye birikimi ve onun doğrudan sonucu olarak, üretim sürekli geriledi. Kişi başına düşen dünya ölçeğinde Gayri Safi Hasıla (GSH) daha 1965-1973 aralığında %2. 8 düzeyine gerilemişken, söz konusu gerileme trendi devam etti. Nitekim 1973-1980 aralığında bu oran, %1. 3 , 1980’li yıllarda %1. 2, 1990-1995 aralığında da %05 (binde beş) düzeyinde gerçekleşti.¹ Fakat hemen hatırlatılması gereken bir şey daha var: Dönemin yeni ve dinamik teknolojileri (teknolojik devrim) çok az işgücü (canlı emek) gerektirdiği için, istihdamdaki gerileme, üretimdeki düşüş oranlarından daha büyüktü. Dolayısıyla yeni teknolojiler yeni istihdam ve talep yaratmak bir yana talebin daha da gerilemesiyle sonuçlanıyor. Burada kısaca nasıl olup da krizin süreklilik kazandığı ve yeni krizleri ve çöküşleri davet ettiği üzerinde durabiliriz.

Kapitalizmin krizleri her zaman bir ‘talep yetersizliği’ sorunu olarak tezahür eder. Marksist terimlerle ifade etmek gerekirse, bir *realizasyon sorunu* söz konusudur. Bunu, sermayenin ‘*değerlenme sorunu*’ olarak da ifade etmek mümkündür. Ve eğer söz konusu kriz, sıradan bir ‘devrevi kriz’ değil de, “yapısal krizse”, bir önceki dönemin ideolojik-ekonomik-politik çerçevesi ve ‘güç dengeleri’ (sınıfsal ittifaklar) çerçevesi içinde kalarak artık yola devam etmek mümkün değildir. Bunun anlamı, ideolojik meşrulaşma-meşrulaştırma araçlarından başlayarak, her düzeydeki güç dengelerinin ve tercihlerin, ittifakların, politikaların, vb. değiştirilmesi gerektiğidir. 1974-1975 krizi sadece bildik bir “resesyon” değil, aynı zamanda “yapısal krizi” de haber veren bir “devrevi krizdi. Kriz üretimde düşüşler, yaygın işsizlik ve yüksek fiyat artışları (enflasyon) biçiminde tezahür ediyordu. Büyük sermaye “değerlenme-değersizleş-

1 Andrew Kliman, Globalized capital crisis, Theory/ Practice News and Letters, Nov. 1997

me” problematiği karşısında bir dizi refleks gösterdi. Kriz anında sermayenin kârlılık oranlarını restore etmesinin en kestirme yolu, reel ücretleri düşürmektir. Reel ücretleri düşürmek için de işçi örgütlerinin ve demokratik direnç odaklarını etkisizleştirmek “gerekir” Bu amaçla sendikalara yönelik bir saldırı başlatıldı. Daha sonra “esnek-çalışma” yöntemleri de devreye sokularak saldırı derinleştirilecekti. Sonuç: dünya’nın her yerinde sendikaların zayıflaması, üye kaybı ve moral erozyona uğramaları oldu. (İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD deki sendikalar işçilerin %35’ini çatıları altında toplamışken, bu oran saldırının daha ilk yıllarında, 1980 de %23’e gerilemişti. 1988 de söz konusu oran %16. 8 di... Özel sektörde düşüş çok daha hızlıydı. Bu sektörde sendikalılık oranı 1953’de %35. 7 iken, 1980’lerin ortalarında %17’ye düştü. Şimdilerde %12’nin de altına indiği tahmin ediliyor...) Enflasyonla mücadele reel ücretleri bastırma politikasıyla birlikte yürütülünce, talep daha da daraldı. Sermaye sınıfının reel ücretleri düşürüp (sömürü oranlarını artırıp) artı-değer, dolayısıyla kâr oranlarını büyütme girişimi, işçi sınıfının satın alma gücünün daha da gerilemesiyle sonuçlandı. Buna eşlik eden “sıkı para politikası”, da üretimde daralmaya neden oldu. Kâr oranlarını artırmanın bir yolu da bazı işletmelerin Üçüncü Dünya’nın “ucuz işçi cenneti” denilen ülkelere kaydırmaktı. Gerçekten söz konusu ülkelerde işçi ücretleri emperyalist ülkelerdekiyle kıyaslandığında *sembolik* denecek düzeydeydi. Üstelik vergiler çok düşük ve çevre koruma duyarlılığı da yok denecek düzeydeydi. Bunların dışında teşvikler de söz konusuydu. Bu yöntem sermayenin kısa vadede “kârlılık” sorununu çözmeye yarasa da, emperyalist ülkelerde ortaya çıkardığı işsizlik nedeniyle talepte daralmalar devam etti. Bir başka çözüm yolu özelleştirmelerdi. Dünya pazarının daraldığı, talebin gerilediği koşullarda, yeni işletmeler kurmak rasyonel değildi ama hazır bir iç pazarı olan kamu işletmeleri (KİT denilen) ele geçirilebilir ya da geleneksel olarak devlet tarafından sağlanan kamu hizmetleri özelleştirilerek, sermaye bir değerlendirme alanına kavuşabilirdi.

İşte özelleştirmenin asıl nedeni bu idi ve sermayenin ‘değersizleşme’ -‘değerlenme’ sorunuyla doğrudan ilgiliydi. Özelleştirme lehine üretilen sayısız “gerekçeler” ismarlama üzerine üretilmişti ve hiçbir mantiki- “bilimsel” inandırıcılığa sahip değildi. Sermayenin kârlılık oranlarını restore etmesini sağlayan bir şey de Üçüncü Dünya’ ülkelerine “dışa dönük model” empoze ederek, bu ülkelerden yapılan ithal ürün fiyatlarını daha da düşürmek, emperyalist ülkelerde her zaman yapılageldiği gibi değişen sermaye (ücret maliyeti) unsurunu küçültmekti. Elbette İMF ve Dünya Bankası aracılığıyla önerilen “dışa dönük model”le sadece yukarda sözünü ettiğimiz amaç gerçekleştirilmek istenmiyordu. Bir kere kapitalizmin krizi koşullarında ve petrol fiyatlarının yükseldiği bir ortamda, birçok Üçüncü Dünya Ülkesi ‘aşırı’ borçlanmıştı ve bir ‘ödeyemezlik’ durumu söz konusuydu. Eğer, büyük borçlulardan birkaçı ödeyememezliğe düşerse, dünya bankalar sistemi ve onunla birlikte dünya finans sistemi çökecekti. Dışa dönük model bankaları kurtarmaya yarayacak bu ülkelerin ‘döviz kazanmalarını’ güvence altına alıyordu. Fakat ‘dışa dönük modelin’ asıl stratejik amacı üzerinde durmak gerekir. Zira, bir Üçüncü Dünya ülkesinin bu modeli benimsemesi demek, yeniden kompradorlaşma tercihi yapmak demek, artık ulusal-kalkınmacı retorik ve politikalarından uzaklaşması demektir. Zaten emperyalizm tarafından (başta ABD olmak üzere) 1980’den başlayarak dayatılan ‘küresel püskürtme stratejisi’nin asıl amacı da Üçüncü Dünya ülkelerini dünyanın zenginliğine ortak olma iddialarından (kalkınma, sanayileşme, dünya kaynakların adil dağılımını sağlama, vb...) uzaklaştırmak, *sofradan uzak tutmaktır*. Zira, emperyalist ‘Batı’ mevcut zenginliği ve ayrıcalıklı konumunu, dünyanın geri kalanını beş yüz yıllık sömürüsüne ve yağmasına ve ‘geri halkları’, Franz Fanon’un “*yeryüzünün lânetlileri*” dediği ‘büyük insanlığı’ sofradan uzak tutabilmesine borçlu değil miydi?’

1 Walden Bello, Karanlık Zafer, Fikret Başkaya (çev) İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

Ücretlerin baskı altına alınmasına eşlik eden “sıkı para politikası” enflasyonu aşağı çekmeyi başarsa da, tüketimdeki daralma süreklilik kazandı. Önce nominal faizler yükseldi ama belirli bir eşikten sonra ve büyümenin yavaşlamasıyla reel faizler de yükselme sürecine girdi. Bunun anlamı, her seferinde ve mevcut koşullarda “verimli” bir biçimde kullanılamaz bir parasal sermaye stokunun ortaya çıkmasıydı... Büyüme yavaşlayıp, reel faizler arttıkça, kamu açıkları, dolayısıyla kamu borçları da arttı. Kapitalistler için devletlere borç vermek, sermayenin değersizleşmesine karşı bir “korunma” ve kolay kazanç kapısı haline geldi ve belirli bir eşikten sonra büyük sermaye sahipleri devletleri “rehin almış” gibiydiler... Esasen borç olgusu küresel bir şeydir ve şimdilerde devletlerin, işletmelerin, ailelerin toplam borçlarının 33 trilyon dolar gibi devasa bir rakama yükseldiğini hatırlamak gerekir. Devlet borçları arttıkça finansal liberalleşme yönündeki baskılar da arttı. Artık “yüksek faiz oranları” süreklilik kazanmıştı. Devletler ancak faiz oranlarını sürekli yükselterek borçlanabilir durumu geldiler ki, bunun anlamı, dünya ölçeğinde finansal spekülasyon ve finansal istikrarsızlıktı...Artık kapitalizm ‘klasik şemanın dışında’ işler hale gelmişti. Para-sermaye, mal ve hizmet üretimi için değil, spekülatif amaçlar için, parayla para kazanmak için kullanılıyordu. Böyle bir tablonun ortaya çıkması demek, “verimli” yatırımların ve üretici sermaye birikiminin yavaşlaması demektir ki, son yıllarda ortaya çıkan “finansal krizlerin”, Meksika, Asya, Rusya, Brezilya krizlerinin, vb. *derin çekirdeği* işte burada kısaca şematize etmeye çalıştığımız süreçte saklıdır. Her an büyük bir ‘değersizleşme’ riskiyle yüz yüze büyük bir finansal sermaye stoku var. Bu sermaye, değersizleşme riskini ortadan kaldırmak, değilse hafifletmek için, üretim dışı alanlara, spekülasyona yöneliyor. Devletlere borç olarak veriliyor, yüksek faiz oranlarından yararlanmak üzere bir ülkeden diğerine, ışık hızıyla akıyor, döviz piyasalarındaki kur farklarından yararlanmak üzere “deli danalar gibi” bir ülkeden diğerine, bir borsadan ötekine koşuyor... Dünyanın büyük borsaları arasında mekik dokuyor... Şimdilerde spekülatif amaçlarla tedavül eden para-

nın 1. 5 ila 1. 8 trilyon dolar olduğu ileri sürülüyor ki, bunun toplam sermayenin yaklaşık %95'ini oluşturduğu tahmin ediliyor. (Spekülasyon amaçlı bu devasa rakam, yıllık dünya dış ticaret hacmi olan 4300 milyar dolarla karşılaştırıldığında durum daha iyi anlaşılır). Bu da demektir ki, mevcut sermayenin %95'iyle ne bir mal ve hizmet üretiliyor, ne de herhangi bir mal alınıp satılıyor...

Böylesi bir ortamda dünya finans sisteminin “diken üstünde durduğunu” söylemek abartma değildir. Sermaye muhtemel bir “toplu değersizleşme” riskinin giderek büyüdüğü koşullarda, üç alanda “çıkış” arıyor: Birincisi, doğrudan spekülatif işlemler; İkincisi füzyonlar. Büyük çokuluslu firmalar “birleşiyor”, daha küçük olanlar büyükler tarafından “yutuluyor” veya iflas ediyor; Üçüncüsü de daha önce sözünü ettiğimiz özelleştirmelerdir. İster füzyonlar, isterse de özelleştirmeler söz konusu olsun, devreye sokulan “rasyonalizasyon planları” sonucu toptan işçi çıkarmalar gündeme geliyor. Bu da hem toplam talebin daralması, hem de gelir dağılımının daha da kötüleşmesiyle sonuçlanıyor. Halen dünya üretiminin %40'nı sağlayan ekonomiler ya resesyon, ya da durgunluk tablosu sergiliyor. Asya kriziyle başlayan sermaye kaçışı devam ederken, diğer ülkelerden de emperyalist metropollere doğru sermaye kaçışı yaygınlaşıyor. Hammadde fiyatlarındaki düşüş trendi devam ediyor. (1997 ortalarından bu yana düşüş oranı %30'un üstüne çıkmış bulunuyor) Hammadde fiyatları son 25 yılın en düşük düzeyinde ama düşüş sadece hammaddelerle sınırlı değil. Sanayi ürünleri fiyatları 1930'lardan sonraki en düşük seviyede seyrediyor... En çok “gelişmiş” 15 emperyalist ülkeden 13'ünde toptan eşya fiyatları düşerken, Almanya, Fransa, Belçika, İsviçre ve Japonya da perakende fiyatlar da inişe geçmiş bulunuyor...

4. “Dünya”mdan sefalet manzaraları veya “Yeni Dünya Düzeni...”

Neo-liberal dogmalara dayalı liberalizasyon, dereglemantasyon, deregülasyon, privatizasyon ve sermayeden alınan vergilerin

küçültülmesi” biçiminde formüle edilen sloganlar, pratik politikaya da tercüme edilip adım adım uygulandıkça, şöyle bir tablo çıkıyor: işsizlik artıyor ve yapısal bir nitelik kazanıyor. Şimdilerde dünyada ekonomik olarak aktif nüfusa dahil bir milyar insan ya işsiz ya da düzenli bir gelire sahip değil. Eğer, mevcut eğilimler devam ederse, işsizlerin sayısı çalışanları geçecek ki, XIX. yüzyıl ortalarında kullanılan *yedek sanayi ordusu* veya *yedek işsizler ordusu* kavramlarını nüanse etmek gerekecek. Elbette işsizlik sadece *yeryüzünün lânetlilerinin* dünyasını ilgilendirmiyor, AB ülkelerinde 18 milyondan fazla insan işsiz var ve artış eğilimi devam ediyor. Teknolojik devrim işsizliğe “yapısal” bir nitelik kazandırıyor. Teknolojik devrimin motoru sayılan en dinamik sanayi dallarında bile (enformatik-iletişim) toptan işten çıkarmalar devam ediyor. Çokuluslu dev şirketler cephesinde füzyonlar yoluyla bütünleşmeler devam ederken, sahip oldukları ve denetledikleri sermaye stokundaki artışla ters orantılı olmak kaydıyla işsizlik de artıyor 200 çokuluslu veya *transnasyonal* denilen şirketin toplam satışları dünya kayıtlı ekonomisinin %28’ini oluşturduğu halde, dünya işgücünün sadece %1’ini istihdam ettikleri bu vesileyle hatırlanmalıdır). Liberalleşme-deregülasyon sonucu sermaye hareketleri her türlü denetimden kurtulunca artık mafya ile mafya olmayan arasındaki sınır da iyice silikleşmiş durumda. 1997 yılı verilerine göre mafya olarak tanımlanan sektörün yıllık ‘iş-hacmi’, cirosu densin 1000 milyar doları aşıyordu ki, bunun 400 milyar dolarlık bölümünü uyuşturucu oluşturuyor...

Öyle bir üretim tarzı ki, teknoloji geliştikçe, zenginlik artıkça, işsizlik ve yoksulluk artıp, sefalet derinleşiyor. Dünyanın en zengin 227 kişinin servetinin değerinin 1000 milyar doları aştığı ve bunun dünya nüfusunun %45’ini oluşturan 2. 5 milyar insanın yıllık gelirine eşit olduğu BM iktisatçıları tarafından ileri sürülüyor... Öte yandan dünyanın en zengin üç kişinin servetinin değerinin de 48 ülkenin Gayri Safi Yurt İçi Hasılasına eşit olduğu günlük basın-da yer alıyor... Böyle bir dünyada 140 ülkede ciddi sorunlar olması şaşırtıcı değildir. Dünya’nın en güçlü ekonomisinde (ABD) 45

milyon insanın yoksulluk sınırının altında “yaşıyor” oluşu ve 40 milyon insanın da hiçbir sağlık korumasına sahip olmaması da aynı şekilde şaşırtıcı değildir. Eğer şirketlerin kârları yükselmeye devam ediyorsa birilerinin bu artışın bedelini ödemesi gereği kapitalizmin şanındandır... Dolar milyarderlerinin milyarları arttığı için bu gün 70’den fazla ülkede gelir 20 öncesinin altına düşmüş durumda. Küreselleşmenin her bakımdan dünyayı “homojenleştireceğini” iddia edenlerin yüzünü ekşitecek bir rakam da şu: 1960 yılında dünya nüfusunun en zengin %20’si ile en yoksul %20’si arasındaki fark 1’e 30 idi (bire otuz); bu fark bu gün 1’e 82’ye çıkmış durumda... Bu yüzden Üçüncü Dünya’da yaşayan 4. 5 milyar insanın 1. 5 milyarı sağlığa uygun içme ve kullanma suyundan mahrum... BM rakamlarına göre, 1995 yılında dünyada 45 milyon mülteci vardı. Oysa bu rakam 1887 de sadece 2. 5 milyondur... AB ülkelerinde parfüm için yılda harcanan 13 milyar dolar. Dünyadaki açlığı ve temel sağlık sorunlarını asgari düzeyde çözmek için gerekli rakam da 13 milyar dolar... Eğer, en zengin 227 dolar milyarderinden yılda %4 oranında vergi alınabilse o da 13 milyar dolar ediyor... Her yıl açık ağıktan 30 milyon insan ölüyor, 800 milyon kadarı da kronik yetersiz-kötü beslenmeden muzdarip... Bütün bu iç karartıcı rakamlar ve oranlar dünya nüfusunun en zengin %20’sinin dünya gelirinin %85’ine el koymasının, dolayısıyla da kapitalist egemenliğin sonuçları...

Elbette dünya ölçeğinde geçerli olan durum her bir ülke için de geçerli. İMF, Dünya Bankası, OECD ve Finansal derecelendirme kuruluşlarının Rus ve uluslararası mafya başta olmak üzere uluslararası sermaye için “deneme çiftliği” ve yağma alanı durumuna getirilen Rusya Federasyonu’nda manzara tarihin hiçbir döneminde görülmemiş derece karanlık ve rahatsız edici. Moskova yaşam standardı araştırma merkezinin verdiği rakamlara göre, Rusya nüfusunun %53’ünü oluşturan 79 milyon insan yoksulluk sınırının altında “yaşıyor” ve durum her gün daha da kötüleşiyor. Kapitalist yağma ve talanın bir sonucu olan bu durumu anlamak için, nüfusun %2’sinin ulusal gelirinin %57’sine el koyduğunu hatırlamak yeter. Rusya’nın

dış borçları 180 milyar dolar, iç borçları da 161 milyar dolar gibi rekor düzeyde... Yeni yetme süper zenginlerin ve çokuluslu şirketlerin illegal yollardan 200 ila 250 milyar doları yurt dışına kaçırdığı tahmin ediliyor. “Resmi ve legal” yollardan firmalar-arası işlemler aracılığıyla kaçırılan miktar buna dahil değil. 1998 de Rusya ihtiyacı olan tarım ürünlerinin %75’ini ithal etmek zorunda kaldı. Yaşam uzunluğu da neo-liberal politikaların ve “piyasa ekonomisinin” bir zaferi olarak, Sahranın Güneyindeki Kara Afrika’nın düzeyi olan 55 yaşa geriledi... İşte “dışa açılma”, “özelleştirme”, “liberal demokrasi”, “hukuk devleti”, “insan hakları” söyleminin bilançosu...¹

Fransa’nın ABD büyükelçisi 1931 yazında Washington’da yaptığı bir konuşmada: “Baylar, krizle katastrof (felaket) arasında bize kalan azıcık zamanda yine de birer bardak şampanya içebiliriz”² demişti. Büyükelçinin sözlerindeki ironi, 1929 da başlayan finansal krizin arkasından dünyanın ekonomik ve sosyal dengesini alt-üst edecek asıl felaketin gelmekte olduğunu ima ediyordu. Şimdilerde 1930’ların başını hatırlatan bir süreç işliyor ama, dünya ekonomisindeki ‘bütünleşme katsayısının’ düzeyine bakarak, olası bir katastrofun sonuçlarını tahmin etmek zordur. Zira, finansal spekülörlerin ve “yatırımcıların” belirsizlik anlarında ‘aşırı’ reaksiyon gösterdikleri bilinen bir şeydir. Ani bir ‘kriz’ ya da bir ülkede yapılan devalüasyon, başka bir yerdeki başka bir ‘olay’, zincirleme reaksiyonlara neden olarak genel bir çöküntü tablosu ortaya çıkarabilir. Bir kere ‘belirsizlik’ kapısı açılınca olayların nasıl bir seyir izleyeceğini önceden kestirmek mümkün değildir ve reel ekonomide zincirleme iflaslar ve çöküş kaçınılmazdır.

O halde dünyanın yeni efendileri için iki seçenek söz konusu olabilir: 1. Bunlardan birincisi her bir ülke ve dünya ölçeğinde (Kuzey-Güney) gelir dağılımı dengesizliğini az-çok “düzelterek”, tale-

1 Frédéric F. Clairmont, *La Russie au bord de l’abîme* Le Monde Diplomatique, Mars, 1999

2 Christian Chavagneux, *La finance mondiale contre la croissance*, Transversal Sciences Culture, Janvier 1999

bi canlandırmak. Dünya ölçeğinde talebin artması, dolayısıyla da üretimin artması durumunda “ekolojik felaket” riski büyüyecektir. Zira, emperyalist dünyanın üretim ve tüketim düzeyinin dünyanın geri kalanı tarafından taklit edilmesi imkânsızdır. Eğer ortalama bir Üçüncü Dünya (Asya, Rusya, Çin, Ortadoğu, Afrika, Latin Amerika, vb.) insanı da ortalama bir Amerikalı kadar üretmeye, tüketmeye, kirletmeye, tahrip etmeye yönelir ve bu gerçekleşirse, dünyanın doğal ve enerji kaynaklarının böyle bir duruma ancak bir hafta (yedi gün) dayanabileceği hesaplanmış durumda... (Bu günkü üretim ve tüketim düzeyinde bile devasa ekolojik sorunlar ortaya çıktığına göre...) İkinci seçenek mevcut eğilimlerin ve süreçlerin devam etmesidir ki bu da “sürdürülebilir” değildir. Şiddetli bir katastrof kaçınılmaz görünüyor... Demek ki, dünyanın yeni efendilerinin, sermayenin baronlarının mevcut gidişi tersine çevirebilme “yetenekleri” yok. Böyle bir yetenekleri yok ama dünyayı kana bulama yetenekleri, felaket ve yıkım üretme yetenekleri ve “şansları” çok yüksek... O halde onlara bu fırsatı verip vermemek dünyanın zenginliğini üretenlerin, *yeryüzünün lânetlilerin* iradi müdahalesine, insan haysiyetini, insanlığın ve uygarlığın geleceğini kurtarmak için ayağa kalkmalarına bağlı görünüyor...

TÜRKİYE: NEREDEN NEREYE?

Bugün Türkiye’de geçerli olan rejim, bütün veçheleri (ekonomik, sosyal, siyasal, ideolojik, kültürel vs.) itibariyle yeniden kompradorlaşmış bir rejimdir. Kompradorlaşmanın derin kökleri çok gerilere kadar gitse de, bu günkü tablonun 24 Ocak-12 Eylül döneminin ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Fakat 24 Ocak-12 Eylül 1980 dönemeci Türkiye’yi yönetenlerin (veya yönettiği var sayılanların) sadece kendi tercihleri olarak gündeme gelmemiştir. 24 Ocak-12 Eylül, Türkiye’nin emperyalist “küresel püskürtme” stratejisine “uyum sağlaması” anlamına geliyordu. Dolayısıyla, 1980’de başlayan süreci, emperyalist “küresel püskürtme” stratejisi bütünlüğü çerçevesine yerleştirilmeden anlamak mümkün değildir.

Öyleyse, emperyalist küresel püskürtme stratejisi ne idi; neyi amaçlıyordu; söz konusu amaca ulaşmak için hangi araçlar gündeme getirilmişti gibi sorulara açıklık getirmeden, 1980 sonrasında Türkiye’de neler olup-bittiğini anlamak mümkün değildir. Zaten “bütünü anlamadan parçaları anlamak da mümkün değildir” ve bu anlamda bütün dediğimiz şey, ekonomik, siyasal, sosyal, ideolojik, kültürel, etik veçhelerin *diyalektik bütünlüğü* olarak varolabiliyor... Bütün bu veçheler sürekli olarak birbirlerini belirler-biçimlendirir durumdadır ve bu belirleyicilik diyalektik bir karaktere sahiptir. Elbette her tarihsel dönemde veya toplumların ulaştıkları her aşamada bileşenlerin belirleyicilik katsayısı değişmektedir.

Kapitalist dünya sistemi 1970’li yılların ortasında yeniden bir “yapısal krize” sürüklendi. Krizle birlikte İkinci Dünya Savaşı sonrasında geçerli tüm temel stratejiler ve tercihler artık işe yaramaz duruma gelmişti. Sermayenin kısa vadeli çıkarları (zaten sermaye her zaman kısa vadeli çıkarlar peşinde koşar ve hesaplar da hep kısa vadelidir) emperyalist ülkelerdeki refah devleti modelinin ve Üçüncü Dünya’da geçerli ulusal kalkınmacı-popülist modelin tasfiyesini

gerektiriyordu. Dünyanın bu iki bölgesinde geçerli iki modelin tasfiye edilmesi, başta işçi sınıfı olmak üzere, emekçi sınıflar tarafından uzun ve zorlu mücadeleler sonucu kazanılmış sınırlı mevzileri de geri almak anlamına geliyordu. Asıl niyet bu idi; ama retorik farklıydı... Elbette bir politik tercihi dayatmak-kabullendirmek, ancak onu “gerekçelendirmekle”, “meşrulaştırmakla” mümkündür. Yeni yönelişin gerekçesi “piyasa ekonomisini restore etme” söylemine dayandırıldı. Bir kere krize bir neden bulmak gerekiyordu ve bulunan bu “neden”in de “gerçek neden”i gözden uzaklaştırması gerekiyordu. Sermayenin teorisyenleri ve akıl hocaları kapitalizmin krizinin piyasa ekonomisinden uzaklaşılmasından, devlet müdahalelerinden kaynaklandığını “keşfettiler”... Hastalığın nedeni belli olduğuna göre tedavisine girilebilirdi... Eğer sorunlar devletin ekonomiye “aşırı” müdahalelerinden kaynaklanıyor ve bu müdahaleler de ekonominin sağlıklı işleyişini bozuyorduyorsa, o zaman devletin bu alandan olabildiğince çekilmesi halinde sorun çözülebilirdi... Bu amaca yönelik olarak da *kendi kendini düzenleyen pazar* efsanesi üretildi. Bununla söylenen veya söylenmek istenen şu idi: Kendi kendini düzenleyen bir pazar vardır; bu pazara müdahale edilmediği zaman sağlıklı bir işleyiş mümkündür; öyleyse kendi kendini düzenleyen pazara yapılan müdahaleler (düzenlemeler densin) ortadan kaldırılırsa, her şey yeniden yerli yerine oturur, işler yoluna girer...

Başka türlü ifade etmek istersek, yukarıdaki yaklaşımla “bundan önce yapılan hata idi” denmek isteniyordu! Öyleyse bu hata kimin eseri idi? Yanlışı kim yapmıştı? Şimdi devlet müdahalelerinden şikayet edenler o zaman neredeydiler? Sermayenin baronları devlet müdahalelerinden habersiz miydiler? Devlet müdahalelerine kim karar vermişti de işler sarpa sarmıştı? Eğer bilim görüntüyle gerçek arasına bir kalın çizgi çekebiliyorsa bilim adını hak eder. Oysa *retorik*, güzel ve tımturaklı sözlerle gerçeği gizlemek, üstünü örtmek içindir. Bu amaçla önce işe krizin gerçek nedenleri tahlilin dışına atılarak başlandı. Oysa kriz her zaman olduğu gibi talep yetersizliğinden, marksist kavramlarla ifade etmek gerekirse, *realizasyon*

eksikliğinden kaynaklanmıştı. Elbette teşhis yanlış olunca, tedavinin “doğru” olması mümkün değildir. Ama, sermaye sınıfının kısa vadede kâr oranlarını korumak dışında başka bir kaygı taşımadığı koşullarda, ancak kriz müzminleşebilirdi. Eğer toplumun yönetimi diğer toplumsal öznelerin etkin olmadığı bir çerçevede gerçekleşiyorsa, sadece sermayenin kısa vadeli çıkarları gerçekleşebilir ama bu da ancak bir kaos ortamı yaratmak pahasına gerçekleşebilir.

Gerçekte sermayenin *realizasyon* sorunuyla karşı karşıya gelmesi, kapitalist sömürü sonucu elde edilen kârların verimli bir şekilde yatırımlara kanalize edilememesinin sonucuydu. Başka ifade ile, artık üretim kapasitesini genişleten yatırımların yapılamaması... Öyleyse şöyle bir tablo ortaya çıkıyor: Bir tarafta mutlaka “değerlendirilmesi” gereken devasa bir sermaye stoku var ama bu sermayeyi bilinen anlamda yeni yatırımlarda kullanmak (değerlendirmek densin) olanaksız, zira yeni yatırımlar sonucu üretilen malların alıcısı yok. Ya da aynı anlama gelmek üzere, talep yetersizliği söz konusu. Bir tarafta mutlaka değerlendirilmesi gereken bir sermaye stoku, diğer yanda bu sermayenin üretim kapasitesini genişletici tarzda (yeni yatırımlar) yapılmasına uygun olmayan bir ortam demek, sermayenin *toptan değersizleşme* riskiyle karşı karşıya gelmesi demektir. İşte, kapitalizmin yeniden “yapısal krize” girdiği 1974-75 sonrasının temel sorunu veya çelişkisi bu idi...

Sermaye, *toptan değersizleşme* riskine karşı “durumu kurtarıcı” yöntem ve araçlara başvurarak kısa vadede *değersizleşmeyi* önleyebildi ama bu krizin müzminleşmesi pahasına mümkün oldu. Bu bakımdan, gündeme getirilen politikalar ve tercihler, birer “kriz yönetimi” aracı olmanın ötesine geçemedi. Oysa, krizi aşmaya yarayan politikalar ve önlemler, başta gelir dağılımı dengesizliği olmak üzere, tüketimi artıracak yeni yatırımları gündeme getirmeyi, sadece dar anlamda sermayenin kısa vadeli çıkarlarından başka kaygılara da cevap veren önlemleri gündeme getirmeyi gerektiriyordu. Başka türlü söylersek, başka aktörlerin de müdahil olduğu bir “sosyal proje” olmadan krizi aşmak mümkün değildi. Zaten kapitalizmin “ya-

pısal krizi” demek, ekonomi dışı aktörlerin veya öznelere (politik kertenin) devreye girerek ekonomik gidişin rotasını değıştirilmesini gerektiren bir durumun ortaya çıkması demektir...

Sermayenin toptan değersizlemesi riskine karşı hükümetler devreye girdiler. Kısa vadede ve yatırım dışı alanlarda sermayenin değerklenmesinin (kâr oranlarının korunması) koşullarını yarattılar. Reel ücretleri düşürmek üzere sendikaları etkisizleştirmek, fiyat serbestisi, kamu harcamalarının kısılması, özellikle de sosyal amaçlı olanların budanması, özelleştirmeler, korumaların kaldırılması, vb. politikalar devreye sokuldu. Bütün bunlara da ekonomiyi *düzenlemelerden arındırma*; ya da *ekonominin devlet müdahalelerinden kurtarma* (deregölasyon) denecekti. Oysa, söz konusu olan *deregölasyon* değil, *regölasyon*’un sermayenin yeni durumdaki ihtiyaçlarına cevap verir hale getirilmesiydi. *Kendi kendini düzenleyen pazar* efsanesine, o tezi ortaya atanların kendilerinin de inanması bizim için şaşırtıcı değildir... Aslında *kendi kendini düzenleyen piyasa* (veya *pazar*) sadece kendi ürettikleri efsaneye inanan, burjuva iktisatçılarının bir kuruntusudur.

Çünkü, gerçek dünyada düzenleme olmadan, devlet müdahalesi olmadan, siyasi kerte devreye girmeden pazar diye bir şey mümkün değildir. Öyleyse sorun *düzenleme* veya *müdahalenin* olup olmayacağı değil, düzenlemenin kimin çıkarını öncelikle gözeticeğıyle ilgilidir. *Kendi kendini düzenleyen pazar* bu dünyada sadece burjuva iktisatçıların kafasının içinde mevcuttur. Büyük sermayenin dar çıkarlarından başka hiçbir asgari kaygı taşımayan politika ve düzenlemelerin *kendi kendini düzenleyen pazarın* restorasyonu sayılması, akademinin gardiyanlarıyla onların rahle-i tedrisinden geçmiş politikacı ve köşe yazarlarının, velhasıl “diplomalıların” bir kuruntusudur; ama birilerinin işine yarayan, *kârlı* bir kuruntu... Söylenen şu idi: Eğer devlet müdahalesi olmazsa, insanların inisiyatif alma, girişimlerde bulunma yeteneğı harekete geçer; bu da ekonominin dinamizminin harekete geçmesi, yeniden büyüme, genişleme sürecine girmesi, başka bir ifade ile işlerin yoluna girmesi demektir... Devlet

müdahalelerine karşı çıkışın bir gerekçesi de rekabet ortamının zafı afa uğratıldığıdır. Oysa Karl Marx, J.M. Keynes, daha sonra Karl Polanyi, bu tür liberalleşmenin ekonomileri nasıl bir deflasyonist durgunluğa sürüklediğini çok önceden ortaya koymuşlardı...

Krizi aşmaya yaramasa da yaklaşık yirmi yıldır gündemde olan neo-liberalizmin *kriz yönetimi* politikaları: uluslararası sermaye transferlerinin liberalizasyonu, dalgalı kur uygulaması, yüksek faiz oranları, ABD'nin ödemeler dengesi açıkları, Üçüncü Dünya'nın dış borçları ve özelleştirmeler olarak tezahür ediyor.¹ Bütün bunlarla, “uçan sermayeye” kısa vadede yüksek spekülative kârlar sağlıyor ama, bu ekonomilerin üretici temelini aşınması pahasına gerçekleşebiliyor. Dünya ekonomisinin nasıl bir “üretimsizlik sarmalına” itildiğini şu iki rakam ortaya koymaya yeterlidir. Kısa vadede yüksek kâr peşinde koşan “uçan sermayenin” büyüklüğü 80 ila 100. 000 milyar dolarken, dünya ticaret hacmi 3. 000 milyar dolar... Her an dünyanın bir ucundan öteki ucuna ışık hızıyla hareket eden “uçan sermayenin” büyüklüğü, yıllık dünya ticaret hacminin yaklaşık 30 katı... İşte spekülative amaçlı finans ve rantıye sermayesinin ihtiyaçları doğrultusunda yapılan düzenlemelere ve uygulanan politikaların Üçüncü Dünya'ya yansıyanına veya Üçüncü Dünya'yı ilgilendirenine de *yapısal uyum programı* deniyor. Oysa Üçüncü Dünya ülkelerine dayatılan *yapısal uyum programlarının* amacı, bu ülkelerin borçlarını düzenli ödemelerini sağlamak ve karşılıksız değer transferini derinleştirmektir. İşte Türkiye'de 1980'den bu yana uygulanan politikaları, emperyalist sermayenin bu temel tercihleri bütünlüğü içinde kavramak gerekiyor...

Fakat Türkiye'de kompradorlaşma programı sadece bu amaçla gündeme getirilmedi. Kompradorlaşmanın, büyük sermayenin kısa vadeli dar çıkarları dışında, stratejik önemi olan bir amacı daha vardı: Türkiye'yi (bu arada diğer Üçüncü Dünya ülkelerini) her türlü

1 Samir Amin, “Economic Globalism and Political Universalism: Conflicting issues? Yazarın bize gönderdiği fotokopi

kalkınmacı hedeften uzaklaştırmak... Sermayenin baronları ve akıl hocaları emperyalist dünyanın mevcut ayrıcalıklı konumunu dünyanın geri kalan halklarını sofradan uzak tutmaya bağlı olduğunu çok iyi biliyorlardı. Oysa, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Üçüncü Dünya Halkları dünyanın zenginliğine ortak olma, sofraya dahil olma, sanayileşme, kalkınma, vb. gibi gerekçelerle sahneye çıkmışlardı... Eğer, söz konusu ülkeler bu hedeflerden uzaklaştırılmaz ise, bunun iki sonuç doğurmasından korkuluyordu: birincisi, Batılıların üretim ve tüketim modeli diğerleri tarafından taklit edilebilir bir model değildi. Dünyanın beşeri ve doğal kaynaklarını beş yüz yıldır yağmalayanlar, kendi modellerinin başkaları tarafından taklit edilemezliğini çok iyi biliyorlardı. Batı'nın üretim ve tüketim modeli diğerleri tarafından taklit edildiği takdirde bunun sadece doğal kaynakların tükenmesiyle değil, ekolojik bir yıkımla da sonuçlanması kaçınılmazdır. İkincisi, başkalarının da sanayileşmesi, kalkınması, zenginler sofrasına dahil olması demek, Batı'nın ayrıcalıklı konumunun sonu demekti. Böyle bir şey, Batılılar'ın dünyanın efendisi olma konumlarının da sonu demekti...

Gerçek durum böyle olduğu halde insanlara anlatılan hikaye farklıydı... 12 Eylül askeri cuntasının gerisinde durduğu 24 Ocak kararları, ekonomiyi yeniden sağlıklı ve kalıcı bir büyüme sürecine sokacak kararlar olarak sunuldu. Yeniden kompradorlaşmanın araçları olan politikaların ve tercihlerin, dönemin siyasetçileri ve “bilim adamları” tarafından devrim olarak sunulduğunu da hatırlamak gerekir... Demek ki, herkesin bir ‘devrim anlayışı’ olabiliyor... Oysa, kavramların böyle yerli yersiz kullanılmasının yarattığı tahribat, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Bugün artık, gerçek ve “görünen” amaçlar bakımından durumu değerlendirmeye elverişli bir tablo ortaya çıkmış bulunuyor. Türkiye ekonomisi, siyaseti, kültürü, velhasıl her şeyiyle kompradorlaşmış bulunuyor. Dolayısıyla, 24 Ocak-12 Eylül’de gündeme getirilen Türkiye’yi her türlü ulusal kalkınmacı kaygılardan uzaklaştırma hedefi gerçekleşmiş durumda...

Türkiye’yi yönettiği varsayılanlar artık bu ülkenin insanlarının temel sorunlarıyla söylem düzeyinde olsun, bir *retorik* olarak bile ilgili değiller... Onların yegane kaygısı, emperyalizmin dayattığı *yapısal uyuma* “uyum sağlamaktan” ibarettir... Başka bir ifade ile neo-liberalizmin, küreselleşmenin gereğini yapmaktır. Ekonominin yönetimi bütünüyle dışarıdakilerin işi haline gelmiş durumda. Zaten kompradorlaşmış bir rejim demek, o rejime ilişkin temel kararların kendi dışında, başkaları tarafından alınması demektir. Bu vesileyle akla takılma ihtimali yüksek bir soruya da kısaca değinmek gerekir. Türkiye’de 1980 yılından başlayarak uygulanan politikalar kompradorlaştırıcı politikalar; ama bu politikalar emperyalist odaklar tarafından silah zoruyla dayatılmadı. Emperyalizm ile çıkar ortaklığı olan “yerli” sınıfların da tercihi olduğu için kolaylıkla uygulanabildi... Türkiye’nin egemen sınıfları emperyalizm tarafından önerilen ekonomik-sosyal politikaları büyük bir şevkle uygulamaya koyarken, kendi çıkarlarının ancak emperyalizmin istekleri doğrultusunda davranmakla gerçekleşeceğinin *bilincindeydiler*. Zira Türk Hür Teşebbüsü denilen son analizde emperyalist sermayenin (çokuluslu şirketlerin) *yetkili satıcısından* başka bir şey değildir... Durum böyle olduğu halde, bir de mistifikasyon yaratılıyor. İşçi ücretleri, memur maaşları, tarımsal taban fiyatları düşük tutulduğunda, emekçi çoğunluğu ilgilendiren sosyal harcamalar budandığında, sanki bunun yegane sorumlusu dış odaklarmış (İMF, vb.) gibi bir izlenim yaratılabiliyor...

Komprador rejim, gerçek dünyada varolmayan bir *kendi kendini düzenleyen* pazar ekonomisi söylemiyle toplumun temel sorunlarına dair her türlü asgari sorumluluk ve kaygıdan uzaklaşmış bulunuyor. Bir kere, ekonominin temeli aşınmış durumda ve bu süreç derinleşiyor. Artık ekonominin temel özelliği üretimsizliktir. Sanayi kuruluşları sanayi kuruluşundan çok birer rantıye durumuna geldiler. Ülkenin tüm kaynaklarının (zenginliğinin) yerli ve yabancı rantiyeler tarafından hoyratça yağmalanması, piyasa ekonomisinin bir gereği olarak sunuluyor. Üstelik buna inanan ahmakların sayısı da az değil... 1998 yılında Türkiye’nin en büyük 500 sanayi kurulu-

şu kârlarının %87. 7'sini faaliyet dışı alandan, yani faiz gelirinden sağladılar. Sağladığı kârın %87. 7'sini asıl faaliyet alanı dışında gerçekleştiren bir sanayi kuruluşu ne demektir? Varı-yoğu iç ve dış rantiyeler tarafından hoyratça yağmalanan, üretmek değil, parayla para kazanmanın kural haline geldiği bir ekonominin, sadece işsizlik, yoksulluk, sefalet, ahlâki çürüme, manevi aşağılanma değil, aynı zamanda kaos üretmesi kaçınılmazdır. Mevcut süreç ve geçerli eğilimler yol almaya devam ettiği sürece, kaçınılmaz olarak kendini dayatacak olan bir diğer şey ise, Türkiye'nin *yönetilemez bir kaotik zatiyet*¹ haline gelmesidir. Artık kimsenin bir şey üretmek gibi bir kaygısı da yok... Zaten geçerli yapı da üretimi teşvik eden değil, cezalandıran bir yapıdır. Yeni üretim üniteleri kurmanın kârlı olmadığı bir ortamda özelleştirmelerin neden gündeme geldiğini anlamak da zor değildir... Özelleştirmeler rantie-mafya ikilisinin KİT denilen kuruluşları yağmalamaları demek olduğu halde, özelleştirmeler *piyasa ekonomisini restore etmenin* etkin bir aracı olarak sunuldu... Ancak bu konuda ortaya konan somut tablo nedeniyle şimdilerde bu yalana inanan insan sayısı çok değil... Zira insanlar, özelleştirmenin ne demeye geldiğini “yaşayarak öğreniyorlar”...

Bunun yanı sıra 2000 yılı bütçe tahminleri zaten Türkiye'deki rejiminin kompradorlaşma yolunda nereye geldiğini hiç bir tereddüde yer olmayacak şekilde ortaya koyuyor... Tahmin edilen vergi gelirleri 24 katrilyon TL. (Bu bir tahmindir, gerçekleşme her zaman tahmin edilenin altındadır). Buna karşılık ödenmesi gereken iç borç 21 katrilyon 133 trilyon TL. Bu rakam diğer transfer harcamalarıyla birlikte 27 katrilyon 136 trilyon TL... Öyle bir komprador rejim ki, emekçi halk çoğunluğu için tam bir talana dönüşen vergilerin toplamı sadece iç borç ve transfer harcamalarına yetmiyor. Buna bir de şimdilerde 100 milyon dolar sınırını çoktan aşmış olan dış borcun faiz ve anapara ödemeleri eklendiğinde, bizim ısrarla *komprador-*

1 Yönetilemez kaotik zatiyet kavramıyla ilgili olarak bkz. Oswaldo de Rive-ro, *États en ruine, conflits sans fin Les entités chaotiques ingouvernables, Le Monde Diplomatique, Avril 1999.*

laşma dediğimizin, ne demeye geldiği daha iyi anlaşılır. Varı yoğun bir avuç iç ve dış rantıye ve mafya tarafından hortumlanan, işsizlik oranının resmi rakamların ilan ettiğinin yaklaşık üç katına yükseldiği, gelir dağılımı dengesizliğinin insan havsalasını zorlar duruma geldiği, yoksulluğun, sefaletin ve ahlaki çürümenin derinleştiği bir toplum ne demektir? Ekseri gözden kaçan birşey de rantiyeler için hazırlanmış 2000 yılı bütçesi tahminlerinin ilan edildiği günlerde gazetelerde” “Bütçe sevindirdi”, “Borsa, İMF’ye bütçe gazıyla 6000’e dayandı...” gibi haberlerin yayınlanmış olmasıdır... Böyle bir bütçe kimi neden sevindiriyor? Burjuva toplumunda herkes için aynı anlama gelen bir ekonomik politika ve bütçe mümkün olmadığına göre, sevenler de aslında sadece belli bir sınıftır ve burjuva medyası, bu komprador burjuvasının beğeni ve taktirlerini toplumun genelinin takdiri gibi sunmaktadır. Oysa, bu tablo karşısında eğer ayrıcalıklı bir sınıf seviniyorsa, geriye kalanın yoksulluğa itilmesi sayesindedir. Bir tarafta insanlar böylesi bir tabloya mahkum edilirken, diğer yanda Türkiye’nin parlak geleceği nutukları atılması ne anlama geliyor?

Bu gün “yapısal uyum”, stand-by, küreselleşme, yeni dünya düzeni, liberal demokrasi, tarihin sonu vb. gibi söylemler, yeniden kompradorlaştırmanın ideolojik araçlarıdır. Öyle bir rejim ki, işsizliği işsiz, yoksulluğu yoksulun sorunu sayıyor. Sadece insana karşı değil doğal çevreye de saygısız bir rejim, kimin için ne anlama gelebilir? Yakın tarihlerde gazetelerde “ABD”’nin en zengin 400 kişinin serveti, 1, 2 milyar Çinli’nin bir yıllık yerli üretimine (GSYİH) bedel !”, “ ABD’li 400 zenginin serveti Türkiye’nin 5 katına ulaştı”...gibi haberler çıktı. 400 insanın servetinin 1, 2 milyar insanın bir yıllık gelirine eşit olduğu bir dünyada düzen olabilir mi? Böyle bir düzene Yeni Dünya Düzeni denilebilir mi? Böyle bir dünyada demokrasiden söz etmek insanlarla alay etmek değil midir? Türkiye’nin kompradorlaşmış rejimi, işsizliği işsiz, yoksulluğu yoksulun sorunu sayarken ve rejim Oswaldo de Rivero’nun *yönetilemez kaotik zatiyet* olarak tanımladığı bir rejim görüntüsü alırken, ABD ve AB sözcüleri Türkiye’nin “önemli demokratik açılımlar

yapmakta olduğundan” söz ediyorlar... Fakat hepsi bu kadar da değil. Türkiye’de de ister ABD, ister AB olsun emperyalizmin demok-rasi, özgürlük, insan hakları diye bir sorunu olduğunu düşünen iflah olmaz budalaların sayısı az değil. Elbette entelektüel bilincin bu ölçüde az gelişmiş olduğu bir ülkede emperyalizmin ne olduğunu, her zaman neyi amaçladığını bilmeyenlerin bulunması şaşırtıcı değildir.

Asgari toplumsal sorumluluk almaktan dahi çoktan “istifa etmiş” bir rejim ancak örtülü veya açık devlet terör rejimi olarak varolabilir ve kendini de o temelde yeniden üretebilir... Elbette belirli bir zaman için ve belirli bir eşiğe kadar... İşte ideolojinin işlevi böylesi zamanlarda kritik bir önem kazanıyor. Küreselleşme-YDD-Post modernizm, tarihin sonu vb., söylemi emperyalizmin yeni tercihlerini meşrulaştırmanın ideolojik araçlarıdır. Aslında post-modernizm denilen özü itibariyle pre-modernizmdir. Aynı pre-modern dönemin temel ideolojisi gibi, “insan tarihi yapamaz” demeye geliyor... Kadir Cangızbay, “Terör” Kavramı Üzerine başlığını taşıyan ilginç yazısında şu tespiti yapıyor: “Yeni Dünya Düzeni’nin Nazi eskisi, ya CİA beslemesi ya da Amerikan/NATO yetiştirmesi ideologlarının “Tarihin Sonu”, “Yönteme Hayır” türünden alicengiz oyunları aracılığıyla egemen kılmak istedikleri özgür birey(!) özgür dünya(!) konsepti çerçevesinde insana biçtikleri rol, aslında özne’lik payı sıfır, dolayısıyla da belirlenmişlik payı mutlak birer canlı nesne olarak hayvanların doğal düzenlilik karşısındaki konumları ne ise, insanın da Yeni Dünya Düzeni adını verdikleri, tarihin sonuna tekabül ettiğini, dolayısıyla da insanlığın ulaşabileceği nihaî düzen olduğunu iddia ettikleri global metalaşma furysı karşısında işte ona benzer bir konumu, üstelik de kendi özgür iradesiyle benimsemesidir...”¹

Cangızbay aynı yazıda şunları da yazıyor: “Burada artık şunu söyleyebiliriz ki, insanın ancak tarih üretmekle beşeri varlık anlamında insan haline geldiğini de dikkate alırsak ancak insanın tari-

1 Kadir Cangızbay, “Törör” Kavramı Üzerine, yazarın bize verdiği fototopi metni...

hin öznesi olmaktan çıkması ölçüsünde inşa edilebilecek olan Yeni Dünya Düzeni, insanı kendi varoluş ilkesinin, yani “yapmak”ın uzağına yerleştirme konusunda, yem’in (arpa, kemik vb.) hem çeşit, hem de miktar açısından bol ve cazip olduğu yerde hayvan-gi-bileşmeye teşvik etmeye ağırlık verirken, yemin kıt olduğu yerde de en kısa yolu, yani doğrudan doğruya “insan”ı, bunun için de “yapmak”ı yasak etmeyi, insanın yapmasını önlemeyi deneyecektir. Başka bir anlatımla, kapitalizmin metropol ülkelerinde insanlar çok çeşitli ‘olmak’lar temelinde “yapmak”ın uzağına çekilirken, periferideki insanlara “yapmak” yasak edilecektir. Oysa insan daima bir iş yaparak insan olmuştur. Davranışları kendi belirlenmişliğinin ve/veya başkalarınca belirlenmiş bir işin işlevi durumunda bulunduğu ölçüde o insan artık bir iş yapmıyor demektir; sadece belirli bir işlevi yerine getirmekte; yani belirli bir işlevin yerine getirilmesinde, belirli bir mekanizmanın işletilmesinde, kendi dışından belirlenip koterilmiş belirli bir düzenliliğin yeniden üretilmesinde görev almış canlı bir enerji kaynağından başka hiç birşey değildir.

İnsanı yapmaz hale getirmenin en kesin yolu tabîî ki öldürmektir ama, bu arada devletlere millet, patronlara işçi, tüccarlara da müşteri/tüketici gerekmektedir; işte o yüzden de öldürmek şeklindeki nihai çözüm, ancak insanların milli ekonomik ve ticari açıdan taşıdıkları değerle ters orantılı bir sıklık ve yoğunlukta başvurulacak bir yol olarak kalacaktır. Yaşayan insanı ‘yapmak’ın uzağında tutmanın en iktisadi yolu ise onu “olmak”ına indirgemektir; ki, işte yine bu noktada marka, takım, star vb. pratikliğinden din, mezhep, tarikat, etni, yöre ya da cinsiyet/cinsel tercih vb. temelindeki şovenizmlere, her türlü irrasyonel tutkunluğu, bireyin bir değer olarak yükselmesi ve kendi özünü-ruhunu yeniden keşfedip onun dinamiği doğrultusunda özgürleşmesi şeklinde sunup yücelten post-modern yaklaşımların aslında ne denli Yeni Dünya Düzeni’yle organik bir bağlantı içinde ve ideolojik bir işlev taşımakta olduğu da bir kez daha açıklık kazanır”.¹

1 Kadir Cangızbay, *bid.*...

Emperyalizmin sözcüleri ve kompradorlaşmış “yerli unsurlar” istedikleri kadar Yeni Dünya Düzeni’nden demokrasiden ve insan haklarından söz etsinler, Türkiye’ye ve benzer durumdaki ülkelere biçilen rol, bir devlet terör rejimi olmaktır. “Yeni Dünya Düzeni”nin, merkezden periferiye doğru gidildikçe artan bir oranda terör rejimlerine muhtaç olması bir tesadüf olmadığı gibi, bu terör rejimlerinin de kendi meşruluklarını ağırlıklı bir biçimde terörle mücadele temelinde kurmaları da yine bir tesadüf değildir”¹ İşte terör rejiminin “demokratikleşme” söylemi, bu bütünlük içine yerleştirildiğinde gerçekte neyi ifade ettiği bilince çıkarılabilir...

Türkiye’nin emperyalist dünya sistemindeki bu güncü konumu, geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısındaki Osmanlı İmparatorluğu’nun durumunu çağırıştırıyor. Küreselleşme çağı ABD hegemonyası altında “dünyanın yeniden biçimlendirilmekte olduğu” bir süreç anlamına geliyor. İşte bu süreçte Türkiye’nin kompradorlaşmış yöneticileri, Birinci Emperyalist Savaşta olduğu gibi “mönüye dahil olmamak”, bölüşülen tarafta değil bölüşenler safında olmak için çaba sarfediyor. Ama, aynı Birinci Emperyalistler arası savaşta olduğu gibi, mutfakta etkili olacak güçten yoksun... Bütünüyle kompradorlaşmış bir rejim, ancak emperyalist çıkarların bir ‘aracı’ işlevini yerine getirebilir... Nitekim 2000’li yıllar için “silahlanma programı” bu görüşü doğrular niteliktedir. Türkiye sadece 149 saldırı helikopteri için 4 milyar dolar harcayacak... 7 milyar dolarlık tank ithalatı da gündemde... 2000 yılının ilk 8 yılında 31 milyar dolarlık, otuz yılda da 150 milyar dolar değerinde silah satın alma çılgınlığı ne anlama geliyor.² Eğer rejim bütün veçheleri itibariyle kompradorlaşmamış olsaydı böyle bir çılgınlığa girilebilir miydi? Türkiye sekiz yılda, otuz yılda, elli yılda sağlığa ne kadar harcama yapmayı prog-

1 *ibidem*.

2 Türkiye’nin önümüzdeki 50 yıllık süreçteki silahlanma çılgınlığıyla ilgili olarak bkz., “Baskının Silahlandırılması, Clinton Yönetimi Döneminde ABD tarafından Türkiye’ye Yapılan Silah Satışları”, Serbesti, Ekim-Kasım-Aralık 1999.

ramlıyor? Kişi başına sağlık harcamasıyla kişi başına silah harcamasını zahmet edip karşılaştıran ve bundan gerekli sonucu çıkaran var mı? Bu rejim, son olarak ABD'nin başta Ortadoğu olmak üzere Kafkaslar ve Orta Asya'daki çıkarlarını gerçekleştirmenin bir aracı olmaya hazırlanıyor. Zira, ABD'nin dünya hegemonyası için Türkiye gibi "alt-emperyalist" bölgesel odaklara ihtiyacı var... Elbette bütün bunların "milli çıkarlar" için yapıldığı da söylenmeye devam edilecektir ve bunda şaşılacak birşey yoktur.

İster emperyalizmin isterse de onun yerli uzantısı olan "milliyetçilerin" ipliğini pazara çıkarmak, dayatılan karanlığı ve gericiliği püskürtmek elbette imkansız değildir. Bunun için insan olmayı başarmak, tarih yapan insan olduğumuzu kanıtlamak, bu amaçla gerekli iradeyi ortaya koymak yeterlidir. Aksi halde barbarlığın karanlığında boğulmaktan kurtulmamız mümkün değildir. Bu gün "büyük insanlığa" yönelik bu kapsamlı saldırıyı geri püskürtmek, öncelikle emperyalizmin "küresel püskürtme stratejisinin" ne anlama geldiğinin bilince çıkarılmasıyla ve bir karşı-duruşu vakitlice örgütlemekle mümkündür. Sorun haysiyetli insanlar olarak yaşama iradesini ortaya koyup koyamamakla ilgili görünüyor... Öyleyse gerici güçlerin, uygarlık ve insanlık düşmanlarının insan hakları, demokrasi söylemini teşhir ederek işe başlamak gerekmiyor mu? Velhasıl kendini ancak "terörle mücadele" söylemiyle yeniden üretebilen *Susurluk Cumhuriyeti*'ni içimize sindirebilecek miyiz? İşte bütün mesele bu...

“KRİZ” DEĞİL KOMPRADORLAŞMA

*Eğer para, Augier'in dediği gibi, “Dünyaya,
bir yanağında doğuştan kan lekesiyle geliyor “sa,
sermaye tepeden tırnağa her gözeneğinden kan ve pislik
damlayarak geliyor,”*

Karl Marx

Krizler kapitalizmin “olağan” bir durumudur. Bir bakıma kapitalist krizler sistemin gençlik aşısıdır. “Zayıf” işletmeler, rekabete dayanamayanlar, pazar paylarını koruyamayan marjinal işletmeler tasfiye olur. Kriz, işsizler kitlesini büyütür, reel ücretleri düşürür, sömürü oranlarını büyütmeye ve “rasyonali- zasyona” uygun koşullar yaratır. Piyasadan tasfiye edilenlerin “pazar payı” krizi atlatabilen “büyüklerin” eline geçer. Krizden “büyükler” daha da güçlenmiş olarak çıkarlar. Her kriz sonrasında tekelleşme daha da büyür... Dolayısıyla, sadece çıkarları çelişen toplum sınıfları ve katmanları için değil, kapitalist sınıfı oluşturan unsurlar için bile aynı anlama gelen bir “kriz” den söz edilemez. Zaten sınıflı bir toplumda ve toplum sınıflara bölünmüş olarak kaldıkça, herkes için aynı anlama gelen bir kavram da mümkün değildir. Son dönemde Güneydoğu Asya, (Tayland, Malezya, Endonezya, G. Kore, vb.) Rusya, Brezilya, Türkiye, vb...de yaşanan krizler, bu krizlerden milyarlarca dolar “kazanan” spekülâtörler, finansal krizin neden olduğu çöküntüden yaralanarak kamu ve kimi özel işletmeleri, sanayi ticaret ve finans kuruluşlarını kelepir fiyatından ele geçirmeyi başaran çokuluslu şirketler, kaçır- dıkları paraları geri getirmek için yüksek faiz şantajı yapan ve bunu başaran finans spekülâtörleri, devalüasyonla milyarca doları birkaç dakikada “kazanan” iş bilir ve “iş bitirici” yetkin işadamları, vb. için

1 Kapital, Cilt I. , 31. Bölüm, Alaattin Bilgi çevirisi, Sol yayınları, 3. Baskı, s. 779

farklı; işsiz kalan, her an işini kaybetmek korkusuyla yaşayan, reel ücreti, dolayısıyla satın alma gücü düştüğü için daha da yoksullaşan işçi, işletmesini yürütemediği için proleterleşen küçük kapitalist veya esnaf, ekonomideki daralma ve girdi fiyatlarının yükselmesi nedeniyle işini sürdüremez duruma gelen çiftçi, kamu harcamaları kısıldığı için kamu hizmetlerinden daha az yararlanır duruma gelen geniş mütevazı emekçi kesimler, para değerindeki aşınma yüzünden yoksullaşanlar, vb. için farklı anlamlar taşır.

Fakat Türkiye’de yaşananları bilince çıkarmak için sorunu “kriz” kavramını aşan bir çerçevede ele almak ve tartışmak gerekiyor. Eğer sorun kriz kavramı çerçevesinde tartışılabilir bir şey olsaydı, anayasadan başlayarak onlarca kanun değişikliği yapmaya, Meclis içtüzüğünü değiştirmeye, onlarca “kurum” ve “kurul” oluşturmaya, devletin önceki dönemde geçerli ekonomiye müdahale araçlarını birer birer tasfiye etmeye, vb. gerek kalmazdı... Dolayısıyla, Türkiye’de herkesin diline doladığı “kriz” kavramı, gerçek durumu tanımlamakta yetersiz kalıyor. Bu bakımdan kriz kavramı yerine “uyumlandırma” veya “kompradorlaşma” kavramları, gerçek durumu daha iyi ifade eden kavramlardır. Bu yazıda önce “buraya nereden ve nasıl gelindiği” sorusu tartışma konusu yapılacak, daha sonra “uyumlandırmanın” veya aynı anlama gelmek üzere “kompradorlaşmanın” mantığı ve mantıksızlığı ve kimin için ne anlama geldiği üzerinde durulacak, krizden çıkmak için yapıldığı söylenenlerin gerçekten krizden çıkmaya mı yaradığı; yoksa başka amaçlara hizmet etmeyi mi amaçladığı veya “kimin krizine çözüm” olduğu sorusuna açıklık getirilmeye; velhâsıl söylenenle asıl yapılmak istenen arasındaki uyumsuzluk bilince çıkarılmaya çalışılacak. Eğer tartışma konusu yaptığınız sorun, sosyal teorinin veya aynı anlama gelmek üzere sosyal düşüncenin ilgi alanına giren bir şeyse, yaptığınız tahlilin iki unsuru mutlaka dikkate alması gerekir: Birincisi, ele aldığınız sorunu tarihsel bir çerçeve içine oturtarak tahlil etmek; İkincisi de, söz konusu olguyu ait olduğu bütünlük içinde kavramaya çalışmak. Böyle bir yaklaşım benimsendiğinde, 2000 yılı sonu

2001 yılı başında patlak veren “finansal krizlerin” hangi “stratejik tercihlerin ve politikaların sonucu olarak ortaya çıktığını; önceki dönemlerde uygulanmış ekonomik ve sosyal politikaların Dünya ekonomisi bütünlüğü içinde ne tür sınıfsal ittifakların veya entegrasyonun sonucu olduğunu ve bunun kimin için ne anlama geldiğini anlamayı kolaylaştırabilir.

1. 24 Ocak Kararlarıyla Alınan Viraj

Türkiye’de şimdilerde yaşanan “kriz”, esas itibariyle 1980 yılında benimsenen ünlü 24 Ocak kararlarının “doğal sonucu” veya ulaştığı aşamadır. Söz konusu stratejik tercih esas itibariyle emperyalizmin dayattığı küresel püskürtme stratejisine uyum sağlamak anlamına geliyordu. Bu yeni stratejik tercihle amaçlanan da Türkiye’yi ulusal kalkıncı amaçlardan, hedeflerden ve retorikten uzaklaştırıp yeniden kompradorlaştırmaktı. Ama yapılanlar, “rafine”, “bilimsel”, “büyüleyici”, “yumuşak” kavramlarla sunuldu. Her zaman olduğu gibi kavramın gerçek anlamında retorik söz konusuydu. Kapitalist sistemin etkin odakları, “yeryüzünün yeni efendileri” retoriğe başvurmaya, edebî-i kelim yapmaya büyük özen gösteriyorlar. Latince deyimde olduğu gibi “yönetmek, egemen olmak için gizlemek esastır” Kapitalizm ilk defa tarih sahnesine çıktığında, Amerika Kıtasına ulaşan İspanyollar ve izleyicileri, orada yaşayan ve tarihin en parlak uygarlıklarını yaratmış halkları tarih sahnesinden sileceklerini; onlara katliamı ve köleliği dayatmak üzere geldiklerini söylediler. Onları Hristiyanlaştıracaklarını, İspanyollaştıracaklarını; velhâsıl onlar için “iyi olanı” yapacaklarını söylediler. Asıl amaç her zaman olduğu gibi sömürü, yağma ve talandı. Böylece “Avrupa dışında düpedüz talan, köleleştirme ve katliam yoluyla ele geçirilen servet, anayurda taşınarak sermayeye çevrildi.”¹ Hristiyanlaştırma, onu dayatan Batı Avrupalılar tarafından, istendiği kadar “rafine”, “yumuşak” kavramlarla sunulsun, gerçek durum farklıydı. Hristi-

1 Karl Marx, Kapital, a. g. e, s. 722.

yanlaştırma adı altında yapılanla ilgili olarak Marx, şunları yazıyor: Hristiyanlık konusunda uzman W. Howitt, Hristiyan sömürgecilik sistemi hakkında şöyle diyor: “Hristiyan denilen bu soyun, Dünyanın dört bir yanında boyundurukları altına alabildikleri halklara karşı gösterdikleri vahşet ve zulüm, bir benzerine hiç bir çağda, ne kadar yabanıl, ne kadar kaba ve ne kadar merhametsiz ve utanmaz olursa olsun, başka hiç bir soyda rastlanmaz”¹ Hristiyan misyonerler ruhları cennete yollamaya çalışırken, işin pratik yanıyla ilgili olanlar bedenleri toprağa atmak için ellerini çabuk tutmuşlar, etnik kırımı tamamlamışlardı... Artık sınırsız sömürü, yağma ve talan yoluna devam edebilirdi...

24 Ocak kararlarında da Türkiye ekonomisinin güdük kalkınma ve sanayileşme çabalarından uzaklaştırılacağı söylenmiyordu elbette. Bu kararlar Türkiye’yi müzminleşmiş ödemeler dengesi tıkanıklığından kurtaracak, dış borçlar sorun olmaktan çıkacak, enflasyon önlenecek, ekonomi yeniden sağlıklı bir büyüme sürecine girecek, gelir dağılımı dengesizliği iyileşecek, Türkiye dışa açılıp ekonomisi rekabetçi duruma gelecek... daha neler neler...

24 Ocak kararları kendinden menkul bir piyasa ekonomisi retoriğiyle, Türkiye ekonomisini ve toplumunu neo-liberal öğretiye uyumlandırmak, dış borçların düzenli ödenmesini güvence altına almak, ihraç ürün fiyatlarını daha da düşürerek, karşılıksız kaynak transferini (kan kaybını densin) derinleştirmek, Türkiye’yi sermayenin (çokuluslu şirketlerin) sömürüsüne sonuna kadar açmak; ama asıl Türkiye’yi sanayileşme, kalkınma, Dünyanın zenginliğine ortak olma hedefinden uzaklaştırmak, yeniden kompradorlaştırmak üzere gündeme getirilmişti. Artık işler “kendi kendini düzenleyen piyasaya” bırakılacaktı. Planlama kavramı gündemden bütünüyle düşecekti. Fakat bu Dünyada kendi kendini düzenleyen piyasa hiç bir zaman mevcut olmadı; zaten olması da mümkün değildir. Piyasanın işleyebilmesi için mutlaka devlet müdahalesi gereklidir.

1 Kapital, ibid, s. 770.

Zira Fernand Braudel'in zarif bir biçimde ifade ettiği gibi: "Kapitalizm ancak devletle özdeşleştiğinde, devlet olduğunda bütünüyle gerçekleşir"¹. Öyleyse neden "piyasa ekonomisinden" bu kadar çok söz ediliyor ve nasıl oluyor da insanlar öyle bir şeyin varlığına "inanıyor?" Bir kere söz konusu söylem bir mistifikasyon aracı işlevi görüyor, ikincisi de bu Dünyada insanlar, yazık ki, gerçekte var olmayan bir sürü şeyin "varlığına" inanıyor... Pazarı kutsayan neo-liberalizmin temel tezi, devletin ekonomide rol oynamaması, ekonomiden elini çekmesi, pazarın işleyişine müdahale etmemesi, işlerin "kendi kendini düzenleyen pazara" bırakılması gerektiğidir... Aslında bu, 1930'lar öncesinde geçerli ekonomik liberalizme geri dönmek anlamına geliyor. Neo-liberal öğretinin "standart" ekonomik politika önerileri de:

1. Para arzının kısıp faiz oranlarını yükseltmeyi;
2. Vergileri artırmayı, vergi tabanını genişletmeyi (bununla amaçlanan ama, açıkça ifade edilmeyen, vergi gelirlerini artırarak devleti borçlanabilir, borç ödeyebilir velhâsıl devlet bütçesini sermaye sınıfı için yağmalanabilir duruma getirmektir);
3. Özelleştirmeler (buna sadece KİT denilen kuruluşlar değil, geleneksel olarak devlet tarafından sağlanan gelen kamu hizmetleri de -eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, belediye hizmetleri, vb.- dâhildir);
4. Önceki dönemlerde sınıf mücadelesinin dayatması veya sermayenin kendi rasyonelinin ve "global çıkarlarının" gereği olarak oluşturulmuş müdahale araçlarının tasfiyesi, ünlü devleti küçültme retoriği; nihayet
5. Finansal liberalleşmedir. Uluslararası sermayenin istediği yere girip, istediği yerden istediği gibi çıkmasını sınırlayan her türlü kısıt, koruma ve denetimin ortadan kaldırılması...

1 In Michael Hardt, Antonio Negri, Empire, s. 25.

Bir çevre ülkesinde uygulandığında, IMF ve Dünya Bankası'nın bu standart programı aslında tam bir yeniden kompradorlaştırma programıdır.

Ülkenin geleceğini piyasa ekonomisine bırakmak demek, insanların kaderini çokuluslu şirketlerin insafına terk etmek demektir. Yegâne amacı ve “varlık nedeni” kâr etmek, kârı maksimize etmek olan, başkaca hiçbir insani, toplumsal, ekolojik ve etik kaygı taşımayan, taşıması da asla mümkün olmayan, sermayenin kör mantığına terk etmek demektir. Bilindiği gibi doğayı, emeği ve parayı¹ Metalaştıran bir “uygarlık” olan kapitalizmde üretimin amacı insan ihtiyaçlarını karşılamak değildir. Kapitalist mantık kâr için üretim demektir. Üretim ve satış sonrası yaratılan artı-değerin en büyük bölümünün de yeniden yatırıma kanalize edilme zorunluluğu, sonuçta sürecin sermaye üretimi ya da “üretim için üretim”e dönüşmesiyle sonuçlanıyor... Bu da araçlarla amaçların yer değiştirmesi, tersyüz olması demektir. Böyle bir kör mantık geçerlidir; ama kapitalizmin “en rasyonel sistem” olduğu ileri sürülür. Elbette rasyonellikten kimin ne anladığı da gerektiği gibi tartışılmaz... “Verimlilikten”, “rasyonellikten” çok söz edilir de, kimin için verimli, kimin için rasyonel sorusu hiç (veya pek) sorulmaz...

IMF ve Dünya Bankası'nın standart programı, işlerin “piyasa”, çokuluslu şirketlere bırakıldığında düzeleceği, safsatasına dayanıyor. Oysa sermayenin hareketi, zorunlu ve otomatik olarak “kalkınma” üretmez. Zira kalkınma ancak bilinçli bir tercihin ve siyasi stratejinin ürünü olabilir. Fakat bu alanda da kafa karışıklığı yaratılmış durumda; Zira, büyümeyle kalkınma özdeş sayılıyor... Oysa büyüme kalkınma özdeşliği söz konusu değildir. Nitekim bir ekonomide yüksek büyüme oranlarına rağmen insanların büyük çoğunluğu daha da yoksullaşabilir, doğal çevre tahribatı derinleşebilir, ekolojik denge aşınabilir, sosyal doku yırtılabilir... Gerçek Dünyada

1 Bu konuda ilginç bir eser için bkz: Kari Polanyi, Büyük Dönüşüm, Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri, Çev: Ayşe Buğra, Alan yay. , İstanbul 1986.

ekseri olan da odur. Yukarıda söylendiği gibi “üretim için üretimin” söz konusu olması demek, çoğunlukla insanlar için gerekli olmayan şeylerin üretilmesi, yanlış şeylerin yanlış bir tarzda üretilmesi, tabii asıl üretilmesi gerekenlerin de üretilmemesi demektir... Durum böyleyken insanların kaderini sermayenin “kör mantığına” bırakmanın ne anlama geldiği apaçık ortada değil mi?

24 Ocak kararlarıyla alman viraj, sonuçta ülkeyi sanayileşme hedefinden uzaklaştırdı, ekonominin üretici temeli aşındırıldı, iç ve dış sömürü derinleştikçe (şimdilerde sermaye ve sömürü söz konusu olduğunda iç-dış ayrımı bütünüyle silikleşmiş durumdadır) ekonominin kendi kendini üretebilmesi, kendi ayaklan üstünde durabilme yeteneği zayıfladı. Kaçınılmaz olarak iç ve dış sömürü derinleştikçe, sömürüye ve dış müdahalelere daha da açık hale geldi. Oysa başlangıçta enflasyonun düşeceği, mutlaka düşmesi gerektiği söylenmişti. Enflasyon aradan geçen 21 yılda, düşmek bir yana, bugün ülke ekonomisi hiper enflasyon riskiyle yüz yüze bulunuyor... Bir ülkeyi, bir ekonomiyi yönetenlerin yirmi bir yılda sürekli fiyat artışı demek olan enflasyonu düşürememesi ne anlama geliyor? Ortada insan iradesini aşan bir şey mi var da bir türlü üstesinden gelinmiyor? Aslında bir önceki soruyu nüanse etmek gerekir: “Enflasyonu önleyemediler, değil” önlemek istemediler. Enflasyonla mücadeleyi sürekli birinci amaç mertebesinde göstererek, kitleleri aldatmayı amaçladılar; üstelik bunda “başarılı” da oldular. Bu alanda da söylenen, asıl yapılmak istenenden farklıydı. Enflasyonu düşürmek istemediler; zira enflasyon, yoksullardan zenginlere zenginlik transfer etmenin bir aracıdır. Elbette bu sınırsız da değildir. Yağmalanacak kaynak olduğu sürece enflasyonist politikayı sürdürdüler. Şimdilerde yağmalanacak kaynağın sınırına gelinmiş görünüyor. Artık bu sefer niyetin “ciddi” olduğu söylenebilir. Eğer gerçekten enflasyonu düşürmek isterlerse, bu sefer de emekçi çoğunluğa enflasyonu düşürmenin faturasını ödeteceklerdir. Nitekim daha şimdiden ödetmeye başladılar... İşsizliğin daha da büyümesi, gelir dağılımı uçurumunun insan havsalasını zorlar boyutlara ulaşması, yoksulluk ve

sefaletin derinleşmesi, ahlâki çürüme, vb... enflasyonu düşürmenin gereği olarak tezahür ediyor...

Kalkınma hedeflerinden, her türlü ekonomik ve sosyal planlamadan uzaklaşıldığı, düzenlemelerin, denetlemelerin ve korumaların aşındırıldığı, ülkenin kaderinin çokuluslu şirketlerin, sanayi ve finans baronlarının, küresel spekülâtörlerin ve mafyanın “insafına” terk edildiği koşullarda, dış borçların sorun olmaktan çıkmak bir yana tam bir yağmaya dönüşmesi kaçınılmazdı. Zira borçlar ödenikçe artar. Ne kadar çok borç öderseniz, borcunuz da o ölçüde artar. Eğer bir birey %10 faiz ve 20 yıl vadeli her yıl 1000 dolar borç alırsa, 8’inci yıldan itibaren net kaynak transfer etmeye başlar, aldığı yeni kredi faiz ve ana para ödemelerine yetmemeye başlar ve geri kalan zamanda alacaklıya karşılıksız kaynak transferinde bulunur. Bu durum borçlandırmanın neden cazip bir şey olduğunu da açıklar.¹ Birey için geçerli olan bu durum, bir ekonomi söz konusu olduğunda da aynı derecede geçerlidir.

Nitekim 24 Ocak Kararlarıyla dış borçların sorun olmaktan çıkarılacağı ilan edildiği 1980’de, Türkiye’nin dış borç stoku 13 milyar dolar civarındaydı.² 1988 de 43 milyar dolara, 2000 yılında 114 milyar dolara yükseldi. Sadece 1989-2000 aralığındaki 11 yılda 126, 9 milyar dolar dış borç ödendi (faiz ve ana-para). Bunun anlamı daha şimdiden dış borçların bir kaç defa ödenmiş olmasıdır... Eğer öyleyse böyle bir saçmalık nasıl mümkün oluyor ve nasıl oluyor da kendini sürekli yeniden üretebiliyor? Bu sorunun cevabı şöyle verilebilir. Bir kere borçlandırmak, borç verenler için son derecede karlı ve zahmetsiz bir şeydir. Üstelik Türkiye gibi ülkelere açılan kredilere uygulanan faiz oranı, emperyalist ülkelerde geçerli olan oranın yaklaşık iki katıdır (emperyalist ülkelerde söz konusu oran %3, 9 ile %6 arasında değişirken, Üçüncü Dünya’ya uygulanan oran

1 Fikret Başkaya, Borç Krizi Üzerine Bir Deneme, Birlik Yayıncılık, Ankara, 1985, s. 95-96.

2 Fikret Başkaya, Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi DEVLETÇİLİKTEN 24 OCAK KARARLARINA, Birlik Yayıncılık, Ankara, 1985.

%9 ile %12 arasındadır...) Borç alanlar cephesinde de bu borçlanmanın sürekliliğini sağlayan şey, borcu yapanlarla (dışarıdan kredi alıp kullananlar) borcu ödeyenlerin aynı kesimler olmamasıdır. Eğer borçlanma bir de kompradorlaşma programının uygulandığı döneme rastlamışsa bu durum çok daha açık olarak görülür. Borcu, ülkenin yoksul emekçi çoğunluğu öder; ama varlıklı azınlık kullanır. Sağlanan kredi çoğu zaman yabancı ülkelerde, onların bankalarının kasasında kalır, kimi zaman da geldiği gibi geri gider.

Borçlandırmanın nasıl bir yağmaya dönüştüğünü Türkiye'ye benzeyen ülkelere bakarak da görmek mümkündür. Üçüncü Dünya ülkelerinin dış borcu 1992'de 1300 milyar dolardan 2000 yılı sonunda 2100 milyar dolara yükseldi. Ödenen yıllık faiz de 1992'de 167 milyar dolardan 2000 yılında 343 milyar dolara yükseldi. Bu rakamlar iki şeyi ifade ediyor: Birincisi, borçlar ödendikçe artıyor; ikincisi de borç verenlerin alacaklarını daha şimdiden bir kaç defa tahsil ettiklerini ortaya koyuyor!

Bu arada, 24 Ocak kararları öncesiyle sonrası arasındaki bir farkı da hatırlamak gerekir: 1980 öncesinde, kalkınmacı retorikğin geçerli olduğu dönemde, Türkiye üretmek için borçlanırken, kompradorlaşma programının uygulandığı 1980 sonrasında artık üretmediği için borçlanıyordu. Üretmediği için borçlandığı koşullarda dış borçlanma bir "çözüm" gibi görünürken, dış borç almanın zorlaşmasıyla bir süre de iç borçlanmayla aracı yürütebildiler... Belirli bir eşikten sonra (aşırı iç ve dış borçlanma) iç borç-dış borç diyalektiği oluştu ve bir bütün olarak borçlar üretim sistemi karşısında özerkleşti.¹ 1989'da 2, 9 milyar dolarlık iç borç ödemesi yapılırken, bu rakam 2000 yılında 33, 7 milyar dolara yükseldi. Elbette böyle bir ekonomi artık sürdürülebilir değildir. Nitekim peş peşe yaşanan "finansal krizler" aslında temeldeki aşınmanın yüzeye yansımalarından başka

1 Bir ülkenin "aşırı borçluluğu" demek borcu borçla öder durumda olması ve her seferinde de daha büyük borç yaparak yoluna devam edebilmesi demektir.

bir şey değildir. Son on yılda ödenen iç ve dış borç toplamı 300 milyar doları aşmış durumda. Bu rakamın ne demeye geldiğini anlamak için, Türkiye'nin GSMH'sının 180 milyar dolar civarında olduğunu hatırlamak yeter. Türkiye'nin 2001 yılında ödemesi gereken iç borç 67 milyar dolar civarında... Sadece iç borç servisi için GSMH'nın üçte birinden fazla kaynak gerekiyor. Buna bir de dış borç servisi eklendiğinde durum bütün vahametiyle ortaya çıkıyor. Böyle bir ekonomide rantiyeler tarafından (iş ve finansörler) rehin alınmış bir ekonomidir. Ekonomik temelin bu ölçüde aşmışlığı ve çok kolay yara alabilir durumda oluşu, spekülâtörlerin “iktidarını” ve “etkinliğini” daha da artırıyor. Spekülâtif sermaye herhangi bir bahaneyle kısa sürede ülkeyi terk ediyor. Geri gelmek için daha yüksek faiz ve başka ödünler koparıyor. Türkiye Dünyanın en borçlu on ülkesinden ve en “riskli” üç ülkesinden biri sayılıyor. Geçtiğimiz yıl cari işlemler dengesi 12 milyar dolar açık verdi... Dolayısıyla, 24 Ocak kararlarıyla afişe edilen hedeflere ulaşmak bir yana, durum çok daha kötüleşmiş durumdadır. Gerçek amaç olan yeniden kompradorlaşmaysa büyük ölçüde tamamlanmıştır...

2. “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” veya “Boş Kalan Kutuları Doldurmak”!

1980 sonrasının “dışa açılma”, “piyasa ekonomisini kurma”, “Dünya ekonomisiyle bütünleşme” vb. retoriğiyle sunulan neo-liberal kompradorlaşma programı, istendiği hız ve kıvamda yol alamadı. Zaman zaman emperyalist odakların arzu etmediği biçimde raydan çıktı. Dolayısıyla çokuluslu şirketler, bankalar ve spekülâtörler için problemli hale geldi. İşçi ücretlerinin 1989-90 bahar eylemleriyle reel olarak artması, taban fiyatlarının ve tarımsal desteklerin her şeye rağmen sürmesi, özelleştirmelerin beklenen sürede gerçekleşmemesi, “pis savaşın” yuttuğu kaynağın büyümesi, siyasetçi-bürokrat, işadamları-mafya dörtlüsünün önemli miktarda kamu kaynağını hortumlar duruma gelmesi, vb. kompradorlaşmanın nihai

hedefe ulaşması bakımından sorunlar yaratıyordu. Dolayısıyla 1980 de hedeflenene ulaşmak, kompradorlaşmanın boş kalan kutularını doldurmak için son krizler yeni bir “fırsatın” doğduğu anlamına geliyor. Türkiye’deki devleti, ekonomiyi ve toplumu küreselleşmeyle uyumlu hale getirebilmek için “kriz” bir imkân sunuyor. Nasıl 1980 de bir dizi kurum oluşturulmuş ve yasal mevzuatta değişiklikler yapılmışsa: Vergi yasaları, madenlerin özel sermayeye devrine imkân veren yasa, sigara tekeli kaldırılan yasal değişiklik, serbest bölgeler kurulmasına imkân veren yasa, sendikaları hizaya getiren yasa, vb. (Bunlar 12 Eylül rejimini ekonomik planda tamamlayan yasal değişikliklerdi). Yasal plandaki bu değişikliklere kurumsal plandakiler eşlik etmişti: Yabancı Sermaye Dairesi, Teşvik ve Uygulama Dairesi, Koordinasyon Kurulu, Para ve Kredi Kurulu, vb...¹

“Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” da benzer bir yol izliyor ve küreselleşmenin yeni evresiyle uyumlu bir yasal ve kurumsal yapı oluşturulmak isteniyor. Bu yüzden “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” yerine ekonomiyi küreselleşmeye uydurma programı demek daha doğru olurdu... Son dönemde Anayasanın bir maddesi, Meclis içtüzüğü, Washington patentli on beş yirmi kadar yasanın çıkması veya mecliste görüşülmesi, kurum veya kurul adıyla yeni bir yapılanmanın gündeme gelmesi, Merkez Bankası yasanının değiştirilmesi, vb. ileri sürüldüğü gibi Türkiye’ye güçlü ekonomiyi kazandırmayı değil, kompradorlaşmayı tamamlamayı amaçlıyor. Popülizmden kaçınmak, “ekonomiyi siyasetten soyutlamak”, “ekonominin gereğini yapmak”, vb. gibi söylemler; yapılanları meşrulaştırma ve yapılan ve yapılacak olanlara karşı tepkiyi etkisizleştirmeyi amaçlıyor. Oysa ekonomiyi siyasetten ayırmak diye bir şey eşyanın tabiatına aykırıdır. Nasıl ruhla beden diyalektik bir bütünlük oluşturuyorsa, siyasetle ekonomi de benzer bir diyalektik bütünlük oluşturur. Bu yüzden ekonomi politik denmiştir... Aslında son dönemde neo-libe-

1 Fikret Başkaya, Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım... a.g.e, özellikle bkz: s. 188-203

ral hegemonyayla birlikte bu tür bir söylemin yaygınlık ve etkinlik kazanması, küresel kapitalizm çağında siyaset-ekonomi ilişkisinin yeniden formüle edilmesinin sonucudur. Bir bakıma ekonomik ker-tenin toplum karşısında görece “özerkleşmesinin” sonucudur.

Amaç, sermayenin yararına olmayan, daha önceki dönemde emekçi çoğunluğun da sınırlı düzeyde yararlandığı ne varsa, tasfiye etmektir. Elbette hepsi bu kadar değil: Devletin ekonomiyi yönetme “yönlendirme”, “belirleme” yeteneği aşındırılmak isteniyor. Artık siyaset özjesi dışarı kaçıyor ve ulusal plandaki özne-nesne çiftinden birincisi dışarı kayıyor. Böylece “yerli siyasetin” etkinliği aşındırılıyor. Her şey: Sanayi, finans (bankacılık sektörü), tarım ve hizmetler, bütünüyle sermayenin etkinliğine açılmak/isteniyor. Her şey özelleştirme kapsamına alınıyor. Bu yüzden siyaset adamları ve onlar tarafından oluşturulan hükümetler artık işlevsizleşiyor. Siyaset ve bürokrasi küresel sermaye tarafından rehin alınmış durumda. Toplanan vergilerin tamamının rantiyelere sunulması “ekonominin gereği” sayılıyor da, küçük çiftçiye veya küçük esnafa yapılan sembolik bir transfer hemen lânetleniyor... Bunun dengeleri altüst edeceği, enflasyonu azdıracağı söyleniyor. Ama kimse gerçeği söylemeye yanaşmıyor. Aslında sorun ne ekonominin dengeleri ne de enflasyon; Sorun rantiyelerin, finans baronlarının yağmalayacağı kaynağın küçülmesi... Çokuluslu şirketlerin, finans baronlarının ve spekülâtörlerin istemediği herhangi bir karar veya önlem hemen “paniğe” neden oluyor. Borsa düşüyor, faizler tırmanıyor, sermaye ülkeyi terk ediyor. Kaçan spekülâtif sermayeyi geri çekmek ancak daha yüksek faiz ve bir dizi ödün verilerek mümkün oluyor. Artık küresel finansörlerinin rehini durumuna gelmiş bir ekonomi ve siyaset söz konusudur.

Bunu “ulus-devletin aşınması” olarak da ifade etmek mümkündür. Ulus-devlet artık bilinen ulus devlet olmaktan çıkıyor. Devlet artık çokuluslu şirketlerden “bağımsız” değil ve onun istemediği hiçbir ekonomik politikayı uygulayamaz durumda. Ancak dışarıdaki ve içerdeki büyük sermayenin isteğini yapması isteniyor. Eğer büyük sermayenin istediği yapılırsa bu “ekonominin ve iktisat biliminin

gereği” sayılıp kutsanıyor. Küreselleşmenin her şeyi aşındırdığı bir ortamda, geleneksel siyaset erbabı bu değişimi kavrayamadığı için, hâlâ eski kafayla, eski söylem ve yaklaşımlarla yola devam edeceğini sanarak yanılıyor. Zaten küreselleşme paradigması içinde kalarak küreselleşmenin dayattığından farklı bir şeyler yapmak ve etkinlik sağlamak da mümkün değildir. Bunun anlamı, ulus-devletle birlikte onu oluşturan tüm unsurlar da (siyasi partiler, parlamento, o parlamentodan çıktığı varsayılan hükümetler, hukuk sistemi, mahkemeler, sendikalar, kurumlar, vb.) aşınmaya uğruyor ve işlevsizleşiyor.

Türkiye şimdilerde, son iki yüz yıllık tarihinin belirli dönemlerinde yoğunluk kazanıp “görünür” hale gelen, Tanzimat veya İslahât türü yeni bir uyuma zorlanmaktadır. Elbette buradaki “orlanma” sözcüğünün nüanse edilmeye ihtiyaç var. Nasıl Tanzimat, dönemin Osmanlı yönetimine zorla dayatılmamışsa, “yenilikçi”, “batıcı” komprador elitin işbirliğiyle kotarılmışsa, nasıl 24 Ocak kararları dönemin egemen elitinin eseriye; şimdilerde yapılmak istenen de öncekilerden farklı değil. Çıkarları emperyalizmin çıkarıyla örtüşen küreselleşme muhipleri, zaten çokuluslu şirketlerin uzantısı, taşeronu, değilse “yetkili satıcısı” durumundaki “yerli” sermayenin çıkarı çokuluslularınkiyle örtüştüğü için bu kompradorlaşma programına itiraz edilmediği gibi, yegâne kurtuluş yolu olarak da sunulabiliyor. Bu sürece asıl itiraz etmesi gerekenler, küresel saldırının muhatabı olan işçiler, daha genel olarak emekçi çoğunluk da, “şimdilik” olupbiteni bilince çıkarma, bir karşı siyasi proje oluşturma ve saldırıyı püskürtme basiretini ortaya koyamıyor. Elbette saldırı belirli bir eşikten sonra mutlaka karşı saldırıyla yüz yüze gelecektir.

Yazının başında da söylendiği gibi, olup-bitenler, yapılanlar ve yapılmak istenenler ancak kriz kavramını aşan bir çerçevede tartışıldığında anlamlıdır. Zira bugün “küreselleşme” olarak sunulan, kapitalizmin küresel saldırılarından bir yenisidir. İlk defa İspanyol fetihçilerin başlattığı dönemdekine benzeyen ya da sanayi devrimi sonrası sömürgeciliğini hatırlatan kapsamlı bir saldırı söz konusu. Küreselleşme, büyük sanayi tekelleri, büyük bankalar ve spekülâtör-

ler; Deregölasyondan ve liberalleşmeden sınırsız bir biçimde yararlanılan küresel mafya, onların hizmetinde ve onların bir parçası haline gelmiş medya ve etik kaygılara külliye yabancılaşmış bilim cemaati tarafından “herkesin yararına”, “gerekli”, “alternatıfsız” olarak sunuluyor. Oysa bir saldırı söz konusuysa, durum, saldıran ve saldırıya uğrayan için tam karşıt anlamlar taşımak durumundadır. Küreselleşme denilen saldırıya uğrayanlar cephesinden bakıldığında, her şeyin sınırsız metalaşması, *paralılaşması*, soysuzlaşması, anlamsızlaşması, açlık, işsizlik, sefalet, ahlâkî aşağılanma ve çürüme, çevre kirlenmesi ve çevre tahribatı, ekolojik dengenin aşınması, ekolojik felaket, vb. anlamına geliyor. Bunca kötülük, olumsuzluk ve yıkım nasıl oluyor da insanlığın kurtuluşu olarak sunulabiliyor? Zaten küreselleşme kavramı emperyalizm kavramının yerine kullanılıyor. Emperyalizm dememek için küreselleşme deniyor, üstelik “olumlu” bir içerikle de sunuluyor. Oysa sermayenin etkin odakları için amaç değişmiş değil. Her zaman olduğu gibi pazarları denetleyip genişletmek, doğal kaynakları fütursuz bir tarzda, hiçbir kaygı taşımadan yağmalamak ve Üçüncü Dünyanın emek potansiyelinin aşırı sömürsü... “İspanyol fetihçilerin Hristiyanlaştırma ve Cennet vaadi, sanayi devrimi sonrasında sömürgecilerinin “uygarlaştırma misyonu” gibi, yeryüzünün yeni efendileri”de insan hakları ve demokrasi teklif ediyorlar... Bir de eşitlik üretmiş düdümdalar: pazar ekonomisi eşittir demokrasi deniyor... Buna pazara egemen olanın demokrasisi de diyebilirsiniz...

Yazıyı bitirmek için tekrar başa dönersek, “kriz” kavramı bugün Türkiye’nin yüz yüze geldiği durumu tanımlamada yetersiz kalıyor. Zira, “kriz” normal süreçte “geçici” bir durumu ifade eder. Bu bakımdan rahatlatıcıdır, geçerli düşünce tarzının tartışılmasını engeller. Oysa, içinden geçmekte olduğumuz durum hakim paradigmayı sorgulamayı gerektiriyor. Ancak o zaman iki yüz yıllık “yenilgi tuzağından” kurtulmanın yolu açılabilir.

EKOLOJİK VE İKTİSADİ AÇIDAN DÜNYA'NIN FİZİKİ TÜKENİŞİ, ÇEVRE EKONOMİSİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA¹

Kavramların ekseri realiteyi açıklama, bilince çıkarma gibi bir işlevi olduğu sanılır. Oysa gerçek dünya'da durum hiç de öyle değildir. Kavramlar gerçeğin ortaya çıkarılmasından çok, gerçeğin üstünün örtülmesine hizmet ediyor. Ekseri, realitenin anlaşılmasından çok anlaşılmasının hizmetine koşulmuş durumdadırlar. Örneğin kapitalizm dememek için, *Pazar ekonomisi*. emperyalizm dememek için *küreselleşme*, kaos dememek için *Yeni Dünya Düzeni*, Örtük İç savaş Rejimi dememek için çoğulcu sistem veya *liberal demokrasi* deniyor. Ekolojik yıkım veya ekolojik felaket dememek için de *sürdürülebilir kalkınma* deniyor. Elbette gerçeğin üstünü örtme çabası, ne gerçeği ne de gerçeğin hükmünü icra etmesini ortadan kaldırmıyor ama, zihinsel-entellektüel manipülasyon yapmakta çıkarı olanlara zaman kazandırıyor.

Ekonomik-sosyal-ideolojik bir sistem olarak tarih sahnesine çıktığından bu yana kapitalizm, bir türlü üstesinden gelemeyeceği üç temel çelişkiyle maluldür. Bunlardan birincisi emekle sermaye arasındaki çelişkidir. İşçilerin, yegane amacı kâr etmek olan sermaye sahibine bağımlılığı ve bu bağımlılıktan kaynaklanan çelişki bir üretim tarzı olarak varlığını sürdürdükçe, kapitalizmin asla üstesinden gelemeyeceği bir çelişkidir. Bir kere işçiler doğal olarak yarattıkları değerden daha çok pay almak istiyorlar. Kapitalistler de kârlılık oranını sürekli büyütmek için sömürüyü derinleştirmek durumundalar. Elbette işçi sınıfı sadece üretilen değerden daha fazla pay alma

¹ *İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti İktisatçılar Haftası (1999) 8 Mayıs Cuma, Sabah Oturumunda sunulan ve aynı başlığını taşıyan bildiridir.*

mücadelesiyle yetinmiyor. Aynı zamanda toplumdaki ‘eşitsiz’ konumunu da iyileştirmek, demokrasinin bir biçim sorunu olmasının ötesinde sosyal bir içerik kazanması için de mücadele ediyor. Fakat, her iki alanda yürütülen mücadele sorunun işçi sınıfı lehine çözümlenmesi bir yana, bir bütün olarak alındığında daha da kötüleşmeyle sonuçlanıyor.

İkinci temel çelişki, zengin merkezlerle yoksul-sefil çevre arasındaki çelişkidir. Böyle bir kutuplaşma ne bir tesadüfün sonucudur ne de belirli bir bölgeyle sınırlıdır. Bu ikinci temel çelişkinin nedeni ekonomik faaliyetler, (ticaret-yatırım) sürekli küreselleşirken, emek pazarının bu sürecin dışında kalmasıyla, emek pazarının “parçalanmışlığı” ulusal sınırlar içine hapsedilmesiyle ilgilidir. Elbette kutuplaşma sadece çevre-merkez arasında, artık demode olmuş bir kavramı kullanmak gerekirse, gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasında ortaya çıkan bir *olgu* değildir. Doğrudan kapitalizmin doğasında ve mantığında mündemiç olan bir eğilimle ilgilidir. Kapitalizmin genişletilmiş yeniden üretimi her seferinde daha çok ölü emeğe (alet-makina-teknoloji) ihtiyaç duyduğu için, emeğin payı sürekli küçülüyor. Gelir bölüşümünde sermaye sahibinin payı çok daha hızlı büyüyor. Dolayısıyla bir kutupta zenginlik yığılırken, karşı kutupta da yoksulluk ve sefalet birikiyor. Bu temel eğilimin bir sonucu olarak da, kapitalist gelişmenin her bir ileri aşamasına daha büyük bir kutuplaşma eşlik ediyor. Kapitalist sosyo-ekonomik sistemin geçerli olduğu dönemdeki tüm anti-sömürgeci ve sosyal devrimler bu çelişkinin kurbanı halkların, işçilerin, emekçilerin sistemin kutuplaştırıcı sonuçlarına başkaldırısı olarak anlaşılabilir.

Üçüncü temel çelişki de kapitalist rantabilite (kâr) kaygısıyla, gezegenin geleceğini koruma ve güvence altına alma gereği arasındaki çelişkidir. Zira, kapitalist için ne pahasına olursa olsun rantabiliteyi (kârlılığını) koruyup sürdürmek esastır ve kâr hesabı (ekonomik hesap) kısa vadeyle sınırlıdır (en fazla 10 -15 yıl gibi...), oysa doğanın kendini yenilemesi için gerekli süre çok daha uzundur. “Ekolojik maliyeti” içselleştirme yönündeki tüm yöntemler de bu temel

çelişkinin aşılmasında etkili değildir. Tam tersine “kalkınmanın” her ileri aşaması daha büyük çevre tahribatı, ekolojik risklerin daha da artması anlamına gelmektedir. Bu bakımdan, üretici güçlerin gelişmesi denilen tersinden okunduğunda, aslında söz konusu olan üretici güçlerin tahribi olarak tezahür etmektedir. Yer yer ilk iki temel çelişkiye de gönderme yapmakla birlikte, esas itibariyle bildirinin konusunu, bu sonuncu çelişkiden kaynaklanan sorunlar oluşturacak. izninizle sorunu aşağıdaki plan çerçevesinde tartışmak istiyorum:

1. Sürdürülemezliğin emareleri nelerdir ve sürdürülemezlik esas itibariye nereden kaynaklanıyor;
2. Kapitalist üretim tarzını ideolojik olarak meşrulaştırma işlevi gören iktisat teorisi (iktisat disiplini) bu sorun karşısında nerede duruyor;
3. 1980 sonrasının Üçüncü Dünya düşmanlığının geri planında ne vardı ve bunun sürdürülemezlikle ilişkisi nedir? ;
4. Sürdürülebilir Kalkınma kavramı ne anlama geliyor ve nasıl bir işlev görüyor; ve nihayet insanlığın ve uygarlığın içine sürüklendiği felaketli sonuçlar, muhtemel bir kolektif intihar nasıl engellenebilir veya ne yapmalı?

1. İnsan toplumlarıyla doğal çevre arasında hiç bir dönemde bir “uyum” söz konusu olmamıştır. Kapitalist üretim tarzının egemen üretim biçimi haline geldiği sanayi devrimi öncesinde ilişki insan toplumları aleyhineydi. Daha çok insanlar doğal olaylardan zarar görür durumdaydılar. Sanayi devrimi öncesinde ortaya çıkan çevre sorunları da ekseri ormansızlaşma, çölleşme ve kimi zaman da toprakların aşırı kullanılmasıyla ilgiliydi ve ekseri bölgesel düzeyde kalıyor, küresel bir nitelik taşımıyordu. Sanayi devrimi sonrasında bu ilişki değişti ve doğal çevrenin insan toplumunun üretici faaliyetinden zarar gördüğü bir döneme girildi. Sanayileşmenin belirli bir eşiği aşmasıyla, insan toplumlarıyla küresel ekosistem arasındaki “denge” kesin olarak doğal çevre aleyhine döndü. Dolayısıyla-

la, çevre kirlenmesi ve doğal çevrenin bozulması ve küresel nitelik kazanması, kapitalist üretimin dünya ekonomisini bütünleştirdiği II. Dünya Savaşı sonrasında belirgin hal aldı. Kapitalist üretim kâr için üretimdir. Fakat üretim süreci sonunda ortaya çıkan kâr da büyük ölçüde yeniden yatırıma yöneltildiği için, sonuç itibarıyla “üretim için üretim” biçimini alıyor ki, çevre ve ekolojik sorunların temelinde yatan asıl neden de bu kör mantıktır ve üretimin insan ihtiyaçlarını tatmin etme gereğine yabancılaşmasıyla doğrudan ilgilidir. Her seferinde daha çok üretmek her seferinde doğadan daha çok şey “almak” ve her seferinde doğaya daha çok “atık” bırakmak demektir. Ekolojik kaygılara yabancılaşmış bir üretim faaliyeti, kaçınılmaz olarak ekosistemin dengesini bozuyor. Kirlenme ve bozulma, canlılar ve bitki türlerinin yok olması, gıda üretiminin sorunsal hale gelmesi, radyoaktif atıkların (suya, havaya ve toprağa karışarak) binlerce yılı kapsayan bir tehdit oluşturması, ozon tabakasının zayıflamasından kaynaklanan sorunlar, ormansızlaşma ve çölleşme, kapitalizmin kutuplaştırıcı çelişkisinin bir sonucu olarak, dışlanmış-marjinalleşmiş insan kitlelerinin “yığıldığı” büyük kentlerin Yönetilemez *Kaotik Zatiyetler* haline gelmesi, gelir dağılımı uçurumu ve yoksulluğun bir sonucu olarak, dünya nüfusunun hızlı artışı ve bu artışın doğal çevre üzerinde yarattığı baskı sonucu ortaya çıkan çevre bozulması, ormansızlaşma ve çölleşme ve atmosferin ısınmasının bir sonucu olarak, ortaya çıkan su baskınları, aynı şekilde atmosferin ısınmasıyla buzulların erimesi ve deniz şeridinde yaşayan nüfusun ve üretim kapasitesinin tehdit altına girmesi, nükleer kazalar ve nükleer savaş tehdidi, sera etkisi (greenhouse) ve ormanları ve tarihi yapıları tahrip eden asit yağmuru...

Eğer “kalkınma” ya da aynı anlama gelmek üzere kapitalizm sürdürülemez ise, söz konusu sürdürülemezliğin emarelerini dört gurup altında özetlemek mümkündür:

a. Kirlenme: Sera etkisi ve neden olduğu küresel iklim değişikliği. Kirlenme ve atmosferin ısınması, esas itibarıyla fosil yakıtların aşırı kullanımı ve ortaya çıkan gazların (karbon CO₂, vb.) sonu-

cudur. Ozon tabakasının zayıflaması ki, cloro-floro-karbon (CFS) emisyonunun artışının sonucudur. Atmosferdeki asitleşme ve asit yağmuru, zehirli atıkların neden olduğu kirlenme: partiküller, ağır metaller, hidro karbonlar, karbonmonoksit, tarımsal amaçla kullanılan kimyasal maddeler (pestisitler), radyasyon, zehirli olmayan sanayi atıkları ve ailelerin tüketimi sonucu ortaya çıkan çöp, vb.

b. İkinci gurup sürdürülemezlik emareleri yenilenemez doğal kaynakların azalması veya tükenmesi, canlı türlerinin küresel palandanda ve hızlı bir tempoyla yok olması, tarımsal toprakların kullanımındaki dengesizlikler, sürdürülemez hasat elde etme yöntemleri, (toprağın aşırı kullanımı), yanlış sulama yöntemleri (bir tahmine göre yakın bir gelecekte dünya’da tarımsal sulama yapılan bütün toplumların %65’i tuzlanma yüzünden kullanılamaz duruma gelebilecektir...), nüfus baskısının sonucu uygun olmayan toprakların tarıma açılmasının ortaya çıkardığı olumsuzluklar bölgesel ve küresel ormansızlaşma (Her yıl 15 milyon metre kare orman alanı kesim ve yangınlar sonucu yok oluyor. Bundan yüz yıl kadar önce Etiyopya’nın %40’lık alanı ormanlarla kaplıydı, şimdilerde sadece %3’ü...), toprakların niteliğini koruyup, kendini yenilemesine imkan bırakmayan tarımsal yöntemler, aşırı kimyasal madde ve pestisit kullanımı sonucu, suların kirlenmesi ve azalması, büyük nehirlerin (Nil, Nijer, Missisipi, Ganj, Sarı Irmak...) sularında süreklilik gösteren azalış, (balık türlerinin, yanlış ve aşırı avlanma, , nehir, göl ve denizlerin kirlenmesi sonucu balık yataklarının yok olması ve balık neslinin azalması...

c. Yenilenemez doğal kaynakların tükenmesi: Bazı maden cevherlerinin ve fosil yakıtların, petrol, doğal gaz vb. yağmur ormanlarının yangınlar ve kesim sonucu hızlı bir tempoyla yok olması...

d. Nihayet, büyük kentlerde, tam bir kâbusa dönüşen trafik tıkanıklıkları, gürültü, vb...

Yukarda kısaca değindiğim sürdürülemezlik emareleri herkesin az ya da çok şu ya da bu şekilde “bildiği” ve “yaşadığı” şeyler.

Dolayısıyla bunların daha fazla detaylandırılmasının gerekli olduğunu sanmıyorum. Bu gün ('uygar dünya' da denilen) emperyalist ülkelerdeki üretim ve tüketim tarzı sürdürülemezdir. Ve bu yaşam tarzının "*yeryüzünün lânetlileri*" tarafından taklit edilebilmesi asla mümkün değildir. Ortalama bir Amerikalı yılda 20 ton yeni madde, 12 ton kömüre eşit enerji kullanıyor. Eğer 2000 yılından başlayarak, Üçüncü Dünya'nın insanları da ortalama bir ABD'li kadar enerji kullanmaya kalkarsa, enerji tüketimini 14 kat artırmak gerekecek ve dünyanın tüm enerji rezervleri 2014 yılında tükenecek... 1970 yılında ABD'de 1 kalorilik gıda maddesi üretebilmek için 9. 6 kalori fosil yakıt harcanıyordu... Bu tür bir gıda üretiminin dünyanın geri kalanı tarafından taklit edilmesi mümkün müdür? Üçüncü Dünya'nın insanları da ortalama bir Amerikalının, Avrupalının beslenme düzeyini taklit etmesi durumunda, dünya hububat üretimini 8 kat artırmak gerekecek. Giderek mevcut üretim düzeyini bile sürdürmenin problematik hale geldiği bir dünyada bunu düşünmek bile rahatsız edicidir.

Eğer bir ulusal ekonomi yılda %3 oranında büyürse, 70 yıl sonra başlangıçtaki düzeyin 8 katı kişi başına GSMH'ya (gelire) sahip olacak. Oysa, dünya nüfusu oldukça yüksek oranlarda artmaya devam ediyor. Eğer nüfus artışı dikkate alınarak % 5'lik bir büyüme söz konusu olursa, 70 yılın sonunda kişi başına gelir 32 kat artmış olacak... Kişi başına gelirin ve tüketimin 32 kat arttığı bir dünyayı hayal edebilir misiniz? Fakat, asıl dikkat çekici husus, yüksek gelir ve tüketim düzeyinde yaşayan nüfusun dünya nüfusunun sadece %22'sini oluşturduğudur. Bir kere dünya nüfusunun yarısı "aşırı kalkınmış" ülkelerdeki yaşam standardının 1/6 sına sahip, 1. 2 milyar insan yeterli beslenemiyor veya açlık sınırında, sağlığa uygun içme ve kullanma suyuyla sahip olmayan 1. 3 milyar insan var... Zenginlik artarken yoksulluğun ve sefaletin de derinleşmesi, kapitalist üretimin mantığıyla çelişmiyor. 1800 yılında bu günkü anlamda "gecekondu"larda yaşayan nüfus 7 milyondur; şimdilerde gecekondu"larda yaşayan nüfus 600 milyonu aşıyor... Yeterli beslenemeyen

ya da açlık sınırında yaşayan insanların bu durumdan kurtulabilmesi için 40 milyon ton hububat gerekiyor. Buna karşılık her yıl zengin ülkelerde hayvanları beslemek için 540 milyon ton hububat harcanıyor. Üçüncü Dünya Ülkelerinde üretilen hububatın önemli bir bölümü kendi açlarını doyurmak Çin değil, “aşırı gelişmiş” ayrıcalıklı ülkelerin hayvanlarını beslemek için kullanılıyor... Ortalama bir Kanadalı, ortalama bir Etiyopyalıdan 436 kat fazla enerji kullanıyor. ABD’de kişi başına 112 kilo, Hindistan’da 2 kilo, Türkiye’de 16 kilo et tüketiliyor...

Doğal çevre üzerindeki baskının iki kaynağı var: Birilerinin şımarık üretimi ve tüketimi, başkalarının da yoksulluğu. Aşırı “kalkınmış” ülkeler çok ürettikleri, çok tükettikleri, çok kirlettikleri için doğa tahribatına neden oluyorlar. Ve bu gün gezegenin yüz yüze geldiği “ekolojik sorunun” asıl sorumlusu OECD ülkeleridir. Bir de yoksulluktan kaynaklanan sorun var. Kapitalist sermaye birikiminin mülksüzleştirdiği, dışlayıp-marjinalleştirdiği, yoksulluğa ve sefaletle mahkum ettiği geniş yığınlar, yaşamlarını sürdürmek, ayakta kalabilmek için doğal çevre üzerindeki baskıyı artırmak zorunda kalıyorlar.

Önemli bir tartışma konusu da Üçüncü Dünyadaki hızlı nüfus artışı ve kalabalık nüfus sorunudur. Fakat bu konuda öncelikle Avrupa merkezli dünya görüşünden ve yanılsamadan kurtulmak gerekiyor. Batılı “uzmanlar” Üçüncü Dünya’nın “aşırı doğurgan kadınlarını” suçlamakta acele ediyorlar. Bir kere “aşırı nüfustan” ne anlaşılmalıdır? Hollanda’da kilometre kareye 385, Hindistan’da da 209, Çin’de 102 kişi düşüyor. Bu ülkelerden hangisinde “nüfus fazlası” var? Eğer Çin’de ve Hindistan’da kişi başına düşen gelir, Hollanda’dakinden 15-20 kat fazla olsaydı, bu ülkelerin “fazla nüfusu” tartışma konusu yapılırdı mıydı? Demek ki asıl sorun nüfusun ne kadar olduğu değil, kimin neye ne kadar sahip olduğu ve neyi ne kadar tükettiğiyle ilgilidir. İkincisi; Üçüncü Dünya ülkelerindeki yüksek doğurganlık ve hızlı nüfus artışı sebep değil sonuçtur. Her bir ülkede ve dünya ölçeğinde, en varlıklı kesimlerden en yoksullara doğru

gidildikçe, doğurganlık ve nüfus artış oranının yükseldiği görülür. Eğer her bir ülke düzeyinde ve Kuzey-Güney-Doğu arasındaki gelir dağılımı dengesizliği bu günkü kadar “keskin” olmasaydı, nüfus artış oranı mutlaka daha düşük olacaktı. Zira, yoksulluk katsayısı büyüdükçe, savunma içgüdüğü ve nesli devam ettirme “kaygısıyla” üreme eğilimi artıyor. Yaşam karşısında “güvenli” bir konuma sahip insan, hayvan ve bitkilerin daha az üremeleri doğrudan bu durumla ilgilidir...

Dünyanın geri kalanının da “Aşırı kalkınmış” ayrıcalıklı ülkeleri taklit etmeleri halinde bu gün üzerinde yaşadığımız gibi beş veya altı gezegene ihtiyaç olacağı ileri sürülüyor. Bir başka tahmine göre de, bütün “az gelişmiş ülkelerin” Batı modelini taklit etmeleri, onun kadar üretip, onun kadar tüketip, onun kadar kirletip, onun kadar tahrip etmeleri halinde, dünya’nın doğal ve enerji kaynakları ancak bir hafta (yedi gün) dayanabilecektir....

2. Piyasa ekonomisinin, “kendi kendini düzenleyen pazar” re-toriğinin, deregülasyonun, dereglemantasyonun, vb. yüceltildiği bir ‘çağda’ *sürdürülebilirliğin* tartışılıyor olması, önemli bir çelişkidir. Bir taraftan bir tevatürden başka bir şey olmayan “*kendi kendini düzenleyen pazar*” yüceltilirken, diğer yandan sürdürülebilirliğin tartışılması, asıl amacın “balkondaki seyirciyi oyalamak” olduğu anlamına geliyor. Gerçek dünyada “düzenleme” dışında bir pazar mümkün değildir ve hiç bir zaman da mevcut olmamıştır. Devlet ve devlet müdahalesi olmadan kapitalizm de olmaz. Ve asıl onan “*ekonomi politiktir*” Klasik iktisatçılar (Smith, Ricardo), onlardan sonra Marx, 1940’larda da Polanyi, vb. “ekonominin politik” olduğunu hep hatırlatmışlardı. Ama, iktisat disiplininin kapitalist sınıfın hizmetinde meşrulaştırıcı bir ideoloji yapmaya yönelen “pür iktisadın” teorisyenleri, zihinsel bir manipülasyon yaparak, ekonomik olanı politik olandan “koparma” zorlamasına giriştiler. Ve giderek politikadan soyutlanmış “pür iktisat”, İktisat disiplininin içini bütününüyle boşalttı. Aslında neo-liberalizmin ideologları öyle söylüyor diye ne *kendi kendini düzenleyen pazar* mümkündür ne de bu devlet

müdahalesinin (düzenlemeler) olmayacağı anlamına gelir. Dolayısıyla sorun düzenlemenin olup-olmayacağı, devlet müdahalesinin olup olmayacağı değil, kimin çıkarına ve nasıl olacağıdır. İşçileri, emekçi çoğunluğu, mütevazı toplum kesimlerini de gözetten bir düzenleme mi (müdahale) olacak, yoksa sadece başta finans ve rantıye sermayesi olmak üzere, sermayenin baronlarının çıkarını gözetten bir düzenleme mi olacak? İşte deregülasyon retoriği bu çerçevede tartışıldığında ve anlaşıldığında bir değer ve anlam taşıyabilir...

Aslında pazarda tezahür eden, son tahlilde sosyal güç ilişkilerinin tezahüründen başkası değildir. Zaten gerçek dünyada söz konusu olan da soyut bir “pazar” değil, malların ve hizmetlerin pazarıdır. Bu mallar ve hizmetler de çoğu büyük oligopol olan özel firmalar tarafından üretilmektedir. Bu mal ve hizmetler söz konusu oligopoller tarafından istihdam edilen ve eşitsiz güç ilişkisinin söz konusu olduğu ücretli işçiler tarafından üretilmektedir. Aslında oligopoller ücretli olmayan (bağımsız üreticiler) kesimlerin üretimini de etkin bir biçimde denetler durumdadırlar. Burjuva iktisadı insanı bir üretim faktörü (emek-faktörü), doğal çevreyi de metalaştırılabilir, paraya çevrilebilir bir “unsur” olarak gördüğü anda, ekolojik yıkım kaçınılmazdı. Şimdilerde emek faktörü yerine *insan kaynakları* kavramı kullanılıyor. İnsan kaynak mıdır? Yoksa kendi başına, kendi tarihini yapabilen tarihin öznesi midir? Eğer insan bir *kaynak*sa kimin için kaynaktır? Ne için kaynaktır. Bu saçmalığın tartışılıp teşhir edilmiyor oluşu rahatsız edici değil mi? Gerçek dünyada “mal” gibi algılanıp “işlem görecektir”, ticarileştirilebilir bir *doğal kaynak* söz konusu değildir ve olmamalıdır. Zira, Samir Amin’in de veciz bir biçimde ifade ettiği gibi, söz konusu kaynaklar sadece maddi mal üretiminin değil, aynı zamanda biyolojik yeniden üretimin de, veya daha açık bir ifadeyle, biyolojik yaşamında temelini oluşturmaktadır. Bu durumun kısa dönemde en yüksek kâr saikiyle hareket eden ve ufku beş-on yılı geçmeyen kapitalist mantıkla örtüşür bir yanının olmadığı açıktır. Buradan kapitalist için rasyonel olanın, toplum ve ekosistem için irrasyonel olmak zorunda olduğu sonucunu çıkarabilirsiniz. El-

bette bir uygarlığın (üretim tarzı densin) doğaya bakışı ve algılayışıyla, insana bakışı ve algılayışı arasında doğru yönde bir ilişki vardır ki, kapitalist üretim her ikisine de daha baştan saygısızdır...

Burjuva iktisatçıları doğal kaynakların sınırsız olduğu görüşünü yaydılar ve kâr maksimizasyonu dışında hiçbir şeyle de ilgilenmediler. Daha 1820’li yılların sonunda ünlü Fransız iktisatçısı Jean-Baptiste Say, “*Doğal kaynaklar tükenmezdirler...Ne çoğaltılabilirler ne de tükenirler, bu yüzden ekonomi biliminin konusu dışındadır.*” demişti. Fakat ortalama bir burjuva iktisat ders kitabı da daima şu tekerlemeyle başlar: İhtiyaçlar sonsuz, kaynaklar kıttır... “Bir yerde” sınırsız doğal kaynaklar “öte yanda” kıt kaynaklar ve sonsuz ihtiyaçlar... Kimse de çıkıp, her şeyin sonlu ve sınırlı olduğu bir dünyada ihtiyaçların neden *sonsuz* olduğunu merak etmez... Eğer bu gün ciddi bir ekolojik sorun, daha da ötede bir ekolojik yıkım söz konusuysa ve bir *sürdürülemezlik durumu* varsa, bunun geri planında kapitalizmin doğaya ve insana bakışı yatıyor. Neo-liberalizmin zihinleri esir aldığı ve piyasa ekonomisinin yüceltildiği, devlet müdahalelerinin lânetlendiği bir dönemde, *sürdürülebilirliğin* tartışılıyor gibi yapılması asıl niyetleri gizlemeye yönelik bir manipülasyondan başka bir şey değildir.

3. Kristof Kolomb’un macerasıyla başlayan dönemden beri sömürgeci-emperyalist Batı, dünyanın doğal ve beşeri kaynaklarını sömürerek, yağmalayarak, talan ederek “ayrıcalıklı” bir konum edindi. Batı’nın bu ayrıcalıklı konumunun devamı, *yeryüzünün lânetlilerinin* zenginler sofrasından uzak tutulmasına bağlıydı. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürgeciliğin klasik biçiminin tasfiyesiyle ortaya çıkan “Üçüncü Dünya” ülkeleri, sanayileşmek, kalkınmak, dünyanın zenginliğine ortak olmak istiyorlardı. Bandung Konferansı ve onun sonrasında oluşan “bağlantısızlık Hareketi”, BM. Genel kurulunda dile getirilen talepler, UNCTAD çevresinde oluşturulan etkinlik, 77’ler gurubu, Yeni Bir Uluslararası Ekonomik Düzen talebi, OPEC’in oluşturulması vb., Üçüncü Dünya ülkelerinin dünyanın zenginliğinden pay alma niyetinin tezahürleriydi. Fakat, Emperyalist

odaklar iki şeyi çok iyi biliyorlardı: Birincisi ayrıcalıklı konumlarının devamı, dolayısıyla yeryüzünün efendisi olmaya devam etmeleri için, *Yeryüzünün Lânetlilerinin* sofradan uzak tutulması gerekiyordu. İkincisi, kendi üretim ve tüketim modellerinin dünyanın geri kalanı tarafından ekolojik sonuçları itibariyle *taklit edilemezliğinin* farkındaydılar. Bu yüzden 1980 sonrasında, başta “Yeni Bir Uluslararası Ekonomik Düzen” talebi olmak üzere, Üçüncü Dünya’yı bulundukları mevzilerin de gerisine atacak bir “Küresel Püskürtme Stratejisi”ni dayattılar. OPEC türü oluşumlarla birlikte, OPEC’in içini boşaltıp işlevsizleştirdiler. Sonuçta bu ülkeler, *istikrar ve yapısal uyum programlarıyla* yeniden kompradorlaştırıldılar. Oysa bunların “dışa açıldığı”, “dünya ekonomisiyle bütünleştikleri”, “küreselleşmenin herkesin yararına olduğu” vb. söylenerek asıl niyetler ve politik tercihler gizlendi... Şimdilerde bir çok Üçüncü Dünya Ülkesinde yaşam standardı dekolonizasyon öncesi dönemdeki de altına düştü. Üstelik Üçüncü Dünya “Uygar Dünya”nın çöplüğü olarak kullanılıyor...

4. Bu bildirinin başlarında da ifade edildiği gibi, bu gün ortaya çıkan devasa ekonomik-toplumsal-ekolojik sorunların kaynağında, kapitalist üretim tarzının mantığı ve işleyişi bulunuyor. Dolayısıyla kapitalist mantığın ve işleyişin ortaya çıkardığı sonuçları tartışma konusu yapılmadığı, küreselleşme-pazar ekonomisi retoriğini ön plana çıkarılmaya devam edildiği sürece, sürdürülebilir kalkınma etrafındaki tüm tartışmalar ancak yasak savma işlevi görebilir, nitelikli öyle oluyor. 1972, BM. Stockholm “İnsan Çevresi Konferansı”ndan, 1991 Rio Yeryüzü Zirvesine ve o günden bu güne sürdürülebilir kalkınma tartışmaları bir retorik olmanın ötesine geçemedi.

Bir kere konvansiyonel iktisadi anlayış büyümeyle kalkınmayı özdeş saydı. Aslında bu kapitalist genişlemeyi *kalkınma* olarak telaffuz etmekle ilgiliydi. Bir kere bir ülkede yüksek oranlı ekonomik büyümenin gerçekleşmesine toplum çoğunluğunun yoksullaşması ve doğal çevre tahribatı eşlik edebilir. Ekonomik büyüme, kişi başına gelir, sanayi üretimi, milli gelir artışı (bir yıllık sürede) anlamına geliyor ve “nicel” büyüklüklerle ilgili bir kavramdır. Oysa, kalkın-

ma saf bir nicel büyümeden farklı bir şeydir. Kalkınma söz konusu olduğunda sosyo-kültürel ve etik değerlerin de dikkate alınması gerekir. Eğer ekonomik büyüme toplum çoğunluğunun yaşam koşullarında bir “iyileşme” ortaya çıkarıyor ve bunu da ekolojik hasarlara neden olmadan yapabiliyorsa orada gerçek anlamda kalkınmadan söz etmek mümkündür. Bu bakımdan Üçüncü Dünya’da daha çok söz konusu olan “kalkınma” değil, ekonomik büyümeydi. Üstelik bu da kimi zaman önemli bir ekolojik bedel pahasına gerçekleşebildi. Ya da “yanlış” şeylerin, “kötü” şeylerin kalkınmasıdır. Beş yıldızlı oteller, başkanlık sarayları, lüks otomobiller, vb. Bütün bunlar için kaynak bulunabiliyor da mütevazı bir sağlık ocağı, bir hastane için kaynak nedense bulunamıyor.

Hakim anlayış, insan ne kadar çok tüketirse, o ölçüde refaha ve mutluluğa yaklaşıcağı “bilincini” kafalara sokuyor. Ekolojik kaygılara yabancılaşmış bir tüketim çılgınlığının *sürdürülemezliği* bir yana belirli bir eşikten sonra anlamsız hale gelmesi kaçınılmazdır. Nitekim Batı toplumlarında kişi başına tüketim arttıkça, intiharlar da artıyor. Dünya’da üretilen teskin edici ilaçların yarıya yakını ABD’de kullanılıyor... Zaten birilerinin çok tüketmesiyle, başkalarının yeteri kadar tüketememesi arasında da bir nedensellik ilişkisi var.

Sürdürülebilir Kalkınma: “*Bu günün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak*” olarak tanımlanıyor. Bu tanımdan iki anlam içirilmiş durumdadır: Birincisi, bir kere bu günün ihtiyaçları karşılanmalıdır; İkincisi de bu, gelecek kuşakların durumuna zarar vermeyecek bir tarzda sağlanmalıdır. Demek ki önce her bir ülke düzeyinde ve dünya ölçeğinde (Kuzey-Güney) gelir dağılımı uçurumunun ortadan kaldırılması gerekiyor. Fakat bunun doğal çevre üzerindeki baskıyı artırmaması için de çok tüketenlerin tüketimlerini kısımları gerekiyor. Demek ki, sürdürülebilirlik için ilk adımı sanayileşmiş kapitalist ülkelerin (çok üretip-çok tüketen) atması gerekiyor... Oysa, “Uygar Dünya” küresel püskürtme stratejisini koyulaştırarak uygulamak için elinden ne gelirse yapıyor... Enerji kullanımında önemli indirimler

yapmaları gerekiyor. CFC emisyonunu ve karbon gazı emisyonunun önemli oranda azaltılması gerekiyor ki, ozon tabasının zayıflaması ve atmosferin ısınması ve sera etkisinin neden olduğu olumsuzluklar hafifletilebilsin. Biyolojik çeşitliliğin korunması için acil önlemler alınması gerekiyor. Kirlenmeyi ve çevre aşınmasını engelleyici üretim tekniklerinin ve “yumuşak enerjilerin” devreye sokulması, tarımsal üretimi uzun vadede tehdit eden ve toprağı, suyu, havayı kirleten pestisitlerin yasaklanması gerekiyor... Bütün bunlar “kendi kendini düzenleyen pazar” retoriğinin geçerli olduğu “deregülasyon çağında” nasıl yapılacaktır? Bu günkü yaklaşımlar ve eğilimler, geçerliyen *sürdürülebilir kalkınma* tartışmalarının bir kıymet-i harbiyesinin olması mümkün değildir.

İnsanlığın ve uygarlığın geleceğini kurtarmak ve güvence altına almak, ancak neo-liberalizmin püskürtüldüğü, etik kaygıların ön plana çıktığı ve *yeryüzünün lânetlilerinin* de öznelere arasına dahil edildiği bir kontekste mümkündür. Başka bir ifade ile, insanı “üretim faktörü”- “emek-faktörü”, şimdilerde *insan kaynakları*, doğal çevreyi de paraya çevrilebilir bir ‘nesne, kâr edilebilir ‘bir şey’ olarak gören kapitalist üretim tarzı aşılmadıkça, insanlık ve uygarlık mevcut “ileriye doğru kaçışın” bedelini ödemekten kurtulamayacaktır. O halde, insanlık için bir sınav anı gelip çatmıştır: Ya insanlık gerçekten ‘tarihin öznesi’ olduğunu kanıtlayacak; ya da bir “üretim nesnesi” ve “insan kaynağı” sayılma statüsüne boyun eğecek... Zaten insanın *tarihin öznesi* olduğunu kanıtlaması için gerekli zaman da giderek daralıyor...

Not: Metnin kolay okunmasını sağlamak kaygısıyla referanslara metin için de yer vermedim. İlgili okuyucu aşağıdaki kaynaklara bakabilir:

DEMOKRASİ; BİR KAVRAMA DAİR YANILSAMA VE GERÇEK

*“Genel olarak söylemek gerekirse, fikirler
hiçbir şeyi iyi bir sonuca vardırıamazlar.
Fikirleri iyi bir sonuca vardırılmak için,
pratik bir gücü kullanan insanlar gerekir.”*

Karl Marx (Kutsal Aile)

Egemenlerin egemenliği oldum olası şiddet ve yanılsamaya dayanmıştır. Bu, dün böyleydi bugün de böyledir. Egemenlerin egemenliklerini sadece kaba kuvvete, çıplak şiddete dayanarak sürdürmeleri mümkün değildir. Egemenliğin ve hegemonyanın sürekliliğini sağlamanın yolu, kitlelerin bilincinde bir yanılsama, ya da aynı anlama gelmek üzere, “yanlış bilinç” yaratmayı, gerçeğin gerçek dışı, reifiye olmuş bir versiyonunu kitlelere kabullendirmeyi gerektirir. Kitleler tarafından “yanlış bilincin” içselleştirilmesi demek, egemenliğin “kabullenilmesi” anlamına gelir. Bu yüzden egemen sınıflar, her zaman ideolojik mücadeleyi önemsemişlerdir. Öyleyse, insanlığın kurtuluşu öncelikle ideolojik köleliği aşmaya indirgenmiş demektir. Gerçek dünyada mevcut olmayan birçok şey varmış gibi gösterilebiliyor... Gerçek yaşamla ilgili olmayan şeyler, birer gerçeklikmiş gibi sunulabiliyor... Yaratılan ideolojik hegemonya ortamında insanlar, artık gerçekten öyle mi? sorusunu soramaz duruma geliyorlar. Örneğin, insanlar emperyalist ülkelerdeki rejimlerin demokratik rejimler olduğuna inanıyorlar ve kavramın gerçek anlamında, demokrasiyle hiçbir ilgisi olmayan söz konusu rejimler, dünyanın geri kalanına da bir örnek, ulaşılması gereken bir hedef olarak sunulabiliyor... Malum Batı demokrasisi safsatası... Nasıl oluyor da gerçek misyonu demokrasinin önünü kesmek olan temsili rejimler “demokrasi” sayılabiliyor, üstelik bir de alternatifi olmayan yegane

“model” olarak sunulabiliyor? Bu kısa yazıda demokrasi kavramı üzerinde kısaca durarak, emperyalist dünyadaki temsili sistemlerin neden gerçek anlamdaki demokrasiyle bir ilgilerinin olmadığını göstermeye, dolayısıyla, retorikle realite arasındaki uyumsuzluğu açığa çıkarmaya çalışacağız.

I. Demokrasi Kavramı

Emperyalist dünyanın fikir dükkanlarının (“think tank” odakları), (aslında bu kuruluşlara yalan üretim ve satış merkezleri demek gerçeğe daha uygun düşüyor...) burjuva politikacıların, siyaset bilimcilerin (oysa siyaset bilimi denilen tam bir saçmalaktır, zira, siyasetin bilimi olamaz), daha da ötede kendilerini küresel kapitalizmin neoliberal rüzgarlarına kaptırmış eski sosyalist, eski marksist, “yeni demokratların”, gericiliği “gerçekçilik” sayanların, velhasıl yeni dönemin ideolojik saldırısında rol alanların dillerine doladıkları kavramların başında, demokrasi, sivil toplum, sivil toplum örgütleri, insan hakları kavramları vb... geliyor. Gerçek demokrasiye, gerçek anlamdaki sivil toplum örgütlerine, insan haklarına tarihte eşine az rastlanır bir saldırının söz konusu olduğu bir dönemde, nasıl oluyor da bu kavramlar sömürü ve egemenlik ilişkilerini meşrulaştırmanın anahtar kavramları durumuna getirilebiliyor? Yirmi yılı aşkın bir zamandır sendikalara, emekçi sınıf örgütlerine yönelik sinsî ve açık bir saldırının kesintisiz sürdürüldüğü koşullarda, “sivil toplum” ve “sivil toplum örgütleri” kavramını ön plana çıkarmak ne anlama geliyor? İşçi sınıfının, burjuva toplumunda kazandığı sınırlı mevzileri de geri almak için saldırıya geçildiği bir ortamda, “insan haklarından” bu kadar çok söz edilmesi rahatsız edici değil mi? Başta proletarya olmak üzere, emekçi sınıflar ve ezilen halklara yönelik saldırının dozu bunca artırılmışken, nasıl oluyor da “insan hakları söylemi” dillerden düşmüyor? Bu kavramlar efendiler taifesinin ağzına yakışıyor mu? İnsan hakları, sivil toplum, demokrasi gibi kavramlar, dünyanın beşeri ve doğal kaynaklarını yağmalayanların,

bu amaçla baskıyı, sömürüyü ve hiyerarşiyi örgütleyenlerin sorunu mudur? Velhasıl, egemen sınıfların gerçekten demokrasi ve insan hakları diye bir sorunları olabilir mi? Egemenlerin bu oyununa alet olan “demokratlar”, iflah olmaz oportünistler daha ne zamana kadar kendilerini emekçi sınıfların, işçi sınıfının dostu olarak sunmayı başarıp, kafaları bulandırmaya devam edecekler ve teşhir edilmekten kurtulacaklar?

İnsan hakları söylemini emperyalist burjuvazinin nasıl bir ideolojik manipölasyon aracı durumuna getirdiğiyle ilgili olarak yeteri kadar yazdığım için burada bu sorun üzerinde daha fazla durmayacağım. “Sivil toplum” ve “sivil toplum örgütleri” söylemine gelince, küresel kapitalizm çağında bu kavramlar ve söylemlerle toplum apolitize edilmek, depolitize edilmek isteniyor. Bu kavramların bunca dile dolanmasının kritik ideolojik işlevi, yanılsama yaratmak, kafaları bulandırmakla ilgili... “Sivil toplum” söylemiyle, özgürlüklerin ve demokrasinin önündeki yegane engelin baskıcı devlet olduğu, yanılsamasını vaaz ederek ve devlet karşısında sözde bireyi koruma söylemiyle, devletin gerisindeki gerçek gücü, sermaye düzenini, gözü doymaz kâr hırsından başka bir amacı ve kaygısı olmayan kapitalist emperyalizmi gözlerden uzaklaştırmayı amaçlıyor. Elbette devlet, bir baskı aygıtı olmaktan ötürü özgürlüklerin ve demokrasinin inkârıdır ama, devlet boşlukta durmuyor. Marx ve Engels’in *Komünist Manifesto*’da veciz bir biçimde ifade ettikleri gibi: “Modern devletin yönetimi, tüm burjuvazinin ortak işlerini yöneten bir komiteden başka bir şey değildir.” Bu yüzden, sözde “komiteyi” hedef gösterip komitenin gerisindeki gerçek gücü tartışılır olmaktan çıkarmayı amaçlayan “sivil toplum” söylemi, mutlaka teşhir edilmelidir. Kaldı ki, “sivil toplum örgütü” sayılıp yüceltilen örgütlerin iki zaafı var: Birincisi, bunların gerçekten sivil toplum örgütü oldukları tartışmalıdır, çoğu dolaylı olarak devlet ve sermaye tarafından beslenip manipüle edilen örgütçükler neden sivil toplum örgütü sayılınsınlar; İkincisi, söz konusu örgütlerden gerçek anlamda sivil toplum örgütü sayılanları da taşı yerinden oynatacak güce sahip değiller.

Elbette, sınıflı bir toplumda ve toplum sınıflara bölünmüş olarak kaldıkça, herkes için aynı anlama gelen bir kavram mümkün değildir. Demokrasi kavramı için de aynı şey söz konusudur. Bu yüzden marksist öğreti haklı olarak, genel geçer bir demokrasi kavramını reddetmiştir. Nitekim Lenin. “*Proleter Devrimi ve Dönek Kautsky*” başlığını taşıyan ünlü eserinde: “Bir liberal için, kendi başına fer ise bir demokrasiden söz etmek olağandır. Oysa bir marksist “hangi sınıf için” sorusunu sormayı asla unutmaz. “Farklı sınıflar varolmaya devam ettikçe, gerçek demokrasiden değil ama, sınıf demokrasisinden söz edilebilir” derken tam da bizim yukarda söylemek istediğimizi özetlemiş oluyor. Yine de tartışmayı verimli kılmak için, bir demokrasi tanımından hareket etmemiz gerekiyor. Demokrasi kavramı etimolojik kökeni itibariyle, Eski Yunanistan’da uygulama alanı bulmuş bir rejimi tanımlıyor ve Grekçe “*demos’un*” (halkın) yönetimi anlamına geliyor. Bu bakımdan her ikisi de Grekçe kökenli aristokrasi ve monarşi (*aristos-kratios ve monarkhia*) kavramlarının karşıt anlamlısı bir kavram. Bilindiği gibi aristokrasi, aristokratik, bir rejim, ayrıcalıklı bir azınlığın iktidarı demektir. Aynı şekilde monarşi de tek bir şef tarafından, bir monark (hükümdar) tarafından yönetilen devlet biçimi anlamında kullanılıyor. Eğer bir anayasayla hükümdarın yetkileri kısıtlamışsa, söz konusu olan anayasal monarşidir. Bu yazıda göstermeyi deneyeceğimiz gibi, aslında “çağdaş temsili sistemler” (modern demokrasiler densin) anayasal monarşilerden özde farklı olmadıkları halde, demokratik rejimlermiş gibi sunulabiliyor.

Atina demokrasisi veya dönemin Grek sitelerinde geçerli demokrasinin bu günkü “modern” temsili demokrasiden en belirgin farkı, doğrudan demokrasi olmasıydı. Yurttaşlar *Agora*’da toplanıyor, kanun teklifleri yapıyor, tartışıyor, oyluyordu... Fakat hepsi bu kadar da değildi. Her yurttaşın yönetme ve yönetilme yeteneğine sahip olduğu ilkesinden hareket ediliyor, kamusal görevlere getirilenler kur esasına göre belirleniyordu. Dolayısıyla, kamusal sorumluluklara her yurttaşın rotasyon esasına göre getirilmesi esastı. Buna

karşılık, *seçimlerin bir elit yaratma* istidadı taşıdığı görüşünden hareket edildiği için, seçimin demokrat ideallere ters düştüğü görüşü esastı. Bu yüzden, Atina demokrasi anlayışında bir yöntem olarak seçim, ancak belirli bir “uzmanlık” veya “özel yetenek” gerektiren amaçlar için başvurulmuş istisnai bir uygulamaydı.¹ Kura esasına göre görevlendirme yurttaşların kamusal sorumlulukları karşısında eşitliği ilkesine vurgu yapıyordu. Elbette bu ilke, bir başka bakımdan da büyük önem ve değer taşıyordu: Antik Yunan (Grek) siyaset anlayışında siyaset ne bilimin konusu olabilirdi ne de bir siyasetçi mesleğine veya ayrı bir siyasetçiler grubuna ihtiyaç duyuluyordu... Dolayısıyla söz konusu ilke, bu günün “modern” demokrasi anlayışıyla tam bir çelişme halindedir. Atina demokrasisi, gerçek bir demokrasinin ne olması gerektiği konusunda son derecede değerli ilkeler vaaz etmekle birlikte, sadece *yurttaş* sayılanları kapsıyordu. Toplumun önemli bir kesimi *Agora demokrasisinin* dışına atılmış durumdaydı. Bir kere kadınlar Agora’ya dahil değildi, aynı şekilde köleler ve yabancılar da dışlanmıştı....

Modern temsili demokrasinin eleştirisine geçmeden önce, genel bir demokrasi tanımı yapabiliriz: Eğer halkın (emekçi çoğunluğun, proleteryenin) karşıt çıkarlarının gerçekleşmesi söz konusu ise ve bireylerin her türlü özerkliği ve özgürlüğü gerçekleşiyorsa, gerçekten halk kendi kendini yönetebiliyor ve kendi kaderine sahip çıkabiliyorsa, velhasıl bireysel ve kolektif self-determinasyon durumu söz konusu ise, orada geçerli rejimin demokratik olduğunu söyleyebiliriz. Demek ki, demokrasi, iktidarda kimin olduğu, iktidarın esas itibarıyla hangi sınıf ve sınıfların çıkarını gerçekleştirdiği sorusuyla doğrudan ilgili bir kavramdır. Modern çağlarda ortaya çıkan demokrasi kavramı, iktidarın halka dayanması gerektiği düşüncesine dayanıyordu. Marksist anlayışta, halk iktidarının önündeki asıl engelin devlet iktidarı değil, devletin arkasındaki asıl güç olan sermayenin

1 Bu konuda ilginç bir eser için bkz: Bernard Manin, *Principes du gouvernement représentatif*, “Champs” Flammarion, 1996.

iktidarı olduğu tespitinden hareket ediliyordu.... Nitekim, Engels, Theodor Cuno'ya yazdığı 24 Ocak 1872 tarihli bir mektupta, demokrasinin gerçekleşmesi konusunda K. Marks'la birlikte Mikhail A. Bakunin'le yaptıkları polemiği hatırlatarak şunları yazıyordu: *"Bakunin, sermayeyi devletin yarattığını, dolayısıyla kapitalistlerin ancak devlet sayesinde sermaye sahibi olabildiklerini ileri sürüyor."* Dolayısıyla en büyük bela olarak devleti görüyor. Ve devlet ortadan kaldırıldığında sermayenin de kendiliğinden sahneden çekileceğini (cehennemi boylayacağını) söylüyor. Oysa biz tam tersini iddia ediyoruz: sermayeyi ortadan kaldırırsan, velhasıl küçük bir azınlığın üretim araçlarının sahipliği durumuna son verirken, devlet kendiliğinden ortadan kalkacaktır diyoruz. Buradaki farklılık temel bir farklılıktır. Öncelikle bir sosyal devrim gerçekleşmeden, devletin ortadan kalkacağını sanmak anlamsız bir beklentidir. Öyleyse sermayenin lağvedilmesi, daha açık bir ifadeyle ancak sosyal bir devrim tüm üretim tarzını dönüşüme uğratabilir.¹

Bu vesileyle nüanse etmek durumunda olduğumuz bir husus şudur: İster genel olarak devrimci marksist öğreti, isterse de bizzat Marx ve Engels olsunlar, özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasından söz ettiklerinde, mülkiyet sorunu asla biçimsel bir hukuki (bir biçim sorunu) olarak görmüyorlardı. Nitekim, özel mülkiyet, bir biçim veya form olarak veya şeklen ilga edilmiş olabilir, ama, dar bir azınlık veya kast tarafından fiili bir sahiplenme söz konusuysa, biçimsel durumun hiçbir değeri veya kıymet-i harbiyesi kalmaz. Gerçek dünyada ekseri bir yanlış anlama ve algılama söz konusu olabiliyor. Eğer bir şey yoksa veya ortadan kaldırılmışsa, otomatik olarak onun karşısının gerçekleştiği düşüncesi egemen olabiliyor. Oysa, bir şeyin olmaması durumunda mutlaka başka bir şeyin olacağı diye bir kural olmadığı gibi, başkasının eksigi de sizin fazlanız değildir... İlk sosyalist deneylerden biri olan Sovyetler Birliği, bunun tipik

1 Marx-Engels, in Selected Correspondence , Progress Publisher, Moskova, 1975, ss. 257-258.

bir örneğiydi. Biçimsel olarak özel mülkiyet lağvedildi ama, bu eylem otomatik olarak mülkiyetin *sosyalleştiği* anlamına gelmiyordu. Devrimin kazanımlarının birer birer proletaryanın elinden kaçtığı koşullarda, bir bürokratik kast üretim araçlarına *filili sahiplenme* yoluyla el koydu ve mülkiyetin lağvedilmesi bir biçim sorunu olarak kaldı. Elbette böyle bir durum ortaya çıktığında, sadece mülkiyet sorununun değil, demokrasi sorununun çözülmesi de mümkün değildir. Devlet mülkiyeti geçerliyse, böyle bir rejimin ne sosyalist niteliğinden, ne de demokratikliğinden söz edilebilir. Bu sorunu aşmanın bir yolu toplumsal veya sosyal sahiplenme kavramını diğer kavramların yerine kullanmak olabilir. Zira, sosyal sahiplenme durumunda mutlaka genel toplum çıkarına bir gönderme yapılmış oluyor... Zaten önemli olan da son tahlilde kamu yararının önceliğidir ki, toplumsal yaşamın tüm alanları ve aşamalarında işçilerin etkin denetimi olmadığı durumlarda, söz konusu “kamu yararı” kavramının içinin boşalması kaçınılmazdır... Demokrasinin gerçekleşmesi bakımından devlet mülkiyetinin ortaya çıkardığı sorunlar ve olumsuzluklar, özel mülkiyetin mevcut olduğu durumundakinden daha az değildir. Dolayısıyla, özgürlüğün ve demokrasinin gerçekleşmediği bir rejimin adı nasıl konursa konsun, önemli değildir. Bir devlette belirli yasaların varlığı o devleti bir “hukuk devleti” saymak için yeterli koşuldur ama, bu asla o rejimin meşru bir rejim olduğu anlamına gelmez... Bu bakımdan, demokrasinin derinleşmesi demek, sosyalizmin de yerleşmesi demektir. Ya da sosyalizmin derinleşmesi demek, demokrasinin de derinleşmesi demektir. Aslında demokrasi, eşitlikçilik ve sosyalizm kavramları özdeş kavramlar olmasalar da, en azından “akraba” kavramlardır. Eğer sosyalist bir toplum düzeni olacaksa, bu ancak söz konusu kavramların enterseksiyonunu (kesişme alanını) tanımlayan bir şey olabilir... Elbette bu mülkiyet sorununun temel sorun olduğu gerçeğini dışlamaz. Nazizmin ilk yıllarında, Paris’tek bir yazarlar toplantısında, kültürel değerlerden, yüksek ahlâkî değerlerden, uygarlığın, barbarlık ve ahlaksızlık rejimine karşı savunulması gereğinden söz edildiği bir sırada, B.Brecht

yerinden kalkıyor, kürsüye doğru yürüyüp mikrofonu eline alıyor: “Yoldaşlar gelin üretim ilişkilerinden söz edelim” diyor ve konuşmasını Komünist Manifesto’dan şu alıntıyla sürdürüyor: “Kısacası komünistler, her yerde, mevcut toplumsal ve siyasal düzene karşı her devrimci hareketi desteklerler. Bütün bu hareketlerde, o aşamadaki gelişme derecesi ne olursa olsun, mülkiyet sorununu o hareketin esas sorunu olarak ön plana çıkarırlar.”¹ Demokrasi ve sosyalizm birbirini karşılıklı olarak belirleyen kavramlardır. Öyleyse, nasıl demokratik olmayan bir sosyal sistem sosyalist sayılamazsa, sosyalizmin hedefleri yönünde yol almayan bir siyasal-sosyal rejimde de demokrasinin gerçekleşmesi asla mümkün değildir.

II. Temsili Demokrasi Yanılsaması

Batı Avrupa’da merkantilist emperyalizmin ortaya çıktığı dönem, mutlak monarşilerin ve dinastilerin de ortaya çıktığı dönemdi. Palazlanmakta olan burjuva sınıfının (daha dar anlamda kapitalist sınıfın) çıkarları çakışmıştı. Merkantilist öğretiye göre: “Zenginlik, tüccarlarla fabrika sahiplerinin kazancı demektir her şeyden önce, ve bu kazanç birikerek başka kazançlar doğurmaktadır. Kazançların kitlesi, dışsatım ürünleri yapan sanayinin gelişmesine bağlıdır. Ama bu gelişmesine koşulu, emek pazarındaki insan bolluğu ile sınai ve ticari işleri yürütebilmek için kolayca borçlanma olanağını sağlayan para bolluğudur. Oysa, insan ve para bolluğu, devletin de titizlikle kolladığı amaçtır; çünkü devletin gücü, kolayca ordu kurma ve savaş hazinesi yaratma olanağına bağlıdır.”

Demek ki tüccarların zenginliği, doğrudan doğruya devletin gücünü sağlayan araçlarla elde edilmektedir. Tüccarlar ve devlet tarafından kollanan *erekler* aynı değildir gerçi; ama bu iki ayrı

1 Aktaran, Wolfgang Fritz Haug, “Globalization in the Manifesto and today” in Le Manifeste Communiste 150 ans apres, Quelle alternative au capitalisme? Quelle émaancipation humaine? Rencontre Internationale, Paris, 13 au 16 mai 1998, Contributions, 12’nici Dosya...

cinsten *erekler*, toplumsal süreç içinde birbirlerine sıkı sıkıya bağlı bulunmaktadır. Ve toplum bütünüyle tüccarlar sınıfının zenginliğini sınırsız bir şekilde artırmayı gerçekleştirme işine yönelmiş haliyle, içinde bir temel çelişki barındırmamaktadır.¹ Kapitalizmin gelişme aşamalarının ilkinde, kapitalist sınıfın soylular sınıfı ve Kilise hiyerarşisine karşı *prensle* ittifakı söz konusuydu; ikinci aşama *işçi ve yoksul köylülerin desteğiyle prensin* (hükümdarın densin) yetkilerinin sınırlandırılması gündeme geldi ki, bu artık burjuvazinin gerçekten hakim sınıf konumuna terfi ettiği duruma denk geliyordu. Üçüncü aşama, kendi dar sınıfsal çıkarlarının işçi sınıfına karşı korunması aşamasıydı. Kapitalizmin gerçek yüzüyle sahneye çıktığı dönem de işte bu dönemdi. Artık sömürgecilik ve emperyalizm aracılığıyla, Avrupa dışı kültürler yok edilebilir ve burjuva uygarlığının gerçek yüzü ikircikli olmayan bir tarzda arz-ı endam edilebilirdi. Artık bu aşamadan sonra “burjuva demokrasisi” denilen işçi sınıfının ve sömürge halklarının her türlü özerklik talebini kanla boğabilirdi. Zira, halkın özerlik ve özgürlük alanının genişlemesi demek olan demokrasi, burjuvazinin korkulu rüyası haline gelmişti. Burjuva liberalizminin “özgürlüğü” demek, burjuvazinin sömürme ve zenginleşme özgürlüğüydü. *Fransa’da İç Savaş* başlığını taşıyan eserinde Marx, bu durumu şöyle özetlemişti: “Burjuva düzeninin uygarlık ve adaleti, bu düzenin köleleri ne zaman efendilerine karlı başkaldırsa, kendi korkunç yüzlerini açıkça gösterirler. O zaman bu uygarlık ve bu adalet, maskesiz yabanılık ve yasasız öç alma olarak, ereklere açığa vurur. Sahiplenici ve üretici arasındaki sınıf savaşımındaki her yeni bunalım, bu gerçeği daha açık bir biçimde ortaya çıkarır.”²

Burjuva üniversitelerinin vazgeçilmez ultra-liberal filozofu İngiliz Herbert Spencer (1820-1903), burjuva liberalizminin ne olduğu veya ne olması gerektiği konusuna açıklık getirmişti: “Geçmişte

1 Henri Denis, *Ekonomik Doktrinler Tarihi I.* (Çev: Attila Tokatlı) Sosyal Yayınları, 1997. ss. 110-111.

2 Karl Marx, *Fransada İç Savaş*, (Çev: Kenan Somer), Sol Yayınları, 1991, ss. 75-766.

liberalizmin işlevi kralın iktidarına bir sınır getirmektir. Liberalizmin gelecekteki işleve de parlamentoların iktidarını sınırlamak olacaktır...”¹ Ultra-liberal filozof parlamentonun iktidarının sınırlandırılmasından, sözde halkın temsil edildiğini sandığı meclisin işlevinin sınırlandırılmasını kastettiğini söylemeye gerek yoktur. Oysa, işçiler burjuva liberalizminin kimin için ne anlama geldiğini, İngiliz filozof’dan çok önce kavramışlardı ve haklı olarak daha XVII’inci yüzyılın sonlarında: “*ekonomik liberalizm demokrasinin düşmanıdır*” sloganını ortaya atmışlardı... Burjuvazinin hümanist ve evrensel söylemi, bir kere prensin iktidarını “hizaya getirdikten” sonra, namı “asıl düşman” olan proletaryaya çevrilecekti. Artık bundan sonra uygarlığı (kapitalist emperyaliz olarak okuyunuz.), “kirli proletarya’dan” ve sömürgelerin “aşağı ırklarından” koruma kaygısı ön plana çıkacaktı...

Bir kere, Batı Avrupa’da daha merkantilist emperyalizmin ilk başlarında çeşitli toplum sınıflarının katıldığı *meclisler* söz konusu idi ama, bu meclislerin nihai ereği demokrasiyi gerçekleştirmek değil, devleti güçlendirmek, sömürgeci yayılma için gerekli parasal kaynağı ve savaş macerasına katılacak askeri temin etmektir. Daha sonraki aşamada, kapitalist sınıfın gücünü ve etkinliğini artırmasıyla, hükümdarın yetkilerinin sınırlandırılması gündeme gelecekti. Bu amaçla, yükselen sınıf olan burjuvazinin kendi konumunu ve iktidarını meşrulaştırmasına imkan veren *halk egemenliği* kavramı geliştirildi. Aynı dönemde ortaya çıkan “modern doğal hukuk okulu” da, egemenliğin *meşruluğunun* kriteri olarak ya da yönetenlerin *meşruiyetinin* yönetilenlerin rızasına dayanması gerektiğini vaaz etmişti. Öyleyse bu sorun nasıl çözülecekti? Hükümdarın iktidarı meşru değildi zira, halkın rızasına dayanmıyordu. Öyleyse, halk egemenliğine dayalı bir rejim nasıl işleyecekti? Burjuva siyasetçileri ve düşünürleri bu aşamada şöyle bir zihinsel-ideolojik manipülasyona

1 Aktaran Jacques Luzi. “Sauver le capi talisme ou se sauver du capitalism, En finir avec le mythe du productivisme” in Agone, No: 22, 1999, s. 77.

giriştiler: Bir kere doğrudan demokrasi söz konusu olamazdı, zira, Atina demokrasisi geniş hacimli, çok nüfuslu toplumlar için uygun değildi; ikincisi, halk egemenliği söz konusu olmalıydı ama, halk bu iş için “*ehil*” değildi, “*cahil*”, “kaba halk sürüsü” toplum için iyi olanı ayırt etme, genel toplum yararını gerçekleştirme yeteneğinden yoksundu... Öyleyse halk, toplum yararını bilen temsilciler tarafından yönetilmeliydi... Elbette bu temsilciler, eski soylular eliti olmayacaktı. Buradaki ideolojik manipölasyon şu anlama geliyordu:

Geleneksel soylular eliti artık yönetmeyecekti;

Halkın iktidarını engellemek için de mutlaka bir elit yönetmeliydi;

Bu elit, yeteneğini kanıtlamış halk tarafından “*seçilmiş elit*” olmalıydı;

Eğer, yönetmek için yetenek gerekiyorsa, seçilmiş olanların “seçkin yurttaşlar” olması gerekirdi.

Seçkin yurttaştan, az çok varsıl ve iyi eğitim görmüş olma durumu anlaşılacak kaydıyla... Aslında burada söz konusu olan, “tehlükeli sınıfların”, “baldırı çıplakların” iktidarının veya aynı anlama gelmek üzere, gerçek demokrasinin önünü kesmektir. Bu amaçla, önce seçme ve seçilme hakkına sınır getirildi. Yoksullar seçilemezdi zira, kolaylıkla aldatılabilir, “yanlış işler yapabilirlerdi”... Kadınlar, ücretli köleler ve yoksullar sadece seçilme hakkından değil, seçme hakkından da mahrum edildiler... Fakat bu kadarla da yetinilmeyecekti, bir de yoğun bir sansür devreye sokulacaktı...

Aslında söz konusu olan *yönetimin değil, yönetenlerin değişmesiydi*. Daha sonra işçi sınıfının mücadelesiyle seçme ve seçilme hakkının tanınması, kadınların geç de olsa seçme ve seçilme haklarına kavuşması, sorunun özüne ait hiçbir şeyi değiştirmedir. Demokrasinin “yatay” olarak genişlediği izlenimi yaratılmış olsa da, gerçek anlamda bir *derinleşme* mümkün olmayacaktı... Zaten, genel

oy sisteminin yaygınlaşması, halkın siyasi yaşama daha etkin katılımını sağlama isteğinin ve kaygısının sonucu değildi... Böylece, egemen sınıf ekonomik egemenliğini güvence altına almak için, sanki ödünleyici siyasi haklar “veriyordu” ve asıl amaç, sistemin krizlerini aşmanın etkin bir yolunu bulmaktı... İşte “eşitlik” ve “katılım” yanılması bu aşamada devreye sokulmuştu... Böylece burjuvazi, ekonomik alanda taviz vermeden, kendisi için hiçbir maliyeti olmayan siyasi alanda ödünleyici tavizler vermiş oluyordu...

Marx’ın veciz ifadesiyle, genel oy sistemi “tam bir aldatmacaydı” ve emekçi toplum çoğunluğu için bir kurtuluş olmak yerine, kurtuluşun önünü kesen bir yutturmacaydı. Anayasalar, parlamentolar, genel ve yerel seçimler, yeni egemen sınıf olan burjuvazinin kitleleri aldatmasını ve oyalamasını sağlayan manipülasyon araçları olmanın ötesine hiçbir zaman geçmeyecekti. Herhalde ikiyüzlülüğü ve aldatmacayı Marx’dan yapacağımız aşağıdaki alıntı yeterince özetliyor. Marx, *Louis Bonaparte’ın 18 Brumaire’i* adlı ünlü eserinde: “1848 özgürlüklerinin kaçınılmaz kurmayı; kişi özgürlüğü, basın özgürlüğü, söz, dernek kurma, toplanma özgürlüğü, vb., onu yararlanılamaz kılan bir *anayasal üniformaya* büründü. Bu özgürlüklerden her biri, Fransız yurttaşlarının mutlak hakkı ilân edildi, ancak şu değişmez koşulla ki, bu özgürlükler, yalnız “*başkasının eşit hakları ve genel güvenlik*” ile ve bu özgürlükler arasındaki uyumu sağlamakla yükümlü “yasalar”la çatışmadıkları ölçüde, sınırsız idiler. Örneğin: “Yurttaşlar, dernek kurmak, barışçıl ve silahsız toplanmak, dilekçe yazmak ve görüşlerini basın ve daha başka yollarla açıklamak hakkına sahiptirler. Bu hakların kullanılmasında başkasının eşit haklarından ve genel güvenlikten başka sınır yoktur” (Fransız Anayasası, Bölüm II, P. 8) – “Öğrenim serbesttir. Öğrenim özgürlüğü, yasa ile saptanan koşullar içinde ve devletin yüksek denetimi altında yerine getirilmelidir”. (L, ç, p. 9) – “Her yurttaş, yasayla öngörülen koşullar dışında, konut dokunulmazlığın sahiptir.” (Bölüm I, P. 3) vb, vb... Anayasa sürekli olarak, birbirleriyle çatışmalarını ve kamu güvenliğini tehlikeye düşürmelerini önlemek için, bu mutlak özgürlük-

lerden yararlanılmasını düzene koymaya ve getirilen kayıtları belirlenleştirmeye yönelik gelecekteki anayasa ilkelerini geliştirecek temel yasalara (lois organiques) atıf yapar. Ve sonradan, bu temel yasalar, düzenin dostları tarafından pişirilip kotarılmış ve bütün bu özgürlükler, burjuvazinin, toplumun öteki sınıflarının eşit haklarına dokunmadan yararlanabileceği bir biçimde düzene konmuştur. Bu temel yasalar, ne zaman bu özgürlükleri öteki sınıflara tümünden yasaklasa, ya da yalnız, polis tuzaklarından başka bir şey olmayan koşullar altında kullanılmalarına izin verse, bu, daima anayasanın buyruklarına uygun olarak, yalnızca “*kamu güvenliği*”, başka bir deyişle burjuvazinin güvenliği yararına olmuştur. Bunun içindir ki, sonradan, bütün bu özgürlükleri ortadan kaldıran düzenin dostları olsun, bu özgürlükleri eksiksiz isteyen demokratlar olsun, her iki taraf da, haklı olarak, iddialarını anayasaya dayandırmışlardır. Anayasanın her paragrafı, gerçekten de kendi karşı-savını, kendi lordlar kamarasını, kendi avam kamarasını içerir: Metinde özgürlük, sayfa kenarında bu özgürlüğün kaldırılması... Daha sonraları, özgürlük sözüne saygı gösterildiği ama onun gerçek uygulaması, kuşkusuz yasal yollarla yasaklandığı sürece, her ne kadar gerçek varlığı tamamen yok edilmiş olsa da, özgürlüğün anayasal varlığı tam ve dokunulmamış olarak kaldı”¹

Yanılsama yaratan bir şey de, “yurttaş” veya “vatandaş” kavramının mevcudiyetidir. Zira, burjuva devleti “özgür yurttaşların” ortak iradesiyle kurulmuş bir şey değildi. Devlet, bir baskı aygıtı olarak eskiden olduğu gibi yerinde duruyordu. İşlevinde herhangi bir değişiklik ortaya çıkmış değildi. Değişen yegane şey, meşruluk zemini ve söylemdi. Devletle, emekçi halk çoğunluğu arasındaki ilişkinin niteliği herhangi bir değişikliğe uğramış değildi. Siyasi aygıt olan devlet “yurttaşı” kamusal alandan dışlıyor ve onu ikinci sınıf bir statüye mahkum ediyordu. İktidarın bütününü doğrudan üretici sınıf olan proletaryaya ve emekçi halk çoğunluğuna yaban-

1 Sol Yayınları, 1976, s29-30.

cılaşmışlığı eskiden olduğu gibi devam etti... Oysa gerçek anlamda bir *yeniliğin veya değişimin* olabilmesi için, bireylerin veya kolektivitelerin devlet üzerindeki denetimlerinin artması ve devletin dönüştürülmesi gerekirdi. Temsili sistem son tahlilde oligarşik bir sistemdir. Temsili demokrasi anlayışı temsille insanları oyalayarak, asıl demokrasiyi engellemeyi başarıyor. Aslında bir adam bir oy uygulaması özel mülkiyet sistemini, toplumun sınıflara bölünmüşlüğü durumunu, velhasıl burjuva düzenini asla zora sokmuyordu... Sözde demokratik gibi görünen yöntem ve mekanizmaların kullanılıyor olması, bu alanda yanılısma yaratmaya yarıyor. Siyasi liberalizm yanılısamasından kurtulunmadıkça, demokrasi tartışmasının da gerektiği gibi yapılmasının koşulları oluşamaz...

Temsili demokrasi, baştan beri kitleleri oyalamaya yarayan bir egemenlik aracı oldu. Bilinçli olarak gerçek demokrasinin inkarı olarak devreye sokuldu. Fakat, sosyalist muhalefet “temsili” konusunda yeteri kadar eleştirel olmayan bir yaklaşım benimsedi. Temsili sisteminin “sakatlığını”, mahzurlarını gerektiği gibi tartışmak yerine, “benim temsili sistemim iyidir” şeklinde bir yaklaşımdan hareket etti. Oysa, emekçilerin gerçekten iktidar olabilmeleri, süreci kendi çıkarları doğrultusunda yönetip-yönlendirebilmeleri, özgürlük krallığına giden yolu aralayabilmeleri için, burjuva temsil mekanizmalarının radikal bir eleştirisinden hareket etmek gerekiyordu. Delegasyon, dolayısıyla temsil sistemi demokrasinin içini boşaltıyor. Öyleyse bu mahzuru ortadan kaldıracak bir doğrudan demokrasi tarzı, ya da seçim yerine görevlendirme gibi yolların denenmesi gerekiyor. En azından belirli durumlarda mutlaka doğrudan demokrasiyi canlandırmak, sosyalist ilkelere daha uygun sonuçlar doğurabilir... Zira, kendileri demokratik olmayan örgütlerin, demokratik amaçları gerçekleştirebilmeleri, dolayısıyla sosyalizm yolunda ilerleyebilmeleri mümkün değildir. Sol hareket ve sosyalistler için sorun yaratan bir şey de, “işçi sınıfının kendiliğinden kendi durumunun bilincine ulaşamayacağı,” ona bilincin dışardan “sosyalist aydınlar” tarafından taşınacağı yaklaşımıdır. Lenin’in yaklaşımının kaba bir kavranışına

dayanan bu yaklaşım, işçi sınıfına tam bir güvensizliği yansıtıyor. Aslında birilerinin işçi sınıfını kurtarma iddiasıyla ortaya çıkması, işçi sınıfının kendiliğinden “durumunun bilincine ulaşamayacağı” tezi, esas itibariyle marksist anlayışla çelişiyor. Eğer, “işçi sınıfının kurtuluşu onun kendi eseri olmayacaksa”, sosyalizm diye bir şey de hiçbir zaman mümkün olmayacak demektir. İşçi sınıfına bu tarz bir güvensizlik hiçbir şekilde savunulamaz ve sosyalist aydınlara hak etmedikleri bir güç ve iktidar vehmetmek anlamına gelir. Sosyalist-komünist bir toplumun inşasında sosyalist aydınların işlevi asla belirleyici olamaz ve olmamalıdır. Bir marksistin işçi sınıfının kendiliğinden bilince ulaşmayacağı yaklaşımına itibar etmesi durumunda, “modern temsili demokrasinin” kurucu babalarının “halk kendini yönetmekten acizdir” yaklaşımından özde bir farkı kalıyor mu?

III. Kapitalizmden Kurtulmak...

Şimdilerde “kapitalizm” kavramı kullanılmıyor, aynı emperyalizm kavramının kullanılmadığı gibi... Elbette kavramların kullanılış tarzıyla sınıf mücadelesinin seyri arasında birebir bir ilişki var. Kapitalizm dememek için “piyasa ekonomisi” veya “Pazar ekonomisi” deniyor. Üstelik insanların “kendi kendini düzenleyen bir piyasanın” varlığına inanması isteniyor. Piyasa ekonomisi şarkıları söylene dursun, en büyük 200 çokuluslu şirketin yıllık iş hacmi (cirosu) 150 ülkenin yıllık gelirinden fazla. 200 çokuluslu şirket dünya üretiminin %26. 3’ünü gerçekleştiriyor. Burjuva medyası her gün bu dev şirketler arasındaki füzyonlardan (birleşmeler, evlilikler...) sitayişle söz ediyor... buna karşılık dünyanın 150 ülkesi dünya üretiminin %24. 5’ini sağlayabiliyor. Bu rakamlar karşısında hâlâ piyasa ekonomisinden söz etmek rahatsız edici değil mi? Bir Batı demokrasisi tevatürüdür gidiyor. Eğer insanlar ekonomik olarak bağımsız (özerk) değillerse, siyasal planda bağımsız olmaları, mümkün değildir. Kapitalist sınıf ekonomik alanın yönetimi kendi tekelinde kalmak kaydıyla, siyasal alanda bir “temsili demokrasi” oyununun

oynanmasına izin veriyor... Sermaye sınıfı için hiçbir maliyeti olmayan bir oyun... Bu yüzden, kapitalizm geçerliyen gerçek anlamda demokratik bir rejim ve demokratik işleyiş mümkün değildir. Gerçek demokrasinin koşulu, ekonomik plandaki yabancılaştırmanın aşılmasını gerektirir. Bir kere, Batı demokrasisi denilen bir efsanedir, orada söz konusu olan kitleleri yanıltmaya, oyalamaya yönelik bir oyundur. Fakat bu kadarının bile az sayıdaki emperyalist ülkede, “kapitalizmin beşiğinde” oynanabildiği gerçeği gözlerden kaçıyor. Emperyalist ülkelerde şimdilerde tam bir sirk oyununa, medyatik şova dönüşen sözde temsili demokrasi oyununun oynanabilmesi, dünyanın başka yerlerinde o kadarının bile oynanamamasıyla da ilgili. 500 yıldır dünyanın beşeri ve doğal kaynaklarını yağmalayanlar, bu durumdan ötürü, kendi ülkelerinde bazı önemsiz ödünler, kırıntılar verme olanağına, bir manevra alanına sahip olabiliyorlar. Elbette, kapitalizmin ilk defa egemen üretim tarzı haline geldiği Batı Avrupa’da, başta proletarya olmak üzere, emekçi sınıfın verdiği zorlu mücadeleyi küçümsüyor değiliz, ama, orada asıl belirleyici olan dünyanın geri kalanının yağmasıdır.

Piyasa ekonomisi retoriği dillerden düşmezken ve küreselleşme denilen neoliberal emperyalist saldırı, tarihte eşine az rastlanır tahribatını sürdürmeye devam ederken, işsizlik dünya çapında çılgın gibi büyüyor. Emperyalist burjuvazinin ve şürekasının “coşkuyla kutladığı” *milenyumda* dünyadaki işsiz sayısı 1 milyarı aşıyordu... Ve bilimsel ve teknolojik devrimin pupa yelken yol aldığı koşullarda, her yıl 30 milyon insan “açık açlıktan” ölüyor... 300 milyon çocuk, çocuk tanımına yakışmayan koşullarda “yaşamaya” zorlanıyor. Ya akıl almaz koşullarda çokuluslu şirketlerin kârlarını artırmak için vahşi sömürü ve baskıya maruz kalıyorlar, ya da fuhuş pazarına sürülüyorlar, köle olarak alınıp-satılıyorlar... 800 milyondan fazla insan kötü besleniyor. Ama, açlığın ve kötü beslenmenin nedeni yeteri kadar besin maddesi üretilmemesi değil... Bu gün dünyada üretilen gıda maddeleri toplam ihtiyacın %110’u kadar. Üretim açığı değil, üretim falsı var. Açlıktan ölümlerin,

kötü beslenmenin sorumlusu kıtlık değil, doğrudan kapitalizmdir...1972-76 yıllarında Üçüncü Dünya'dan emperyalist ülkelere yapılan karşılıksız değer transferi (kâr transferleri, borç ödemeleri, sermaye kaçıışı, eşit olmayan değişim...) yılda ortalama 441 milyar dolardı, Bu rakam, küreselleşme şarkılarının sıkça söylendiği ve “yeni dünya düzeninden” çok söz edildiği 1990’lı yıllarda (1992-1995) yıllık ortalama 1364 milyar dolara yükseldi. 1997 yılının ilk altı ayında Amerikan şirketlerinin net kâr 426. 5 milyar dolara ulaşmıştı. Sadece Royal Dutch Shell’in 1996 kârı 13 milyar dolardı... Ama dünyada yaşayan 1. 3 milyar insan günde 1 (bir) dolarla “yaşıyor” Elbette gelir dengesizliği uçurumu, sadece dünyanın efendileriyle *yeryüzünün lânetlileri* arasında söz konusu değil. ABD’de bir ara çalışma bakanlığını da yapan iktisat profesörü Robert Reich’in verdiği rakamlara göre, 1979-1995 aralığında en zengin %5 Amerikalının geliri %26 artarken, nüfusun en yoksul %5’lik diliminin geliri %26 artarken, nüfusun en yoksul %5’lik diliminin geliri aynı dönemde %9 azalmış...1960 yılında dünyanın en zengin %20’si ile, en yoksul %20’si arasındaki zenginlik farkı bire seksenikiye (1’e 82) yükseldi... Sadece bu rakamlar bile “mutlu küreselleşmenin” kimin için ne anlama geldiğini göstermiyor mu? Çokuluslu dev şirketler her birleşmeden (füzyon) sonra ne kadar işçiyi işten atılacaklarını ilân ettiklerinde, söz konusu şirketlerin borsadaki “değeri” yükseliyor. Yeni dünya düzeninden söz ediliyor ama, son 10 yılda çıkan 60’tan fazla savaştan kimse söz etmiyor. 358 dolar milyarderinin gelirinin veya servetinin değerinin, dünya nüfusunun %45’inin gelirinden fazla olduğu, en zengin 400’ününkinin de 1. 2 milyar nüfuslu Çin’in GSYİH’sından (milli gelirinden) fazla olduğu bir dünyada düzen olabilir mi? Aslında söz konusu olan, “düzen” değil kaostur ve küresel kapitalizmin de sadece kaos üretilebilir hale geliyor...

Elbette hepsi bu kadar da değil, küresel kapitalizmin tahribatı sadece sosyal yıkım ve ahlaki çürüme yaratmakla sınırlı değil. Sosyal tahribata bir de ekolojik tahribat eşlik ediyor. Ve bu iki yönlü

tahribat insanlığın ve uygarlığın geleceğini tehlikeye atıyor. Böyle bir dünyada *eşitlik mücadelesini gündeme almayan hiçbir karşı çıkışın başarı şansı yoktur.*

Eşitlik mücadelesini göz ardı ederek “demokrasi mücadelesi” verdiğini sananların bu tür anlamsız çabaları, kapitalizmden kurtulmaya hizmet edebilir... Oysa, akıl almaz toplumsal ve ekolojik yıkım söz konusuysa, kapitalizmin kurtuluşu demek, insanlığın ve uygarlığın sonu anlamına gelecektir. Kapitalist barbarlık düzeninin insanlığa teklif edeceği hiçbir yanı yok...

Kapitalist uygarlığın yarattığı dünyanın da savunulur hiçbir yanı yok... Yıkıcılığa susamış, doymaz kâr hırsı dışında hiçbir asgari kaygı taşımayan etik değerlere bütünüyle yabancılaşmış bir beklentisi olabilir mi? Zira, kapitalizmin insanlığa “ilerleme” olarak sunduğu her yenilik insanların özgürleşmesine değil, köleleşmeye, yabancılaşmaya, sosyal ve ekolojik tahribata eşlik etmedi mi? Öyleyse kapitalizmin “başarı” olarak sunduğu ne varsa tam bir başarısızlık ve yıkım unsuru değil midir? Sıkça kapitalizmin ortalama insan ömrünü artırdığına söz ediliyor. İnsan insanlıktan çıktıktan, yaşam anlamsızlaştıktan sonra uzun yaşamanın bir kıymet-i harbiyesi olabilir mi? Eşitliğin, özgürlüğün, demokrasinin, insanca yaşamanın, ekolojik yıkımın önünü kesmenin, velhasıl insanlığın geleceğini ve uygarlığı kurtarmanın yolu, kapitalizmin sahneyi terketmesine bağlı. Büyük insanlığın kapitalizmin tahribatına daha fazla göz yumması, kayıtsız kalması mümkün müdür? Öyleyse yapılması gereken şey, insanlığı kurtuluşa, sosyalizme, sınıfsız topluma götürecek ütopyaı yeniden canlandırmaktır. Bunun için de radikal olmak gerekiyor. Zira, radikal olmayan, sorunu kökeninde ele almayan hareketler, eninde sonunda kapitalizmin tarafından yutuluyor. İnsanlığın, eşitlikçi, özgürlüğün ve gerçek demokrasinin geçerli olduğu yeni bir uygarlık yaratmasından söz edildiğinde, bu, burjuva politikacıları ve akıl hocaları olan “bilim adamları” ve “düşünürleri”

Tarafından “ıflah olmaz hayalperestlik” sayılıyor.. İki adım önünü görmeyen ıflah olmaz budalaların “gerçekliğini”mi tercih etmemiz isteniyor?

Bu yazıyı Bazard ve Enfantin’den bir alıntıyla bitirmek uygun düşünüyor: “Eğer gönül, insanın insan tarafından sömürülmesinin tamamıyla yok olmasını buyuruyorsa; eğer insanlığın nereden geldiklerine bakılmaksızın bütün insanların toplumdan yeteneklerine göre alacakları ve yaptıkları işe göre değerlendirilecekleri bir ortama doğru gittiği doğruysa: o zaman, açıktır ki, mülkiyetin temeli değiştirilmelidir...”¹

1 Doctrinede Saint-Simon. Exposition, Premieré année, 1829, eds. C. Bougle, E Havevy, Paris 1924

YENİ KÜRESEL SALDIRININ İDEOLOJİK MEŞRULAŞTIRMA ARACI OLARAK “İNSAN HAKLARI” SÖYLEMİ

Kapitalizmin her aşaması, belirli bir sınıf ittifakına ve sınıflar ve ulus-devletler arası güç dengesine tekabül ediyor. Her dönemde kapitalizmin global çıkarlarını formüle edip koruyan, dönemin hakim ideolojik paradigmasını oluşturup yayan bir hegemonik güç söz konusu oluyor. Aynı şekilde, ekonomik modeli meşrulaştırıp-kabullen-diren bir ideolojik söylem, “tek düşünce” veya *paradigma* geçerli oluyor. 1980 sonrasında pazarı (piyasayı) yücelten, pazar ekonomisinin her sorunu çözeceğini ileri süren ideolojik söylem “tek düşünce” haline getirildi. Ekonomik alanda piyasa ekonomisi, siyasal planda da liberal demokrasinin, insanlığın önündeki yegane seçenek olduğu “genel ve yaygın” bilinç kategorisi haline getirildi. Sermayenin dizginlerinden boşanmış küreselleşmesi de şimdilik kayda değer bir engel ya da, muhalefetle karşılaşmadan yol almaya ve tüm yıkıcı sonuçlarını üretmeye devam ediyor. O kadar ki, “sermaye için iyi olan herkes için iyidir” sloganı tartışılmaz bir ‘hakikat’ olarak sunuluyor. Oysa, tarihte sayısız defalar kanıtlanmıştır ki, “piyasa, sistemin mantığından yana, insanların çoğunluğuna karşıdır”... Eğer piyasanın işleyişi karşıt güçler tarafından frenlenip, dengelenmezse, piyasanın yıkıcı sonuçlar doğurması kaçınılmazdır. Elbette, egemen düzenin adamlarının, akıl hocalarının ve sözcülerinin hiçbir mantıklı içtutarlılığı olmayan ideolojik safsatalara dayalı politikaları hikmetinden sual olmaz, “zorunlu”, “alternatifsiz”, “tek uygulanabilir” olarak sunmalarında şaşılacak bir şey yoktur. Onlar misyonlarının gereğini yapıyorlar, yapacaklardır... Asıl üzerinde durulması gereken husus, bir önceki dönemde burjuva düzenini yıkmayı, ücretli kölelik düzenini aşmayı amaçlayanların da insan hakları, demokra-

si, sivil toplum vb. gibi kavramlar aracılığıyla küreselleşme kervanını katılmalarıdır...

Burjuvazi, iktidarı ele geçirinceye kadar, özgürlük, eşiklik (Söz konusu olan yasalar karşısında eşitlik), demokrasi, vb. gibi kavramlara aşırı vurgu yaptı. Elbette sömürücü bir sınıf olarak, burjuvazinin ne demokrasi, ne özgürlük, ne de “insan hakları” diye bir sorunu olmamıştı, olamazdı, olması da zaten imkansızdır. Kapitalist sınıfın tarihsel çıkarı, kendinden önceki dönemlerin egemen sınıfları gibi, özgürlüğün, demokrasinin, hakların engellenmesini gerekiyordu ama, “Eski rejimi” yıkıp kendi düzenini dayatabilmesi için, özgürlüğe, demokrasiye, haklara gerçekten ihtiyacı olan işçilerin, emekçilerin, yoksulların, ezilenlerin desteğine ihtiyacı vardı. Burjuvazinin sözcüleri ve akıl hocaları aslında özgürlüklerden ve haklardan söz ederken, kendi sömürme ve zenginleşme hak ve özgürlüklerini kastediyorlardı. Onlar için özgürlük, serflerin, reayanın, velhasıl toprağa bağlı emekçilerin soylulara bağımlılığına son verilmesi, esnaf loncalarının tasfiyesi ve bunların kapitalist sermaye birikimi için “ücretli köleler”, haline gelmeleri idi. Onlar özgürlükten emeğin “serbestleşmesini”, bir de her türlü kısıtlamadan arınmış bir ortamda serbest ticaret yapmayı anlıyorlardı... İşçiler, yoksullar, ezilenler, kurulan ve kurulmakta olan “yeni düzenin” son tahlilde tam bir ücretli kölelik düzeni olduğunu anlamakta gecikmediler. Elbette başlarda “asıl düşman” hakkında yanılmışlardı. Yaşam koşullarının kötüleşmesinden fabrikaları ve makinaları sorumlu sayarak, makinaları kırmaya giriştiler (Luddist hareketi)... Ama, asıl “kötülüğün” makinalar değil, makinaların sahibi kapitalistler olduğunu anlamaları için fazla zaman gerekmedi. İşçiler, burjuvazinin eşitlik, özgürlük gibi kavramları bir mistifikasyon aracı olarak kullandığını anladıklarında, kendi karşı sloganlarını da üretmiş durumdaydılar: “Ekonomik liberalizm demokrasinin düşmanıdır...” Esasen ekonomik liberalizm, kapitalistin sınırsız sömürebilmesi anlamına geliyor, işçilere de “yasalar karşısında eşitlik” düşüyordu... Öyle bir yasa karşısında eşitlik ki, o yasaların yapılmasında işçilerin, ezilenlerin

hiçbir dahli yoktu... Aslında söz konusu “eşitlik”, üretim ve yaşam araçlarına sahip olan kapitalistler ve çevresiyle, sadece üretim araçlarından değil, yaşam için gerekli araçlardan da yoksun olan, yaşamak için emeklerini (çalışma güçlerini) kapitalistlere satmak zorunda olan işçilerin, kavramın etimolojik anlamında proleterlerin “eşitliği”... Buna her şeye sahip onlarla hiçbir şeyi olmayanların “eşitliği” de diyebilirsiniz... İşte, ‘yasalar karşısında biçimsel eşitliğin’ bir başına hiçbir anlam ifade etmediğinin bilincine varılması, işçilerin biçimsel hakların içinin doldurulması için mücadele yoluna girmelerinin asıl nedeniydi. Bu aşamadan sonra birbirini besleyip tamamlayan ikili bir mücadeleye girişilecekti: Kısa ve orta vadede kısmi kazanımlar elde etmek, uzun vadede de ücretli kölelik düzenini aşmak, sınıfsız, sömürsüz sosyalist-komünist toplumu kurmak... İşçiler, kapitalist sınıfın (burjuvazinin densin) biçimsel demokrasisine ‘sosyal demokrasi’ sloganıyla karşı çıktılar... Amaç, “yasalar karşısında” eşitlik söyleminin ötesine geçmekti... Hak kavramının içinin doldurmaktı... Geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından başlayarak işçi sınıfı, burjuva düzeninde bir dizi kısmî haklar ve mevziler kazanmayı başardı. Ne var ki, kısmî kazanımlar paradoksal olarak asıl hedeften (ücretli kölelik düzenini aşma hedefi) uzaklaşma pahasına kazanılmıştı... Kısmi kazanımlar uzun vadede işçi sınıfının aleyhine işleyen birer “engel” durumuna geldi... Başka türlü ifade etmek istersek, kısmi kazanımlar işçi sınıfını burjuva düzeniyle “bütünleştiren” araçlara dönüştü. Her kazanım, (toplu sözleşme, sendika, genel oy hakkı, işçi sağlığı ve sosyal güvenliğe ilişkin kimi haklar ve düzenlemeler, vb.) giderek sınıf mücadelesini düzen içi muhalefete dönüştürmenin bir aracı, sendikalar da sömürü düzeninin birer parçası haline geldiler... Elbette Batı işçi sınıfı mücadelesinin asıl hedeften uzaklaşmasında enternasyonalizm konusundaki tutarsızlık, enternasyonalist ilkelerden uzaklaşma da belirleyici oldu. Kısmi kazanımlar ekseri dünyanın geri kalanındaki (sömürge ve yarı-sömürge) işçiler, emekçiler ve halklar aleyhine kazanıldı. Zira, söz konusu olan, kapitalist sınıfın global hesapları, çıkarlarıdır. İngiliz proleter-

yası Hindistan'daki, vb. işçilerin-emekçilerin, Fransız proletaryası, Cezayir'deki vb. işçilerin kaderiyle de ilgilenmediklerinde, İngiliz, Fransız, vb. burjuvazilerinin kimi tavizler vermesi kolaylaşıyordu. Dış sömürüyü derinleştirebildiği sürece, emperyalist burjuvazinin 'içerde' kısmî tavizler vermesi kolaylaşır. Bunun anlamı, işçi sınıfının kazanımları belirli sınırlar içinde başka yerlerdeki kardeşlerinin aleyhine, onların sırtından elde edilmiş olmasıdır. Bu söylediğimizi daha yakından bir örnekle de ifade edebiliriz. Türkiye'de örgütlü sendikalı, sosyal güvence kapsamındaki büyük işyerlerinde ücretler görece daha yüksektir. Örneğin, büyük otomotiv fabrikalarında ve işyerlerinde ücretler görece yüksektir ama, yan sanayilerde sefalet ücretleriyle ve her türlü güvenceden yoksun on binlerce işçinin ve çocuk emeğinin yoğun sömürüsü olmadan kapitalistler söz konusu ücretleri vermeye yanaşmazlardı. Otomobil alanındaki sendikalar, yan sanayilerdeki işçilerin kaderiyle ilgilenmediklerinde, ancak onların aleyhine bir şeyler kazandıklarında, bunun iki olumsuz sonucu ortaya çıkıyor: Birincisi, sınıf içi dayanışma ortadan kalkıyor; İkincisi, bir kesimin kazanımlarının diğerlerinin aleyhine gerçekleştiği koşullarda, sınıf mücadelesi daha çok düzen içi muhalefet durumuna geliyor ve asıl hedeften uzaklaşıyor... Bu süreçte sendika bürokrasileri hem önemli rol oynuyor, hem de çelişik olarak sendika bürokrasisinin daha da kökleşip yerleşmesinin yolu açılıyor.

Oportünist, revizyonist, velhasıl düzen içi muhalefete dönüşse de, yaklaşık yüzyıllık dönemde işçi sınıfının mücadelesi ve daha sonra ona eşlik eden sömürge halkların bağımsızlık mücadelesi sonucunda, sınırlı hakların ve özgürlüklerin kazanılması mümkün oldu. Özellikle de İkinci emperyalistler arası savaş sonrasında kapitalizmin tarihinde bir "parantez" açıldı. İlk defa sınıfsal güç dengeleri global olarak görece de olsa, işçilerin, mütevazı toplum kesimlerinin, ezilen halkların lehine döndü. Böylesi bir güç dengesinin oluşmasında hiç şüphesiz faşizmin yenilgisi, Sovyet sisteminin savaştan prestijini daha da artırarak çıkması, ona eşlik eden emperyalist burjuvazinin "komünizm korkusu", dolayısıyla ezilen halkların

ve sınıfların gözünde bir Sovyet sisteminin bir çekim merkezi haline gelmesi, nihayet sömürge halkların hiç değilse sömürgeciliğin “doğrudan biçimine” karşı ayaklanması, belirleyici unsurlardı. Bu vesileyle kapitalist sınıfın, ücreti sadece bir maliyet unsuru olarak değil de bir talep unsuru olarak da görmeye başlamasının (ünlü Fordizmin) rolünü de hatırlamak gerekir. Kâr oranlarını korumak kaydıyla verimlilik artışının kısmen ücretlere de yansıtılması, talebin genişlemesi anlamına geliyordu. Belirli bir eşikten sonra kapitalistler işçiyi aç bırakmaktansa doyurmanın, onları üretileni satın alabilir duruma getirmenin, kendi sınıfsal çıkarlarına daha uygun olduğu “bilincine” vardılar...

Elbette sözünü ettiğimiz “parantez”, ilelebet açık kalacak diye bir kural yoktu. “Özel koşullar” aşındığı ölçüde, söz konusu parantez de yavaş yavaş kapanacaktı. Kapitalizmin genişleme döneminin 1974-75 de sona ermesi, artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını da haber veriyordu. Ve, 1980 den sonra kapitalizmin baronları ABD öncülüğünde “küresel püskürtme stratejisini” dayatıyordu. Küresel püskürtme stratejisi, o zamana kadar emekçilerin, işçilerin, sömürge halklarının kazandığı mevzileri bir bir düşürmek, geri almak anlamına geliyordu. Dolayısıyla, “yeni dönemin” “yeni ideolojik söylemleri” bu saldırıyı kolaylaştırmak, ideolojik mistifikasyon yaratıp, kabullendirmek için ısmarlama üzerine üretilmişti. İşte, insan hakları söylemi de bunlardan biriydi. Egemen söylem veya “tek düşünce”, işçiler, emekçiler, ezilen haklar tarafından uzunca ve zorlu mücadeleler sonucunda kazanılmış sınırlı hakları ve mevzileri geri almak üzere saldırıya geçtiğinde, insan haklarından, demokrasiden, çokkültürlülüğten, sivil toplumdan, sivil toplum örgütlerinin öneminden çok söz edilecekti... Küresel püskürtme stratejisi Savaş sonrası dönemde emperyalist ülkelerde geçerli “refah devletini”, Üçüncü Dünya’da geçerli “ulusal-kalkıncı modeli” ve tabii ezeli düşmanı Sovyet sistemini çökertmek üzere gündeme geldiği sürece, insan hakları, demokrasi, çokkültürlülük, etnik ve kültürel kimliğe ilişkin haklardan söz etmenin balkondaki seyirciyi oyalamak

dışında bir kıymet-i harbiyesi olmazdı... Elbette ABD öncülüğünde “küresel püskürtme stratejisini” dayatmayı kolaylaştıran koşullar söz konusuydu. Kapitalizm “yapısal kriz” koşullarında ancak sömürü oranlarını yükselterek ve bir önceki güç dengesi koşullarında vermek zorunda olduğu ödünlerden kurtularak yoluna devam edebilirdi. Sömürü oranlarını yükseltmenin en kestirme yolu da reel ücretleri budamaktır. Reel ücretleri budamak için de sendikaların etkisizleştirilmesi gerekir... Aslında burjuva toplumunda en önemli “sivil” güç odaklarından birini veya başlıcasını oluşturan sendikalara saldırıya geçilirken, sivil toplumdan ve sivil toplum örgütlerinden bu kadar çok söz edilmesi rahatsız edici değil mi? Üçüncü Dünya ülkeleri, sözde “dışa açılma”, “pazar ekonomisini tesis etmek” adına İMF, Dünya Bankası ve diğer emperyalist finans kuruluşları tarafından dayatılan “istikrar” ve “yapısal uyum programları” aracılığıyla kalkınma amaçlarından uzaklaştırılır, söz konusu ülkeler “yeniden kompradorlaşma” girdabına sokulurken, piyasa ekonomisinin erdemlerinden söz etmek ne anlama geliyor?

Kazanılmış haklara yönelik açık ve sinsî saldırı bütün ihtişamıyla yol almaya devam ederken, insan haklarından söz etmek boşuna değildir. Söz konusu saldırı toplumu örgütsüzleştirmeyi, emekçilerin sermayenin ve onun devletinin karşısına örgütlü olarak değil de birer birey olarak çıkmasını, (elbette çıkamamasını) amaçlıyor... Bununla, XIX. yüzyılın başındakine benzer bir duruma, başka türlü söylenirse başa dönmek isteniyor. İşçiler sermayenin karşısına örgütlü ve örgütleri aracılığıyla değil de, birer birey olarak çıktıklarında, başta sözünü ettiğimiz, kendileri için hiçbir kıymeti harbiyesi olmayan “kanunlar karşısında” eşitlik konumuna geri dönmüş olur... Bu, sömürenle sömürülenin, ezenle ezilenin, üretim ve yaşam araçlarına sahip onlarla her ikisinden de yoksun olan ve yaşayabilmek için yegane “mülkleri” olan emeklerini kapitalistlere kiralamak olanların *eşitliği* değil midir? Emperyalist odaklar tarafından formüle edilip-sunulan insan hakları ve demokrasi söylemi, örgütlü yurttaşların haklarını ve demokrasisini piyasa anarşisi ve kendinden

menkul bir “kendi kendini düzenleyen pazar” safsatasıyla ikame etmek anlamına geliyor... İnsanlar da bu saldırı karşısında bir tür savunma içgüdüleriyle sorunlarının çözümünü etnik kimlikte, kültürel kimlikte, dini fanatizmde, milliyetçilikte, geçmişteki “mutlu döneme”, “altın çağa” dönmekte bulacaklarını sanıyorlar. Esasen devletin her türlü ekonomik-toplumsal sorumluluktan elini çektiği, işsizliğin işsizin, yoksulluğun yoksulun sorunu sayıldığı, her şeyin özelleştirme kapsamına alındığı bir dönem söz konusudur... Özellikle sosyal amaçlı kamu hizmetlerinin budandığı, neo-liberal saldırının ve onun kutsadığı pazarın emekçileri örgütsüzleştirdiği bilinç erozyonu koşullarında çözümü ilerde değil de “gerilerde” aramaları şaşırtıcı değildir.

İnsan hakları ve demokrasi söyleminin Üçüncü Dünya ülkelerine ihracını kolaylaştıran bir şey de, emperyalist destekli halk düşmanı diktatörlüklerin işlevsizleşmesiydi. “Üçüncü Dünya Faşizmleri” denilen rejimler ABD tarafından komünizmin önünü kesmenin bir aracı olarak “kurgulanıp-dayatılmıştı” 1980’li yılların ortalarına gelindiğinde “üçüncü dünya faşizmleri” aşınmış bulunuyordu. Artık bu ülkelerin “demokrasiye geçmelerinin” zamanı gelmişti. Daha sonra Sovyet sisteminin de çökmesiyle, özellikle askeri-faşist-paramiliter diktatörlükler döneminde iyice ezilmiş sol unsurlar, “demokrasi ve insan hakları” söylemine kendilerini kaptırmaktan kurtulamadılar. Birer sosyalist militan iken artık insan hakları savunucuları durumuna geldiler. Oysa, demokrasi ve insan hakları söylemini ihraç edenler, daha önce halk düşmanı “üçüncü dünya faşizmlerini” dayatan aynı odaklardı... Bir önceki dönmemde en kanlı diktatörlükleri bütün gücüyle destekleyen, insan haklarını ve demokrasiyi telaffuz etmeye bile yanaşmayan emperyalist odakların akıl hocalarının, bu sefer insan hakları ve demokrasi şampiyonu olarak arz-ı endam etmeleri rahatsız edici değil miydi? Her söz her ağza yakışır mıydı? Elbette söz konusu söylemin kimin için ne anlama geldiğinin anlaşılması için fazla zaman gerekmeyecek. Öyle bir insan hakları ve demokrasi “çağı” ki, çalışma hakkı, çalışma hukuku gibi kavramlara yer

yok. Artık, emekçiler ve mütevazı toplum kesimlerini ilgilendiren sosyal önlemler ve korumalar bir “yük”, ekonomik etkinliği ortadan kaldıran bir “kötülük” olarak algılanıyor... Her türlü kazanılmış hakkın tasfiyesi ve ona eşlik eden özelleştirmeler sadece insan haklarının ve demokrasinin “olmazsa olmazı” olarak değil, aynı zamanda toplumsal refahı yakalamanın da bir gereği olarak sunuluyor... Her seferinde bir işten, düzenli bir gelirden yoksun insanların sayısı çığ gibi büyürken, çokuluslu şirketlerin kârları da çığ gibi büyüyor ve ekolojik tahribat derinleşiyor... Bu durum kapitalist üretim tarzının doğasında mündemiç temel eğilimin sonucudur. Eğer sistem emekçi kesimler tarafından dizginlenip-frenlenmezse, zenginlik ve yoksulluk kutuplaşması asıl biçimiyle ortaya çıkar.

Her kavram mutlaka birileri tarafından ve belirli bir amaç için üretiliyor. Dolayısıyla onu ortaya atıp kullananın niyetinden bağımsız, kendi başına bir varlığı ve değeri yoktur. Öyleyse, kavramın gerisinde kim var, kim hangi kavramı neden ve ne amaçla kullanıyor sorusu önemsiz değildir. Örneğin, insanlar teknolojik gelişmenin mutlaka olumlu bir şey olduğuna dair genel bir kanıya sahiptir. Oysa, teknolojik gelişmenin arkasında kim var sorusu sorulmadan, teknolojik gelişmenin kimin için ne anlama geldiğini de bilince çıkarmak mümkün değildir. Kapitalizm koşullarında teknolojik gelişme, insanlar daha iyi yaşasınlar, daha az çabayla daha az yorularak daha çok yararlı mal ve hizmet sağlasınlar diye üretilmiyor. Kapitalistler daha çok kâr etsinler diye ‘geliştiriliyor’. Dolayısıyla, teknolojik gelişmede her ileri aşama, gücün daha çok merkezileşmesini, belirli ellerde toplanmasını sağlıyor. Gücün her seferinde daha çok merkezileşmesi, toplumsal kutuplaşmanın ve hiyerarşinin daha da derinleşmesi demektir. İnsan hakları, demokrasi, çokkültürlülük, sivil toplum ve sivil toplum örgütleri, kelimenin Grekçe etimolojik anlamında tam bir *retoriktir* (*rhêtorikê*). Bilindiği gibi retorik, ‘güzel sözlerle’ kafa-ları bulandırmak, gerçekte olmayan bir şeyi varmış gibi göstermek, velhasıl gerçekliği çarpıtmak, varolanla varolması istenen arasında bir uyumsuzluk yaratmakla ilgilidir. Başka türlü söylersek, gerçeğin

“gerçek olmayan” bir versiyonunu kafalara sokup kabullendirmekle ilgilidir. Bu yüzden retorik söylenenle yapılan arasındaki “uyumsuzluğu” sadece gözlerden uzaklaştırmayı değil, kabullendirmeyi de amaçlar. Örneğin “kendi kendini düzenleyen pazar” diye bir şey yoktur, ama söylem (retorik) öyle bir şeyin varolduğuna insanları “inandırır” O kadar ki, belirli bir eşikten sonra yalana bizzat yalanı üretenler, retorik gerisindekiler de inanmaya başlar.

Kapitalizm tarih sahnesine ilk defa çıktığında kendini *kutsal* bir misyonun taşıyıcısı olarak sundu. Amerika kıtasına ilk ulaşan İspanyollar, Hristiyanlığı yayıp ruhları cennete göndermek için geldiklerini söylediler. Söylem (retorik) Hristiyanlaştırmak gibi kutsal bir misyona gönderme yapıyordu. Oysa, “yeni dünya”ya asıl geliş nedenleri Amerika’nın altın ve gümüş rezervleri başta olmak üzere, hazinelerini yağmalamak, beşeri ve doğal kaynaklarını sömürmek, Avrupa’ya taşımaktı. Bu ilk kapsamlı saldırının sonuçları biliniyor: Amerika’da yaşayan halkın katledilmesi (jenoside tabi tutulması), kıt’anın insansızlaştırılması ve bir başka kıtanın, Afrika’nın köleleştirilmesi ve malum köle ticareti. Afrika’nın insan ve uygarlık dokusunun tahrip edilmesi... Dolayısıyla söylenenle asıl yapılan, retorikle realite (söylemle gerçek) arasında bariz bir uyumsuzluk söz konusuydu. Merkantilist emperyalizmin bu ilk kapsamlı saldırısının ardından, sanayi devrimi sonrasında ikinci bir saldırı söz konusu oldu. Batı Avrupalılar bu sefer de dünyanın başka yerlerindeki halkları “*uygarlaştırmak*” için dünyayı *fethe* çıktıklarını söylediler... Bu ikinci küresel saldırının sonuçları ortada: Kutuplaşma, dünyanın zenginler ve yoksullar, açlar ve toklar, yönetenler ve yönetilenler, gelişmişler ve gelişmemişler, vb olarak ayrışmaya uğraması... Söylem asıl yapılanı ve yapılacak olanı gizlemeyi amaçlıyordu. Zira asıl yapılan ve yapılacak olan, sömürgeleştirme, köleleştirme, köklü uygarlıkları tarih sahnesinden silme, beşeri ve doğal kaynakları yağmalama ve talan, Avrupa dışı kültürleri tahrip etmekte... Dolayısıyla söylemle gerçek arasındaki “uyumsuzluk” insanlığın ve uygarlığın kaderini fazlasıyla angaje eder durumdaydı.

Şimdilerde insanlık ve uygarlık ilk iki saldırıyı hatırlatan yeni bir küresel saldırıyla yüz yüze gelmiş durumda. Bu sonuncu kapsamlı saldırı da öncekiler gibi “rafine” bir retorikle sunuluyor: İnsan hakları, demokrasi, sivil toplum, vb. Oysa sivil toplum söylemi toplumu a-politize etmenin, de-politize etmenin araçları olarak kullanılıyor. Sivil toplum örgütü denilenler, iktidarların ideolojik meşrulaştırılmasında ve yapılanların “gönüllü kabullendirilmesinde” rol alan çoğu içi boş kabuktan ibaret olan yapılardır... Küresel püskürtme stratejisi ve onun pratik politikaya tercümesi olan uygulama ve önlemler, her türlü hakka ve demokrasiye tam bir savaş açmak anlamına gelirken, bu kavramlar bilinç saptırmak, olup-bitenleri kabullenmek için gündeme getirilmiyor mu? Elbette bu dünya’da herkes için aynı anlama gelen bir kavram mümkün değildir. İnsanları örgüt-süzleştirmek için her türlü hileci, sinsi ve açık yöntemler peş peşe devreye sokulurken, kazanılmış haklara cepheden savaş açılmışken, bu kavramlardan işçiler, emekçiler, *yeryüzünün lânetlileri*, velhasıl saldırının muhatabı olan “büyük insanlık” da aynı şeyi mi anlıyor? Yukarda bir kavramı kimin ne amaçla kullandığının önemli olduğu hatırlatıldı. İnsan hakları ve demokrasi söyleminin gerisindeki asıl güç ABD ve onun güdümündeki Avrupa değil mi? Dünya’nın tüm beşeri ve doğal zenginliğini sömüren emperyalistlerin, kapitalizmin baronlarının gerçekten insan hakları ve demokrasi diye bir sorunu olabilir mi? Bu sorunun cevabının nasıl verildiğinden hareketle, Avrupa’dan, Amerika’dan demokrasi ve insan hakları bekleyenlerin, AB’ye katılmayı bir kurtuluş olarak görme gayreti içinde olanların durumlarını netleştirmek mümkündür... Hiç kimsenin kuşkusu olmamalıdır ki, bu günün demokrasi ve insan hakları söylemi, dünün “uygarlaştırma misyonunun”, bir önceki dönemin “Hristiyanlaştırma misyonunun” bir benzeridir. Söz konusu olan, kelimenin gerçek anlamında söylemdir, yani retorik...

ABD’nin ve AB’nin egemenlerinin asıl amacı, demokrasiyi, insan haklarını, toplumsal refahı sağlamak değil, onu engellemektir. Tarihsel çıkarları onu gerektirdiği için... Başka türlü mümkün ola-

bilir miydi? Elbette bu niyetlerini gizlemeleri, retoriğe başvurmaları da egemenliğin ve hegemonyanın bir gereğidir. Bu gün demokrasi ve insan hakları söylemiyle asıl amaçlanan yoksulları aldatıp mistifikasyon yaratmaktır. Bu kavramlar asıl ifade etmeleri gereken içerikten soyutlanarak, dünyanın efendileri tarafından onlara karşı kullanılan bir silaha dönüştürülmüş, sermayenin küresel saldırısını gizleyip meşrulaştırmanın araçları durumuna getirilmiştir. Daha da ötede uluslararası hegemonyanın ideolojik araçları işlevi görüyorlar... Emperyalist diplomasinin ve saldırının bir aracı durumuna getirilmiş¹ bu kavramları ağızlarına sakız edenler, sözde demokrasi ve insan hakları mücadelesi adına oyuna geliyorlar. Bu koşullarda aldanmaktan ve kendi kalelerine gol atmaktan kurtulmaları da mümkün değildir. Bu kavramların, nesnel olarak onlara düşman olanların elinde, asıl ihtiyacı olanlara karşı bir ‘silah’ olarak kullanılmasının engellenmesi gerekiyor. Bu da ancak radikal olmayı başaranların işi olabilir. Bunun için de işe ideolojik bulanıklığı aşarak başlamak gerekir. Bağımsız, radikal bir hareket oluşturmada, küresel saldırıyı püskürtmek, insanlığı sosyal, politik ve ekolojik felaketlerden kurtarmak ve yaşanabilir bir dünya kurmak mümkün değildir. Ancak radikal olanların bir geleceği, gelecek projesi, ideali ve ütopyası olabilir...

1 Bu konuda ilginç bir eser için bkz. Yasemin Özdek, Uluslararası Politika ve İnsan Hakları, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000.

TÜRKİYE’NİN AVRUPA’YA KATILMA SERÜVENİ; SÖYLEM VE GERÇEK...

Türkiye’nin Avrupa’ya dahil olma serüveninin iki yüz yıllık bir geçmişi olduğunu söylemek abartma olmaz. En azından *civilisati-on*’a katılma isteği Mustafa Reşit Paşa döneminden beri dillendiriliyor... Fakat, adı Ortak Pazar olan’ a katılmak için ilk başvuru 31 Temmuz 1959 da yapıldı ve Aradan 41 yıl geçti. Bu arada Türkiye’nin ortaklık için başvurduğu tarihten bu yana Ortak Pazar üç defa isim değiştirdi. Önce AT, daha sonra AB oldu. Türkiye hala adaylık odasında beklemeye devam ediyor... Bu zaman zarfında sürece dahil olan ülke sayısı 6’dan 15’e çıktı. Halen 12 aday da sırada bekliyor ve Türkiye 13’üncü sırada olma “ayrıcalığına” sahip... Aradan kırk bir yıl geçtikten sonra hala adaylar arasında sonuncu olmak ne anlama geliyor? Türkiye’yi yöneten ekibin gerçekten Avrupa’ya katılmak gibi bir niyeti var mı? AB’nin karar vericileri Türkiye’yi içlerine alma hususunda samimi bir niyet taşıyorlar mı? Aradan geçen bu kırk bir yıl ve 13’üncü sırada olmak nasıl açıklanacak? Avrupa Birliği gerçekte ne anlama geliyor? Türkiye’nin AB’ye üyeliği onu refaha, özgürlüğe, demokrasiye taşıyabilir mi? AB olmuş bitmiş, tamamlanmış bir süreç midir? Türkiye gibi ekonomik gelişmişlik düzeyi “geri” bir dizi ülkenin -12 +Türkiye - AB’ye dahil olması ne anlama gelebilir? Bu kısa yazıda bu temalar etrafında bir tartışma yürütülecek ve olabildiğince gerçek niyetlerle afişe edilen amaçlar arasındaki uyumsuzluk bilince çıkarılmaya çalışılacak. Zaten gerçek anlamda bilimsel-entellektüel çabanın amacı da görüntüyle gerçek, retorikle realite arasındaki uyumsuzluğu açığa çıkarmaktır.

1. Kapitalizm bir üretim tarzı olarak sahneye çıktıktan ve emperyalizmi kendini dayatır duruma geldikten sonra, Batı Avrupa’nın egemen çevreleri Osmanlı İmparatorluğunu hem kendi dışlarında tutma hem de kendilerinden fazla uzaklaştırmama siyasetini benim-

sediler. Ekonomik, ticari, jeostratejik ve jeopolitik çıkarları onu gerektiriyordu. Dolayısıyla söyleme ve kullanılan dile rağmen hiç bir zaman Osmanlıları (daha sonra TC'yi) içlerine almak istemediler... Ama hep alacakmış gibi yaptılar. Dolayısıyla Batı Avrupa'nın egemenleri açısından bir ikiyüzlülük söz konusuydu. Fakat, Türkiye'yi yöneten elit de hiçbir zaman Avrupa'ya dahil olmak için samimi bir niyet taşımadı. Ama Avrupa'ya dahil olmayı, Avrupalı olmayı hep bir hedef olarak gösterdi. Bu ideolojik bir manipölasyondur. Zira Avrupa bir bolluk, refah, özgürlük ve demokrasi adası, velhasıl bir "yeryüzü cenneti" olarak sunuluyordu...Yönetici kast için kitleleri ve kısmen de kendi çevrelerini aldatmak için Avrupalı olma retorigi etkin bir mistifikasyon aracıydı. Böylece kitlelere bir hedef gösteriliyor ve o hedefe ulaşıldığında sorunların nihai çözüme ulaşacağı mesajı verilmek isteniyordu. Oysa, bu noktada nüanse edilmesi gereken iki şey vardır: Birincisi insanlara sunulan Avrupa imajı asıl Avrupa'ya ait değildi. Sunulan imaj, efsane Avrupa'yla ilgiliydi. Zira, burjuva uygarlığı hem Avrupa'da yaşayan emekçi çoğunluk hem de Avrupa emperyalizmi tarafından sömürgeleştirilmiş, köleleştirilmiş, jenositler, katliamlarla tarih sahnesinden silinmiş, yurtlarından sürülmüş, kimlikleri, kültürleri tahrip edilmiş, yoksulluğa, açlığa, çaresizliğe mahkum edilmiş halklar için farklı biçimde algılanıyordu ve öyle algılanması da doğaldı. Bir kere Avrupa'nın bir refah ve demokrasi cenneti olduğu söylemi gerçek duruma denk düşmüyordu. Zira, kapitalizm demek ücretli emeğin sömürülmesi demektir. Başka türlü ifade etmek istersek, bir "ücretli kölelik" düzenidir. İkincisi Batı burjuvazisinin zenginliği sadece kendi yoksullarının sömürüsüne de dayanmıyordu. Avrupa'nın zenginliği, dünyanın geri kalanının *yeryüzünün lânetlilerinin* densin, beşeri ve doğal kaynaklarının, sömürüsüne, talan ve yağmasına dayanıyordu. Başka türlü ifade etmek istersek, birinin zenginliği diğerlerinin yoksulluğu pahasına sağlanıyordu. Elbette hepsi bu kadar da değildi, burjuva uygarlığının kusuru sadece dünyanın geri kalanının yoksulluğu, sefaleti pahasına gerçekleşmiyordu. Söz konusu zenginlik ve

“refah” aynı zamanda doğal çevrenin tahribi, doğal dengenin bozulması, velhasıl ekolojik yıkımla birlikte yol alıyordu. Bu bağlamda bu günden geriye doğru bakıldığında, burjuva uygarlığının (ücretli kölelik rejiminin) başarılarını nüanse etmenin önemi ortaya çıkar...

İkinci sorun Avrupa demokrasisiyle ilgilidir. Avrupa’nın bir “demokrasi adası” olduğu son derecede yaygın bir genel kabuldür... Acaba kavramlar herkes için aynı anlama mı geliyor? Neden Batı Avrupa ve uzantısı bir kaç ülke ve kısmen de Japonya dışındaki 160 kadar ülkede “Batı demokrasisi” denilen bir türlü yerleşmiyor? Gerçekten Batı Avrupa’daki demokrasi midir? İnsanların kaderini 50 kadar çokuluslu şirketin belirlediği bir yerde ve ekonomik alanın yönetiminin de dar bir sermaye sahibi sınıfın tekelinde olduğu bir rejim demokrasi tanımına uygun bir rejim midir? Demokrasi dört beş yıl arayla sandık başına gidip rejimin istediği adamlara oy vermekten mi ibarettir? Bu gün Avrupa’da işsiz, düzenli bir işi ve geliri olmayan, evsiz, sosyal korumasız, kazandığıyla geçinemeyen velhasıl dışlanmış 65 milyon insan var... Bu insanlar Avrupa’nın anlı-şanlı demokrasisi ve “bolluk ve refah cenneti” söylemi hakkında Avrupa projesinin efendileri gibi mi düşünüyorlar? Daha da önemlisi Avrupa’nın Batısında ve Avrupa dışındaki yirmi-otuz ülkenin “refahı” ve “demokrasisiyle” yüzelli-yüzaltmış kadar ülkedeki sefalet ve demokrasi “yoksunluğu” arasında bir ilişki var mıdır?

İkiyüzlülüğün Türkiye’yi ilgilendiren tarafı da şöyle ifade edilebilir: Türkiye’yi yöneten “asıl devlet partisidir” Seçime giren, seçilen, hükümet kuran siyasi partilerse, “asıl devlet partisinin” taşeronudur. Dolayısıyla bizdeki seçimlerin, siyasi partilerin, parlamentonun, vb. hiçbir kıymeti harbiyesi yoktur. Bütün bunlar balkondaki seyirciyi oyalamak içindir. Bu söylediğim en azından 1908, değilse Mahmut Şevket Paşa’nın bir suikast sonucu öldürüldüğü 1913 yılından beri öyledir... Ve bir Osmanlı geleneği olarak “asıl devlet partisi” devleti kendi mülkü sayar... Bu yüzden devletin ülkesinden ve milletinden söz edilir... Ülke ve millet devlet içindir... İşte devleti kendi mülkü olarak gören bu asıl devlet partisinin adamları (egemen

klik densin) bu ayrıcalığından asla vazgeçmek istemiyor. Asgari bir (biçimsel) burjuva yasallığına ve demokrasisine düşman oluşunun nedeni de burada yatar. Dolayısıyla, biçimsel Avrupa düzenlemeleri, kurum ve mekanizmalarına düşmandır. Bunu da ulusallığa ve ulusal çıkarlara gönderme yaparak meşrulaştırıp-kabullendirir. Bizde, burjuva demokrasisinin kurum ve mekanizmaları gibi görünen şeyler içi boşaltılmış olarak varolabiliyor. Bütün bunlar yoksulları aldatmak içindir. İçi boş kurum ve mekanizmalardır... Son dönemde “demokratikleşme adına” yapılanlar da son tahlilde eskiyi sürdürmek için “yeni” veya “farklı” bir şeyler yapılmış izlenimi yaratmak içindir. Yapılan ve yapılacak olanlar demokrasinin önünü açmak için değil, demokratikleşmenin dinamiklerini yok etmek üzere gündeme geliyor. Durum böyle olduğu halde bu tür ‘hileci manipölasyonları hayra yoranlar eksik olmuyor... Zaten reayanın bir türlü “yurttaş” mertebesine yükselemediği bir toplum söz konusuysa, yönetmek ve manipüle etmek de son derece kolaydır... Esas itibarıyla “kışla bilincinin” geçerli olduğu bir toplumda aydın da yetişmez. Dolayısıyla, yaşananların, olup-bitenlerin gerçek anlamını bilince çıkarması, teşhir etmesi gereken “aydın” ve “bilim insanı” denilenler de asıl devlet partisinin hizmetinde kışla gardiyanı olmanın ötesine geçemez, nitekim geçemiyor. Öyleyse, bu ülkeyi “asıl devlet partisi” yönetmeye devam ettikçe, Avrupa’ya katılma bir retorik olmanın ötesine geçmeyecektir. Bunun böyle olduğunu anlamak için uzun zamana gerek olmayacak... Nitekim, Türkiye’nin 31 Temmuz 1959 da Avrupa’ya katılma isteğinin asıl nedeni Yunanistan’dan geri kalmamak içindi. Eğer Yunanistan 15 Temmuz 1959’da Ortak Pazar’a başvuru yapmamış olsaydı. Türkiye’nin gündemine böyle bir sorun en azından o dönemde girmeyecekti... Öyleyse Türkiye’nin Avrupa Birliğine katılma serüvenini iki ikiyüzlülüğün enterseksiyonunda bir sorun olarak görmek gerçek duruma daha uygun düşüyor...

2. Türkiye’nin AB’ye tam üyeliği yukarda kısaca dile getirdiğim nedenlerle kısa ve orta vadede olası görünmüyor. Bir kere aday ülkenin tam üyeliğe kabulü için Kopenhag kriterlerine uyum ge-

rekiyor. Bu kriterlerden ilki, “azınlık haklarına saygılı” bir siyasi demokrasinin kurulmasıyla ilgili. Ama azınlık hakları aslında bir söylem... Asıl söz konusu olan pek bir kıymet-i harbiyesi olmayan (içi boşaltılmış) bireysel haklardır... Buna rağmen, Türkiye Kürt sorununda geleneksel yaklaşımını sürdürdükçe siyasi demokrasi kriteri her zaman Avrupalılar tarafından bir “uyumsuzluk” nedeni sayılabilir. Buradan giderek, Batı Avrupalıların Türkiye’deki demokrasiyi sorun ettikleri anlamı çıkarılmamalıdır. Zira, emperyalist Avrupa’nın tekeller, tröstler, çokuluslular Avrupası’nın asıl sorunu, ekonomik-ticari ve jeopolitik çıkarlarla ilgilidir. Dolayısıyla siyasi demokrasi Türkiye’nin AB’ye katılmasında hiçbir zaman “asıl engel” veya “kolaylaştırıcı unsur” olmayacaktır. Ancak, Türkiye’den ekonomik ve ticari ödümler koparmak için bu kozu öne sürebilirler.

İkinci kriter, rekabete dayalı ve dayanabilen bir “piyasa ekonomisini” tesis etmekle ilgili. Sanıyorum asıl tuzak da burada. Türkiye ve benzer durumdaki bir ülkenin “piyasa ekonomisini” tesis etmesi demek, her türlü kalkınmacı söylem ve politikaları bir yana bırakması, ülkenin geleceğinin çokuluslu şirketlerin insafına terk edilmesi demektir. Daha fazla özelleştirme demektir. Bu da kaçınılmaz olarak ekonominin üretici temelini zaafa uğraması demektir. Ekonominin üretici temelini aşınmasıysa, her seferinde rekabetçi olmaktan daha çok uzaklaşmak anlamına gelecektir. Zira, işler pazarın “düzenleyiciliğine” bırakıldığında (ki bu dünyada kendi kendini düzenleyen bir pazar mümkün değildir. Aslında pazarın işleyebilmesi için düzenleme şarttır ve bu düzenleme de devlet tarafından yapılmak zorundadır. Dolayısıyla, siyasetten bağımsız bir ekonomi mümkün değildir...) bırakınız ekonominin rekabetçi temelini güçlenmesini, ekonomi dış rekabetten daha çok ve kolay yara alabilir duruma gelir. Dolayısıyla rekabetçi niteliği takviye etmek üzere yapılanlar, sonuçta beklenenin tersi sonuçlar doğurur. Azgelişmiş bir ekonomiyi dünya devi çok uluslu şirketlerin rekabetine açmak, onu daha rekabetçi yapmaz ama, mevcut durumun daha da gerisine götüreceğini rahatlıkla söylemek mümkündür. Demek ki, “piyasa

ekonomisini kurma” bir tuzaktır. Tam tersine, ekonominin rekabetçi niteliğini takviye etmenin yolu daha çok ve etkin devlet müdahalesiyle mümkündür. Bu söylediklerimizi doğrulamak için “piyasa ekonomisi şampiyonluğu” yapan, Doğu Avrupa ülkelerine ve son yirmi yıldaki Türkiye ekonomisinin performansına bakmak yeter... Aslında AB’nin ekonomik programı İMF ve Dünya Bankası tarafından önerilen neo-liberal politikalardan başkası değil. Bu politikaların da Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde yaptığı tahribat herkesin malumudur. Demek ki, ikinci kritere “uyum sağlamak”, aslında söz konusu kriterden uzaklaşmak anlamına gelecektir... Bu durumda mevcut AB ülkeleriyle adaylar arasındaki fark kapanmak yerine daha da açılacaktır.

Üçüncü kriter de AB tarım politikalarını da içerecek biçimde 30 bin sayfa kadar olduğu söylenen “Avrupa kazanımları” veya “mevzuatı” denilene uyum sağlamayı gerektiriyor. Söz konusu mevzuata uyum sağlamak belirli bir zaman gerektiriyor. Türkiye’nin bu güne kadarki performansı bu alanda umutlu olmaya uygun değil. Zira bu alanda gerekli kararlılık mevcut değil... Rejim çokuluslu şirketlerden ve uluslararası finans kuruluşlarından (İMF, Dünya Bankası, vb.) gelen direktiflere daha duyarlı ama aynı şeyi Avrupa mevzuatına uyumda görmek mümkün değil.

Fakat sözü edilmeyen ve AB’ye katılmak için ileri sürülen kriterler arasında yer almayan bir “dördüncüsü” daha var. O da söz konusu kriterlere uyulup-uyulmadığına, koşulların oluşup-olmadığına, aday ülkenin performansının “yeterliliğine” de AB’nin yetkililerinin karar verecek olmasıdır... Bu da adaylığın hiçbir zaman tam üyeliğin garantisi olmadığı anlamına geliyor...

3. Eğer, mevcut AB ailesine sırada bekleyen 12 aday ve 13’üncü olarak Türkiye katılırsa, 13 ülkenin tam üyeliği söz konusu olursa, AB ikili bir yapıya kavuşacak demektir. Bir tarafta merkezi oluşturulan zengin AB, diğer tarafta da “çevre Avrupa”... Aslında bu durum mevcut yapıdan önemli bir sapma anlamına gelmeyecektir. Zira, ka-

pitalist sistem zaten hiyerarşik bir sistemdir. Gelişmişlik düzeyleri farklı ekonomilerin eklemelenmiş bir bütünüdür. Böyle bir birliğe ortak olan Türkiye ile onun dışında kalan bir Türkiye arasındaki fark beklenen veya umulandan çok daha küçük olacaktır. Dolayısıyla Türkiye'nin tam üyeliği gerçekleşse bile Türkiye ekonomik yapısı ve gelişmişlik düzeyi veri iken, bu günkü durumdan çok farklı bir manzara söz konusu olamaz. Aslında tam üyelik hedefi kitlelere bir "hedef" göstermekle ilgili... Gümrük Birliği anlaşmasının imzalanmasını önceleyen günlerde yaratılan "havayı" hatırlamak yeter... Öyle bir imaj yaratılmıştı ki, sanki Türkiye Gümrük Birliğine girmekle refah ve bolluk denizine adım atıyordu...Aradan beş yıl geçtikten sonra gerçek fotoğrafın tevatür edilenden farklı olduğu anlaşılmış olmalıdır. Türkiye bu gün nasıl eşit olmayan ilişkiler içindeyse ve bu süreçten hep zararlı çıkıyorsa, birliğin genişlemesi durumunda da eşitsiz ilişkiler kaldığı yerden devam edecektir.

4. Gözden kaçan bir husus da AB'nin daha şimdiden olmuş-bitmiş bir şey olarak görülmesidir. Batı Avrupa, dünyanın üç büyük ekonomik gücünden biri olmakla birlikte, henüz gerçek anlamda bütünleşmiş bir yapıya tekabül etmiyor. Farklı devletlerin yan yana gelmesinden ibaret. Örneğin bir iki istisna dışında AB çokuluslularından değil de Alman, İngiliz, Fransız, vb. çok uluslularından söz ediliyor. Amerikan veya Japon çokuluslu şirketleri gibi AB çokulusluları yok; ikincisi, AB'nin bir sosyal projesi de mevcut değil. Böyle bir proje yokluğu birliğin yara alabilirliğini büyüten bir unsur olmaya devam edecektir. Avrupalı kitlelerin tutarlı bir sosyal projesi olmayan bir "Birliğe" uzun süre "destek vermeleri", değilse, tepkisiz kalmaları düşünülemez. Daha da önemlisi dünya siyaseti açısından da Avrupa'nın ABD'nin koltuğu altından çıkamadığı biliniyor. Bir kere NATO'nun Sovyet sisteminin ve Varşova paktının sahneden çekilmesine rağmen varlığını sürdürmesi, NATO'nun ABD çıkarları doğrultusunda kullanılmaya devam edilmesi (Körfez savaşı ve Yugoslavya krizinde AB'nin bütünüyle ABD stratejisine ve dayatmasına "boyun eğdiği" biliniyor). Öte yandan AB'nin ABD'den ba-

ğımsız bir dünya vizyonu da mevcut değil. Bütün bunlar, AB'nin nihai bütünleşmesinin henüz “kesin olmadığı” göstergeleridir. Dolayısıyla, mevcut durum bir çeşit çokuluslu şirketler federasyonu görüntüsü veriyor. Başka türlü ifade etmek istersek, mevcut yaklaşımlarda radikal bir değişiklik olmadan Avrupa projesi silikleşmeye devam edecektir...

5. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinden farklı kesimlerin değişik beklentileri var. Bir kere soldan sağa geniş bir kesim, Türkiye'nin tam üyeliği halinde demokratik haklar alanının genişleyeceği, demokrasinin güçleneceği, insan hakları ihlallerinin ortadan kalkacağı beklentisi içinde. Bu kesim demokrasi, özgürlük ve insan hakları alanındaki kazanımlarla ilgili tam bir kafa karışıklığı içindedir. Birincisi, bu dünyada, sadece emekle, mücadeleyle, bedel ödenerek kazanılan şeyler vardır. Ve bunlar asla birileri tarafından “lütfedilebilen”, “ihsan edilebilen” şeyler değildir. Emperyalist Batı'dan F 16 gelir, Coca cola gelir, Marlboro, işkence uzmanı ve işkence aleti, vb. gelir de özgürlük ve demokrasi asla gelmez... Ya kararlı/tutarlı bir haysiyet mücadelesiyle özgürlüğünüzü kazanırsınız, demokrasinizi kurarsınız, ya da bunun dışında gökten özgürlük ve demokrasi yağmaz. Kaldı ki, asgari mantık ve muhakeme yeteneği ve sağduyuya sahip, kapitalizm, emperyalizm, egemenlik kavramları hakkında asgari bilgi sahibi olan biri böyle bir beklentinin saçmalığından şüphe etmez, kuruntuya, hezeyana kapılmaz. Batı'dan gelecek en son şey demokrasi ve özgürlüktür... Kimileri de AB'ye üyeliğin gerçekleşme sürecinde Kürt sorununun da “çözüme kavuşacağı” beklentisi içinde... Bunun ne kadar anlamsız bir beklenti olduğunu görmek için fazla zaman gerekmeyecek... Emperyalistler bu güne kadar hangi sorunu çözdüler de sıra Kürt sorununa geldi? Değilse emperyalist çözüme razı olmak ne anlama geliyor?

Bu süreçte en gerçekçi olanlar büyük sermaye çevreleridir. Türkiye'deki “büyük sermaye” zaten emperyalist sermayenin bir uzantısı, değilse en iyi koşullarda onun taşeronudur. Dolayısıyla büyük sermayenin daha yoğun bir bütünleşmede çıkarı vardır. Fakat, Tür-

kiye’de büyük sermayenin büyüklüğüyle orantılı bir gücü yoktur. Bu durum, Türkiye sosyal formasyonunun bir “özelligidir” Sermaye sınıfının “devlet serasında” yetişmiş olmaktan gelen zaafıları, onun ekonomik gücüyle orantılı bir siyasal-ideolojik rol oynamasını engellemektedir. Oysa, tipik kapitalist bir sosyal formasyonda ekonomik gücü elinde tutan siyaseti de belirler... Türkiye’de siyasal belirleyicilik “asıl devlet partisinin” tekelindedir. Nitekim Helsinki’yle başlayan son süreçte, asıl ayak sürten, açıktan karşı çıkmamakla birlikte sürecin yol almasını engelleyen de odur. Türkiye’deki görünen siyasetçilerin “asıl devlet partisinin” izin ve onayı olmadan bir şeyler yapma kabiliyeti yoktur. Kendilerini halka karşı değil de “asıl devlet partisine” karşı sorumlu hissetmeleri de bu durumla doğrudan ilgilidir.

Türkiye’nin entellektüel az gelişmişliği oldum olası asıl sorunların tartışılmasına imkan vermiyor. AB’ye katılmak gibi bir sorun gündeme geldiğinde bu ülkenin emekçi halkının söylenecek sözü yok mudur? Bu insanlara AB’ye üyelik hakkında soru soruldu, görüşü alındı mı? AB’ye katılmaya kim karar veriyor? Karar verdiği varsayılanlar gerçekten karar verecek durumda mıdır? Öyle bir hükümet ve öyle bir parlamento ki, MGK’dan ve Genel Kurmay’dan (ki bu ikisi aynı şeydir) izinsiz bir adım bile atamıyorlar... AB’den sorumlu başbakan yardımcısının son dönemdeki tavrına bakmak gerçek fotoğrafı görmek için yeterlidir...

Öyleyse asıl sorun AB’ye katılmak veya dışardan çözüm beklemekten önce toplumun yönetimine katılmayı gerektiriyor. Bunun için de haysiyet mücadelesi sınavından başarıyla geçmek gerekiyor. En küçüğünden en büyüğüne kadar her sorunla ilgili kararı, bu ülkenin tüm zenginliğin ürettiği halde hep sofradan uzak tutulan emekçi çoğunluğu vermedikçe hiçbir sorunun kalıcı çözüme ulaşma şansı yoktur...

“SOSYALİZM” DIŞINDA BİR SEÇENEK YOK

I. Neo-liberal çılgınlığın ideolojik alana egemen olması, üstelik pratik politikaya da “tercüme edilmesi”, Sovyet Sisteminin başarısızlığı, Modernite’nin aşıldığına dair safsataların zihinleri kuşatmasıyla, şimdilik sosyalizm projesi ikinci, hatta üçüncü plana atılmış gibi görünüyor... Emek güçlerinin, eşitlikçi-ilerici güçlerin, sosyalizm projesinin taşıyıcılarının geçici gerilemesi, sermaye cephesinde bir zafer sarhoşluğu havası estirebiliyor. Toplumsal hareketler doğası gereği sürekli yükselen bir seyir takip etmezler. Yükseliş-düşüş, iniş-çıkış, ilerleme-gerileme diyalektiğine uygun bir yol izlerler. Elbette sınıf mücadelesi söz konusu olduğunda, birinin kaybettiği zemin, karşı tarafın kazandığı zemindir. Şüphesiz, emek cephesi 1970’li yıllardan bu yana sürekli zemin kaybediyor. Bu durum bir vakıa olsa da, özel mülkiyeti kutsayanların, neo-liberalizmin şarlatanlarının ileri sürdüğü gibi, bu nihai ve “kesin” bir durum değil. Böyle bir anlayış da zaten mevcut gidişten çıkarı olanların, “benden sonra tufan” diyenlerin bir kuruntusu olmaktan öteye geçemez. Eğer kapitalizm, tüm yıkıcı sonuçları ve temel çelişkileriyle varolmaya devam ediyorsa, sermaye cephesinin nihai zafer kazanması hiçbir zaman mümkün değildir. İşçi ve emekçi muhalefetin geri çekilmesi, aynı şekilde Üçüncü Dünya rejimlerinin 1980’li yıllarda yeniden kompradorlaşmasıyla, ilerici, aydınlıkçı, özgürlükçü, eşitlikçi düşüncenin, bir bütün olarak sosyalizm mücadelesinin de gündemden düştüğüne dair ‘görüşler’ gerçek durumu değil de, mevcut sömürü, yağma, talan ve tahribattan çıkar sağlayanların ‘niyetlerini’ yansıtabilir.

II. Kapitalizm varoldukça asla üstesinden gelemeyeceği üç temel çelişki de var olmaya ve tüm yıkıcı sonuçlarını “üretmeye” devam etmek zorundadır. Bunlardan birincisi; emekle sermaye arasındaki çelişkidir. Geçim için gerekli üretim araçlarından mahrum edilmiş, ve yaşayabilmek için emeklerini sermaye sahiplerine sat-

maktan başka bir seçeneği olmayanların, yarattıkları değerden daha fazla pay alma mücadelesi hiçbir zaman gündemden düşmemiştir, düşmesi de mümkün değildir. Kapitalizmin öteki iki temel çelişkidenden biri: Zengin merkez (emperyalist ülkeler) ve yoksul çevre (az-gelişmiş, Üçüncü Dünya, şimdilerde “Güney” denilen ülkeler arasındaki çelişki; diğeri de doğanın kendi kendini yeniden üretmesi (doğal zenginliğin ve doğal dengenin korunması) ile, sermayenin kısa dönem kâr (rantabilite) arayışı arasındaki çelişkidir. Elbette bu üç temel çelişki diyalektik bir bütünlük oluşturmaktadır. Her biri diğerini etkilediği gibi, herhangi birinin derinleşmesi, kaçınılmaz olarak diğerlerini de derinleştirmektedir. Başlangıçtan itibaren işçi muhalefeti bu üç çelişki arasındaki karşılıklı “belirleyiciliği” ve diyalektik bütünlüğü kavramakta yetersiz kaldı. Bu durum işçi muhalefetinin sermaye sınıfı karşısında hep güdük, yarım başarılar sağlamasıyla sonuçlandı. Elbette işçi hareketinin böylesi bir aymazlığa düşmesinin “maddi nedenleri” yok değildi. Kapitalizm önce Avrupa’nın Batısında ortaya çıktı ve hakim üretim biçimi haline geldi. Kristof Kolomb’un macerasıyla başlayan süreçte, Avrupa’nın Batısı Dünya’nın geri kalanı aleyhine zenginleşti. İşçi hareketi daha baştan enternasyonalist bir çıkışla dünya’nın daha fazla sömürülen bölgelerindeki emekçilerin, işçilerin, yoksulların kaderiyle kendi kaderi ve kurtuluşu arasındaki zorunlu ilişkiyi dikkate almadığı ölçüde asıl amaca yabancılaştı. Bu yüzden Batı Avrupa işçi sınıfı kısmi, geçici “başarılar” kazanma çizgisinin ötesine geçemedi. Sendikal mücadele “Avrupa-merkezli” bir ideolojik yabancılaşmadan yakayı bir türlü kurtaramadı. Elbette mücadele sonucu elde edilen kazanımlar önemsiz değildi ama, işçi sınıfının kendi coğrafyasındaki kazanımlar, Dünya’nın başka yerlerindeki “kayıplarla” birlikte yol alıyordu. Şüphesiz Batı işçi sınıfı sadece dar anlamda ekonomik kazanımları amaçlamamıştı. Toplumdaki ikinci sınıf konumunu aşmak için de mücadele etmişti. Burjuva parlamentosunda temsil (seçme-seçilme hakkı), çalışma sürelerinin kısaltılması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi için verilen mücadele, daha sonra sosyal alandaki

kimi kazanımlar (yaşlılık sigortası, işsizlik primi ödemesi) velhasıl, toplumda söz sahibi olma mücadelesi de sürdürülmüştü. Fakat, işçi sınıfının elde ettiği sınırlı kazanımlar yukarda sözünü ettiğimiz temel çelişkiyi ortadan kaldırmak bir yana, sorun bir bütün olarak ele alındığında çelişki daha da derinleşmek durumundaydı. Bir ülkede, bir sektörde işçiler örgütlü mücadeleyle bilimli kazanımlar elde edebilirler. Ama, bunu ancak başka ülkelerin, başka sektörlerdeki işçilerin aleyhine olarak kazanabilirler. Zira, sermaye sınıfı hesaplarını global düzeyde yapma eğilimindedir. İsviçre’de işçiler toplu sözleşmeyle ücretlerini artırmayı başarabilirler, ama, sermaye orada kaybettiğini Orta Doğu’lu, Afrikalı, Latin Amerikalı, vb. işçilerden, emekçilerden geri alarak nihai hedefine ulaşır... İşte, işçi hareketinin temel aymazlıklarının başında bu “Avrupa-merkezli”, egoist yaklaşımlar geliyordu. Elbette bu her bir ülke, hatta her sektör için de geçerlidir. İşçilerin örgütlü olduğu bir otomobil fabrikasında işçiler örgütlülük ve mücadele yetenekleri sayesinde ücretlerini artırmayı başarabilirler, ama, bunun “faturasının” yan sanayilerde çoğu çocuk, sefalet ücretiyle çalışan kardeşlerinin “sırtına yükleneceği” gerçeğini dikkate almadıkları, onların kaderine kayıtsız kaldıkları sürece, bir “işçi aristokrasisi” konumuna terfi edebilirler ama bu işçi sınıfının global ve nihai kurtuluşuyla çelişen sonuçların ortaya çıkmasına mani olamazlar.

III. Sosyalizm projesinin başarısızlığında Avrupalı, daha sonra Amerikalı Japon, vb. işçilerde içerilmiş, enternasyonalizmin inkarı olan Avrupa-merkezli yabancılaşma, son kertede söz konusu sınıfı kendi kapitalist sınıflarının, daha genel olarak da burjuvazilerinin “müttefiki” durumuna getirdi. Özellikle II. Enternasyonal geleneği, sözünü ettiğimiz olumsuzluğu bünyesinde barındırdı. Belirli bir eşikten sonra işçi muhalefeti bir çeşit “düzen içi muhalefet” durumuna geldi. Bu noktadan sonra kapitalizmi aşma perspektifi de giderek gündemden düştü. Enternasyonalizm söylemi işçi bürokrasilerinin kendi konumlarını meşrulaştıran içi boş bir slogana dönüştü. Batı işçi sınıfının böylesi oportünist bir “mücadele” perspektifini

içine sindirmesi, sol siyaseti de kaçınılmaz olarak burjuva düzenini “yeniden üreten” bir siyasete dönüştürdü. Sendikalar ve işçi partileri artık kendi içlerinde burjuva düzeninin tüm pisliklerinin üretildiği, sömürü düzeninin birer parçası durumuna geldiler. Kapitalizmi tüm temel çelişkileriyle bir bütün olarak kavramaktaki bu aymazlık, sonuçta sosyal-şoven, sosyal-emperyalist bir gericiliğe kadar vardı. Elbette hepsi bu kadar da değildi, emperyalist ülkelerdeki işçi sınıfının tüm aymazlıkları ve işçi partilerinin pratiği, Üçüncü Dünya ülkeleri sol partileri tarafından da içselleştirildi. İşçi hareketinin sadece ekonomik hedeflerle sınırlı bir mücadele perspektifine kilitlenmesi ve düzen içi muhalefet aşamasını geçmeyen sol parti pratiği, işçi sendikalarını herhangi bir “meslek örgütü” durumuna, işçi partilerini de ücretli kölelik düzeninin bir parçası durumuna getirdi. Bu alanda bir aymazlık da “sendikaların ekonomik mücadele”, sosyalist partilerin de (işçi partileri) “siyasi mücadele yapan örgütler” olarak ayrılmasıydı. Bunun anlamı, açıkça ifade edilmese de işçilerin, dolayısıyla da sendikaların siyasetin dışına itilmeleriydi... II. Enternasyonal geleneğinde önemli bir parantez, Rusya’da şanlı Sovyet deneyimi oldu. Fakat, Avrupalı sosyalistlerin II. Enternasyonal geleneğini III. Enternasyonale de taşımaları ve emperyalist kuşatma, Bolşevik Parti’nin kimi stratejik ve taktik hataları, bu ülkedeki sosyalizm deneyiminin başarısız bir deneme olarak kalmasıyla sonuçlandı ve “parantez kapandı”

IV. Bir bütün olarak “sol politikalarda” görülen önemli bir temel olumsuzluk, sol bir retorikle burjuva politikası yapıyor olmasıdır. Sosyalist, işçi ve “komünist” partiler, ekseri sol bir söylemle düzen partilerini taklit etmekten yakayı bir türlü kurtaramadılar. Oysa “farklı olmayan” farklı şeyler yapamazdı. Bir kere temel yanlış, politika yapma konusunda burjuva düzeninin koyduğu çerçeveye uyum sağlamaktı. Elbette bu tür bir pratik-politik tercihi mutlaka “kitabına uydurmak” da gerekiyordu. Son tahlilde oportünizm ve ihanet, teorik bir haklılık temeline de oturtuldu. Oysa, geleceğin toplumu ancak bu günden başlayarak kurulabilirdi. Geleceğin

özgürlükçü, eşitlikli, demokratik, evrensel değerleri içselleştirmiş sınıfsız toplumu bu günden başlanarak kurulabilirdi... Bu da bütünüyle farklı bir örgüt modeli, farklı bir siyaset yapma tarzı ve farklı bir siyasal etiğin, sosyalist etiğin içselleştirilmesini gerektiriyordu. Sosyalizm için yapılan siyaset burjuva ve burjuva öncesi sınıflı toplumların siyaset yapma araç ve yöntemlerinden taban tabana zıt bir siyaset olabilirdi. Buradaki en temel ayrım noktası da, sosyalist politikanın veya *siyasetin* en azından burjuva siyasetinin inkarı olması gerektiğidir. Zira, tarihin önceki evrelerinde bir tür sınıflı toplum ve devlet, başka tür bir sınıflı toplum devletin yerini alıyordu. Oysa, sol-sosyalist siyaset ilk defa sadece devleti ele geçirme perspektifiyle kendini sınırlayan değil, tam tersine, devleti onu yok etmek için yapılan siyaset olmak durumundaydı. Oysa, genel olarak sol hareket sosyalist siyasetin “ne olması gerektiği” konusunda bir aymazlık içinde oldu. Elbette burada sözünü ettiğimiz, sosyalizm hedefinden çoktan istifa etmiş emperyalist ülkelerin “sosyal demokrat” ve “işçi partileri” değil. Kendilerini radikal sol olarak tanımlayan legal veya illegal partiler de, siyaset yapma konusunda “burjuva siyaset modelinin” ötesine geçebilme basiretini bir türlü gösteremediler. Amaç sosyalizmi kurmak, “farklı bir şey” yapmak olduğunda her şey baştan sona farklı olmak zorundaydı. Dünya’yı gerçekten değiştirmek isteyenler işe şimdiden ama önce kendilerinden başlamak durumundaydılar. Bu da her şeyi bu arada siyaseti sosyalist etiğe uygun yapmayı gerektiriyordu.

V. Sol-sosyalist-komünist hareketlerin sosyalizm perspektifi açısından içine düştükleri bir aymazlık da *geçiş sürecini* kavramadaki basiretsizlikleri oldu. Ve tüm enerjilerini “devleti ele geçirme” perspektifine yönelik olarak harcadılar. Elbette devleti ele geçirmek önemsiz değildi ve burjuva düzeni devlet ele geçirilmeden nihai ve kalıcı olarak dönüştürülemezdi ama, devleti ele geçirmek nihai bir hedef olamazdı. Devlet niçin ele geçirilecekti? Kurulacak yeni düzen “nasıl olmalıydı?” Asıl amaç devletin, dolayısıyla sınıfların, sınırların, baskı ve hiyerarşinin, ezen ile ezilenin, vb. olmadığı bir

yeni düzen kurmak idiyse, devleti ele geçirmek bu amaca ulaşmak için yeterli bir koşul olabilir miydi? Eğer amaç devletin olmayacağı bir gelecek için siyaset yapmaksa, bunun hiçbir bakımdan burjuva siyasetine benzememesi, tam tersine burjuva siyasetinin inkarı olması gerekirdi. Geleceğin düzeninin temelleri bu günden başlayarak örülmedikçe, iktidarın alındığı günün sabahı her şeyin baştan sona değişeceği beklentisi, iki konudaki aymazlıkla ilgilidir: Birincisi “geçiş dönemi toplumunun” ne olması gerektiği, değilse, ne olmaması gerektiği konusunda bir düşünce ve vizyon noksanlığı; İkincisi de devlet hakkında yeterli bilgi birikimi eksikliği...

VI. Türkiye’de esasen kayda değer bir sol potansiyel mevcut olduğu halde, bu potansiyelin realize olması konusunda önemli sorunlar var. Türkiye’de köklü bir devlet geleneği var. Bu gelenek toplumun tüm kesimleri, bu arada sol muhalefet tarafından da az-çok içselleştirilmiş durumda. Devlet geleneğinin çok güçlü oluşu ve toplum sınıflarının bu arada işçi sınıfının resmi-egemen ideolojiden az da olsa bağımsızlaşamaması, öte yandan sol militanların ekseri küçük burjuva kesimden gelmeleri, ama hepsinden önemlisi, eğitim görmüş kesimdeki köklü Avrupa-merkezli yabancılaşma, bir dizi olumsuzluk üretmeye ve sol siyasetin başarısını gölgelemeye devam ediyor. Elbette sol hareket veya sol muhalefet derken, adlarından başka hiçbir yerde sosyalizmin esemesinin okunmadığı “düzen partilerini” kastetmiyoruz... Türkiye’de sol hareketin ve sol siyasetin en büyük zaafı, dünyanın birçok başka ülkesinde olduğu gibi devleti ele geçirme perspektifine kilitlenmesi ve “geçiş toplumu” tartışma basiretini bir türlü ortaya koyamamasıdır. Geçiş toplumunun ne olması, en azından ne olmaması konusunda ideolojik bir netleşme sağlayamamış bir sol muhalefet ve sol siyaset iktidarı alabilir ama asla sosyalizme giden yolu aralayamaz... Kapitalizmin her şeyi çürütüp-soysuzlaştırdığı, açlığı, yoksulluğu ve sefaleti derinleştirdiği, ekolojik yıkımın hızla ekolojik felakete dönüşmekte olduğu, insanî olan her şeyin tarihin hiçbir döneminde görülmediği kadar ayaklar altına alındığı, “yeni dünya düzeni” denilenini de son tahlil-

de kaostan başka bir şey olmadığı bir dünya’da, başta işçi sınıfı ve emekçi toplum çoğunluğu olmak üzere, büyük insanlığın bu gidişi içine sindirmesi mümkün değildir. Zaten mevcut durum ve yol alan eğilimler ve süreçler de sürdürülebilir değildir. Ama, kötü gidişin alternatifinin ne olacağı da kesin değildir... İnsanlık için sosyalizmden başka bir gelecek yok. Ama, sosyalizm ancak örgütlü emekçilerin bilinçli eyleminin bir eseri olabilir. Aksi halde insanlığın ve uygarlığın geleceği “benden sonra tufan” diyen sermayenin baronlarının insafına terkedilmiş olacaktır...İnsanlığın ulaştığı “yeni tarihsel kavşakta” tutulacak yol, hayati bir önem taşıyor. Artık sermaye uygarlığı sadece sosyal kötülükler ve felaketler üretmiyor. İnsanlığın ve uygarlığın sonunu getirebilecek ekolojik yıkım ve felaketler de üretiyor. Dün olduğu gibi bu gün de dünyayı anlamak ve değiştirmek isteyenler için Marksizmden başka bir seçenek yok. Eğer insanlığın bir geleceği olacaksa da sosyalizmden başkası olamaz... Sosyalizm için de gerçek anlamda “sol siyaset” belirleyici olabilir... Sol siyaset de ancak basiretli önderliklerin eseri olabilir... Gerçekten sıkça dile getirildiği gibi, “insanlığın kurtuluşu çoktandır devrimci önderlik krizinin aşılmasına indirgenmiş bulunuyor.”

“REEL ÜNİVERSİTE”NİN SEFALETİ

*“ilim ilim bilmektir
ilim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezisen
Bu nice okumaktır.”*

Yunus Emre

Bu gün insanlığın içine sürüklendiği sayısız kötülüklerin, sosyal sefaletin, ekolojik felaketin, ahlâki çöküşün, ama hepsinden önemlisi *anlam kaybının* başlıca nedenlerinden biri, bilim denilenin kendi etiğine yabancılaşması, velhasıl bilimin inkârına dönüşmesidir. Böyle bir durumun ortaya çıkmasında, bilim ve teknolojinin fetiş haline getirilmesinin de payı vardır. Teknik bilim her zaman kâr etmenin ve öldürmenin hizmetindeydi. Şimdilerde bütünüyle denetimden de çıkmış durumdadır. “Sosyal bilim” denilen de olup bitenleri meşrulaştırmanın hizmetindedir. Oysa İbn Haldun’un: “şeyler neden ve nasıl öyledir?” sorusuna cevap araması gerekirdi. Eğer öyle olsaydı, bilimsel faaliyetin kendi misyonuna yabancılaşması da söz konusu olmazdı.

Bilimin misyonu gerçeğin üstünü örten perdeyi kaldırmaktır. Görüntüyle gerçek arasındaki uyumsuzluğu açığa çıkarmaktır. Bilimin erdemli ve saygın bir zininsel faaliyet yapan onun bu özelliğidir. Aksi halde “her türlü bilime de gerek kalmazdı” denmiştir. Gerçeğin bilgisine ulaşmak, gerçeği açığa çıkarmak, yaşamı kolaylaştırıp anlam kazandırmak, onu anlamsızlaştıran şeyleri teşhir etmek... işte gerçek bilimin misyonu.

Bilimin gerçeğin bilgisi olma zorunluluğu, ister istemez etik gerekliliği *olmazsa olmaz* koşul haline getirir. Bu bakımdan, etik gerekliliğe, etik standarda, velhasıl etik kaygılara yabancılaşmış bir bilim mümkün değildir. Buradan çıkan birinci sonuç şudur: Bilim-

sel faaliyet gerçeğin peşine düşecek, gerçeği açığa çıkaracak, bilim adamı da etik kaygılarla hareket edecek. Başka türlü ifade etmek gerekirse, bilim ahlâkının olmadığı yerde bilim diye bir şey mümkün değildir.

Mevcut sömürü, egemenlik, bağımlılık ilişkisini, ahlâki çöküntüyü yeniden üreten, meşrulaştıran bilimsel denilen çabalar ve ürünler, bilimle ilgili olmak bir yana, gerçek bilimin inkârıdır. Etik kaygılar ve değerler bilim insanını zorunlu ve kaçınılmaz olarak gerçeğin tarafına çeker. Eğer bilim gerçeğin bilgisi demekse ve “gerçek devrimciyse”, bilim ve bilim insanı da son tahlilde tanımı gereği ve kavramın gerçek anlamında devrimcidir.

Gerçeğin safında, yalana karşı olmak, ister istemez yalan ve tahrifat cephesiyle çatışmaya girmeyi gerektirir. Bu nitelikten ötürü bilimin tarihi bir bakıma gerçeğin gizli kalmasını, yalanın sürmesini isteyenlerle bilim insanının süregelen mücadelesinin tarihidir. Tarih boyunca gerçek bilim insanlarının ve entellektüellerin başına gelenler bu soruna ilgi duyanların az-çok malumudur. Eflatun, Aristo, Seneqe, Çiçeron, Sokrat, G. Bruno, Galile, T. More ve daha nice-leri, gerçeğin safında olmanın, bilimin onurunu taşımanın bedelini hayatlarıyla ödemedikleri zaman, sürgün ve hapis de dahil, sayısız baskı ve zulme maruz kalanların sadece birkaçıdır...

Bir bakıma gerçek bilim insanı ve entellektüel, yalanı sürdürmek, gerçeğin tahrif edilmiş, refiye olmuş, şeyleşmiş bir versiyonu kabullendirmekte çıkarı olan egemenlerin karşısına dikilebilme iradesini ortaya koyduğunda bilim insanı ve/veya entellektüel sıfatını hak eder... bu yüzden doğası ve tanımı gereği gerçek anlamda bilim insanı, gerçeğe ihtiyacı olanların safındadır. Bilim adamının kurulu düzenle barışık olmayışının, olmaması gerektiğinin îzâhı burada yatar... zira, iktidar ilişkileri, sömürü, baskı ve toplumsal hiyerarşi, insani aşağılanma, ancak gerçeğin gizlendiği, “yanlış bilinç” yaratıp-sürdüren bir egemen ideolojinin varlığı durumunda mümkündür.

Sınıflara bölünmüş, sömürü ve hiyeraşinin geçerli olduğu bir toplumda bilim insanı için bir ortayol mümkün değildir. Ya sömüren, hükmeden, zulmedenlerin safında yer alacak ki, bu durumda bilimden, bilim adamından, kadınından söz etmek beyhudedir, ya da sömürü ve egemenliğin karşısına dikilecek... Eğer birinci durumdaysa, sömürü ve zulüm düzeni tarafından makbul sayılıp ödüllendirilir, nice ünvanlarla donatılır, “büyük bilim adamı, kadını” sayılıp iktidarın hediyelerine mazhar olur... İkinci durumda yalanı, tahrifatı, ikiyüzlülüğü, ahlaki zaafiyeti ve soysuzlaşmayı teşhir ve mahkum etmeye yöneldiğindeyse, en hafifinden “saf bilimden” uzaklaştığı işe ideoloji ve politika karıştırdığı suçlamasına muhatap olur... Velhasıl “tarafsız bilimden” sapmanın bedelini ödemek zorunda bırakılır. Elbette duruma göre ödeyeceği bedel de değişecektir...

Neden? çünkü bilim “tarafsız”, olmalıdır. Öyleyse “tarafsızlık” nedir? Bilim adamı/kadını için tarafsızlık, birincisi mümkün müdür?; ikisini arzulanan bir şey olmalı mıdır? elbette böylesi sınırlı bir yazıda, başlı başına bir tartışma konusu olan “bilimsel nesnellik” sorununu uzun boylu tartışmamız mümkün değildir. Yeri gelmişken şunları söylemekle yetinelim: Her ne kadar bilimsel çabanın bilimsel bilgi üretme sürecinin görece özerkliği söz konusu olsa da, bu durumu abartmamak gerekir. Aslında bilimsel faaliyetin ve onun faili olan bilim insanının tarafsızlığı hem mümkün değildir, hem de bizzat bilim etiğinin bir gereği olarak makbul bir şey de değildir. Zira, bilim adamından/kadınından tarafsız olmasını istemek, ondan kendi misyonuna ihanet etmesini istemektir. Gerçek bilim insanı, gerçekte tahrif edilmiş olan arasında orta yerde durmayı kabullendiği anda bizzat kendi varlık nedenine ihanet etmiş olur. “Ben yalanla gerçek arasında tarafsızım, ikisine de eşit mesafede duruyorum” demek, benim o tarakta bezim yok demektir.

Öyleyse “tarafsızlık” söylemi ne anlama geliyor? Bundan murad edilen nedir? Gerçek dünyada “tarafsızlıktan” egemen düzenin istemediği, yasakladığı, tabu haline getirdiği sorunları tartışma konusu yapmamaktır...Mayınlanmış alana girmemektir...Başka türlü

söylersek, yalan ve tahrifât cephesinde kalarak, yalanı ve tahrifâtı yeniden üretenler, kurulu düzen tarafından muteber, tarafsız bilim erbabı sayılırlar, “saf bilimin” üreticisi sayılıp ödüllendirilirler... Saf bilime ideoloji ve siyaset karıştırmamış sayılırlar... Elbette sadece bunlarla da yetinmezler, işe ideoloji ve politika karıştırıp “saf bilimden” sapanları ihbar ve ifşa ederek, “bilimsel faaliyetlerini” sürdürürler... İstisnalar olmakla birlikte (kaldı ki, istisnalar her zaman kuralın doğruluğunu kanıtlamak içindir), kapısında üniversite yazan kurumlar da akademik ünvanlar ekseri “tarafsızlığını” kanıtlama *yeteneğine* sahip olanlara verilir... Elbette, orada “tarafsızlığın” anlamını tartışmaktan yana olanlara yer yoktur...

Bilim ve bilimsellik adına gerçek bilimin inkâr edilip yok sayıldığı koşullarda bilim kurumları sayılan akademilerde, üniversitelerde durum nedir? Daha başta üniversitelerle ilgili yaygın bir yanlış anlamayı bertaraf etmek gerekir. Zira, üniversitelerle ilgili retorikle (söylemle) gerçek durum (reel üniversite) arasında bariz bir uyumsuzluk söz konusudur. Dolayısıyla, gerçek durum tevâtür edilenden farklıdır. Üniversitelerin evrensel bilimin iletildiği, her türlü sorunun sınırsız bir biçimde ve özgürce tartışıldığı toplumun ve dünyanın iyiye, güzele, erdeme, aydınlığa açılan kapısı olduğu biçiminde yaygın bir kabul ve kanaat söz konusudur. Oysa, gerçek dünyada durum farklıdır. Reel Üniversitenin kapısından girildiğinde tam tersi bir durumla karşılaşılır. Reel Üniversiteler evrensel bilimin üretildiği değil, boğulduğu kurumlardır. Bu durumun anlaşılmasının önünü kesmek için de bilim, bilim insanı ve üniversiteler kurumlarla ilgili bir “dokunulmazlık zırhı”, bir bilim ve teknik bilim (technoscience) fetişizmi yaratılmış durumdadır. Gerçekten üniversiteler ileri sürüldüğü gibi insanlığın önünü açmak üzere işlev görmüş olsalardı, insanlık, şimdilerde içine sürüklendiği sefil durumu ve anlam kaybını yaşıyor olmazdı. Amacı sermaye üretmek ve yeniden üretmek olan ve hiçbir etik kaygı da taşımayan burjuva uygarlığı “sermaye uygarlığı densin” bilimsel-estetik faaliyet de dahil, herşeyi sınırsız bir biçimde metalaştırmış, paralılaştırmış, soysuzlaştırmış durumdadır. Üniversi-

teler de buna dahildir fakat, hepsi bu kadar da değil. Bilimsel faaliyet ve üniversiteler diğer alanlar gibi bu süreçte “edilgen” bir konumda değiller. Bizzat şeyleşmenin, metalaşmanın, soysuzlaşmanın hizmetinde ideolojik bir işlev görmüşlerdir ve görmeye devam ediyorlar...

Kaldı ki, tarih boyunca insanlığı ileriye götüren, yeni, orijinal, paradigma yıkıcı aydınlık fikirler resmi eğitim kurumlarının dışında ve ekseri onlara bir tepki olarak ortaya çıkmışlardır. Başka türlü de zaten mümkün olmazdı... Aksi halde egemenliği, sömürü ve tahakkümü, hiyerarşiyi yeniden üretmek üzere oluşturulmuş kurumlardan o düzeni eleştirmelerini beklemek, birşeyi olmadığı yerde aramak olurdu. Her tarihsel dönemde tüm egemenlik sistemleri kendi ihtiyacı olan bir eğitim sistemi oluşturuyor ve söz konusu eğitim sistemi kurulu düzeni sürdürmeye, yeniden üretmeye hizmet ediyor. Dolayısıyla bilgi, egemenliğin bir aracı ve onun hizmetindedir. Eğitim kurumlarında (üniversitelerde) üretilen ve yayılan bilgi egemen düzenin maddi ve ideolojik planda yeniden üretmeye yarıyor. Eğitim görmüş olan diplomalılar ya sistemin maddi yeniden üretiminde rol alıyorlar, ya da ideolojik yeniden üretiminde rol alıp olup-bitenleri meşrulaştırıyorlar: Elbette bilginin doğasında içerilmiş bir özellikten ötürü her şeye rağmen eğitim sistemi her şeyi mutlak bir biçimde kapsayamaz. Mutlaka (az da olsa) sistemle uyuşmayan muhalif unsurları da üretir.

Esasen yöneten-yönetilen ilişkisinin geçerli olduğu ortamlarda ve emir-itaate dayalı bir işleyiş söz konusu iken, verilen diplomaların mutlaka bir bilgi birikimine veya yetkinliğe karşılık gelmesi gerekmez. Nitekim militer ilişkiler veya yarı-militer ortamlarda, işleri yürütmek için ayrıksı nitelikler gerekli değildir. Bu yüzden ekseri diploma insanlara birşeyler bilmenin karşılığı olarak verilmaz. Tam tersi söz konusudur: Diplomaları olduğu için birşeyler bildikleri varsayılır. Öte yandan diploma sadece hiyerarşiyi yeniden üreten bir otorite değildir. Aynı zamanda bir meşrulaştırma aracıdır. Zira, sıradan bir yalanı ortalama birine söylediğinizde kimse inanmaz, ama, aynı yalanı bir diplomalıya, unvan sahibi bir “uzmana”

isminin önünde dr. , prof. , doç. vb...ünvanlar bulunan birine (elbette ordüaryüs prof veya Nobel ödülü sahibi şahsiyetler tercih sebebidir.) söylettiğinizde insanları inandırmak çok daha kolaydır. Neoliberal küreselleşme çağında sermaye egemenliğini meşrulaştıran iktisat profesörlerine peşpeşe Nobel ödülleri verilmesi masum bir tesadüf değildir. Elbette bu yeni bir durum değil. Yüzyıllardır sayısız vahşeti “ilerleme” adına, nice zulmü de *bilim ve bilimsellik* adına meşrulaştıranlar boşuna ödüllendirilmediler...

Bu günün üniversiteleri XII. yy.’dan başlayarak Batı Avrupa’da kurulan, ama asıl biçimini sanayi devriminden sonra alan eğitim kurumlarının devamıdır. Başlarda üniversiteler kilise çevresinde kurulmuşlardı ve feodal üretim tarzını ve onun egemenliğini meşrulaştırma işlevini yerine getiriyorlardı. Başlangıçtaki işlevleri ideolojikti. Burjuva devriminden sonra başlıca iki temel değişikliğe uğradılar: Birincisi, teolojik (dine dayalı) meşrulaştırma, yerini rasyonalizme bıraktı; ikincisi artık yeni üretim tarzı olan kapitalizmin ihtiyacı olan “yetişkin işgücünü” yetiştirme işlevini de üstlendiler. Osmanlı İmparatorluğu’nda Medreseler, tekke ve zaviyeler “eski rejimin” yüksek öğretim kurumlarıydılar. Batıdaki üniversite modeline göre kurulan ilk üniversite olan Dar-ül Fünûn, 1933 yılında tasfiye edilinceye kadar tekke ve zaviyelerle birlikte faaliyet gösterdi. 1933 Ağustosunda kapatıldı.

Bir yüksek öğrenim kurumunun üniversite sayılabilmesi için özerklik *olmazsa olmaz* koşuludur. Bir bakıma üniversite ve özerklik “özdeş” kavramlardır.. Bilimsel entelektüel–estetik faaliyet ancak özerk bir ortamda mümkündür. Üniversitenin özerk olması demek, kendi işleyiş kurallarını kendisinin koymas, velhasıl kendi kendini yönetebilmesidir. Bu, bilimsel bilginin doğasında içerilmiş bir nitelikten ötürüdür. Özgür olmayan bir ortamda emir-komuta ilişkisinin geçerli olduğu koşullarda bilimsel bilginin üretilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla özerk olmayan, kendi kendini yönetemeyen bir kurum üniversite tanımını haketmez. Elbette bu durum hiçbir özerklik marjına sahip olmayan kurumlara üniversite denmesine engel değildir.

Özerk üniversite aynı zamanda kendi geleneğini de oluşturur. Üniversitenin kendine özgü bir geleneğinin olması, doğrudan özerkliği sonucudur. Üniversiteyi üniversite yapan binalar, sınıflar, laboratuvarlar, konferans salonları, isimlerinin önünde ünvanlar bulunan “cüppeli adamlar” değildir. Eğer kendi tarzı, üslubu oluşmamışsa ve bilim etiğine uygun davranabilen bir bilim kadrosu mevcut değilse, o kurumlar kapılarında üniversite yazıyor diye üniversite sayılmazlar... Gerçeğin peşine düşme, gerçeği açığa çıkarma, doğru bildiğinden taviz vermeme, kendi etiğine bağlı olma gereğidir bir insanı bilim insanı yapan. Dolayısıyla üniversitenin adamları/kadınları bilim haysiyeti ve entelektüel dürüstlüğüle sahipse ve onun gereğini yapabiliyorlarsa gerçek anlamda bilim insanı sayılabilirler. Bu özellik onları diğer kamu görevlilerinden ayırır. Dolayısıyla, memur kafalı adamların/kadınların bulunduğu kurumlar üniversite sayılmaz. Gerçek bilim insanı emir komuta ilişkilerini reddetmeden var olamaz ama bu üniversitenin kendine özgü bir akademik hiyerarşisinin olmadığı anlamına gelmez.

Elbette özerklikten sadece siyasi otorite (devlet) karşısındaki özerklik anlaşılmamalıdır. Üniversite, sermaye sahipleri karşısında da özerk olmak zorundadır. Neoliberal küreselleşme çağında ve özelleştirme dalgasıyla yeni bir süreç başladı. Üniversiteler ekonomik güç odaklarına mesafeli durmak bir yana, giderek birer kapitalist işletme durumuna getiriliyorlar. Üniversiter kurumların, amacı kâr etmek ve kârı azamileştirmek olan birer kapitalist işletmeye dönüşmesi bir kavram olarak üniversitenin de sonu demektir.

Bilim insanını diğer kamu görevlilerinden ve diplomalılardan ayıran, onun kendi etiği doğrultusunda hareket edebilme yeteneğidir. Ancak bilim etiğini içselleştirmiş insanlar ait oldukları kurumların özerkliğini koruma konusunda duyarlıdırlar.

Entelektüel dürüstlük, bilim namusu ve özerklik bilinci yerleşmiş olsaydı YÖK diye bir şey olmazdı. Üniversite hocalarının topluca etik bir tavır ortaya koymaları halinde siyasi otorite (cunta olsun)

geri adım atmak zorunda kalabilirdi. Eğer üniversite hocaları dersleri boykot etme tehdidinde bulunsalardı, cuntanın YÖK'ü dayatması kolay olmazdı. Geri adım atmak durumunda kalabilirdi. Zira, yüzbinlerce genç insanı ve milyonlarca aileyi karşısına almakta zorlanabilirdi. Üniversite hocalarının ezici çoğunluğu bilim adamı kafası değil de memur kafası taşıdığı için, siyasi otoriteyi püskürtmek elbette mümkün değildi. Dolayısıyla, üniversiteyi üniversite yapan ikinci temel özellik, onun, kendi kendini koruyabilme iradesidir. Elbette kendine özgü araçlar ve yöntemlerle...

Bir yüksek öğretim kurumunun üniversite sayılmasının üçüncü koşulu, üniversitede yapılanların toplumdaki özgürleşme mücadelesiyle örtüşmesi gereğidir. Eğer üniversitede yapılanlar toplumdaki özgürleşme mücadelesiyle örtüşmüyorsa, söz konusu kurumlar üniversite tanımının dışında demektir.

Dördüncü koşul da, üniversitenin mutlaka kamusal bir nitelik taşımasıdır. Buradaki kamusal kavramını devletle özdeşleştirmemek gerekir. Doğası ve misyonu gereği bilimsel bilgi özel çıkarlar alanının dışında olmak zorundadır.

Bu aşamada yukarıdaki üniversite kavramı ve tanımı karşısında Türkiye'deki durumla ilgili bazı gözlemler yapabiliriz. Fakat daha önce muhtemel bir yanlış anlamayı bertaraf etmek gerekir. Zira, “bizdeki kötü Batıdaki iyi” türü bir anlayış söz konusu. Şüphesiz Batıdaki üniversiteler üniversite tanımına daha yakındırlar. Ama bu emperyalist dünyadaki kurumların “sütten çıkmış ak kaşık” oldukları anlamına gelmez. Batıdaki üniversiteler genel bir çerçevede egemenlik üreten kurumlar olmanın ötesine geçemediler. Şimdilerde sermayenin ve onun dayattığı neoliberal küreselleşmenin hizmetinde ve meşrulaştırıcısı durumundalar. Aradaki yegane fark, Türkiye'de kapısında üniversite yazan kurumların Batıdaki benzerlerinin ikinci-üçüncü sınıf kopyası olmalarıdır. Bir şeyin taklidi her zaman aslından daha kötüdür.

Türkiye de bağınaz bir resmi ideolojinin, MGK'nın özellikle cunta anayasasının, onun ünlü 130. maddesinin ve YÖK gibi bir

kurumun varlığı üniversitenin olmazsa olmaz koşulu olan özerkliği bütünüyle ortadan kaldırmıştır. Kaldı ki başlı başına resmi ideolojinin geçerli olduğu bir rejimde sadece üniversite değil, hiçbir özerk kurum varolamaz. Nitekim varolamıyor... Dolayısıyla, Türkiye’de üniversite tanımına uygun, kendi geleneği olan bir üniversite hiçbir zaman mevcut olmadı.

Bugün üniversiteler ve bir bütün olarak eğitim kurumları başlıca üç “amaca” hizmet ediyorlar: Mevcut sömürü düzeninin ihtiyacı olan insanların (işgücü densin) yetiştirilmesi, gençlerin özgürlük bilincinin ve yaratıcılığının boğulması, egemenlik ilişkilerinin meşrulaştırılması... Özelleştirme dalgasıyla bir dördüncü işlev daha ortaya çıkıyor: Üniversite denilen kurumların bir ticaret ve kâr metına dönüştürülmesi...

Üniversite denilen kurumlar sömürüyü yok sayma temelinde faaliyet gösteriyorlar. Sömürü bir kere yok sayılınca (okültasyon) sömürüye dayanan ne varsa yok sayılıyor. Oysa bugün ne kadar olumsuzluk varsa, hepsinin temelinde sömürü ve sömürüye dayanan egemenlik ilişkileri yatıyor. Kadir Cangızbay’ın veciz bir biçimde ifade ettiği gibi : “Her türlü egemenlik ilişkisinin ortak içeriği emek sömürüsüdür.”¹

Elbette ta baştan sömürü ve egemenlik ilişkisini yok sayan üniversiteler “derin” uzmanlıklar üretmekten geri kalmıyorlar... Uzmanlaşma ve uzmanlaşmanın aşırıya vardırılması, giderek dar uzmanlık alanı dışında hiçbir şeyden anlamamanın mazereti haline geliyor... Oysa sosyal realite bir bütündür ve bütünü anlamadan parçaları anlamak mümkün değildir. Elbette herkesin herşeyi bilmesi imkansızdır ve belli bir çerçevede uzmanlık gereklidir ama, mevcut uzmanlaşma “ağacı görüp ormanı görmeme” gibi bir olumsuzluk içeriyor. Genel olarak bilimsel disiplinler öylesine parçalanıp un-u-fak ediliyor ki, uzman çok dar bir alanın veya sorunun uzmanı oluyor ve ufku uzmanlığının duvarları arasına hapsoluyor...

1 “Sol” Üzerine

Fakat, sömürü düzeni uzmanlardan sadece artı-değer sömürüsünü sürdürmek ya da baskı aygıtının işlerliğini sağlamak için yararlanmıyor. Uzmanlar bir de ideolojik meşrulaştırma işlevi görüyorlar. Uzmanlık, diplomaya, akademik ünvanlara, ödüllere vb. dayanıyor. En büyük uzman en çok ünvanı, diploması olandır. Uzmanlar birer fetvacı işlevi görüyorlar. Diyanet İşleri Başkanlığının fetva kurulu dokuzu akademik ünvan da taşıyan, on altı diplomalıdan oluşuyor. Fetvacı, iktidar tarafından alınmış bir kararı meşrulaştırıp-kabülendirme işine memur edilmiş biridir. Genellikle fetvacının dini alanla ilgili olduğu sanılır. Oysa, asıl fetvacılar iktisatçılar, siyaset bilimcileri (siyaset bilimi ne menem birşeyse...), sosyologlar, tıp adamlarıdır, vb. Önceden alınmış (değilse alınması düşünülen) bir kararı meşrulaştırmak üzere fetva verirler. Siyasi otorite ücretlerin düşünülmesi, emekçi çoğunluğun yararlandığı kamu harcamalarının kısılması yönünde bir karar alır (saldırıya geçer demek daha uygundur...). Hemen iktisat profesörleri devreye girer ve söz konusu kararın gerekliliğini “bilimsel olarak” “kanıtlarlar” Devletin ekonomiye birileri lehine müdahale etmesi gerektiğinde bunun neden gerekli, zorunlu ve alternatifsiz olduğunu kanıtlamak “uzmanların”, profesörlerin işidir... Başka zaman tam tersi yapıldığında da bu sefer “tersinin” gerekliliğini bilime dayanarak açıklamak da yine aynı taifeye düşer.

Yoksulluğun asıl nedeninin sömürü olduğu gerçeği bir kere yok sayılınca, okültasyon yapılmınca, artık sosyologlar yoksulluğun sosyal sonuçları üzerine uzmanlıklarını konuşturabilirler. Yakın zamanda gazetelerde şu haber yer aldı: “Fakirlik sınavını geçene devlet yardımı” “Hükümet ağır ekonomik kriz sonrasında Türkiye’deki yoksulların yeni profilini çıkarmaya hazırlanıyor. ODTÜ tarafından hazırlanan formları dolduranlar, bu sınavda ortaya çıkacak fakirlik derecesine göre devlet yardımı alacaklar”¹ Sorunun temelinde yatan gerçek neden olan kapitalist sömürü yok sayıldı diye, üniversitele-

1 Bkz. Hürriyet Gazetesi, 26 Mart 2002

rin seçkin uzmanları elbette boş duracak değiller. “Fakirlik ölçme testleri” düzenleyerek, hem bilime katkılarını sürdürüyorlar hem de “sosyal riskin azaltılması” hususunda önemli bir rol oynuyorlar.

Yazıyı uzatma pahasına iki fetva örneği daha verebiliriz. Diyane-tin fetva kurulunun takma dişle ilgili fetvası şöyle: “ihtiyaca binaen diş taktırmak, kaplatmak ve doldurtmak abdest ve guslün sıhhatine mani değildir. Ancak çıkartılıp takılabilen dişlerin gusülde ağız yıkanırken çıkartılması gerekir”. Dansla ilgili fetva da şöyle “Bir müzik eşliğinde raks ederken önemli olan müziğin türü değil, oynadığınız şahıstır. Bir kadının kendisine nikahı düşen, kocası, kardeşi ve babası olmayan kişilerle oynaması İslam dinine göre hoş karşılanamaz, günah sayılır. Çünkü kadın oynarken tahrik edici, cinsel yönden cazip olan bazı hareketlerde bulunabilir.”

Bir profesör: “ilk kez porno izledim ve geç kaldığımı anladım. Sosyal bilimler uzmanı olarak toplumdaki arızaları takip etmemiz gerekiyor”¹ diyor. Elbette profesörün geç kalmaması arzulanırdı... Aslında Prof. Zekeriya Beyaz’ın söyledikleri, akademik ünvanların kimlere neden verildiğini gösterdiği gibi, bu ünvanları alanların ortalama düzeylerini de ortaya koyuyor. Elbette genel ortalamalardan sapanlar mevcuttur ama onların varlığı ortalamayı değiştirmmez... Türkiye’de ünvanlar ekseri bilimsel katkının, bilimsel entelektüel birikimin ve yetkinliğin karşılığı olarak verilmez. En azından genel durum budur. Ünvanlar kıdem esasına göre dağıtılıyor. Bir memurun her üç yılda bir derece terfi etmesi gibi. Dolayısıyla bir ilişki tersliği söz konusudur. Oysa gerçek bir akademide bunun tam tersinin geçerli olması gerekirdi...

Zaman zaman medyada “Türkiye’nin en büyük tarihçisi” “en büyük iktisatçısı” vb. türü haberler yer alır. Söz konusu adamlar neden “en büyüktür”? Kilolarından dolayı mı? Boylarından dolayı mı? Yoksa tartışılması gerekeni tartışmama konusundaki manipülasyon “yeteneklerinden” ötürü mü ? “En büyüktür” zira, rejimin tabu say-

2 Bkz. Sabah Gazetesi, 3 Nisan 2002

dığı sorunlara dokunmadan geçme “başarısını” göstermiştir. Mayınlı tarlaya girmeme konusundaki yeteneğidir onu “en büyük” yapan. Benzen bir durum “en büyük iktisatçı” ve “en büyük başkaları” için de geçerlidir. “En büyük iktisatçı” neoliberal saldırının ne demeye geldiğini ortaya koyduğu için mi yoksa “gerekliliğini” savunduğu için mi “en büyük” sayılır? İktisat bilimi diye okutulanların aslında hayal ürünü safsatalar olduğunu, gerçekte var olan kapitalizmi (reel kapitalizmi) meşrulaştıran ideolojik tezler olduğunu ileri sürseydi de “en büyük” sayılacak mıydı?

Uzmanın içine düştüğü mesleki yabancılaşma onun asıl soruları sormasını daha baştan engeller. Zira, gerçek sorunları tartışmaya cüret ettiğinde bizzat kendi varlık nedeni ortadan kalkar, üzerinde durduğu zemin çöker, bindiği dal kırılır. Nasıl bir avukatın hak aramanın bir “uzmanlık” konusu haline gelmesindeki tersliği görmesi, görmek istememesi gibi... Öyle bir mesleki yabancılaşma içindedir ki, bir insanın haklarını elde etmek için neden bir başkasına bir “uzmana” ihtiyaç duyduğunu, uygar bir toplumda bunun saçmalığını tartışmayı akıl etmez.

Ekseri sanıldığı, ileri sürüldüğü gibi uzmanlık bilimsel gelişmenin, önünü açmaz. Tam tersine belirli bir eşikten sonra bilimsel ilerlemeye engel bile olur. Bilim, bilginin birikmesinden çok, paradigma kaymasıyla, bakış açısının değişmesiyle gelişir. Üniversite insanları da uzmanlık alanlarına kapandıkları sürece “bütünden” kopuyorlar. Giderek içinde yaşadıkları topluma ve onun sorunlarına, dünyada olup bitenlere yabancılaşıyorlar. Oysa, gerçek bilim insanının, bilim etiğinin bir gereği olarak aynı zamanda entelektüel olması gerekir. “Bu kervan nereye gidiyor?” sorusunu sorma yeteneğinden yoksun olan biri, uzman olabilir, küçük bir sorunun en ince detaylarını da bilebilir ama bilim insanı sayılamaz...

Bu alandaki en büyük engellerden biri de bilim ve teknolojinin bir tabu, bir fetiş haline getirilmiş olmasıdır. Tabulaşma ve fetişleşme “neyin bilim”, neyin bilimin inkarı olduğunu tartışılmasını daha

baştan engelliyor. Sözde tabularla, doğmalarla mücadele etmesi gereken bilimsel faaliyet tabulaştırılıyor. Elbette bütün bunlar boşuna yapılmıyor...

Fakat, hepsinden önemlisi, genel bir metalaşma, şeyleşme, paralılaşma yozlaşma, soysuzlaşma süreci tüm alanlar gibi bilimsel-entellektüel alanı da kapsamış durumdadır. Bilim ve sanat etkinliği para kazanmanın bir aracı haline geldiğinde artık ne bilimden ne sanattan, söz etmek mümkün değildir.

Kâr etmenin, mal satmanın, egemenliğin hizmetine koşulmuş bir bilim ve sanat olamaz. Şeyleştiren, metalaştıran, yozlaştıran, ahmaklaştıran, anlam kaybına neden olan reklamlarda rol alan bir sanat insanı olamaz... kKendi etiğine ihanet etmiş bir estetik adamı/kadını bizzat kendi varlık nedenini etmiş demektir. Kaldı ki, şimdilerde sanat ve sanatçı kavramı da bütünüyle yozlaşmış durumdadır. Bu böyle bir dönem ki, mafyayı eğlendiren şarkıcı-türkücü taifesi bile sanatçı sayılıyor. Bir kişinin sanatçı sayılması için o kişinin kendisini öyle tanımlaması yeterli sayılıyor... elbette değerlerin bu ölçüde aşındığı, her türlü değer ölçüsünün sahneden çekildiği bir ortamda, sanatla sanat olmayan arasındaki sınırın silikleşmesi de anlaşılır bir şeydir...

Başlangıçta “esas itibariyle” ideolojik meşrulaştırmanın, kuru düzenin çarklarını çevirecek adamların yetişmesine hizmet eden üniversiteler, kapitalist üretimin egemen üretim tarzı haline gelmesiyle, sermayenin üretilmesi, yeniden üretilmesi için gerekli işgücünün (uzmanlığın) yetiştirilmesi işlevini de üstlendiler. Şimdilerde neoliberal küreselleşme çağında bütün bunların ötesinde yeni bir işleve daha koşulluyorlar. Artık bizzat kendilerini birer kâr ve kazanç kapısı haline getiriyorlar. Üniversite denilen kurumlar ikili bir değişim sürecine sokulmuş durumdalar: birincisi sadece kâr etmenin aracı haline getiriliyorlar “elbette meşrulaştırma işleri bâki kalmak kaydıyla”; ikincisi, birer kapitalist işletme niteliği kazanıyorlar. Kapitalistler kârlı bir alan olduğu için bu alana yatırım yapıyorlar.

Nasıl hastaneler tipik birer kapitalist işletmeye dönüştürülüyorsa, üniversiter kurumlar da kapitalistlerin kâr amacıyla kurdukları birer işletmeye dönüşüyorlar. Özelleştirme dalgası her alanı kapsayıp sınırlı kamusal alanları da yok ediyor...

Bu süreç tamamlandığında “zira henüz herşey bitmiş değil” artık bir kavram olarak bile üniversitelerden söz etmek mümkün olmayacak. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, doğası ve misyonu gereği bilimsel bilgi üretimi ancak kamusal alanda mümkündür. Kamusal alanın mevcut olmadığı durumda ve yegane amacın kâr etmek ve kârı âzâmileştirmek olduğu koşullarda, kârlı olmayan hiçbir şey üretilmez. Kapitalist kârlı olmayan bir alana neden yatırım yapsın? Dolayısıyla, kârlı olmayan bilim dalları, disiplinler, kürsüler kârlı olanlar haline tasfiye edilir... Bunun ne anlama geldiği ortada. Artık bilimsel faaliyet kapitalistin kısa vadeli çıkarlarıyla “uyumlandırılacak” ki, bu üniversitenin bilimin, bilimselliğin inkârından başka birşey değildir. Zira bilginin yegane amacının kâr haline geldiği durumda, bilimin olmazsa olmazı olan etik standart ve kaygılar da bütünüyle gündemden çıkar. Bilimsel faaliyetin ve onun mekanı olan üniversitenin özel çıkarların aracı durumuna getirildiği koşullarda kürsülerin ve disiplinlerin varlığı, sponsorların insafına terkedilir... Bunun örneklerini medyada “televizyonlarda” görmek mümkündür. Her programın arkasında bir kapitalist işletme var... böyle bir medya olabilir mi?

Toplumu iflah olmaz bir hastalık gibi saran metalaşmanın, paralaşmanın, özelleştirmenin önü kesilmedikçe üniversitelerin bu sürecin dışında kalmaları mümkün değildir. Öyleyse tek başına üniversite için bir çıkış yolu, “kurtuluş” mümkün değildir. Dolayısıyla, nerdeyse bütünüyle denetimden çıkmış durumdaki teknik bilimi (technoscience) aynı şekilde etik kaygılara yabancılaşmış sosyal bilimi asıl bulunmaları gereken zemine çekme çabası, bir bütün olarak sermaye uygarlığının aşılması mücadelesine eklemelendiği durumda mümkündür ve bir anlam ve değer taşıyabilir.

Bilim adamı gerçekten bilim adamıysa, özgür olmak zorundadır. Kimseye yaranmak zorunda değildir. Yegane misyonu ve kaygısı *gerçeği* açığa çıkarmaktır. İnsanlığın durumunu iyileştirmek, bu amaçla yaşadığı dönemin olumsuzluklarını teşhir etmek, bilince çıkarmak, çözüm yolları üretmektir. Gerçeği kuşatan sis perdesini kaldırarak daha müreffeh, daha özgür, velhasıl gerçekten insani olanın gerçekleşmesine katkıda bulunmaktır.

Bilimsel bilginin bu niteliği yüzyıllar, binyıllar boyu vurgulanagelmıştır. Yunus Emre, “İlim kendin bilmektir” derken, insanı, toplumu doğayı anlamaya hizmet etmeyen, yaşamın anlamını sorgulamayan bilginin beyhûde olduğunu söylemek istiyor... bilimsel bilginin zorunlu işlevine gönderme yapmak istiyor.

Hız. Muhammed: “Allahım, faydasız bilgidен, saygı duymayan kalpten, doymak bilmeyen nefisten, yaş dökmeyen gözden ve kale alınmayan duadan sana sığınırım” dediğinde aynı şeye gönderme yapıyor.

Hız. İsa da: “Amel etmek için değil de konuşmak için ilim talebeden kimse nasıl olur da ilim ehlinden sayılır” demiştir ve bu Marx’ın aynı mealde söyledikleriyle örtüşüyor. Marx: “Bilim bencil bir zevk olmamalıdır. Kendilerini bilimsel bir çalışmaya verebilecek kadar talihli olanlar, bilgilerini insanlığın hizmetinde uygulamakta en önde gelmelidirler.” Derken aynı şeyi ediyor.

Rabelais: “Şuursuz bilim ruhun harabolmasıdır” dediğinde, bilimsel faaliyetin etik içeriğini hatırlatmak istiyor.

Nihat Genç, “Modern çağın canileri” adlı eserinde: “Tarihi, insanı, toplumu, devleti değiştirmeyen, ilerletmeyen, kurumları zorlamayan bilimi, tartışmayı, bilgiyi... mahkum ederken aynı tarihsel süreklilik çizgisinde yer alıyor...

Bugün insanlığın içine sürüklendiği kör gidişin, anlam kaybının temelinde, gerçek bilim insanının ve gerçek aydının “benim entelektüel dediğim” sorması gereken: “bu kervan nereye gidiyor ?” sorusunun sorulmaması, değilse gerektiği gibi sorulamaması, yatıyor.

Kapitalist metalaşma süreciyle bilim metalaşp-yozlaşıyor, sanat bayağılaşıp soysuzlaşıyor. Dolayısıyla, insanlığın önünü açması gereken bilim, yaşamı güzelleştirip anlamlı kılması gereken sanatın (bir bütün olarak estetik faaliyetin) gerçek misyonuna yabancılaşması acil bir sorun olarak çözülmeyi bekliyor. Bilimi ve sanatı asıl bulunmaları gereken zemine çekmek durumunda olanlar da ona asıl ihtiyacı olanlar olabilir. Belki de bütün bunlardan şöyle bir sonuç çıkarılabilir: bilim sadece bilim insanlarına, sanat da sadece sanat erbabına bırakılmayacak kadar önemlidir...

Kalecik Kapalı Cezaevi

11 Nisan 2002

ÜNİVERSİTE, BİLİM, İKTİDAR¹

Bilim, bilim insanı, üniversite, eğitilmiş insan vb. gibi kavramlar hakkında ekseri “olumlu” bir kabul söz konusudur. Bilim, “gerçeğin bilgisi”, bilim insanı böylesi soylu bir misyonun taşıyıcısı, eğitilmiş, özellikle de yüksek öğrenim sürecinden geçmiş insan da mutlaka “olumlu”, “iyi” meziyetlerle donanmış biri, üniversitenin de, evrensel bilgi üretilen, her şeyin sınırsız ve özgürce tartışıldığı “mekan” olduğu biçiminde genel-geçer bir anlayış egemendir. Aslında burada söz konusu olan bir egemen ideoloji kategorisidir ve “olması gerekenin” “gerçekte varolanla” karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. İşte bu kısa yazıda bu uyumsuzluğu ortaya koymaya çalışacağız ve “gerçek dünyada” söz konusu kavramlar aracılığıyla, “yanlış bilincin” nasıl üretildiğini ve neye yaradığını göstermeyi deneyeceğiz. Elbette yazının hacminden ötürü ele aldığımız her kavramı derinlemesine tahlile tabi tutmamız mümkün olmayacak. Zaten bir yazının kısalığı onun anlaşılır olmamasının ve pek bir şeye yaramamasının mazereti değildir.

I. Toplumun sınıflara bölünmüşlüğü elbette eğitimle doğrudan ilgili değildir. Dolayısıyla, söz konusu bölünmüşlüğün nedeni eğitim değildir, ama, bölünmüşlüğün devamında ve yeniden üretilmesinde eğitimin çok önemli bir işlevi vardır. El işiyle kafa işinin birbirinden ayrılması, toplumsal eşitsizliklerin sürdürülmesinde “kritik” bir role sahiptir. Zira, sınıflara bölünmüş bir toplumda “kafa işi” yapanlar, veya aynı anlama gelmek üzere, belirli bir eğitimden geçmiş olanlar, egemenlerin iktidarına ideolojik veya pratik hizmet sunmaktadırlar. Demek ki, el işinin kafa işinden ayrılması da, sömürünün ve egemenliğin, bilgi ve iktidar ittifakına dayandırılmasına imkan vermekte ve böylece, ekonomik, sosyal ve politik eşitsizliklerin süreklilik kazanması mümkün olmaktadır. Eğitim, insanları sadece ait ol-

1 Ağustos-Eylül-Ekim 1998, sy., Etik Bilim ve Üniversite

dukaları sınıfa, topluluğa, “çevreye” vb. yabancılaştırmakla kalmaz, aynı zamanda onları içinden çıktıkları sınıfa, topluluğa, “çevreye” karşı kullanılır duruma da getirir. Bunu yapabilmesi için eğitimin, eğitilmiş olanlarda “ötekilerden”, “başkalarından” farklı oldukları bilincini yerleştirilmesini gerekir ki, eğitimin sürecinin uzun tutulmasının asıl nedeni budur. Altı-sekiz aylık bir kursla kolaylıkla edinilebilecek bilgiler (uzmanlık densin), dört beş yıla bu nedenle yayılır. Dört-beş yıllık süre, eğitilende “ben başkayım”, “ben farklıyım” bilincinin yerleşmesini sağlar. Ve belirli bir eşikten sonra eğitilmiş olan şöyle düşünmeye başlar: “Eğer farklı isem, başkalarından farklı yaşamaya ve başkaları üzerinde otorite kullanmaya da hakkım vardır...”

El işiyle kafa işinin (travail manuel et travail intellectuel) birbirinden ayrılmasının önemi egemen olan sınıflarca çok erken “kavranmıştır” Üçbin yıldan daha da geriye giden Mısır’da (Firavunlar döneminde, X. Dinasti zamanında) Merikare’de yapılan eğitimde öğrenciye şöyle deniyor: “ Ecdadını ve atalarını örnek al, onlar bilgileri sayesinde insanlara boyun eğdirip, kendilerine bağladılar. İşte onların sözü (kelamı) de yazılı olarak duruyor. Aç, oku, öğren ve onların bilgisini taklit et. Ancak eğitimden geçerek bu bilgileri edinebilirsin...” Aynı dönemde eğitilmiş sınıfa ait olduğu anlaşılan bir baba da oğluna şu öğüdü veriyor: “ Yazıyı ezberle. Yazıyı bilersen her türlü zor işten muaf olursun, yüksek bir memur olup herkesin saygısını kazanırsın. Yazıyı bilen her türlü el işinden muaftır, emredendir (...) Yazıyı bilmen eline uzmanlık aletini alman demek değil mi dir? İşte, seninle kürek çekmek durumunda olan arasındaki farkı yaratan odur...”¹ Eğitimden geçmiş olan, bir kere “zor” ve “pis” işlere elini bulaştırmaktan kurtuluyor. Yüksek gelir grubuna dahil oluyor, (egemen sınıfların safında yer alıyor) üstelik bir de toplumda “saygın” bir kişi sayılıyor...Bu çelişik , aynı zamanda saçma “durum”un neden tartışma konusu yapılmadığı da kolaylıkla anlaşılabilir.

1 Bkn.Agone, No:18-19, 1998, Marsilya

lir bir şeydir. Demek ki “bilgi” hem sahibine “ötekiler”e göre farklı bir statü ve otorite kullanma “hakkı” sağlıyor, hem de egemenlerin iktidarının yeniden üretilmesinde bir “araç” işlevi görüyor.

Eğitilmiş insan ve onun “uzmanlığı” kendinden menkul bir şey olmasından dolayı değil, ideolojik işlevinden dolayı önemsenmesi gereken bir şey olmalıdır. Bir kere eğitim görmüş diplomalılar otorite ve ayrıcalıklarını bilgili oluşlarına (Başkalarının bilmediğini bilmek...) dayandırıyorlar; ikincisi egemenlik sistemi onların “uzmanlığını” veya bilgisini ekonomik, toplumsal, siyasal eşitsizlikleri ve hiyerarşiyi sürdürmede bir araç olarak kullanıyor. Bir yargıç bir adama ölüm cezası ya da başka bir ceza verdiğinde, bunu “hukuk bilgisine”, “uzmanlığına” dayandırıyor... Denilebilir ki, bu işi bir siyasal otoriteye dayanarak ve onun adına yapıyor... Elbette öyledir ama, siyasal otorite de onu bu amaçlar için kullanırken “bilgili” oluşunu, o işin “uzmanı” oluşunu ileri sürerek yapıları kabullendiriyor. Ve belirli bir eğitimden geçmiş olan diplomalılar sömürü ve egemenlik ilişkisinin yeniden üretilmesine iki biçimde katılıyor: Birinciler, egemenliği ideolojik olarak yeniden üreterek, bu işi yapıyorlar: Yazarlar, şairler, sanatçılar, üniversite profesörleri, öğretim üyeleri, kısmen öğretmenler, gazeteciler ve özellikle “köşe yazarları”, politikacılar, vb. Bir de sömürü, baskı ve hiyerarşiyi maddi olarak yeniden üreten eğitilmişler vardır: hukuk adamları (hakim, savcı, avukat), bürokrasinin üst düzeyindekiler, vali, kaymakam, emniyet müdürü, her düzeydeki bürokratlar, genel müdürler, müdürler, mali bürokrasinin uzmanları, mühendisler, hastane başhekimleri, vb. İşte, okullar ve üniversiteler bu insanları yetiştirmeye yarıyor... (Elbette böyle bir ayrımın yapılıyor olması bu iki kesim arasında Çin duvarı olduğu anlamına gelmez). Fakat, eğitim bu insanları sadece içinden çıktıkları sınıfa yabancılaştırmakla kalmıyor, aynı zamanda onları içinden çıktıkları sınıfa karşı da kullanılabilir hale getiriyor. Daha da ötede, verilen (alınan) eğitimin, eğitimden geçmiş olanları “kötürümleştirmek” gibi bir işlevi de vardır. El işine, maddi üretime bütünüyle yabancılaşmış insan, kaçınılmaz olarak “özürlü” bir

insandır ve varlığı hakim sınıflara hizmet etmeye indirgenmiştir... Artık geri dönüşü olmayan bir tarzda maddi üretim sürecine ve içinden çıktığı sınıfa yabancılaşmış durumdadır. Dolayısıyla “kötürümleşmek” pahasına “sınıf değiştirebiliyor” ve “başka bir sınıfa” dahil oluyor... Bu nedenle, eğitim, eğitilmiş insan, diploma, ödül, vb. gibi kavramlarla ilgili bir netleşme sağlanmadan hiyerarşiyi, toplumsal eşitsizlikleri, baskı ve sömürüyü “verimli” bir biçimde tartışmak da, aşmak da mümkün değildir. Bu alanda duyarlılık olmadan yeni bir şey yapmak mümkün değildir.

II. Bilim bilmekle ilgilidir, herkes bir şeyler bilir, ama her bilgi “bilim” tanımana dahil edilemez. Bilim (ilim), Arapça, ûlm kelimesinden türemedir. Bir şeyin doğrusunu bilme anlamındadır. Bir anlamı da, nazari bilgidir. Science, Latince *scientia*’dan türemiştir ve “belirli şeylerin doğru ve akla uygun bilgisi” demeye geliyor. Her iki halde de bilim gerçeğe, şeylerin doğru bilgisine gönderme yapıyor. Teori veya nazariye de sistematize edilmiş bilgiyi ifade eder. Demek ki, bilginin “bilimsel bilgi” sayılabilmesi için bir kere gerçeğin peşine düşenlerin eseri olması gerekiyor; ikinci olarak da, belirli yöntemlerle elde edilmiş, sistematize edilmiş olması gerekiyor. Buradan, eğer bir zihinsel-entellektüel faaliyet: Gerçeği aramak, ortaya çıkarmak, gerçeğin üstünü örten perdeyi kaldırmak amacı taşıyorsa ve söz konusu bilgiye belirli yollar ve yöntemler izlenerek ulaşılmışsa, ve bilim adamı etik kaygılar taşıyorsa, orada gerçek anlamda bir bilimsel faaliyetten dolayısıyla bilimden söz etmek mümkündür. Bir bakıma bilimsel çaba, insanın karşılaştığı, yüz yüze geldiği, somut olarak yaşadığı maddi/sosyal gerçekliği anlamak üzere zihinsel bir faaliyet içine girmesidir. Demek ki, bilimsel teori mutlaka birilerinin eseridir, birileri içindir. Teoriyi ortaya atanın neyi amaçladığı önemlidir. Bilimsel bilgi mutlaka bir tarihsel dönemde, belirli bir toplumda, belirli amaçlarla, birileri tarafından “üretilir.” Eğer bilimin misyonu gerçeği ortaya çıkarmaksa, bilim adamı da gerçeğin peşine düşmesi gereken biri olmak durumundadır. Gerçeği ortaya çıkarmak, ancak eleştirel bir yaklaşım ve bilinçle mümkündür. Zihinsel çaba içine giren kişi

de, ya mevcut olanı koruma veya bazı “reformlar” veya “rötuşlar” sürdürmeyi amaçlar, ya da varolanı aşma perspektifiyle hareket edecektir. Eğer, ikincisi geçerli ise, bilim adamı kaçınılmaz olarak eleştireldir. Eğer eleştirelse devrimcidir...

Bu aşamada, o halde “kimin gerçeğin bilgisine ihtiyacı var”, “kimin çıkarı yalandan, gerçeğin üstünün örtülmesinden yanadır” sorusuyla karşılaşılır. Söylemeye gerek yoktur ki, egemen sınıfın çıkarı gerçeğin üstünün örtülmesinden, ideolojik mistifikasyon yaratılmasından yanadır. Zira, ancak bu sayede yalanı gizlemek ve sürdürmek mümkün olabilir. Bu yüzden, bilim adamı gerçekten bilim adamıysa (sanat adamı dolayısıyla estetik alan için de aynı şey söz konusudur) ister istemez muhalif biridir. Zira, gerçeğin peşine düştüğü anda, karşısında egemen sınıfın adamlarını bulacaktır. Konumu gereği sömürücü egemen sınıfın karşı kutbunda bulunan gerçek bilim adamı, nesnel olarak kendini onun karşıt zemininde yer alan (emekçi) sınıf veya sınıfların safında bulacaktır. Durum böyle olduğu halde, hakim söylem, “bilim adamının tarafsız olması gerektiği” şeklindedir! Sınıflara bölünmüş, üstelik uzlaşmaz çelişkilerin söz konusu olduğu bir toplumda, bilim adamının tarafsızlığından söz etmek, ancak ahmakları aldatmaya yarar. Üstelik “tarafsızlık” sadece sosyal bilimlere angaje eden birşey de değildir. Matematikten astronomiye, fiziğe, biyolojiye doğru yoğunluğu artan bir sorun olarak ortaya çıkar. Doğası gereği gerçeğin peşine düşen, bu yüzden gerçeğin ortaya çıkarılmasında çıkarı olan sınıf veya sınıfların safında yer almak, karşı kampta yer alana göre bilim adamına bir yöntem üstünlüğü de sağlar. Ama bu “üstünlüğü” abartmamak gerekir. Bir kişi emekçi sınıfların safında yer aldı diye bilim adamı olmaz. Nasıl bir sanat insanı, estetik öğelerin diyalektik bütünlüğünü yakaladığında sanat adamı, sanatçı sıfatını hak ederse, bilim adamı da ancak belirli yetkinlik ve yetişkinlik düzeyine, “belirli bir yüksekliğe” çıktığında bilim adamı sıfatını hak eder.

Bu yüzden bir akademi çatısı altında çalışıyor olmak ve kimi akademik unvanlar taşıyor olmak, bilim adamı olmanın “garantisi” değildir. Egemen düzen isminin önüne dr. doçent. prof. ord. prof.

gelenleri “ilminden sual olmaz” bilim adamları olarak takdim eder. Aslında akademide görev yapanlar eleştirel olmadıkları, ya da egemenlik sisteminin “hassas” saydığı alanlara girmedikleri, “mayınlı tarlada yürümeye cesaret etmedikleri” sürece “bilim adamı sayılırlar ve düzen tarafından ödüllendirilirler. Eleştirel oldukları veya düzenin “yasak saydığı sahaya” girmeye yeltendikleri anda “tarafsız bilimden” uzaklaştıkları, “işe ideoloji karıştırdıkları” gerekçeyle akademinin dışına, bazen de hapisanenin içine atılırlar. Her halükârda artık akademi çatısı altında kalmalarına izin verilmez... Aslında söz konusu unvanlar da ekseri “suya sabuna dokunmama” konusunda kendini kanıtlayanlara verilir. Eğer bir yanlışlık sonucu “kaçaklar” varsa, mutlaka bulunup ayıklanır. Bu yüzden üniversitelerde gerçekten eleştirel olana yer yoktur. Zaten diploma ve unvanların işlevi ideolojiktir. Bir yalanı sıradan biri söylerse kimse inanmaz, ama aynı yalanı isminin önünde çok sayıda unvan olan, ya da çalıştığı odanın duvarında çok sayıda “diploma” asılı olan birine söyletirseniz yalanın etkinlik katsayısı büyür... İşte bu kesim, egemen düzene bu niteliği itibarıyla önemli bir hizmet sunar ve onun yeniden üretilmesinde önemli bir işlev görür. Hangi düzeyde olursa olsunlar, eğitim kurumları her zaman kurulu düzenin hizmetindedir. Mevcut sömürü, bağımlılık, hiyerarşi, ve baskı ilişkilerini yeniden üretme işlevine koşulmuşlardır. Bu noktada bir yanlış anlamayı da bertaraf etmek gerekir. Eğitim kurumları mevcut egemenlik ilişkilerini yeniden üretme misyonuna koşulmuşlardır ama, tüm öteki kurumlar ve yaşam alanları gibi “sınıf mücadelesinden” soyutlanmış değillerdir. Bu yüzden de hakim düzenin mutlak anlamda kurtarılmış bölgeleri değillerdir. Zira, sınıf mücadelesi yaşamın her alanında, insanın varolduğu tüm mekanlarda aralıksız sürüp gidiyor...

Ne bilim, ne de bilim adamı tarafsız olamaz. Ama sıklıkla “okullara, camilere, kışlalara vb. siyaseti sokmayacağız” türü tekerlemeler duyarız. Bununla söylenmek istenen bu “yerlerin” politika dışı olduğu veya politikadan soyutlanabileceği anlamında değildir. Zira, bu kurumların hepsi değişik yoğunluklarda olmak kaydıyla, poli-

tikaya bulaşmışlardır, politikanın içindedirler. Bununla murad edilen, “bu kurumlar politikanın dışında tutulacak” demek değil, bu kurumlara “benim politikamdan başkası giremez” demektir... Zira, az gelişmiş kafaların sandığı gibi, politika istendiği yere sokulan, istendiği yerden kovulan birşey değildir. İnsanla özdeştir ve insanın olduğu her yerde mutlaka politika vardır. Bilimle, bilimsel bilgiyle ilgili tutarlı bir bilinç, kavrayış ve yaklaşım için öncelikle bilim, bilim adamı ve üniversiteye dair yaratılmış fetişizmden ve yabancılaşmadan kurtulmamız gerekiyor. Ancak o zaman bilimi gerçekten bulunması gereken zemine çekmek mümkün olabilir.

III. Bu günkü üniversitelerin ataları Avrupa’nın batısında x1. yüzyıldan başlayarak kurulmuşlardır. İlk Ortaçağ üniversitesi x1. yüzyılda İtalya’nın kuzeyinde Balonya’da kurulmuştur. Ünlü Sorbonne 1215’de, Oxford 1249’da, Cambridge 1284’de, Heidelberg 1386’da, Köln 1388’de, Tübingen 1477’de, vb... kurulmuşlardır. Bu Ortaçağ üniversitelerinin kurulmaları, açılmaları, kapanmaları, gelişmeleri, Kilise içindeki ve çevresindeki tartışmalara doğrudan bağımlı kalmıştır. Teolojik bir eğitim veriyorlardı. Başka türlü ifade etmek gerekirse, tarıma dayalı egemenlik sistemini (feodal sömürü düzeni) meşrulaştırma işlevi görüyorlardı. Çok sınırlı bir öğrenci kitlesine kapılarını açıyorlar ve egemenlik sisteminin ideolojik yeniden üretimini sağlıyorlardı. Bu yapılar yaklaşık x1x. yüzyıla kadar varlıklarını korudular. Kapitalizmin egemen üretim tarzı haline gelmesiyle ya “reform edildiler”, “yeniden yapılandırıldılar” ya da yenileri kuruldu. Artık yeni dönemin üniversitelerinin işlevi, “yeni üretim tarzı” olan kapitalizmin ihtiyacına cevap verecek biçimde yeniden tanımlanacak ve yapılandırılacaktı. Bir kere ideolojik referanslar dinden rasyonalizme kayacak, başka türlü söylersek, ideolojik yeniden üretim referansları değişmek kaydıyla devam edecek, (pozitivizm-rasyonalizm) ama bu ideolojik işleve bir de maddi yeniden üretim işlevi eklenecekti. Kapitalizmin ihtiyacı olan, sistemin çarklarının döndürülmesinde aktif rol alan unsurlar da artık üniversitelerde yetiştirilecekti. (Mühendisler, hekimler, maliyeciler,

idari bürokrasinin adamları vb.) Bu dönemde de üniversiteler bir elit yetiştirmenin ötesine geçmedikleri için, sınırlı sayıda öğrenciye eğitim vermeye devam ettiler. Üniversitelerin kapılarını emekçi halk çocuklarına açmaları için, İkinci Dünya Savaşı sonrasında “refah devleti” modelini beklemek gerekti. Ancak o tarihten sonra emekçi halk çocuklarına “sınıf değiştirme” kapısı açılabilirdi (elbette sınırlı olarak). Neo-liberal, muhafazakâr ekonomik ve sosyal politikaların gündeme gelip, refah devleti modeli tasfiye sürecine girince ve eğitimin özelleştirmesinin gündeme gelmesiyle, artık aralanan kapı hızla kapanıyor... Son dönemde ve ekseri uygun olmayan bir şekilde “küreselleşme” denen çağda, üniversitelerin yukarda işaret ettiğimiz iki işlevine bir üçüncüsü daha eklenmiş görünüyor: Üniversiteler sömürü düzenini meşrulaştırma ve maddi yeniden üretimini sağlama dışında, bizzat bilgi ticareti yapılan kurumlar haline de geliyorlar. Sermayenin doğrudan değerlenme alanı haline geliyorlar... Artık bilgi herhangi bir mal gibi alınıp satılır durumda... Dolayısıyla kapısında üniversite yazan kurumlar, birer bilgi ticarethanesi, akademi üyeleri, (bilim adamı-kadını denilen taife) de birer bilgi satış memuru konumuna geliyorlar. Önemli etik sorunlar da ortaya çıkaran bu durum üzerinde burada durmayacağız. Ama, geçerken şu kadarını söyleyelim ki, çokuluslu şirketlerin etkinliklerini artırmalarına eşlik eden ulus-devlet’in aşınması ve teknik bilimin de nerdeyse bütünüyle “denetimden çıkması” ve bilginin tam bir ticaret metaı durumuna gelmesi, önemli etik sorunlar ortaya çıkarmış bulunuyor.

Üniversitelerin işlevi konusunda toplumda tam bir kafa karışıklığı egemendir ve bu tesadüfen ortaya çıkmış değildir. Üniversitelerin “evrensel bilimin” üretildiği mekanlar olduğu, her şeyin özgürce ve sınırsız bir biçimde tartışıldığı, özgür düşüncenin filizlenip serpildiği “özgürlük adacıkları” olduğuna dair hakim anlayış, gerçek durumun bilincinde olanlar için rahatsız edici bir “tevatürdür”. Bir kere, üniversiteler evrensel bilim üretilen kurumlar değil, özellikle “sosyal bilimler” söz konusu olduğunda Avrupa merkezli ideolojik tezlerin üretilip “evrensel bilim” markası basılarak dünyanın geri kalanına

ihraç edilen (şimdilerde moda tabirle pazarlayan) kurumlardır. Aslında bilim diye üretilen ve pazarlanan bilim değil, kapitalist kültürdür. (Batı kültürü değil) Türkiye gibi ülkelerde kapitalist sömürü ve egemenliği meşrulaştırıp-yeniden üreten bu Avrupa merkezli ideolojik tezler, hikmetinden sual olmaz “evrensel bilim” sayılıyor. Hiç bir eleştirel karşı-duruşla karşılaşmıyor... Sosyal bilim dalları söz konusu olduğunda, üniversitelerin müfredat programlarının Üçüncü Dünya’nın somut gerçekleriyle pek ilgili olmadığı kolaylıkla görülür. Bu saçmalık da “evrensel bilim” gerekçesine dayandırılıyor... Elbette önce “evrensel bilim” söyleminin kimin için ne anlama geldiğinin tartışılması gerekir. Birincisi; Evrensel bilim diye bir şey mümkün değildir (özellikle toplum bilimleri alanında); İkincisi; üniversiteler eğer egemenlik üreten kurumlarsa, ki öyledirler; özgür düşüncenin geliştiği değil, bastırıldığı kurumlardır. Bu yüzden, özgür düşünceyi boğmak amacıyla oluşturulmuş kurumların birer “özgür düşünce odakları” sayılmaları bir egemen ideoloji kategorisidir. Bilim, sömürünün, baskının, hiyerarşinin ve kâr etmenin bir aracı olarak kaldıkça, gerçek bilimin inkârı olmaya da devam edecektir.

IV. İşte, Özgür Üniversite her türlü zihinsel-entellektüel çabanın çürüyüp soysuzlaştığı, sosyal yaşamın motoru sayılması gereken etişin “defterden silinmekte olduğu” bir tarihsel dönemde bu eğilimin karşısına dikiliyor. Devletten ve sermaye’den tam bağımsız bir kurumdur. Üniversite’nin üniversite sayılabilmesi için asgari üç koşul gereklidir: Bir kere özerk olmalıdır, kendi kendini yönetebilmelidir; (bu bakımdan Özgür Üniversite sadece özerk değil, tam bağımsızdır); ikincisi, üniversite’de yapılanların toplumdaki özgürleşme mücadelesiyle örtüşmesi gerekir; üçüncüsü de üniversite kendi kendini savunabilmelidir (elbette kendi yöntemleri ve kendine özgü araçlarla)... Halen Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı’nın çatısı altında faaliyet gösteren Özgür Üniversite, “eleştirel değilse bilim de değildir” tespitinden hareket ediyor. Bir kere etik kaygılara yabancılaşmış bir bilimin mümkün olamayacağı tespitinden hareket ediyor. “Küreselleşme çağının” tek düşüncesi haline gelen neo-liberalizmin teşhir edilmesi için çaba harcı-

yor, Türkiye’de geçerli köklü Avrupa merkezli ideolojinin tahribatına dikkat çekerek, bu alanda bir duyarlılık yaratmak istiyor. Sosyalizmin aşınan itibarının restorasyonu sürecine katılmak istiyor. Piyasa fundamentalizmini teşhir etmek için çaba harcıyor. İnsanı ve toplumu pasif, edilgen bir yığın durumuna getirmeye yönelik saldırının püskürtülebileceği, bunun son tahlilde irâdi bir sorun olduğunun altını çiziyor. “İnsan tarihini yapar” ilkesini her fırsatta hatırlatıyor, hiyerarşik-baskıcı, insan yaratıcılığını bastırıp dumura uğratmak üzere kurgulanmış eğitim sistemini daha baştan reddediyor. Bir egemenlik aracı olarak gördüğü için diploma vermiyor, öğrencilerden de hiçbir diploma istemiyor. Burjuva toplumunda insanlara bir şeyler bildikleri için diploma verilmediği, ama, diplomaları olduğu için bir şeyler bildikleri varsayıldığı ve diploma ideolojik bir işlev gördüğü için diplomaya karşı çıkıyor. Aynı şekilde Özgür Üniversite’de sınav da yapılmıyor. Zira, sınıflı toplumda sınavın asıl işlevi bilgi “ölçmekten” çok, öğrencileri disipline etmektir. Kaldı ki, Özgür Üniversite bilinen üniversitelerden farklı olarak, hem öğrenciler, hem de öğretim üyeleri için gönüllülük esastır. İnsanlar Özgür Üniversite’ye “sınıf değiştirmek” için değil, dünyayı, toplumu ve kendilerini anlamak ve değiştirmek kaygısıyla geliyorlar (veya gelmeleri gerekiyor), Özgür Üniversite öğrencileri için temel soru: “Hayatımı nasıl kazanabilirim”, değil “ hayatımın anlamı ne olacak” sorusudur. Eğitimin amacı insanda mündemiç olan insani potansiyeli harekete geçirmek olmalıdır. Oysa mevcut eğitim kurumları, bu arada kapısında üniversite yazan (ama adlarından başka üniversiteyle pek ilgisi olmayan) kurumlar, insani potansiyeli boğma işlevine koşulmuş birer gericilik yuvası durumdadırlar. Eğer insanlığın bir geleceği olacaksa, bu ancak tarihi yapan insanların, sınıfların, ulusların (toplumların) bilinçli eyleminin eseri olabilir. Eğer bu günkü kör gidiş tersine çevrilecekse bu tarihi yapan insanın iradî müdahalesiyle mümkün olacaktır... Bunun için de vakit geç olmadan ayağa kalkmak ve “gerçeği isteme cesaretini” ortaya koymak gerekiyor...

KÜRESEL KAPİTALİZM VE BİLİM ÜZERİNE

I. Bu gün insanlığın yüz yüze geldiği sayısız kötülüklerin, toplumsal-ekolojik yıkımların temelinde sömürü yatıyor. Kapitalist sömürünün, dünya ölçeğindeki kapitalist yağma ve talanın ideolojik silahı ve meşrulaştırma aracı olan “sosyal bilim”, işe sömürüyü yok sayarak başlıyor. Batı egemenliğinin bir aracı durumundaki Avrupa-merkezli ideolojinin en önemli yapıcı unsuru olan “sosyal bilim”, egemen Batı çıkarlarının ideolojik bekçiliğini iki yüzyılı aşkın bir zamandan beri sürdürüyor. Aslında ileri sürüldüğü gibi, sosyal bilimin asıl amacı toplumsal olayları açıklamak, “görüntüyle gerçek arasındaki uyumsuzluğu açığa çıkarmak” değildir. Kapitalist egemenliğin, dolayısıyla Batı çıkarlarının bir aracı olarak tarih sahnesine çıkan “sosyal bilim” her zaman kendini var eden tarihsel-toplumsal çerçevenin ihtiyaçlarını esas almıştır.

Bu gün üniversitelerde, araştırma kurumlarında ve ideolojik hegemonyanın üretildiği, yeniden üretildiği başka yerlerde ‘bilim’ ve “bilimsellik” adına yapılanların bir tek amacı var: Sömürünün üstünü örtüp gizlemek... Bir kere sömürü yok sayılıp üstü örtüldü mü; artık hiyerarşi, toplumsal eşitsizlikler, baskı, örtülü ve açık şiddet velhasıl sistemin ortaya çıkardığı tüm olumsuzluklar tartışılır olmaktan çıkıyor. Sömürüyü anlamak, kapitalizmi anlamaktır ve kapitalizmi anlamadan insanlığın ve uygarlığın temel sorunlarını anlamak da, mevcut durumu aşmak da mümkün değildir.

II. Bilim, belirli bir yöntemle dayalı olarak bilgi üretmektir ve asla yüceltilmesi gereken bir şey değildir. Bilim ya da bilimsel teori denilen doğal ve toplumsal olayları, olguları, süreçleri anlamaya, kavramaya yönelik zihinsel bir çabadan başka bir şey değildir. Elbette her zihinsel faaliyet gerçeği anlamak amacıyla yapılmaz. Bu gün genel geçer durum, gerçeğin temeline inmek değil, kestirme yoldan

gerçeğin üstünü örtmektir. Eğer gerçeğin üstünü örtmek için yapılan zihinsel faaliyet, harcanan çaba ve kaynağın çok azı gerçeğin ortaya çıkarılması için harcanmış olsaydı, herhalde dünyanın manzarası bu günkünden çok farklı olurdu. Burjuva egemenliğiyle birlikte zihinsel (bilimsel) faaliyet etik kaygıların uzağına düştü. Hakikati arama çabası iyiyi, güzeli arama çabasından koparıldı. Bilimsel faaliyet hakikatin iyi ve güzel olanın değil, ekonomik etkinliğin gerçekleştirilmesinden” başka bir şey değildir. Oysa, etik kaygıları dışlayan bir zihinsel faaliyet “bilim” tanımına dahil edilemezdi. Sadece bu kadar da değil, bu gün “bilim” olarak sunulan, bir çeşit “fetiş” mertebesine yükseltilmiştir. Dolayısıyla bilimin inkarı durumundadır. Artık sorunların anlaşılması bilimselliği ve geçerliliği kendinden menkul bir fetiş tarafından engellenmektedir.

Bir kere “bilim” denilen, dokunulmazlık zırhıyla kaplanınca, bilim ve bilimsellik adına yapılanlar ve ortaya çıkan sonuçlar da dokunulmazlık, “gereklilik”, “zorunluluk”, “kaçınılmazlık”, “alternatifsizlik” vb. olarak sunulabiliyor. Sermaye uygarlığı her şeyi olduğu gibi, bilimsel çabayı da soysuzlaştırmış durumdadır. Bizatihi zihinsel çabanın kendisi artık alınıp satılan bir metadır. Üniversitelerde ve üniversite dışında bilim adamı denilenler artık birer profesyoneldir. Profesyonelin ne anlama geldiğini burada açmaya gerek yok...Kapısında üniversite yazan kurumlar artık bilgi ticareti yapılan birer süper markete dönüşürülmüş durumdadır... Bilim adamı sayılan akademisyenler de birer satış memuru durumundadırlar. Eskiden, “bilgi iktidardır” denirdi. Bu özdeyiş geçerliliğini korumakla birlikte, artık küresel kapitalizm çağının gerçek manzarasını resmetmekte yeterli değil. Bu gün bilgi aynı zamanda sömürünün ve yok etmenin aracıdır. Şimdilerde “bilim adamları” artı-değerin, üretilmesi ve gerçekleşmesi (realizasyonu) sürecinde görev alıyorlar. Daha “yetkinleriyse” silah sektöründe çalışıyor. Mafyaya avukatlık yapan ünlü hukuk bilginlerini de hatırlamak olmaz... Öyle bir “çağdaş uygarlık” ki, en parlak beyinlerini yok etmek, tahrip etmek, imha etmek, öldürmek için kullanıyor...

Bilim denilenin “dokunulmazlığı” bilimin ve onun üreticisi olan bilim adamının tarafsızlığı safatasına dayandırılıyor. Öyle bir bilim adamı ki, sanki her türlü toplumsal, sınıfsal, kültürel-ideolojik etkilere karşı yalıtılmıştır... Oysa gerçek dünyada “bilim” olarak sunulanlar, eti kemiği, duyguları, düşünceleri, düşleri, umutları, hezeyanları, kuruntuları, korkuları, çıkarları, beklentileri olan insanların zihinsel çabasının sonuçlarıdır. Kutsal sayılan metinler ve melekler bile “tarasıyken”, bilimin, bilim adamının tarafsızlığı söylemi ne anlama geliyor? Teorinin eski dildeki karşılığı “nazariye”dir. Nazar (göz)’den türemedir. Düşünce, görüş anlamlarına geliyor. Demek ki düşünme yeteneği olan bir insanın eylemidir ve o eylemin “faili” kaçınılmaz olarak sınıfsal aidiyeti olan biridir. Bu yüzden genel olarak bilim alanında özel olarak da sosyal bilimlerde en iyi koşullarda “görelî” bir ‘tarafsızlıktan söz edilebilir. Buradan iki önemli sonuç çıkarmak mümkündür. Birincisi, ekseri ileri sürüldüğü gibi mutlak bir tarafsızlık mümkün değildir; ikincisi, uzlaşmaz çelişkilerin bunca keskinleştiği bir dünyada “tarafsız kalmak” ahlaken de kabul edilebilir değildir. O halde “bilim”i yüceltmek anlamsızdır ve bilim, “bilim adamlarına” bırakılamayacak kadar önemlidir.

III. Son yıllarda “küreselleşme”, “yeni dünya düzeni” “bilgi çağı”, vb. gibi kavramlar çok kullanılıyor, üstelik, olumlanmış içerikleriyle kullanılıyor. Oysa, gerçek dünyanın manzarası bu tür kavramlara olumlu içerikler yüklemeye uygun değil. “Küresel kapitalizm” çağı çözebildiğinden daha çok sorun ortaya çıkarıyor ve her seferinde sadece toplumsal sorunları büyütmeyle kalmıyor, insanlığı ve uygarlığı hızla felaketin eşiğine yaklaştırıyor. Her geçen gün işsizlerin sayısı artıyor ve işsizlerin sayısı arttıkça firmaların kâr’ı da artıyor. Bir işte çalışabilenler her an işlerini kaybetme korkusuyla yaşıyorlar ve aldıkları ücret geçinebilmek için gerekli olanın altında kalıyor. Kapitalist kar’ı artırmanın bir aracı olan teknolojik gelişmenin her ileri aşaması, daha çok insanın işsiz kalması, bir gelirden mahrum olması, marjinalleşmesi, sistemin dışına atılması sonucunu doğuruyor. Yoksulluk arttıkça, sefalet derinleştikçe, zenginler-

le-yoksullar, bir şeylere sahip olanlarla hiç bir şeyi olmayanlar arasındaki uçurum büyüyüp, kutuplaşma derinleştikçe, ekolojik yıkım da derinleşiyor. Bir önceki dönemden farklı olarak, artık kutuplaşma da her ülkeyi, her bölgeyi istisnasız etkisi altına alıp “küreselleşiyor” Dolayısıyla asıl küreselleşen emekçi çoğunluk ve “dünyanın lanetlileri” aleyhine ortaya çıkan sayısız kötülüklerdir. Sanayi Devriminin ortaya çıkmasıyla bir “yedek işsizler ordusundan” söz ediliyordu. “Küresel kapitalizm” çağında ilişki tersine dönmek üzeredir. Global planda çalışabilir nüfus içinde işsizlerin oranı, bir işte çalışanlara yaklaştırmış durumdadır. Durum böyle olduğu halde, hala kapitalizmin “rasyonel bir sistem” olduğunu söyleyenler var, üstelik şimdilerde bu safsataya her zamankinden daha çok insan inanıyor...

IV. Demokrasi, barış, insan hakları, küresel kapitalizm çağının en çok kullanılan kavramları... Her sözcük bir soyutlama, her kavram da üst düzeyde bir soyutlamadır. Ve ekseri sözcükler ve kavramlar yalan söylemek için kullanılıyor. İkincisi, her sözcük ve kavram aynı zamanda bir “iktidar” ilişkisine gönderme yapıyor. Üçüncüsü, bir yerde bir sözcüğün ya da kavramın kullanılması orada o sözcüğe veya kavrama uygun bir “gerçeklik” olduğu anlamına gelmiyor. Kavramların çok sık kullanılması da o kavramların ifade ettiği varsayılan “şeylerin”, “olguların”, süreçlerin önemli olduğu anlamına gelmiyor. Şimdilerde “hukuk devletinden” çok söz ediliyor. Oysa bu gün dünyanın hemen her yerinde genel geçer olan hukuk devleti değil, örtülü “iç savaş rejimleridir” ki, bu durumu ifade etmek için “düşük yoğunluklu savaş” kavramının kullanıldığı da oluyor... Örtülü iç savaş rejimlerinin, maşalaşmış polis devletlerinin geçerli olduğu bir dünyada “insan hakları retoriğinin” ön plana çıkarılması ne anlama geliyor? Barış kavramı için de aynı şey söz konusudur. Tüm temel eğilimlerin barış ortamını hızla dinamitlediği, eski çatışmaları körükleyip yeni düşmanlıklar ürettiği bir dünyada “barış” kavramı neden bu kadar çok kullanılıyor?

“EVRENSEL BİLİM” RETORİĞİ ÜZERİNE

Bilim bilmekle ilgili olsa da, her bilgi bilim tanımına dahil edilemez. Bir kere bilginin belirli yöntemlerle elde edilmesi gerekir. İkincisi; söz konusu bilginin bilim tanımına dahil edilebilmesi için, “gerçeğin bilgisi” olması esastır. Üçüncüsü de bilim adamının-kadının etik kaygılar taşıması ve öyle hareket etmesi gerekir. Bu yüzden, ne kadar bilgili olursa olsun, etik kaygılara yabancılaşmış birinin bilim adamı-kadını sıfatını hakketmesi söz konusu değildir. Bu kriterler karşısında bu gün “bilim” denilenin sefil bir durumda olduğu açıktır. Durum böyledir ama, bilim fetişizmi bu durumun tartışılmasını, anlaşılmasını, aşılmasını önüyor. Aynı şey teknoloji için de geçerlidir. Her teknolojik gelişmenin mutlaka “yararlı” dahası karşı konulmaz bir şey olduğu düşüncesi yaygındır. Oysa teknolojik gelişmenin mutlaka yararlı bir şey olduğu düşüncesi, ideolojik bir yanılsamanın ürünüdür. Barutu Çinliler icat ettiler ama hiç bir zaman ondan ateşli silahlar yapıp dünyayı fethetmeyi, başka halkları sömürgeleştirmeyi düşünmediler. Barutu bayramlarda, şenliklerde, kutlamalarda havai fişek olarak kullanmak, onların kültürel anlayışına uygun düşüyordu. Batılılar Çin’i sömürgeleştirmek, onu dünya ticaretine açmak, “uygarlaştırmak” için ateşli silahları kullandılar. Çinlilerin icadı olan barut, sonuçta başlarını belaya sokmaktan geri kalmadı. Buradan iki sonuç çıkarmak mümkündür: Birincisi, her bilimsel-teknik buluş veya teknolojik gelişme “iyi” veya “kötü” kullanım konusu olabilir; ikincisi; bir teknolojik icat onu icat edenler aleyhine kullanılabilir... Fakat, hepsinden önemlisi, bir “buluş”un anlamı, önemi ve işlevi bir kültürden diğerine farklılıklar gösterir.

Modern bilim bir Batı ürünüdür ve tarihi kapitalizmin gelişme süreci ve sömürgecilikle aşağı yukarı özdeşdir. Son derecede önemli olduğu halde bu durum ekseri gözden kaçıyor. Elbette, toplumun, doğanın ve bir bütün olarak dünyanın rasyonel bir tarzda ve daha iyi anlaşılması gereklidir ama, ırkçı-merkezci Batı düşüncesi ve bilimi

bir kere kültürler arasında bir hiyerarşi olduğu düşüncesini yayarak, piramidin tepesine Batı kültürünü koymuştur. Aslında, “Batı kültürü” yerine kapitalist kültür kavramını kullanmak daha uygundur. Oysa, bir kültürün diğerlerinden “daha iyi”, “daha kötü”, “daha ileri”, “daha geri” vb. türü ayrımlara ve sınıflandırılmalara konu olması, bilimsel kriterlere uygun değildir.

Kapitalist kültürün egemenliği ve bilimin de evrensellik retoriğiyle sunulması ve bunun hakim paradigma haline gelmesiyle, bilimin ne olması, ne olmaması, neyi amaçlaması, neyi murad etmesi gerektiği tartışılır olmaktan çıkmıştır. Bu gün bilim denilen, bütünüyle ekonominin hizmetindedir. Ekonominin de kimlerin hizmetinde olduğu ortadayken, bilim denilen gerçek anlamda bilimin inkarına dönüşmüş durumdadır. Şimdilerde ve küresel kapitalizm çağında, bilim bir uzmanlar gurubunun tekeline bir egemenlik aracına dönüştürülmüştür. Sadece bu kadar da değil, bilimsel çalışmaların finansmanı da güç ve iktidar sahiplerinin tekeline geçmiştir. Bilimsel araştırmaların, içeriğini, kapsamını, yönünü, vb. belirleyenler de onlardır.

Her şeyin hızla çürüyüp soysuzlaştığı, her şeyin pazara düştüğü, alınıp-satıldığı küresel kapitalizm çağında bilimsel faaliyetin itibarını iade etmek ve bilimi ekonominin baronlarının elinden kurtarmak büyük önem taşıyor.

Bunun da önkoşulu, Avrupa merkezli yabancılaşmadan kurtulmaktır. Zira, Avrupa merkezli yabancılaşma bir dizi başka yabancılaşma yaratarak, kapitalist egemenliği izleyen dönemde bilimsel faaliyetin önünü tıkamış, bilim adamı sayılması gerekenlerin ufkunu daraltarak, söz konusu faaliyeti işlevsizleştirmiştir. Sadece bu kadar da değil, “bilim” insanlığın büyük çoğunluğu aleyhine işleyen bir makineye dönüştürülmüştür... Özellikle Üçüncü Dünya’nın bilim insanları evrensel olduğuna inandıkları ideolojik tezleri, bilimsellik ambalajlı dogmaları, kendi ülkelerinde ve bölgelerinde yaymak gibi “pis” bir misyona koşulmuş durumdadırlar. Öte yandan da teknik bilim, insanların daha iyi yaşaması için değil, daha çok sömürülmesinin bir aracı

haline gelmiştir ve toplum çoğunluğunun baskı ve egemenlik altına alınmasına hizmet etmektedir. İnsanlığın çoğunluğunu ezen bir “teknolojik gelişme” olabilir mi? Her seferinde daha çok insanı işsizliğe, açlığa mahkum edip sefilleştiren bir “teknolojik ilerleme” olabilir mi? Sadece bu kadar da değil, her seferinde doğal çevrenin tahribatını derinleştiren bir “ilerleme” olabilir mi? Eğer bilim ve teknoloji konusunda yakın tarihte ve bu gün olduğu gibi, köklü bir fetişizm geçerliyse, araçlarla amaçların yer değiştirmesi kaçınılmazdır. Bu gün küreselleşme, “yeni dünya düzeni”, enformasyon toplumu, “bilgi çağı” gibi safsatalar, insanlığın kolektif intiharı anlamına gelen mevcut gidişi, ve süreçleri meşrulaştırmaya, kabullendirmeye yarıyor...

Küçük bir azınlığın hizmetinde ve insanlığın ve uygarlığın geleceğini tehlikeye atan bir evrensel bilim retoriğinin vakitlice aşılması gerekiyor? Bu, son derecede önemli bir durumdur ve mevcut süreçlerin önünün kesilmesi, bilim ve teknoloji fetişizminin ve evrensellik safsatasının aşılmasına bağlıdır. Bunun için de mevcut eğitim sisteminin, bilimsel kabullerin radikal bir eleştirisi gerekiyor. Aynı şekilde bilim, bilim adamı, bilim-etik ilişkisi, evrensellik retoriği, vb. gibi konularda derinlemesine bir tartışma açmak acil bir sorun olarak insanlığın önünde duruyor. Jean-Jacques Rousseau: “İnsan hür doğuyor ama her yerde zincire vurulmuş durumda” demişti. Bilimin de insanlık için bir kurtuluş, özgürleşme, refah aracı olması, insanları yabancılaşmadan arındıran ve insani olanın gerçekleşmesinin önünü açması gereken bir faaliyet olması gerekirken, insan çoğunluğuna olup biten saçmalıkları, yıkıcı sonuçları ve onursuzluğu kabullendirmemenin bir aracına dönüşmüş durumdadır. Bir yerde bir kavramın, bir sözcüğün kullanılıyor olması, orada o kavrama veya sözcüğe uygun düşen bir gerçeklik olduğu anlamına gelmiyor. Modern bilim sözde doğmalara karşı “gerçeğin bilgisi” olmak iddiasıyla oraya çıktı, ama, bu gün hiç bir dönemde görülmemiş derecede kendinden menkul dogmalar evrensel geçerliliği olan “bilim” olarak sunulabiliyor... Bu gün bilim denilen bir “uzmanlar” gurubunun tekelinde ve bir hakim oligarşinin hizmetindedir. Önce onu asıl bulunması gereken zemine çekmek ve asıl işlevine döndürmek gerekiyor.

AYDIN KİMLİĞİ VE TOPLUMSAL HAREKETLERLE BAĞI ÜZERİNE¹

1. Önce ‘aydın’ kavramıyla ilgili olarak neler söylenebilir?

1. Aydın kavramının bu günkü kullanıma ulaşmasının gerisinde Avrupa’nın batısında ortaya çıkan “Aydınlanma hareketi” bulunuyor. Aslında bunu “Modernite”nin başlangıcı saymak da mümkündür. Modernite geçmişten felsefi bir kopuş demeye geliyor. Bunun anlamı; “insanın tarihi yapan” bir özne sayılmasıdır. Bu felsefik kopuşla birlikte insan, tarihi yapan, yapması gereken, “seçim yapabilir” konumda biri, bir özne olarak algılanmaya başlandı. Elbette burada “insan tarihini yapar” derken bunu tek başına yapar diye bir şey yok. Burada önemli olan artık insanın edilgen, pasif, iradi müdahalede bulunamaz, bu yüzden de toplumsal süreç üzerinde etkili olamaz bir “varlık” sayılmaktan uzaklaşmasıdır. Pre-kapitalist dönemde insanların olayların seyri üzerinde etkili olamayacağı, her şeyin Tanrı tarafından ta baştan belirlendiği ve her bir insanın, her etnik, ulusal topluluğun, sınıfın, vb. Tanrı’nın buyruğu doğrultusunda hareket etmek dışında bir seçeneğinin olmadığı düşüncesi egemendi. Bu tür bir anlayışın sonucu olarak da, toplumda ne olup bitiyorsa Tanrı’nın buyruğu sayılıp itiraz edilmiyordu. Dinler mevcut olanı meşrulaştırma işlevini yerine getiriyordu. İşte Aydınlik Felsefesi ve Modernite böyle bir felsefi kopuşu temsil ediyordu. Bu yüzden İnsanlığın evriminde önemli bir ileri atılımdır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Batı’daki aydın kavramının karşılığı olarak “münevver” kavramı kullanıldı ama, münevver gerçek anlamda münevver değildi. Münevver “tenvir edilmiş”, “aydınlanmış” demek, oysa, bizim Osmanlı dönemi münevverleri gerçek

1 İzmir Diş Hekimleri Odası Başkanlığına, verilen Mülakat

anlamda tenvir edilmiş kişiler değillerdi. Aynı şey Cumhuriyet dönemi için de geçerlidir ama retorik farklıdır. “Aydın” kavramının bu günkü kullanımı Aydınlık Felsefesi ve Modernite’ye dayansa da her tarihsel dönemde ve her toplumda bilinen anlamda “aydın” işlevi gören insanlar her zaman bulunmuştur. Aydın’ın aydın işlevini yerine getirebilmesi için bir kere “bağımsız düşünme” yeteneğine sahip olması gerekir ve bu özelliğin sonucu olarak da olaylara eleştirel gözle bakabilmelidir. Eleştirel olmak aynı zamanda “devrimci” olmaktır, işte bu yüzden aydın, ekseri kurulu düzenle barışık olmayan biridir. Toplum sınıflara bölünmüş olduğu için, eleştirel olan, gerçeğin peşine düşen aydın (ben entellektüel kavramını tercih ediyorum) mevcut egemenlik sistemi tarafından “düşman” değilse “zındık”, “bölücü”, “yıkıcı” vb. olarak görülür. Bu yüzden aydın doğası gereği sadece güç ve iktidar odaklarına mesafeli duran biri değil, ister istemez ezilen, sömürülen, baskı altında tutulan sınıfın safında yer alan biridir. Egemenlerin iktidarını meşrulaştıran biri değil, onu teşhir ve mahkum eden biridir. Gerçek aydın ezilen toplum çoğunluğunun sesi ve vicdanı olduğu için aydındır. Bir egemenlik biçimine karşı çıktığı halde başka bir egemenliğe giden yolu açan veya meşrulaştıran biri bu anlamda aydın sayılamaz. Bir egemenlik tarzına karşı olmak aydın olmak için yeterli koşul değildir. Ama, her çağda “ilerici” sınıfın safında yer alanları aydın saymak gibi bir anlayışın olduğunu da hatırlamak gerekir.. Fakat, yukardan beri söylenenlere mutlaka eklenmesi gereken önemli bir şey daha var: Aydın evrensel bir bakışı içselleştiren, bu niteliğinden ötürü de sorunlara evrensel ölçekte bakabilen biridir.. Bu da demektir ki, gerçek aydın “ulusal çıkarlar” türü saçmalıklara itibar etmez, kendi içinde yaşadığı toplum için ne istiyorsa, aynı şeyleri başkaları için de ister. Aydın bu niteliğinden ötürü hümanisttir. Dostları da düşmanları da her yerde olan biridir.

2. Bu tanıma göre “aydın” kavramıyla “eğitilmiş” olmak, “okulu olmak” arasında bağ kurmak yanlış...

2. Toplumda eğitim görmüş, diplomalı taifeyi “aydın” saymak

gibi saçma bir anlayış egemen. Böyle bir anlayış hem bizzat diplomalılarının, hem de egemen bloğun işine geliyor. Böylece, biri konumunu, diğeri iktidarını meşrulaştırma imkânına kavuşuyor. Eğitilmiş olmak, bir diplomaya sahip olmak, en iyi koşullarda bir “uzmanlığı” sahip olmaktır. Biri dört yıl eğitim görüp yargıç, savcı, avukat, mühendis, diş hekimi, öğretmen vb. olur. Dört yıllık bir eğitim sürecinin sonunda bir diploma alır. Aslında diploma insanlara bir şeyler bildiği için verilmez ama diploması var diye bir şeyler bildiği varsayılır... Diplomalı aydın sayılmak bir yana, tam da aydın olmanın inkarıdır. Her sınıflı toplumda, eğitimden geçmiş olanlar mevcut sömürü, baskı ve hiyerarşi ilişkilerini yeniden üretme işlevine koşulmuşlardır. Eğitilmiş kesim bu işi iki şekilde yapar: Bunlardan bir kısmı sömürü düzeninin ideolojik yeniden üretimi işlevini yerine getirirler. Yazarlar, şairler, gazetelerin köşe yazarları, akademisyenler (anlı şanlı prof’lar...), öğretmenler vb. ideolojik yeniden üretimin, ya da meşrulaştırmanın “mimarlarıdır”. Eğitim görmüş diğer kesim de sömürü düzeninin “maddi yeniden üretimini” sağlarlar: Yargıçlar, avukatlar, savcılar, emniyet mensupları, başsavcılar, yüksek yargının adamları, başhekimler, okul müdürleri vb. maddi yeniden üretimin hizmetine sokulmuş diplomalılardır... İşte sömürü baskı ve zulüm düzenini yeniden üretip meşrulaştıran bunlardır. İşlevleri tanımı ve doğası gereği ‘gerici’ bir işlevdir. Bu insanlara bir de “aydın” sıfatını yakıştıırılması saçmadır. Elbette bunlar arasından gerçek anlamda aydın çıkmaz diye bir kural yoktur. Ama, istisnalar daima kuralı doğrulamak içindir.

Okullarda öğrencilere ‘yeni bir bilinç’ aşılanır. Bununla amaçlanan bu insanları ait oldukları sınıfa yabancılaştırmaktır. Eğitimin amacı öğrencilerde “başkalarından “farklı” oldukları” bilincini yerleştirmektir. Okul sürelerinin uzun oluşunun nedeni de budur. Böylece eğitim görmüş olanda, eğer “farklı isem, otorite kullanmaya da hakkım var” bilinci yerleştirilir. Örneğin, bir işçinin ya da köylünün çocuğu, aldığı eğitim sayesinde sınıf değiştirme olanağını elde eder, ama, içinden çıktığı sınıfa karşı uygulanan baskı işlevinin bir unsuru

olması karşılığında. Adam babasını DGM’de yargılasın diye eğitim görüyor. Bu yüzden diplomanın ideolojik işlevi üzerinde önemle durmak gerekir. Genel olarak okul, eğitilmiş insan, vb., konusunda tam bir kavram kargaşası var. Bu durum kavramları üretenlerin ve o kavramlara istedikleri “içerikleri” yükleyenlerin aynı eğitilmiş kesimler olmasındandır. Bu durumun aşılabilmesi, bilginin bir baskı, sömürü ve egemenlik aracı olmaktan çıkarılmasına bağlıdır. Bu da gerçek bir özgürlük ve eşitlik toplumunda, sınıfların ortadan kalktığı bir toplum düzeninde mümkündür. Aslında “gerçek aydın işlevinin” ortadan kalktığı bir toplum düzeni için çalışmamız gerekiyor. Aksi halde gerçek işlevleri ve misyonları “aydın’ın inkarı” olanlar aydın sayılmaya devam edilir...

3. Size göre bu tablo karşısında Türkiye’deki durum ne? Türkiye bu tablonun neresinde?

3. Elbette Türkiye söz konusu olduğu zaman durumu nüanse etmek gerekiyor. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı İmparatorluğunun doğrudan devamıdır. Resmi tarihin ve resmi ideolojinin ileri sürdüğü gibi 1923 bir kopuş değildi. 1923 aynı 1908 deki gibi bir darbeydi. Darbelerin ne amaçla yapıldığı malumdur. Darbeler mevcut durumu korumak ve takviye etmek, pekiştirmek, geçerli rejimin ömrünü uzatmak için yapılır. Cumhuriyet Osmanlı’nın devamıdır derken, elbette “klasik dönem” Osmanlı toplumunun devamı değil. “yenilikçilik döneminin” devamıdır. Bu yüzden Türkiye’nin tarihinde bir ‘aydınma’ dönemi yaşanmamıştır. Bir çok Üçüncü Dünya ülkesinde olduğu gibi anti-sömürgeci, anti-emperyalist bir mücadele, dolayısıyla öyle bir bilinç de söz konusu olmadığı için, devletten bağımsız düşünebilen “aydınların” oluşması için uygun bir ‘zemin’ hiçbir zaman söz konusu olmadı. Toplum yönetimine egemen olan kesim hep aynı kesimdir. Yeni özneler, yeni aktörler, yeni sınıf ve katmanların müdahil olup süreci kendi sınıfsal, tarihsel çıkarları doğrultusunda etkileyebildiği bir süreç hiçbir zaman yaşanmadı. 1923 ‘ten sonra söylem (retorik) değişti ama realite olduğu gibi kaldı. Eski durum yeni kavramlar ve söylemlerle devam etti. Elbette modernliğe, çağdaşlığa, ilerlemeye

vb. aşırı vurgu yapıldı. Eleştirel-bilimsel düşünceyi boğmak için her şeyin yapıldığı bir ortamda bilim yüceltilti... Osmanlı artığı İttihatçı-Kemalist yönetici klik aşırı modernist bir söylemle gerçek anlamdaki “modernite”nin önünü kesti. İktidarlarını korumak ve sürdürmek için de yapay bir resmi ideoloji oluşturmak zorundaydılar. İşte Türkiye’de “aydın” denilen diplomalı taife hem bu resmi ideolojinin ürünü, hem de onun yaratıcısıdır. Öyle bir ülke ve öyle bir rejim ki, yalan üretmek üzere memur edilmiş adamlar “aydın” sayılıyor...

Resmi ideolojinin geçerli olduğu rejimlerde “gerçekler”, “doğrular”, “yanlışlar” önceden saptanmıştır. Bu çerçevenin dışına çıkanlar kovuşturmaya uğrarlar, yargılanırlar, cezaevinde “ikamete mecbur edilirler” Böylesi bir yasakçı ortam, insanları oto-sansüre zorlar. Dolayısıyla, sürekli daralıp-çoraklaşan bir ideolojik-bilimsel-kültürel-estetik ortam oluşur. Tek tip düşünen, bilinci militarize edilmiş bir okumuş kitlesi oluşur. Tartışmanın yasaklanıp cezalandırıldığı bir toplum önünü göremez, sorun çözme yeteneğini kaybetmiştir. Türkiye’nin hiç bir temel sorununu çözemez durumda oluşu bu durumla da doğrudan ilgilidir...

4. Bir de ‘aydın-halk’ kopukluğundan söz ediliyor. Söyledikleriniz karşısında burada da bir “yanlış anlama” var gibi görünüyor...

4. Kavramlar herkes için aynı anlama gelmez, gelmesi de gerekmiyor. Bir kere eğitim görmüş olmakla aydın olmak arasında asla doğrudan bir ilişki olmadığı ortaya konunca, sömürü düzeninin tam da söz konusu kopukluğu en yüksek seviyede tutmak istemesi de işin doğası gereğidir... Düzenin egemenleri (ve kendileri) tarafından aydın sayılmanın koşulu halktan kopuk olmaktır. Eğitim görmüş olanın emekçi halk kitlesine yabancılaşma katsayısı ne kadar yüksekse, o ölçüde “aydın” sıfatını hak edecektir. Onun için genel-geçer söyleme itibar etmemek gerekir. Verilen eğitimin asıl amacı, eğitilmiş olanları kitleye yabancılaştırmakken, bir de bunlarla halk çoğunluğu arasındaki “kopukluktan” şikayet etmek, saçmadır ve bir egemen ideoloji kategorisi olarak anlaşılmalıdır... Sanıyorum buradaki yanlış anlama,

olanla olması gereken arasındaki farklılığın kavranamamasıyla ilgilidir. Aydın ne olmalıdır sorusunun cevabı başkadır. Aydın nedir? işlevi nedir? sorusunun cevabı başkadır. Mesela Julien Benda, aydınların nasıl olmaları gerektiği üzerinde durmuştur, ama Antonio Gramsci aydınların ne olduklarının tahlilini yapmıştır. Eğitim görmüş olanlar ekseri egemen sınıfın “organik aydınlarıdır”. Elbette aldıkları eğitimle hesaplaşmayı başarırlarsa bunlar arasından az da olsa işçi sınıfının ve ezilenlerin “organik aydınları” da çıkabilir. Sınıf çıkarlarından bağımsız, tarafsız bir bilim ve eğitim mümkün değildir ama sık sık “bilim adamı tarafsız olmalıdır” dendiğini duyarsınız. Aslında bunu söyleyenler bilim adamının tarafsız olamayacağını gayet iyi bilirler... Bununla, “benim istemediğim şeyleri tartışmak, bilimsellikten ve tarafsızlıktan uzaklaşmaktır” demek isterler...

5. Şimdilerde medya büyük bir güç ve etkinliğe ulaşmış durumda. Gerçek aydınların (sizin entellektüel dediğiniz) bu konudaki tavırları nasıl olmalıdır?

5. Bu gün medya denilen sadece sermayenin ve egemenliğin bir parçası veya onun hizmetinde bir araç değil, bizzat bunların kendisidir. Medya sadece bir yalan makinası da değil, eğer şurada-burada geçerli rejimleri birer “örtük iç savaş rejimleri” olarak görüyorsak ki, öyledirler, tam da bu örtük iç savaş rejimlerinin de birer bileşeni durumuna gelmiştir. Böyle bir manzara karşısında eli-kolu bağlı kalmak, olup-bitenleri uzaktan seyretmek sadece gerçek aydınlar için değil mevcut durumdan zarar gören büyük emekçi çoğunluk için de artık kabul edilebilir değildir. Medyanın etkinliği ancak bir karşı-medya oluşturarak kırılabilir ve biz bunu yapabilecek durumdayız. Aslında bir karşı-medya atağı demek, medyayı gerçek durumuna getirmek olarak da anlaşılabilir. Bunun için önce bir örgütlülük gerekiyor. Artık gazeteler gazeteye, televizyonlar da televizyona benzemiyor...Yayıncılık ticari bayağılığı yeniden üreten bir araca dönüşmüş durumda... Kendi payıma önümüzdeki günlerde bir ‘karşı-medya’ için girişim başlatmayı düşünüyorum. Her gün hepimizi aşağılayıp ahlakî olan ne varsa dejenere eden bir medyaya razı olamayız...

6. Aydınların etik bir duyarlılığa da sahip olmaları gerekmiyor mu? Size göre etik kaygılara yabancılaşmış bir aydın olabilir mi?

6. Sadece dar anlamda aydınlar değil, etik kaygılar taşımayan bir bilim insanı da, bir sanat ve estetik insanı da, kadını-erkeği de olamaz. Bu bakımdan etik duyarlılığı olmayan bir aydın düşünülemez. Oysa, “küresel kapitalizm çağı” aynı zamanda genel bir ahlâkî erozyon çağı olarak da düşünülmelidir. Piyasayı yücelten, bir çeşit “piyasa dini” yaratan neo-liberalizm, her şeyi hızla çürütüp soysuzlaştırıyor. Ahlâkî değerlerin bu ölçüde erozyona uğradığı bir toplum kabul edilebilir değildir. Araçlarla amaçların bu kadar ters-yüz olduğu bir dönem hiç yaşanmadı. Dolayısıyla bu ahlâkî soruna da dikkat çekebilecek olanlar ancak gerçek aydınlar, entellektüeller olabilir...

7. Son olarak içinde bulunduğumuz dönemde ve yakın gelecekte “gerçek aydın (entellektüel) işlevinin önem kazanacağını söyleyebilir misiniz?

7. Toplumların bir kavşağa yaklaştığı durumlarda “entellektüel işlevi” büyük önem kazanır. Böyle dönemlerde yapılan küçük müdahaleler bile bazen çok önemli sonuçlar ortaya çıkarabilir. Şimdilerde insanlık ve uygarlık yeni bir dönemece gelmiş bulunuyor. Dolayısıyla böyle kritik anlarda gerçek aydınlar çok önemli roller oynayabilirler. Bu amaçla önce ideolojik-entellektüel alandaki hegemonyayı kırmak ve işe bir karşı-hegemonya oluşturarak başlamak gerekiyor. Zaten yaşam da böylesi bir karşı-hegemonyanın zeminini yaratıyor. Elbette neo-liberalizmin aşılması önemlidir ama, sosyalist perspektiften bağımsız bir paradigma asla kalıcı çözüm anlamına gelmez. İnsan haysiyetini restore etmek ve insan potansiyelini harekete geçirmek, eşitlikçi, özgürlükçü, doğayla uyumlu bir toplum düzeninde mümkündür ki, bu da sınıfların ve sınırların olmayacağı yeni bir uygarlığa giden yolun aralanmasını gerektiriyor. Ya insanlar bilinçli eylemleriyle bunu gerçekleştirecekler, ya da sermaye uygarlığı geriye kurtarılabilecek pek bir şey bırakmayacak... Onun için elimizi çabuk tutma basiretini ortaya koymamız gerekiyor...

“ATEŞ EN ÇOK DUMANI, SÖNERKEN ÇIKARIR”¹

New York’taki Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagona yönelik saldırı, terör kavramını tartışmaya vesile olabilirdi. Ama, her zaman olduğu gibi tartışılması engellendi. Eğer tartışılabilseydi, neyin terör, kimin terörist olduğu konusunda bir netleşme sağlanabilirdi.

Eğer tartışılseydi, birincisi; yazı yazmanın, şiir okumanın, bildiri dağıtmanın, afiş asmanın, pankart taşımanın vb. terörle uzaktan yakından bir ilgisinin bulunmadığı konusunda bir netlik sağlanabilir, İkincisi de; asıl terörün devlet terörü olduğu, asıl teröristin de devletler olduğu konusunda netlik sağlanabilirdi.

Sınıflı toplumda herkes için aynı anlama gelen bir kavram mümkün değildir. Toplum sınıflara bölünmüş olarak kaldıkça da mümkün olmayacaktır. Elbette bir kavramın arkasında kimin olduğuna göre kavrama farklı içerikler de yüklenmesi doğaldır. Bu bakımdan terörün emperyalist tanımı da emperyalist çıkarlara hizmet verecektir. St. Augustine’nin naklettiği bir anekdot bu duruma açıklık getirebilecek nitelikte. Bir deniz korsanını yakalayıp Büyük İskender’in huzuruna çıkarıyorlar. İskender korsanı karşısında görür görmez bağırmaya başlıyor: “Sen nasıl denizlerin huzurunu bozarsın, ne cüretle Dünyayı taciz edersin...” Korsan bir fırsatını bulup şöyle diyor: “Benim küçük bir gemim var ve bana hırsız diyorlar, senin de koskoca bir donanman var ve sana da imparator diyorlar. ”

ABD’ye yönelik terör eylemi sadece ABD’yi değil, tüm emperyalist ülke yönetimlerini ayağa kaldırdı ve savaş nedeni sayıldı. Oysa, son yarım yüzyılda ABD’nin faili olduğu sayısız terör eylemi hiçbir zaman ne tartışma konusu yapıldı ne mahkum edildi ne de savaş nedeni sayıldı. Siyonist rejim 50 yıldır (ABD’nin açık deste-

1 Fas Atasözü

ğiyle) Filistin halkına terör uyguluyor...“Uygar Dünya’nın” rafine kamuoyu hiç bu terörü sorun yapıp gündeme getirdi mi? Siyonist vahşet terör sayılıp lanetlendi mi? Sabra ve Şatila kasabı şimdiki İsrail Başbakanı Ariel Şaron için de binleri savaş açmayı akıl etti mi? Bu iflah almaz katliamcıyı insanlık suçu işlediği için bir uluslararası mahkemede yargılamayı düşünen oldu mu? Tam tersi yapıldı, yapılıyor. Zira, onlar için Ariel Şaron ve şürekası, terörist değil...Onlar için terörist İsrail terörüne karşı direnenler, Hizbullah, Hamas, vs. Canları, namusları, insanlıkları için direnen mazlum Filistin halkı.

ABD’nin Usame Bin Laden’i bahane ederek Afganistan’a savaş açıp dağı taşı, köyü kenti bombalaması, bundan on yıl önce Irak’a saldırının bir tekrarıdır. Ama, bu sefer savaş sadece, Ortadoğu’nun Asya’nın yoksul emekçi halklarına karşı açılmıyor, bu sefer savaş “iç düşmanı” da hedef alıyor. ABD sadece söz konusu bölgede hegemonyasını takviye etmek, güç gösterisinde bulunmak, silah pazarını kızıştırmak, bu amaçla silahlarının reklamını yapmak... üçüncü Dünyanın yoksul emekçilerini teorize temekle yetinmiyor. Zaten neo-liberal politikalarla ekonomik-sosyal hakları budanmış kitlelerin bir de terör bahanesiyle sivil hakları budanmak isteniyor. Elbette silah tekellerinin adamı olarak Beyaz Saray’a terfi eden Başkan Bush’un ilk fırsatta savaş çıkartmak istemesi anlaşılır bir şeydir.

ABD’nin bir bahaneye ihtiyacı vardı ve ABD’ye yönelik “Dünyanın en, büyük terörist saldırısı” bahane edilerek Afganistan’a savaş açıldı. Eğer, Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan terörist saldırı yaklaşık 6 bin insanın ölümüne neden olduğu için “Dünyanın en büyük terör eylemi” sayılıyorsa, Irak’ta her ay 6 bin çocuğun ABD ambargosu sonucu ölüpse neden “terör eylemi” sayılmıyor?

Elbette ABD’nin ve en yakın müttefiki İngiltere’nin ve diğerlerinin terörist eylemleri çok kabardır ve üste hiç makaleye sığmayacak kadar uzundur. Üçüncü Dünya’nın tüm katliamcı tiranlarının arkasında hep başta ABD ve İngiltere olmak üzere emperyalistler vardı...Tüm devlet terör rejimleri, ABD ve müttefikleri tarafından

yetiştirildi, silahlandırıldı, finanse edildi ve korundu. Kongo’da Mobutu, Filipinlerde Marcos, Irak’da Saddam, Endonezya’da Suharto, Haiti’de Duvalier, Panama’da Noriega ve daha nice katliamcı tiranların arkasında hep “uygar Dünya” vardı... İran’da Musaddık rejimi ABD’nin desteğiyle yıkıldı. Endonezya’da ilerici Suharto rejimini yıkan darbenin arkasında ABD vardı ve 500 binle -1 milyon arası insan devlet terörünün kurbanı oldu. Doğu Timor’daki vahşet de aynı darbenin ürünü olarak gündeme gelmişti. Bu sonuncu ülkeyi Suharto’nun askerinin işgalini izleyen iki ayda 60 bin kişi öldürülmüştü... Elbette ABD için önemli olan 60 bin masum insanın hayatı değil, Doğu Timor’un zengin maden ve petrol rezervleriydi...

Şili’de seçimle iktidara gelmiş sosyalist başkan Salvador Ailen-de rejiminin devrilmesi ve izleyen devlet terörünün arkasında da ABD vardı... İşte şimdilerde “Demokrasi ve Uygarlık Savunucusu” “ABD’nin gerçek yüzünü gösteren bir kaç örnek...

İkinci Dünya Savaşından bu yana yaklaşık 30 milyon insan savaşlarda can verdi ve bu savaşlarda emperyalist devletlerin “rolü” hiçbir zaman tartışma konusu yapılmadı...

Şimdilerde “İnsanlık ve Uygarlık Düşmanı” ilan ettikleri, “vahşi terörist” sayıp peşine düştükleri Usame Bin Laden, daha dün kadar ABD yönetimi tarafından “özgürlük savaşçısı” sayılmıyor muydu? Kimin ne olduğu, olması gerektiği ABD’nin hegemonik çıkarlarına göre belirleniyor. Bir de yoksul Afgan halkına karşı açtıkları savaş “ebedi özgürlük” adını koymuşlar. ABD rejiminin özgürlük gibi kavramlarla bir ilgisi olabilir mi? “Her söz her ağza yakışmaz” denmemiş midir?

Kenya ve Tanzanya’daki ABD elçiliklerine yapılan terörist saldırıydı. Sudan’daki ilaç fabrikasının ABD tarafından bombalanması, aynı gerekçeyle Afganistan’a 80 Cruise füzesi atılması da terörist eylem değil miydi?

İnsani Kaygılar taşıyan hiç kimse terörü savunamaz. “Masum” insanların hayatına mal olan, zarar görmesine neden olan hiçbir tedhiş

eylemi onaylanamaz. Elbette “masumiyet” kavramının da nüanse edilmeye ihtiyacı vardır. ABD’nin, İngiltere’nin ve diğerlerinin terörist eylemlerinde bu ülkelerin seçmenlerinin “sorumluluk” payı yok mudur?

Lâkin, ABD’ye yönelik saldırı, sanıldığığının aksine, özellikle Orta-Doğu’nun Müslüman halkları olmak üzere, tüm üçüncü Dünya’da, daha da ötede Avrupa Kamuoyunun bir bölümü nezdinde “onay” aldı ve “memnuniyet” yarattı. Neden? Herhalde beş yüz yıllık emperyalist zulümden bezmiş mazlum halkların insanları şunu demek istiyorlardı; “Kendine bak bizi anlarsın...”

Sovyetlerin çöküşü, ABD’yi düşmansız bıraktı. Oysa hegemonya düşmansız olmazdı ve düşman bulundu; “İslam Fundamentalizmi” (veya Siyasal İslam) Uygar Dünya İslam Fundamentalizminin tehdidi altındaydı ve bu tehdit yok edilmeliydi...”

Bu vesileyle hatırlamak gerekir ki, Siyasal İslam, Kapitalizme, Emperyalizme, Neo-liberal küreselleşmeye karşı bir çözümü, inandırıcı bir alternatifi temsil etmiyor. Müslüman emekçi çoğunluğu çözümsüzlük sarmalına hapsediyor. ABD ve diğerleri tarafından desteklenmesinin (duruma göre) nedeni de budur. Kitlelerin Kapitalist sömürü ve emperyalist teröre karşı tepkisini yanlış yere kanalize ederek çözümsüzlük sarmalına mahkum ediyor. Bu yüzden, Müslüman emekçi çoğunluğun önünü tıkıyor ve emekçilere asıl zara veren bir ideolojik-siyasal söyleme dönüşüyor...

Uluslararası terörizmle mücadele etmekten söz ediliyor. 477 dolar milyarderinin servetinin değerinin Dünya nüfusunun yarısının (3 milyar insan) gelirine eşit olduğu bir Dünyada terörle nasıl mücadele edilebilir? Sömürü ve yoksulluğun böylesine derinleştiği bir Dünyada şiddetin derinleşmesi, müzminleşmesi ve süreklilik kazanması kaçınılmazdır. Böylesi koşullarda “terörizme karşı ortak cephe” yoksulluğu’ aldatmaya yarayan bir retorik olmanın ötesine geçemez. Ancak uluslararasındaki ve sınıflar arasındaki gelir ve servet adaletsizliğine karşı bir ortak cephe oluşturulması durumunda umutsuz şiddet ve terör eylemleri ortadan kalkabilir...

Oysa, başta ABD olmak üzere terör bahane edilerek her türlü demokratik hak talebi ve muhalefet şeytanlaştırılıp, lânetlenmek isteniyor.

Son emperyalist savaş ve saldırı, emperyalist odakların umduklarının aksine, kapitalizme, emperyalizme ve ABD hegemonyasına karşı muhalefeti ve alternatif bir toplumsal düzen arayışlarını güçlendirecektir. Bu vesileyle üçüncü Dünya'nın yeniden kompradorlaşmış rejimlerinin ipliğini pazara çıkarmak da söz konusu olabilir. Milliyetçiliğin ne olduğu, kime nasıl hizmet ettiği konusundaki kafa karmaşıklığı da aşılabılır...

Burjuva uygarlığı derin bir krize sürüklenmiş durumda ve tarih bize büyük dönüşümlerin böylesi derin kriz dönemlerinde gündeme geldiğini gösteriyor. İnsanlık, dayatılan bu saldırıyı mutlaka püskürtecektir. Ve son saldırı, emperyalist odakların beklentisinin aksine, ABD hegemonyasını takviye etmekten çok sonun başlangıcı olacak gibi görünüyor. Bu yüzden yazının başlığına bir Fas Atasözünü uygun gördük; *“Ateş en çok dumanı, sönerken çıkarır”* Elbette ateş bugünden yarma sönmeyecek ama, Dünyanın her yerindeki yoksullar, emekçiler, velhâsıl “yeryüzünün lânetlileri” değişik biçimlerde saldırıya, karşı saldırıyla cevap verecekler, daha müreffeh, daha özgür, yaşanabilir bir Dünya kurma mücadelesini sürdüreceklerdir. Bütün mesele, asıl güce sahip olanların güçlerinin bilincine varmalarıyla ilgilidir. Bugün insanlığın sorunu “güçlünün güçsüzlüğüyle, güçsüzün gücü” arasındaki tersliğin aşılmasına bağlı hale gelmiş bulunuyor...

DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ, TÜM ÖZGÜRLÜKLERİN ANASIDIR

I. Düşünce özgürlüğünün mevcut olmadığı, düşüncenin yasaklandığı bir toplumda özgürlüğün diğer tezahürleri de gerçekleşemez, özerk kurumlar yaşayamaz

II Özgürlük, son tahlilde “başkasının özgürlüğüdür”. Kedi konumunuzu ve durumunuzu başkalarına bakarak anlayabilirsiniz. Başkaları özgür değilse siz de özgür değilsinizdir... Bu yüzden özgürlük bilinci ve kaygısı taşıyan biri, kendine değil başkalarına bakmalıdır. Eğer ben düşüncelerimden dolayı hapisteysem, bu her an senin de hapse düşebileceğin bir durumun var olduğu anlamına gelir.

III. Özgürlük ancak bir “bürün” olarak gerçekleşebilir. Bu yüzden özgürlüklerin bazılarına karşı olmak, bazılarından yana olmak makbul bir yaklaşım değildir. Bazı özgürlüklere karşı olmak, tüm özgürlüklere karşı olmaktır.

IV. Düşünceyi yasaklayan bir rejim, bir toplumsal formasyon, “körleşmiş bir yaratık” durumuna düşer. Önünü göremez, yolunu bulamaz, çürür ve çöker. Bu canlı bir organizma olan toplumu cansız bir “varlık” olarak görmek anlamına gelir. Toplumsal dinamizm her zaman yasakları aşma yeteneğine sahiptir. Bir zaman gelir bürokratik-yasakçı çevreyi parçalar.

V Düşüncenin yasaklanması, sansüre tâbi tutulması, yasakların ve sansürün ötesinde sonuçlar doğurur. Belirli bir eşikten sonra sansür (yasak), oto sansürü beslemeye başlar. Bu sansürün “içselleşmesidir.” İnsanlar, şunu söyler, yazar, şu doğrultuda tavır ortaya koyarsam acaba başıma bir iş gelir mi?, sorusunu sorduklarında artık yasaklar (sansür) içselleşmiştir. “Değer mi?” sorusu sorulduğunda artık yasakların genelleştiği bir toplum söz konusudur. Bu duruma gelmiş bir toplum (rejim) artık bilimsel, estetik, entelektüel, filozofik planda körlüğe, az gelişmişliğe mahkum olmuş demektir.

Sansür-oto sansür sarmalı veya kısır döngüsü insanlarda hileci bir “bilincin” ve davranış kalıbının yerleşmesine de neden olur. Böyle bir toplum bilimsel, estetik, entelektüel yaratıcılığı dumura uğramış bir toplumdur...

VI. Düşünce yasağı olan bir rejim, aynı zamanda resmi ideolojinin geçerli olduğu bir rejimdir. İktidar sahiplerinin kendi doğrularını topluma zorla kabul ettirmek ister. İktidar sahipleri toplum için neyin “doğru,” neyin “yanlış,” neyin “iyi,” neyin “kötü” olduğuna karar verirler. Böyle bir toplumun veya rejimin, modernlik, çağdaşlık, demokratiklik iddiasında bulunması abestir.

VII. Eğer bir insan, bir birey, ait olduğu, üyesi olduğu topluluğun sorunları hakkında fikir beyan ettiğinde, takibata uğruyor, yargılanıyor, hapse atılıyor, velhasıl cezalandırılıyorsa, bu o kişinin, o bireyin henüz yurttaş sayılmadığı anlamına gelir. Henüz vatandaş mertebesine yükselmemiştir. Bu durum emekçi çoğunluğun henüz, köle, serf, reaya, vb. statüsünden kurtulamadığı anlamına gelir. Dolayısıyla, düşünce özgürlüğü sorunu sanıldığından çok daha büyük öneme ve değere sahiptir. Yazık ki, insanlar sorunun bu boyutu hakkında yeterli duyarlılığa sahip değiller...

VIII. Türkiye’de emekçi çoğunluk ya da “reaya” densin, hiçbir zaman yurttaş konumuna terfi edemedi. Anayasaya, kanunlara, kimi kurum ve mekanizmalara bakarak bir ülkedeki rejimin niteliğini kavrayamazsınız... Bizde demokrasinin kurumları ve mekanizmalarınıymış gibi görünen “yapıların” asıl işlevi, engellemek, önünü kesmektir. Yasakçılık ve resmi ideoloji bu durumun anlaşılmasını engelliyor. Bu çirkin oyunu ve iki yüzlülüğü teşhir etmek zorundayız...

IX. Yukarıda kısaca değindiğim nedenlerden ötürü, Türkiye diplomalı cahillerin harman olduğu bir ülkedir. Resmi ideoloji insanların düşünme yeteneğini, estetik ve entelektüel yaratıcılığını dumura uğrattırıyor. Öyle bir “modern”, “çağdaş”, “demokratik”, rejim ki, muhalifi “düşman”, farklı düşüneni de “hain” sayıyor...Oysa eşit-

likçi, demokratik, gerçekten uygar topluma her zaman muhaliflerin, faklı düşünenlerin araladığı kapıda geçerek varılabilir.

X. Türkiye’de demokratik haklar ve özgürlükler alanının bu kadar dar olmasının nedeni, haklar ve özgürlükler için gerekli ve yeterli mücadelenin yapılmamış, yapılmamış olmasıyla ilgilidir. Re-aya’nın reaya olarak kalması, bir türlü yurttaş konumuna terfi edememesi bu durumun sonucudur.

Oysa, insanı insan yapan onun haysiyet bilincidir. Özgür olmak, özgürce yaşamak, ancak gerekli bedeli ödeyerek gereğini yapmakla mümkündür. Haklar ve özgürlükler doğası gereği, “verilen” değil “kazanılan” şeylerdir. Ya mücadeleyle, bedel ödeyerek kazanırsınız yada özgürlük ve insanlık asla gerçekleşmez.

Özgürlük mücadelesinin ilginç bir vechesi de, her anı, her aşaması mutlaka kazanılan bir mücadele olmasıdır. Özgürleşme sürecinde kaybetmek diye bir şey yoktur... Attığınız her adımda biraz daha özgürleşirsiniz...

İnsanlık var oldukça özgürlük mücadelesi de hep var oldu. Bundan sonra da var olmaya devam edecek. Aksi halde insanın ve insanlığın haysiyetsizliğe razı olması gerekir ki, haysiyet bilinci taşımayan o alanda mücadele etmeyen bir insan ve insanlık mümkün değildir. Kimi aklı evvellerin yutturmaya çalıştıkları gibi, ”tarihin sonu” diye bir şey yok, mümkün de değil...

Özgürlüğünüz ve haklarımız haysiyetimizdir, insanlığımızdır şiarıyla yolumuza devam etmeliyiz. Zaten başka türlü de mümkün ve arzulanan bir şey değildir.

Kalecik Cezaevi

Eylül 2001

İSTANBUL 2 NO'LU DGM BAŞKANLIĞI'NA

Mahkemenin Sayın Başkanları, Sayın Üyeler,

1 Haziran 1999 tarihinde günlük “Özgür Bakış” gazetesinde çıkan, “Tarihi dava mı?” başlıklı yazımdan dolayı mahkemeniz tarafından Terörle Mücadele Yasası ‘nın 8/1 maddesi uyarınca 1 yıl 4 ay hapis ve 1milyar 66 milyon TL. para cezasına çarptırıldım. 29 Haziran 2001’den beri Kalecik Kapalı Cezaevinde bulunuyorum.

Düşünceyi suç olmaktan çıkarmak amacıyla yapıldığı söylenen Anayasa değişiklikleri üzerine avukatım Sayın Aydın Erdoğan tarafından mahkemenize yapılan infazın durdurulması talebi reddedildi. Bunun üzerine 14 Ocakta davanın emir yoluyla Yargıtay’a taşınması talebimiz de Adalet Bakanlığı tarafından reddedildi. Daha sonra Anayasa değişikliklerinin “gerektirdiği” uyum yasaları çıktı. Bu bağlamda Terörle Mücadele Yasasının 8/1 maddesine de “dokunuldu” Medyanın “mini demokrasi paketi”dediği bu değişiklikler, 1. Uyum yasaları olarak hukuk literatürüne geçti.

Terörle Mücadele Yasası’ndaki bu değişiklikten sonra mahkemenize yaptığımız infazın durdurulması talebi de, müracaatın yapıldığı tarihten 39 gün sonra reddedildi. Red gerekçesinde, yapılan değişikliğin infazın durdurulmasını ve beraati gerektirecek nitelikte olmadığı söylenmektedir.

Öyleyse tüm bu değişiklikler neden yapıldı? Amaç gerçekten düşünceyi suç olmaktan çıkarmak mıydı? İfade özgürlüğünün önünü açmak mıydı? Değilse nedir? Eğer düşüncenin suç olmaktan çıkarılması amaçlanıyorduyse benim hala ceza evinde bulunmam nasıl açıklanacak?

Esasen, değişikliklerin düşünceyi suç olmaktan çıkarmak gibi bir amacı olmadığı daha şimdiden ortaya çıkmış durumdadır. Değişiklikler AB “istediği” için yapıldı. Eğer AB’nin böyle bir talebi olmasaydı Anayasa’nın ilgili maddeleri de değişmeyecekti. “Uyum

yasaları” da çıkarılmayacaktı. AB istiyor diye yapılan bu değişiklikler, düşünce özgürlüğünü gerçekleştirebilir mi? Özgürlük başka amaçların hizmetinde olabilir mi? Özgürlükler başka amaçların bir aracı olabilir mi?

Sonuç itibariyle, asıl amacın düşünceyi suç sayan mevzuatı değiştirmek, ifade özgürlüğünün önünü açmak değil, seyirciyi oyalamak olduğu anlaşıyor.

AB konusunda da görüntüyle gerçek arasında bir uyumsuzluk söz konusu. Bu durum yapılan değişikliklerin neden bir kıymet-i harbiyesinin olmadığını da açıklıyor. Aslında sorun, iki ikiyüzlülüğün kesişme noktasında bir sorun olarak tezahür ediyor. Zira, Türkiye’deki “asıl iktidar odağı”gerçekten AB’ye katılmak gibi samimi bir niyet taşıyor ama taşıyormuş gibi yapıyor. AB tarafıysa, hiçbir zaman Türkiye’yi içine almak istemiyor ama alacakmış gibi yapıyor. Bu durum yasal değişikliklerin neden yapıldığını, yapılan değişikliklerin ne anlama geldiğini açıklıyor. Birileri değiştirilmesini istiyormuş gibi yapıyor diğerleri de hiç birşeyi değiştirmemek için bazı şeyleri değiştiriyormuş gibi yapıyor.

Bunun ne kadar böyle olduğunu görmek için, bizzat benim cezalandırıldığım Terörle Mücadele Yasası’nın 8/1 inci maddesindeki değişikliğe bakmak yeter. Değişiklik öncesinde ilgili madde’de: “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Ülkesi ve Milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef alan” ifadesi, değişiklikten sonra: “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Ülkesi ve Milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak amacıyla” biçimini almış... Yorumla açık olmakla birlikte, yapılan değişikliğin “lehte” bir değişiklik olmadığını söylemek mümkündür.

Terörle Mücadele Yasası’nın 8/1’inci maddesi doğrudan düşünceyi cezalandıran bir madde olduğuna göre, yeni durum eskiye göre daha da ağırlaşmış görünüyor.

Durum böyle olmakla birlikte, yine de bazı hususlara açıklık getirmekte ve görüşümü açıklamakta yarar görüyorum.

Devletin Kürt sorununa yaklaşımını eleştiren bir yazı yazdım. Bu yazı bir “terör eylemi” sayıldı ve Terörle Mücadele Yasası’nca yargılandım ve cezalandırıldım. Bir kitap, bir makale yazmak, konuşma yapmak, vb. neden “terör eylemi” sayılıyor? Kavramların bir içeriği olması gerekmiyor mu? Terörün bir tanımı yok mudur? Terör;etrafa dehşet salma, insanları korkutma/sindirme amacıyla şiddet kullanmak, velhasıl bir tedhiş eyleminde bulunmak demek değil midir? Eğer öyleyse bir yazı gerçekten insanları dehşete düşürebilir, korkutabilir ve sindirebilir mi? Acaba bu dünyada yazı yazmak kadar terörden uzak bir insan faaliyeti var mıdır? Terör kavramıyla, terörle uzaktan yakından ilgisi olmayan bir “fil”, neden Terörle Mücadele Kanunu kapsamında mütalaa ediliyor? Eğer amaç mutlaka “devletin istemediği şeyleri” yazanları, söyleyenleri cezalandırmaksa neden başka bir kanuna göre cezalandırılmıyor? Elbette sorun sadece yargılama aşamasını ilgilendirmiyor. İnfaz rejiminde de bir dizi aleyhte farklılıklar var. Zira, Terörle Mücadele Yasasına göre cezalandırılan bir yazar hükmedilen cezanın dörtte üçünü yatmak zorunda, oysa hırsız, katil, dolandırıcı, tecavüzcü, kalpazan vb aldığı cezanın beşte ikisini yatıp çıkıyor.

Aslında “yazma eyleminin” terörle bir ilgisinin olmadığı, geçerli “usul” ve “uygulamaya” bakarak görmek de mümkündür. Yazı 1 Haziran 1999’da yayınlandı. Önce soruşturma, arkasından dava açıldı. Yargılama iki yıla yakın sürdü. Yargılama sonunda ceza verildi. Yargıtay yoluna gidildi. Üstelik dört aylık ertelemeden yararlanarak infaz üç ay geciktirildi. Nihayet 29 Haziran 2001’de ceza evine girdim. Terör sayıp cezalandırdığınız fiilin işlendiği tarihten tam 25 ay sonra. Terör faili sayılıp peşine düşülen birinin bu kadar süre “ortalıkta dolaşması” çelişik değil mi? Söz konusu fiilin terörle bir ilgisinin olmadığı açık değil mi?

Kaldı ki, düşünce “gerçekten düşünceyse” yasak, baskı ve şiddetle başvurarak onu etkisizleştirmek mümkün değildir. Tarih boyunca kaba kuvvetin gerçek düşünceyi engellemeyi başardığı görülmemiştir. Zira, düşünce daha ifade edildiğinde “bağımsız bir güç haline gelir” Artık düşüncenin failini cezalandırmak, o düşüncenin ya-

yılmasını engelleyemez. Yazarı hapsedmek sadece onun vücudunu hapsedmektir. Zira, bilinç, duvarların arkasına hapsedilebilir bir şey değildir. Bu yüzden şair: “Çalış idraki kaldır muktedirsen ademiyyet-ten” demiştir.

Hepsi bu kadar da değil. Bir düşünce adamının, kadınının resmi doğrulara itibar etmeyerek vücudunun hapsedilmesini göze alması, onun bakımından mahkum olmak değil tam tersine bir özgürleşme eylemidir. Zaten resmi doğrulara itibar eden birinin gerçek anlamda düşünce insanı sayılması mümkün de değildir. Entellektüelin etiği resmi doğrulara itibar etmemeyi vaaz eder ve resmi doğrulara itibar eden biri entellektüellik iddiasında bulunamaz.

Düşüncenin yasaklanması, ya da aynı anlama gelmek üzere ifade özgürlüğünün engellenmesi, sadece düşünceyi ortaya atanı angaje etmez. Düşüncenin yasaklandığı bir toplum önünü göremez, yolunu bulamaz, çürür ve çöker. İfade özgürlüğünün yasaklanması demek orada resmi ideolojinin geçerli olduğu anlamına gelir. Resmi ideoloji, zihinsel, bilimsel, estetik yaratıcılığı dumura uğratar. Resmi doğrular dışında kalan, yeni, muhalif orijinal düşüncelerin cezalandırıldığı bir rejim, körleşmiş bir rejimdir. Böyle bir rejimin uzun süre ayakta kalması mümkün değildir. Resmi ideolojinin geçerli olduğu rejimler “modernlik”, “demokratiklik”, “uygarlık” iddiasında bulunamazlar.

“Resmi doğruların” varlığı ve “farklı”, “muhalif”, “aykırı” düşünce sahiplerinin cezalandırılmasının “yurttaşlık” sorunuyla da doğrudan ilgili bir yanı vardır. Eğer, “resmi doğruların” dışında, ondan farklı bir görüş ortaya attığınızda cezalandırılıyorsanız, bu sizin yurttaş sayılmadığınız anlamına gelir. Bir insanın yaşadığı ülkenin, üyesi olduğu toplumun sorunlarıyla ilgili fikir beyan ettiğinde cezalandırılması savunulabilir, kabul edilebilir bir şey midir? Bazılarının diğerlerinden “daha yurttaş” sayılmasının mantığı nedir?

Muhalifin “düşman”, farklı düşünenin “hain” sayıldığı bir toplum bu çağa yakışır bir toplum değildir. Tam tersine, toplumlar öz-

gürlüğe, demokrasiye, refaha, iyiye, güzele ancak farklı düşüncelerin araladığı kapıdan geçerek ulaşabilir.

Yasaklar, cezalar, mahkemeler, hapishaneler vb. gerçeğin üstünü örtmeyi, olup-bitenlerin kimin için ne anlama geldiğinin anlaşılmasını engellemeyi amaçlar ama sonuç bir bütün olarak toplumun kötürümleşmesidir. Toplumsal dokuyu yaralamadan bu baskıcı, yasakçı mantığı ve politikayı sürdürmek mümkün değildir. Baskı, yasaklar ve cezalar ne kadar koyu olursa olsun, “bu kervan nereye gidiyor” sorusunu sorma cesaretine ve basiretine sahip insanların ortaya çıkmasını engelleyememiştir.

Rejimin tabu saydığı şeylere, resmi doğrulara itibar etmediğim için cezalandırıldım, ama kendimi de hiçbir zaman “suçlu” olarak görmedim. Yasal olan her zaman meşru olan değildir. Bu yüzden uygar insanlık ve toplum vicdanı da beni “suçlu” saymadı, saymıyor.

Mahkemeniz beni mahkum etti ama tarih karşısında ve uygar insanlık vicdanında beraat etmiş durumdayım. Doğru olanı, yapılması gerekeni yaptığımdan hiçbir zaman kuşku duymadım.

Elbette söyleyeceklerim bundan ibaret değil ama bu kadarını söylemekle yetiniyorum.

Saygılarımla
Fikret BAŞKAYA

KAYNAKÇA

- Fikret Başkaya, Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü, İmge, Ankara, 1998
- Sürdürülebilir Kalkınma Kavramının Politik ve Ekonomik Boyutları
- TMMOB, Sürdürülebilir Kalkınma Sempozyumu, Ankara, 1995
- Samir Amin, Pour une strategie de la libération (teksir edilmiş metin)
- Walden Bello, Karanlık Zafer (F. Başkaya çev) , İmge, Ankara, 1998.
- Neil Middleton-Phil O' Keefe and Sam Mayo, Tears of the Crocodile, Pluto Press, 1993.
- Robert E. Goodin, Green Political Theory, Polity Press, 1992.
- Michael Shuman, Towards A Global Village, Pluto Press, 1994.
- Alain Lipietz, Green Hopes, Polity Press, 1995.
- K. A. Gourlay, World of Waste, Zed Books, 1992.
- Dave Toke, The Low Cost Planet, Pluto Press, 1995
- Dimitrios I. Roussopoulos, Political Ecology, Black Rose Books, 1993.
- Anonim, The Group of Green Economist, Ecological Economics, Zed Books, 1992.
- Ted Trainer, The Conserver Society, Zed Book, 1995.
- Ulrich Beck, Ecological Politics in an Age of Risk, Polity Press, 1995.
- Murray Bookchin, Toward an Ecological Society, Black Rose Books, 1980.

- , The Philosophy of Social Ecology, Black and Rose Books, 1995.
- Wolfgang Sachs, (Ed) Global Ecology, Zed Books 1993.
- Michel et Calliope Beaud, L'Etat de L'Environnement, La Decouvert, Paris, 1994.
- Robyn Eckersley, Environmentalism and Political Theory , UCL Press, 1992.
- Alan Durning, How Much Is Enough, W. W Norton and Company, 1992.
- Cristovam Buarque, The end of Economics, Zed Books, 1993.
- Kollektif , Ortak Geleceğimiz, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yay, No: 22

Her tür değer ölçüsü yok oluyor, artık “alnının teriyle yaşayacaksın” özdeyişi sözlüklerden ve belleklerden siliniyor. Hiçbir emek harcamadan büyük servetlere sahip olmak mümkün olduğu gibi, emek harcamadan ve bir eser ortaya koymadan artık ünlü olmak da mümkün. “Elbette gerçek sanatçı asla ün ve zenginlik peşinde koşan biri değildir” Futbolcu, şarkıcı/türkücü, televizyon sunucusu, medya soytarısı, mal ve hizmetleri tanıtmak için vücutlarını teşhir etmek durumunda olan manken, vb. rahatlıkla milyarlarca dolar servete sahip olabiliyor. Bu durum kimseyi rahatsız etmiyor, kimse de sorgulamaya yanaşmıyor. Bir kere emek harcamadan “kazanma ahlakı” yerleşmeye görsün... O kadar ki, ünlü birinin kayınavlidesi kolaylıkla üne ve servete sahip olabiliyor. Geç de olsa pekala şarkıcı/türkücü (bunlara nedense sanatçı deniyor) olabilir. Artık modern teknoloji çağında müzisyen, şarkıcı/türkücü vb. olmak için özel yetenek gerekmiyor. Değilse reklamlarda rol alır, reklamlarda üne kavuşunca da televizyon dizilerinde oynamasının yolu açıılır. Ünlüler, ünsüzler olarakta ayrılıyorlar. Eğer ünlüler karması lütfedip ünsüzler karmasıyla maç yaparlarsa, tabii ünsüzler de bu vesileyle ünlü olur ama bu sınırlı kalmak zorunda. Zaten zenginler ünlü, ünsüler de zengin olduğu için ayrımın bir kıymet-i harbiyesi yok.

ISBN: 978-975-584-225-7

9 789755 842257